

Svenska militärer - vad gör de egentligen? Få utomstående har insyn i militär verksamhet. Det är ett förhållande denna bok syftar till att ändra på. I de tre föregående Uppdragsböckerna har militärer med egna ord beskrivit vad de gör, när de gör det som de tränats för.

Vilka uppdrag ska hanteras? Vad möter dem, och vilka utmaningar ställs de inför? Hur ser det yrkeskunnande ut som härbärgerar både förmågan att bruka dödligt våld men också förmågan att skapa relationer, förtroende och samarbete?

I den här boken bidrar elva olika forskare, utifrån skiftande perspektiv, med sina reflektioner över militär yrkespraktik, dess möjligheter och dess utmaningar.

www.csms.se

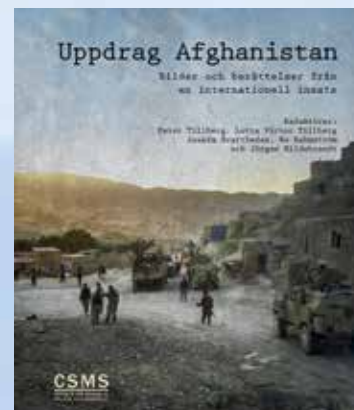
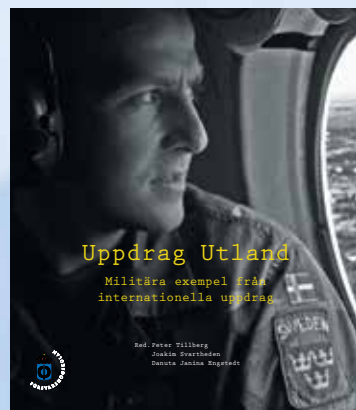
CSMS
Swedish Centre for Studies
of Armed Forces and Society

ISBN: 978-91-88053-81-7

9 789188 053817

ISBN 978-91-88053-81-7

Uppdrag Militär

Uppdrag Militär

Perspektiv på militärt yrkeskunnande

Wilhelm Agrell, Eyal Ben-Ari, Torsten Björkman, Bo Göranson, Maria Hammarén, Jonna Hjertström Lappalainen, Jan Sigurd, Don M. Snider, Louise Weibull, Lars Ericson Wolke, Karl Ydén.

Red. Lotta Victor Tillberg

CSMS
Swedish Centre for Studies
of Armed Forces and Society

Uppdrag Militär

Perspektiv på militärt yrkeskunnande

Wilhelm Agrell, Eyal Ben-Ari, Torsten Björkman, Bo Göranzon,
Maria Hammarén, Jonna Hjertström Lappalainen, Jan Sigurd,
Don M. Snider, Louise Weibull, Lars Ericson Wolke, Karl Ydén

Red. Lotta Victor Tillberg

Boken är ett resultat av ett forskningsprojekt som möjliggjorts med stöd från Försvarsmaktens Forsknings- och teknikutvecklingsprogram (FoT) initierat av Ledningsstabens Personalavdelning och Inriktningsavdelning.

Uppdrag Militär Perspektiv på militärt yrkeskunnande

Wilhelm Agrell, Eyal Ben-Ari, Torsten Björkman, Bo Göranzon,
Maria Hammarén, Jonna Hjertström Lappalainen, Jan Sigurd,
Don M. Snider, Louise Weibull, Lars Ericson Wolke, Karl Ydén

Red. Lotta Victor Tillberg

© 2018 CSMS

Mångfaldigande av denna bok är, enligt lagen om upphovsrätt förbjuden utan medgivande av CSMS.

Omslagsbild: Joel Thungren
Språkgranskning: Martin Peterson
Grafisk form: Ola Norén, Luleå Grafiska AB
Omslagslayout: Stig Ahlstrand
Tryck: Livonia Print, Lettland, 2018
ISBN: 978-91-88053-81-7

CSMS
SWEDISH CENTRE FOR STUDIES
OF ARMED FORCES AND SOCIETY

Innehåll

Förord.....	7
Försvarsmaktens utmaningar och svenskt militärt yrkeskunnande <i>Lotta Victor Tillberg</i>	9
Författarpresentation	17
Att studera organiserande och handlingslogiker i militära sammanhang <i>Karl Ydén</i>	29
From Leading Combat Units to Leading Combat Formations – Modularity, Loose Systems and Temporariness <i>Eyal Ben-Ari</i>	53
De ovälkomna varningarna <i>Wilhelm Agrell</i>	71
Det är något speciellt med exempel <i>Maria Hammarén</i>	87
Erfarenheter av den väpnade striden <i>Lars Ericson Wolke</i>	101
Ger boken Uppdrag Afghanistan en rättvis bild? <i>Torsten Björkman</i>	119
”Det är det första ackordet du kan välja, allt annat är konsekvenser” <i>Bo Göransson</i>	139
Utsatthetens handlande – Förmågan att lida som en del av soldatens praktiska kunskap <i>Jonna Hjertström Lappalainen</i>	157
Don’t mention the war <i>Jan Sigurd</i>	177
The Hidden Face of Military Missions Abroad – An Emotion Sociological Perspective on Swedish Soldiers’ Narratives <i>Louise Weibull</i>	195
Renewing the Motivational Power of the Army’s Professional Ethic <i>Don M. Snider</i>	221
Bilagor	230

Man betänker aldrig tillräckligt att ett språk egentligen bara är symboliskt, bara bildligt, och aldrig uttrycker föremålen omedelbart utan bara som i ett återsken. Detta är särskilt fallet, när det är tal om ting, som endast närmar sig erfarenheten och som man mer kan kalla förlopp än föremål [...]. Man kan inte hålla fast dem och ändå skall man tala om dem. Man söker därför efter alla slags formler för att åtminstone liknelsevis komma dem närmare.

J. W. von Goethe

Förord

Militärt arbete är en förborgad yrkespraktik. Jämfört med andra skattefinansierade verksamheter har få egen erfarenhet av eller inblick i militär verksamhet. När det gäller vård, skola eller omsorg möter och samverkar de flesta människor någon gång i sitt liv med läkare, lärare eller omsorgspersonal. Vi har alla gått i skolan. Småbarn gör familjen till del av förskolans yrkespraktik. Den som är sjuk eller i behov av behandling möter på nära håll sjukvårdens yrkespraktik. Och som äldre eller med en närstående äldre ges anledning att interagera med olika vård- och omsorgsfunktioner. Tröskeln den utomstående behöver passera för att komma in i dessa yrkespraktiker är inte särskilt hög, dörren är i många fall öppen och det arbete som utförs är ofta synligt för den utomstående betraktaren.

Så är det inte med militär yrkespraktik. Det militära arbetet sker (till viss del av naturliga skäl) inom vissa avgränsningar och inte med samma synlighet som andra gemensamt finansierade yrken. Yrkespraktiken – arbetet som utförs – sker många gånger bakom grindar och på avstånd från den utomstående. Senare års inriktning på internationella militära missioner har i praktiken också inneburit att det militära arbetet utförts på flera hundra mils avstånd från Sverige. Och sedan värnpliktskullarna minskade, för att 2010 läggas helt vilande, har den som inte aktivt sökt sig till militärt arbete få möjligheter att skaffa sig egna erfarenheter av vad yrket innebär. I den nu aktuella diskussionen om vad Sverige behöver ett försvar till finns därför en kunskapsmässig obalans – några är initierade och vet en hel del, men alltför många vet alldeles för litet för att kunna bilda sig en välgrundad uppfattning.

Konkreta exempel inifrån en yrkespraktik är ett sätt att råda bot på det kunskapsunderskott som uppstår när få har tillträde och insyn. Det här är den fjärde boken i ett forskningsprojekt som syftar till att låta militärer – med egna ord – beskriva vad militärt yrkeskunnande innebär. Vad gör de, hur ser uppdragen ut? Vilka problem och utmaningar möter dem? Hur ser det arbete i praktiken ut som har ambitionen att leva upp till Försvarsmaktens

verksamhetsidé: ”Vi försvarar Sverige, landets intressen och vår frihet att leva som vi själva väljer.” Detta tema har behandlats i de tre första Uppdrag-böckerna; *Uppdrag utland*, *Uppdrag chef* och *Uppdrag Afghanistan*. I den här boken har vi bjudit in elva olika forskare – med olika bakgrund och skilda vetenskapliga utgångspunkter – att reflektera över berättelserna om militär yrkespraktik; dess problem, utmaningar och möjligheter.

En bok kan inte upplösa gränsen mellan dem som befinner sig inom ett yrke och dem som står utanför. Men den kan minska avstånd och öka förståelse, vilket är en av målsättningarna med detta nu tioåriga forskningsprojekt.

Lotta Victor Tillberg

Försvarsmaktens utmaningar och svenskt militärt yrkeskunnande

Lotta Victor Tillberg

När detta skrivs år 2018 står Försvarsmakten inför åtminstone fyra utmaningar. En utmaning handlar om att här och nu – idag – lösa den uppgift organisationen finns till för. En annan handlar om att växa för att möta nya krav, en tillväxt som omfattar både personal och resurser. En tredje utmaning är att på samma gång utveckla organisationen så att den kan möta krav och behov både idag – och i framtiden. En genomgripande organisationsutveckling behöver ske *samtidigt* som den dagliga verksamheten, med alla resurser den tar i anspråk, fortgår utan avbrott. Den fjärde utmaningen handlar om att göra det nyss nämnda inom ramarna för en (snäv) budget som saknar långsiktiga utfästelser.¹

Att lösa uppgiften innebär att agera avhållande emot, och i värsta fall möta, varje form av militärt angrepp: ”ytterst genom vår förmåga till väpnad strid.” Försvarsmaktens verksamhetsidé fortsätter: ”Vi säkrar Sveriges integritet, på egen hand och tillsammans med andra. Vi bidrar till ett robust samhälle – i fred, kris och krig. Vi är en symbol för landets statsskick och självständighet.”² Lösandet av uppgiften är dock inte begränsad till uppdrag i Sverige. Svensk militär medverkan i internationella operationer är idag och fortsatt framåt en lika viktig del som försvaret av Sverige. Därtill kommer nya påverkande omvärldsfaktorer – nya former av hot – terrorism, påverkansoperationer, gråzonsproblematik, hybridkrig, för att nämna några som i större eller mindre omfattning kan drabba Sverige eller dess närområde. När den traditionella förståelsen av krig inte längre gäller gränser eller territorium krävs nya former av planering. Detta beskriver Försvarsmakten som: ”Försvarsplaneringen måste kontinuerligt klarlägga gränssytor och samverkansformer med andra aktörer.”³ Detta betyder att förmågan *att göra saker tillsammans* med andra, på alla nivåer och med andra länder och organisationer, är en huvudsaklig del i lösandet av uppgiften.

Personalförsörjning och tillväxt i antal medarbetare är en annan central fråga. Att värnplikten återupptas 2017 är en del i tillväxten; men den löser inte hela behovet. Frågan är: Hur få kunniga människor att söka sig till och

vilja stanna kvar i organisationen? Ökad attraktionskraft för Försvarsmakten bland befolkningen är en förutsättning för effektivare rekrytering och en ökad förmåga att behålla personal. Ambitionen är att: "Avgångar ska minska och möjligheterna till personlig utveckling ska öka. Varje medarbetare ska förstå hur de egna och krigsförbandens uppgifter bidrar till Försvarsmaktens framtidsbild."⁴

Organisation

Hur ser den organisation ut som kan möta nyss tecknade krav och förväntningar? I den offentliga utredningen *En robust personalförsörjning av det militära försvaret* beskrivs att: "Den enskilt viktigaste målsättningen i försvarsinriktningsperioden 2016–2020 är att öka den operativa förmågan i krigsförbanden och den samlade operativa förmågan i totalförsvaret. Personellt och materiellt uppfyllda krigsförband som är samövade är avgörande för att detta ska kunna uppnås".⁵ Hur ska detta gå till? En central aspekt är totalförvarstanken som pekas ut som den strategiska ordningen där "det militära försvaret måste verka tillsammans med övriga samhället för att klara utmaningarna under fred, kris, höjd beredskap och krig."⁶ Det betyder samverkan med aktörer i omgivande samhälle vilket i sin tur aktualiserar betydelsen av folkförankring. Även i personalförsörjningsutredningen uppmärksammas detta: "Folkförankringen av totalförsvaret har en avgörande betydelse för försvarsviljan och ytterst för Sveriges försvarsförmåga".⁷ Men vilket är det totalförsvaret Försvarsmakten ska samverka med och ingå i? Idag finns inte ett samordnat fungerande totalförsvaret och de civila aktörer som samverkan behöver ske tillsammans med är i många fall organiserade efter andra principer:

Vårt militära försvar [...] kräver för att verka ett säkert och kvalificerat stöd från det civila samhället inom flera viktiga områden, inte minst försörjning och sjukvård. Samtidigt visar våra studier att det civila samhället i hög grad kännetecknas av principen "just-in-time" och är i väsentligt högre grad än tidigare beroende av att marknaden fungerar, en marknad som drivs på företagsekonomiska grunder och i princip utan åligganden att se till andra beredskapskrav än företagets egna behov.⁸

Hur denna nya samverkan kan ske med omgivande samhälle är därför i flera avseenden en öppen fråga, inte enbart för Försvarsmakten. För de organisationer och samhällsfunktioner som förväntas medverka i uppbyggnaden av totalförsvaret uppstår en rad frågor. Vem ska man samverka med och varför?

Frågor om försvarets legitimitet, professionalism och etik aktualiseras. Hur uppstår värden som ökad attraktionskraft, folkförankring, försvarsvilja? Försvarsmakten beskriver detta i *Militärstrategisk doktrin – MSD 16* i termer av en attityd som ”bygger på självklarheten att frihet, demokrati och mänskliga rättigheter måste försvaras. Likväl kan man inte ta försvarsvilja för givet, utan betydelsen måste kontinuerligt tydliggöras i det offentliga samtalet.”⁹

Denna kortfattade och översiktliga lägesbeskrivning belyser några av de förväntningar som vilar på Försvarsmakten som organisation och arbetsgivare. Hur ska denna omvandling gå till? Vilka är de som ska skapa denna dynamiska och tilltalande organisation? Och vilket kunnande behöver de som ska arbeta i denna organisation? I *Vår militära profession – agerar när det krävs* beskrivs ett militärt yrkeskunnande som är mångfacetterat och komplext. Det består i att kunna underhålla förmågan till väpnad strid och samtidigt verka i en förvaltningsstruktur, och därutöver samverka med andra enheter, intressenter och aktörer, både inom och utom Försvarsmakten. Det kollektiva förhållningsätt som framhålls formuleras som att ”den kvalificerade militära professionen kräver skicklighet och effektivitet *bortom* den väpnade striden”.¹⁰

Frågor

Frågan hur dessa utmaningar bäst kan mötas låter sig inte besvaras enkelt utan kräver kunskap förankrad i många olika perspektiv. Den omformning som behöver ske handlar inte om att omrikta ett insatsförsvar till ett nationellt fokus, eller återgå till den ordning och de organisationsprinciper som gällde innan Berlinmurens fall. Utmaningen handlar om att bygga ett nytt försvar, som uppfyller uppdraget att ”agera när det krävs” både i den internationella kontexten och i Sverige. I detta nya framstår förmågan att samarbeta som väsentlig och avgörande. Om Försvarsmakten och dess medarbetare förväntas kunna samverka med olika aktörer i olika gränssnitt blir en angelägen fråga: hur byggs och utvecklas hållbar kunskap inom en organisation som kännetecknas av föränderlighet och rörlighet? Vilka erfarenheter är relevanta att ta med sig från ett fält till ett annat, och hur skiljer man ut de som inte är det? Hur överförs kunskap i en militär yrkespraktik som kännetecknas av förmågan att kunna koppla ihop sig med andra; på olika nivåer? Hur ser den samverkan ut, individuellt såväl som organisatoriskt, som är en förutsättning i lösa, oförutsägbara och öppna system? Hur sker kunskapsspridning mellan samverkande enheter som måste kunna kombineras på flera olika sätt i kontexter som präglas av tillfälligheter?

Kännetecknande för Försvarsmaktens personal är att de måste vara

förberedda på att möta komplexa situationer i sitt arbete. De behöver kunna agera i många skiftande miljöer tillsammans med andra människor där egna handlingar möts av andras självständiga handlingar. I en komplex situation finns det sällan ett självklart, enkelt och rätt svar på hur man ska agera utan det finns många olika alternativ och regler att förhålla sig till. Ofta finns en osäkerhet inbyggd i de uppgifter som militärer ska hantera och lösningarna på problem uppstår inte sällan ur omständigheterna i den unika situationen. Vilka principer för organiserande av arbete behöver den militära professionen (enskilt, i grupp och organisation) för att ha de bästa förutsättningarna att lyckas med sina uppgifter? Och hur påverkas yrkesetik och professionalism av nya förutsättningar i form av förändringar i anställningsförhållanden, nya personalkategorier, ny organisationsstruktur?

Detta är några av de aspekter som kommer att belysas i följande kapitel.

”Beskriv en situation där ditt yrkeskunnande prövats”

Den här boken är resultatet av tre överlappande forskningsprojekt som pågått i över tio år; ”Erfarenhetsuppbyggnad internationell tjänst NBG 2008–2010”, ”Militärt yrkeskunnande och våldsutövning 2011–2013”, och ”Modern militär professionalism”, 2013–2018.¹¹ Projekten har redovisats i tre antologier som utgör grunden för den bok du nu håller i. Den här boken förutsätter inte att du har läst de tidigare böckerna, men en kort inledande beskrivning tecknar konturerna av de frågeställningar och teman som har varit centrala.

Det huvudsakliga syftet med de tre projekten har varit att låta militära praktiker själva beskriva sitt arbete och reflektera över sin yrkespraktik. Genom att använda olika kvalitativa metoder, främst djupintervjuer och skrivseminarier (där yrkesverksamma själva skriver) har ett omfattande primärt källmaterial samlats in. När projektet startade var en inledande och vägledande observation att det fanns få ”rena” och ”nära” beskrivningar av militär yrkespraktik författade av dem som själva arbetade i praktiken. Och ännu färre beskrivningar fanns av svenska militära erfarenheter från internationell tjänst varför den första undersökningen kom att riktas mot just detta. Genom att låta militära praktiker själva beskriva och med egna ord formulera sig kring sin praktik, utan att bli avbrutna, var ambitionen att öppna upp och tillgängliggöra den yrkespraktik endast ett fåtal haft tillträde till. En överordnad ambition har varit att få fram en mångfald av olika erfarenheter och perspektiv, i form av så kallade fylliga beskrivningar.¹² Böckerna innehåller också ett omfattande autentiskt bildmaterial bestående av de medverkandes egna dokumentära foton tagna på plats av dem som var där.

Utdrag ur intervjuer och texter ur Uppdrag-böckerna återfinns mellan kapitlet i den här boken. För mer information om böckerna se sid. 242–247. Här följer en kort resumé av innehållet i Uppdrag-böckerna.

Om Uppdrag-böckerna

År 2007 utkom *Uppdrag utland – militära exempel från internationella uppdrag*. Boken består av 41 texter författade av soldater och officerare med fokus på skarpa situationer och utmaningar de mött i bland annat Bosnien, Liberia, Kongo, Kosovo, Georgien, Angola. De skrivseminarier de deltog i genomfördes i en tid då invasionsförsvaret ominriktades mot internationella uppdrag. Samverkan med andra länder prioriterades och Sverige förberedde sig för att från och med den 1 januari 2008, på uppdrag av Europeiska unionen, ansvara för att organisera en snabbinsatsstyrka; Nordic Battle Group (NBG). Vilka uppgifter de svenska militärer som ingick i NBG skulle få var oklart – spektrumet innehöll allt från att stödja humanitära insatser till att genomföra regelrätt strid. Detta med kort varsel i ett okänt land. Hur förbereder man sig för den formen av oförutsägbarhet och komplexitet? Vilka tidigare erfarenheter fanns av internationella uppdrag och vad kunde läras av dem? Detta var utgångspunkten för projektet ”Erfarenhetsuppbyggnad internationell tjänst NBG” som resulterade i boken *Uppdrag utland*.

Ur inledningen: ”Huvuddelen av de texter som nu följer är författade av personer som deltagit i internationella uppdrag. De har under sin tjänstgöring upplevt situationer som fler än de själva skulle kunna dra lärdomar ifrån. De har varit med om tillfällen där det militära yrkeskunnandet ställts på sin spets och där gränsen mellan rätt och fel, vad som är lämpligt och olämpligt, inte varit självklar. Ibland har man lyckats med något som man på förhand inte trott varit möjligt. I andra fall har man stött på problem där man minst anat det. Just konkreta exempel är viktigt att ta fasta på i ett arbete där erfarenheter från internationella uppdrag står i fokus. Konkreta exempel kännetecknas nämligen av att de tar vid där åsikter, generella uppfattningar och regler inte längre räcker till. Exemplet är nödvändiga för att den svenska Försvarsmakten kontinuerligt ska kunna fortsätta utveckla relevanta kunskaper om den egna praktiken.”¹³

Texterna i *Uppdrag utland* kom att grupperas efter några återkommande teman; ett handlade om soldatens möte med risktagande i en okänd miljö. Ett annat tema handlade om hur inre mentala bilder fungerar när den yttre tillvaron är osäker. Ytterligare ämnen som uppmärksammades handlade om hur man gör när målbilden är okänd, om att leva i skilda världar, på campen

jämfört med hemma men också med befolkningen och deras livsomständigheter i det land man tjänstgjort. Även temat om hur det är att arbeta och leva i dödens närhet beskrevs i några av texterna.

År 2011 utkom den andra boken, *Uppdrag chef – åtta militära chefers erfarenheter från internationella operationer*, en intervjubok som redovisar internationella erfarenheter från svenska officerare i nivå bataljonchef till Force Commander. Intervjustudien byggde vidare på de frågor som uppstått i arbetet med *Uppdrag utland*. Hur skulle militära chefer, som tjänstgjort internationellt på högre befattningar, beskriva sina erfarenheter och möten med utmaningar i internationella sammanhang? Skulle deras dilemman vara av annan art än soldaterna och cheferna på lägre nivå och i så fall på vilket sätt? Varje intervju i boken började med uppmaningen ”beskriv en situation där ditt yrkeskunnande ställts på sin spets”. Där efter följde frågor som; vad var det som hände? Vad gjorde du? Och varför? Dessa frågor kom ur ett av bokens grundantaganden; att ett verkligt yrkeskunnande visar sig i handling och kan bäst förstås med hjälp av konkreta exempel. Ambitionen var att genom konkreta exempel på situationer utforska på vilket sätt den svenska militära chefen i internationell tjänst ”prövas”.

Så här beskrivs resultatet av undersökningen: ”Om man ska sammanfatta hur de åtta militära cheferna med erfarenhet från internationella operationer, beskriver situationer de ställts inför, kan deras svar fångas i [ett] antal påståenden: Man måste vara beredd att hantera svårbedömda situationer, man måste kunna ta beslut på osäkra underlag och man måste kunna verka i motsägelsefulla sammanhang. Den militäre chefen i utlandstjänst måste vara beredd att agera i och ta ansvar för händelseförlopp man själv inte fullt ut kontrollerar eller kan påverka. Man är samtidigt herre över sina handlingar – och offer för omständigheter. Man måste kunna lita till sitt omdöme i lägen där inga lösningar är givna på förhand. Militär yrkespraktik i internationella uppdrag kräver urskiljningsförmåga; vad är sant, vad är falskt? Vad är rätt? Och vem har rätt? Det handlar om att kunna förutse hur ett misstag kan se ut – och vilka dess konsekvenser kan bli?”¹⁴

År 2016 utkom den tredje antologin; *Uppdrag Afghanistan – bilder och berättelser från en internationell insats*. Här är fokus riktat mot svenska militära erfarenheter från ett av de längsta och mest kostsamma internationella militära åtaganden Sverige haft – Afghanistanmissionen som pågick 2002–2014. Berättelserna i boken är autentiska upplevelser beskrivna av svenska soldater som tjänstgjort i Afghanistan. Den initiala uppmaningen som gjordes var den samma som i tidigare böcker: Beskriv en situation där du prövats, där ditt omdöme utmanats. Soldaterna skildrar händelser som kräver ett ingripande, som förutsätter att den som hamnar i dem kan tolka tecken, ta in vad som händer och agera på ett rimligt och relevant sätt. Och hur lär man sig

det? Hur gör man när det finns en regelbok men två, eller flera olika verkligheter? Ett annat övergripande tema som behandlas är hur man gör när de situationer som måste hanteras och bemästras inte fullt ut stämmer överens med uppdraget, de instruktioner som getts, eller gällande regelverk? I boken bidrar även anhöriga till några av soldaterna, samt en präst som tjänstgjort i Afghanistan, med perspektiv på vad en insats kan innebära.

Många gånger upplevde soldaterna att de moraliska utmaningarna i uppdragen var svårare att hantera än de stridstekniska. Några förklarade att "strid är enkelt" eftersom handlandet sker med automatik och mängdträning innan missionen ger resultat. De medverkande återkom istället ofta till etiska överväganden de behövt hantera i uppdragen. "Innan jag åkte till Afghanistan fick jag veta hur jag skulle bete mig, men det visade sig inte alls funka." Många upplevde en kulturkrock: "När vi kommer dit är det att jämföra med att Star Troopers skulle komma på Kungsgatan. Teknikskillnaden är enorm." En annan röst: "Det skiljer 700 år i kultur och kunskap. Vad är det jag alls ser när jag ser en bonde pula på fältet där borta? Gapet mellan oss är enormt." Samtalen handlade om att göra personliga val i situationer man ställts inför men också om ansvar. "Att föreställa sig att man får hem invaliderade soldater var svårare att tänka sig än döden. Mina stridsfordonsskyttar som ser vapenverkan är inte alls lika intresserade att ta striden på för långt håll med osäkert underlag. Skyttarna ser allting tydligt, de kan beskriva hur de såg träffen i målet när sanden inte längre är brun utan röd." Mod, rädsla, risktagande, ledarskap, både på det individuella men också på det större organisatoriska planet var ämnen som behandlades i texter och samtal. Ett annat återkommande tema handlade om att förstå och legitimera sin egen insats i relation till det större uppdraget. Varför är jag i Afghanistan? Gör jag någon skillnad? "Jag menar att det är ett moraliskt problem och även ett ledarskapsproblem, för någonstans måste man ju få ihop det man ser därute med anledningen till att man alls åker dit."

Vi vill härmed bjuda in dig – om den här boken

Berättelserna i Uppdrag-serien är i allmänhet öppna till sin karaktär. Soldater och officerare har uppmanats att skriva eller berätta om viktiga händelser, om situationer eller möten de på ett eller annat sätt berörts av. Fokus har varit på beskrivningar av händelser som de upplever haft betydelse för hur de efteråt ser på och värderar sitt arbete. Deras uppgift i forskningsprojektet har inte varit att genomföra någon teoretisk analys eller sammanfatta generella slutsatser utan snarare att kritiskt och på djupet reflektera över situationerna de har varit med om. De analyser redaktörerna har gjort i tidigare böcker

har varit av kunskapsteoretisk karaktär. Det innebär att det återstår ett utrymme att närma sig forskningsmaterialet med hjälp av andra vetenskapliga perspektiv. Syftet med den här boken har varit att låta forskare med andra och olika teoretiska utgångspunkter kommentera och reflektera över de berättelser som nu finns tillgängliga i Uppdrag-böckerna. Så här såg inbjudan ut:

Centrum för Studier av Militär och Samhälle (CSMS) planerar för en vetenskaplig antologi med utgångspunkt i de tre antologierna *Uppdrag utland* (2007), *Uppdrag chef* (2011) och *Uppdrag Afghanistan* (2016) – vi vill därför bjuda in dig till att skriva ett av kapitlen. Sammanlagt innehåller de tre volymerna 62 kortare texter skrivna av soldater med erfarenhet av internationell tjänst och nio längre intervjuer. Utöver detta tillkommer soldaters och officerares egna fotografier som tillsammans utgör ett omfattande autentiskt bildmaterial. Volymerna innehåller också två tidigare publicerade reportage av journalister samt några kapitel av förklarande eller fördjupande karaktär.

Vi vill härmed bjuda in dig till vidare analys av materialet, i första hand de utsagor som soldater och officerare står för. Det är vårt önskemål att du läser igenom materialet, gärna med pennan i hand och antecknades allt eftersom, dina reaktioner och associationer. Böckerna har avsiktligt breda marginaler för detta ändamål.

Genom att bjuda in forskare med bakgrund i olika vetenskapliga fält och med olika traditioner hoppas vi kunna få materialet belyst med en mångfald av vetenskapliga perspektiv.

Här följer några få och korta frågor som signalerar vad vi är nyfikna på. Vi har valt att inte vara utförligare än så här för att möjliggöra för forskare ur olika discipliner att fritt förhålla sig till materialet på ett sätt som är relevant och angeläget utifrån den egna horisonten.

- Hur kan materialet tolkas eller belysas med hjälp av andra teoribildningar (begrepp, infallsvinklar, utgångspunkter)?
- Finns det forskningsresultat inom ditt fält som korresponderar (eller motsäger, eller på ett eller annat sätt berör) materialet i Uppdrag-böckerna? Vilka resultat och på vilket sätt?
- Vad kan det fält eller vetenskapliga perspektiv som du verkar inom bidra med, för att belysa det insamlade materialet?

Avsluta gärna din text med förslag på ytterligare forskningsfrågor.

Vägledande för urvalet av de som bjöds in var målsättningen att belysa materialet i Uppdrag-böckerna ur flera olika perspektiv. Ambitionen var att genom öppna frågor låta olika forskare reflektera över materialet och på så sätt skapa ett slags korsdrag kring det insamlade materialet. Vad händer när en historiker, en sociolog, en filosof och en författare får ta del av och

reflektera kring samma grundkälla? Vad blir resultatet när man låter forskare med olika grad av närhet till och kännedom om militär praktik begrunda beskrivningar *inifrån* den undersökta praktiken? Vad ser och läser den utomstående in? Och hur skiljer sig det från vad den initierade väljer att uppmärksamma? Var finns enighet – och ännu mer intressant, var finns oenighet om tolkningar och slutsatser? Vi valde alltså också att bjuda in några forskare och författare som inte tidigare arbetat med eller publicerat sig om militär verksamhet. Detta för att om möjligt belysa och bryta upp den hemmablindhet som lätt uppstår när människor eller texter med liknande erfarenheter möts. Genom att bjuda in ”utomstående” ville vi låta de militära erfarenheterna speglas i en annan begreppsbildning än den gängse militära teoribildningen.

Författarpresentation

Här följer en presentation av de medverkande författarna, i bokstavsordning, samt en kortfattad introduktion av deras bidrag:

”De ovälkomna varningarna” av Wilhelm Agrell

Hur känns en varningssignal igen? När vet man att det är på allvar? Med utgångspunkt i ett säkerhetspolitiskt och underrättelseanalytiskt perspektiv redogör Agrell för de mekanismer som gör att människor och organisationer missar att uppmärksamma varningssignaler. Med hjälp av erfarenheter från bland annat attentaten på Utøya och den 11 september, och svenska militära exempel, beskrivs hur de filter ser ut som försvårar eller omöjliggör att information om att något inte står rätt till uppmärksammas.

Agrell är docent i historia och professor i underrättelseanalys vid Lunds universitet. Han har skrivit en rad arbeten om svensk försvars- och säkerhetspolitik, senast *Fredens illusioner. Det nationella försvarets nedgång och fall* (2010), *Ett krig här och nu. Sveriges väg till väpnad konflikt i Afghanistan* (2013) och *Det säkra landet? Svensk försvars- och säkerhetspolitik från ett kallt krig till ett annat* (2016). Inom underrättelseområdet har han bland annat skrivit *Underrättelseanalysens metoder och problem* (2:a utgåvan, 2015) och *Sprickor i järnridån. Svensk underrättelsetjänst 1944–1992* (2017).

”From Leading Combat Units to Leading Combat Formations – Modularity, Loose Systems and Temporariness” av Eyal Ben-Ari

Ben-Ari anlägger ett ledarskapsperspektiv i sin reflektion över vad som krävs av den militära chef som ställs inför situationer likt dem som beskrivs i Uppdrag-böckerna. Vad händer med det militära ledarskapet när principerna för ledarskap och organisering inte längre är fasta och förutsägbara,

när gruppens förmåga att snabbt kunna koppla ihop sig med andra i tillfälligt sammansatta enheter inte längre är undantag utan regel?

Ben-Ari was professor of Social Anthropology at the Hebrew University and is now Director of the Kinneret Institute for Society, Security and Peace in Kinneret Academic College Galilee. He has carried out research in Japan, Israel, Singapore and Hong Kong on white collar communities, early childhood, business expatriates, and the militaries of the industrial democracies. Among his authored books are *Mastering Soldiers* (1998), (with Zev Lehrer, Uzi Ben-Shalom and Ariel Vainer) *Rethinking the Sociology of Combat* (2008) and (2018) *Japanese Encounters: The Structure and Dynamics of Cultural Frames*. Among his edited books are (with Kobi Michael and David Kellen) *The Transformation of the World of Warfare and Peace Support Operations* (2009), (with Erella Grassiani) *State/Violence* (2011) and (with Jessica Glicken Turnley and Kobi Michael) (2017) *Social Science and Special Operations Forces*.

”Ger boken *Uppdrag Afghanistan* en rättvis bild?” av Torsten Björkman
Björkman tecknar både ett historiskt och nutida perspektiv på Afghanistan-missionen med organisatoriskt lärande som central utgångspunkt. Björkmans utgångspunkt är två frågor; ger boken *Uppdrag Afghanistan* via de beskrivna erfarenheterna i den en rättvis bild av Sveriges hittills dyraste mission, samt vad kan Försvarsmakten lära av åtagandet i Afghanistan?

Björkman är professor emeritus i ledarskap från Försvarshögskolan och professor emeritus i arbetsvetenskap från KTH och LTU och nu senior konsult, främst i olika ledarskapsutbildningar. Björkman disputerade i sociologi vid Uppsala Universitet på studier av industrins rationaliseringsverksamhet. Han har forskat om Sveriges internationalisering, vars resultat bland annat redovisats i antologin *Being Local Worldwide. ABB and the Challenge of Global Management* (2001) från Cornell University Press. Under tiden som professor på FHS ansvarade Björkman för skolans ledarskapsutbildningar under en tioårsperiod med starkt fokus på indirekt ledarskap. Björkman har haft dåvarande C Insats uppdrag att utvärdera kontingentsrapporterna från Afghanistan.

**”Det är det första ackordet du kan välja,
allt annat är konsekvenser” av Bo Göranzon**

Göranzons perspektiv är kunskapsteoretiskt och kapitlet tar avstamp i ett citat av Joseph Conrad: ”Konsten ska lära dig att se”. I texten behandlas för militärt yrkeskunnande centrala begrepp som betydelsen av erfarenhet, regler och regelföljande, kombinationsintelligens och det mänskliga omdömet relation till artificiell intelligens.

Bo Göranson är professor emeritus i Yrkeskunnande och teknologi vid KTH; seniorprofessor inom samma forskningsområde vid Linnéuniversitetet; Life Long Visiting Fellow vid Clare Hall College, Cambridge University, UK. Under perioden 1960–1972 matematiker vid Uppsala Universitet, operationsanalytiker vid FOA samt systemutvecklare av time sharing-tekniken – en innovation av General Electric. Yrkeskunnande och teknologi etablerades som forskningsområde genom publiceringen av avhandlingen *The Practical Intellect*, Springer Verlag/UNESCO, 1993 (nyutgiven 2009 av Santérus Academic Press i svensk och engelsk version). Göranson är en av grundarna till Dialogseminariet, som inrättades 1985; ansvarig utgivare av tidskriften *Dialoger*, årets kulturtidskrift 1996. Essän ”Dialogseminariet – ett laboratorium för det analogiska tänkandet” ingår i Årsbok 2004 för Konstnärligt FoU, Vetenskapsrådet.

”Det är något speciellt med exempel” av Maria Hammarén

Hammaréns kapitel handlar om hur och när vi egentligen lär oss, utöver det som förmedlas i en traditionell utbildningssituation. Hur uppstår den handlingsmässigt orienterade uppmärksamhet som till exempel militär personal är beroende av för att klara de uppdrag de ställs inför? I detta sammanhang pekar Hammarén ut erfarenheten och exemplens betydelse i en yrkespraktik: ”det svåra är inte att stå för sina erfarenheter. Det svåra är att bryta isoleeringen kring dem.”

Maria Hammarén är docent i Yrkeskunnande och teknologi vid Kungliga Tekniska högskolan i Stockholm. Hennes primära forskningsintresse handlar om hur vårt grepp om världen artikuleras och förmedlas och hon har under lång tid sysslat med metodfrågor relaterade till de förmedlingsvillkor som gäller för olika aspekter av mänsklig kunskap. Disputerade 1999 med avhandlingen *Ledtråd i förvandling – om att skapa en reflekterande praxis*. Har bland annat gett ut *Skriva – en metod för reflektion* (1995) och *Språkfilosofi för personligt bruk* (2009).

”Utsatthetens handlande – förmågan att lida som en del av soldatens praktiska kunskap” av Jonna Hjertström Lappalainen

Vad innebär det att handla i utsatthet? Lappalainen anlägger ett existensfilosofiskt perspektiv i sin läsning av texterna från Uppdrag-böckerna. Hur ser den ut, den praktiska förmågan som innebär att faktiskt kunna handla och fälla omdömen i extremt utsatta lägen? Via den danske filosofen Sören Kierkegaard beskriver Lappalainen hur lidandet, förmågan att stå ut, att passivt uthärda också kan användas som perspektiv för att förstå vad militärt yrkeskunnande i skarpa situationer innebär.

Jonna Hjertström Lappalainen är verksam som forskare och lärare på Centrum för praktisk kunskap vid Södertörns högskola. Hon disputerade 2009 i teoretisk filosofi med en avhandling om Sören Kierkegaard och Den enskilde. Hon har tidigare arbetat med praktisk kunskap hos bland annat vårdpersonal, lärare, konstnärer och poliser. Just nu leder hon ett forskningsprojekt om kollektiv praktisk kunskap.

”Don’t mention the war” av Jan Sigurd

Vad betyder det att skriva om erfarenheter av krig? Vilken funktion har själva skrivandet för den som skriver? Och vad kan skrivandet betyda för andra? Via kända författare med krigserfarenheter, som Ernest Hemingway och J.D. Salinger, framställer Sigurd skrivandets olika möjligheter; text som terapi, skrivandet som ett sätt att undkomma stumhet, tystnad och glömska, skönlitteratur som ett sätt att öka förståelsen för människans natur. Text som en väg till empati: ”Man brukar säga att vetenskapsmän och journalister är ute efter sanningen, medan författaren är ute efter att skapa mening. Och det är just den meningsskapande berättelsen som ger oss byggstenar för framtiden. Som får oss att växa, mogna och förstå det förflutna.”

Jan Sigurd är författare, artist och låtskrivare, boende i Malmö. Har publicerat 20 böcker från debuten med *Polsk jazz* (1994) till den senaste *Min franska tekopp* (2014). Skrivarlärare vid Lunds universitet (10 år) och skrivkurslärare. Han har skrivit dramatik för radio, scen och TV. Sigurd har även skrivit för och framträtt med Monica Zetterlund, ett samarbete som resulterade i kabarén Zetterlund & Sigurd 1995 samt skivan *Det finns dagar* (1997). På musikområdet finns hans alster representerade på 8 CD-skivor – allt ifrån barnmusik, jazztrio, konstmusik till produktioner med Monica Zetterlund. Sigurd har skrivit tre deckare tillsammans med Hans Vennersten och resultatet av tio års forskning kring Hemingway resulterade i boken *Hemingways sista flamma*.

”Renewing the Motivational Power of the Army’s Professional Ethic” av Don M. Snider

Se särskild kommentar till denna artikel i slutet av detta kapitel.

Dr Don M. Snider is currently an Adjunct Research Professor at the Strategic Studies Institute, Army War College. He is also an Emeritus Professor of Political Science at West Point, where he taught for many years and directed research projects culminating in four books that renewed the study of military professions, their ethics, and their civil military relations in America. In an earlier military career, after commissioning from West Point in 1962, he served three combat tours in Vietnam as an infantryman. After battalion command, he served as Chief of Plans for Theater Army in Europe, as Joint

Planner for the Army Chief of Staff, as Executive Assistant in the Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, and as Director of Defense Policy on the staff of the National Security Council, the White House. In 2015 the Inter University Seminar on Armed Forces and Society awarded Dr Snider the Morris Janowitz Award for lifetime achievement in that discipline.

“The Hidden Face of Military Missions Abroad – An Emotion Sociological Perspective on Swedish Soldiers’ Narratives” av Louise Weibull

I sitt kapitel presenterar Weibull ett emotionssociologiskt perspektiv på militärt yrkeskunnande. Soldater på internationella uppdrag möter många gånger och i varierande omfattning känslomässigt utmanande situationer men trots att förmågan att hantera känslor är en central del av ett militärt yrkeskunnande, uppmärksammas det sällan. Weibull introducerar också ett alternativt begrepp: ”moral injury” till PTSD och motiverar hur det kan användas som ett komplement eller alternativ. “In contrast to PTSD, moral injury is not about the loss of feeling safe and secure, but a loss of trust in oneself, in others, in the military, and sometimes in the nation as a whole.”

Since 2016 Louise Weibull, PhD, has worked as a family support coordinator for the Swedish Soldiers’ Homes Association, an NGO that provides counseling and therapy support to veterans and their families. Previously, from 2000, she worked as a researcher and teacher at the Swedish Defence University in Stockholm. Her dissertation, entitled *Emotion matters: Emotion management in Swedish Peace Support Operations*, was delivered at Karlstad University in 2012. Here she investigated the role of emotions and the requirements for emotion management among Swedish soldiers deployed to Kosovo, Liberia and Afghanistan, and introduced the concept of Post-Deployment Disorientation. Her other areas of interest include women in the military and humor as an act of resistance in military life.

”Erfarenheter av den väpnade striden” av Lars Ericson Wolke

Till den militära professionens huvuduppgift hör den väpnade striden. I kapitlet reflekterar Ericson Wolke över de erfarenheter som svensk militär personal har av väpnad strid i modern tid och placerar in dem i ett militärhistoriskt perspektiv. För att vara en nation som på över tvåhundra år inte varit i krig konstaterar Ericson Wolke att Sveriges internationella åtaganden inneburit ”en situation där många inom Försvarsmakten idag har egna erfarenheter både av att utkämpa och att leda väpnad strid. Sannolikt har inte en så stor andel av Försvarsmaktens personal haft egen stridserfarenhet sedan krigsåren 1813–14.”

Lars Ericson Wolke är professor i historia vid Försvarshögskolan och docent i historia vid Åbo akademi. Ledamot av Kungliga Krigsvetenskaps-

akademien. Han har i ett 30-tal böcker och många uppsatser främst behandlat olika aspekter på Östersjöområdets militära historia. Särskild tonvikt ligger på svensk stormaktstid och 1900-talet. Bland hans arbeten kan nämnas: *Krigets idéer. Svenska tankar om krigsföring 1320–1920* (2007); *Lessons learned? Svenska operativa och taktiska erfarenheter från Kongokrisen 1960–1964* (2007); *Sjöslag och rysshärjningar. Kampen om Östersjön under stora nordiska kriget 1700–1721* (2012) och *Stockholms historia* (2016). Han utkommer i höst med en undersökning av Sveriges första stora fredsbevarande insats i boken *Saarbataljonen. Svenska fredssoldater i Hitlers skugga 1934–35*.

”Att studera organiserande och handlingslogiker i militära sammanhang” av Karl Ydén

Ydén kapitel har ett organisationsteoretiskt perspektiv och inleds med en historisk genomgång av den militära sektorsforskningen. Ydén visar hur studier av skarpa militära uppdrag historiskt rönt litet forskningsintresse. Vad betyder det för den militära professionen att ”kriget” mestadels varit närvarande som en bakgrund, snarare än utgöra primärt fokus för huvuddelen av de forskningsuppdrag som finansierats av den svenska försvarsforskningen? Ydén introducerar vidare en modell för framtida forskning där begreppen konfliktlogik och samverkanslogik ställs i relation till två beskrivna organisationsprinciper ”hot organization” och ”cold organization”.

Karl Ydén är universitetslektor vid Chalmers & Visiting Research Fellow, King’s College London. Reservofficer i armén, ledamot av KKrVA, IMIT Research Fellow. Disputerade på en avhandling om Försvarsmaktens karriärsystem och amfibieutbildning och har fungerat som expert i uppdrag åt Regeringskansliet samt FOI. Medgrundare av CSMS samt ansvarig för försvarsdelen i SOM-institutets nationella undersökning (”Riks-SOM”).

Texterna i boken har presenterats och diskuterats vid ett antal olika seminarier, se bilagor i slutet av boken. En av de inbjudna författarna, it-professorn Bo Dahlbom, tackade efter övervägande nej till att medverka med en motivering som tecknar ett perspektiv väl värt att återge. Denna motivering kan ses som en kommentar till de utmaningar som inledningsvis beskrivits:

Efter moget övervägande har jag bestämt mig för att avstå från att medverka den här gången. Jag har läst igenom böckerna (igen) och det är spännande läsning och mycket intressant om militärens yrkeskompetens, militäryrkets utmaningar i utlandstjänst, och jag skulle kunna kommentera det, särskilt modet och tåligheten hos de soldater som skickades på ett huvudlöst uppdrag i Afghanistan, men dagens försvarsdebatt har tagit en vändning som gör att den sortens frågor helt

överskuggas, tycker jag, av mer övergripande frågor om Försvarsmaktens uppdrag och utveckling i digitaliseringens tidsålder. Jag ser med rätt stor oro på återuppbyggnaden av ett gammaldags territorialförsvar med värnpliktiga motiverad av en tilltagande, helt irrationell som jag uppfattar den, rysskräck. Sverige rustar sig mot en invasion från Ryssland i stället för att utveckla en försvarsmakt för vår tid, en försvarsmakt som river gränserna mellan militär och civil beredskap, en försvarsmakt som integreras i civilsamhället i kampen mot cyberattacker, terrorism och internationella uppgifter (mer genomtänkta än den absurda insatsen i Afghanistan). Det är sådant jag vill skriva om, men en sådan text passar inte in den här antologin, och därför väljer jag att stå över. Jag uppskattar verkligen inbjudan att medverka och jag uppskattar verkligen det arbete ni gör, inte minst konferenserna. Där har ni lyckats skapa ett forum, det enda riktigt intressanta forat, för en intellektuell diskussion om försvaret i dagens Sverige.

Ledsen för detta och hoppas att detta sena besked inte ställer till belymmer för dig. Hälsningar, Bo

Det ständigt arbetande omdömet

En avslutande kommentar till flera av de frågor och teman som behandlas i denna bok ges i den text som får avsluta denna antologi: Don M. Sniders "Renewing the Motivational Power of the Army's Professional Ethic".¹⁵ Texten är en reflektion över vad det innebär att verka i en militär profession där utövarnas huvudsakliga uppgift är fälla återkommande och välgrundade omdömen ("*the repetitive exercise of discretionary judgments*") på ett sådant sätt att uppgiften utförs men också så att förtroende för verksamheten behålls eller uppstår. Snider har i flera arbeten problematiserat utvecklingen av den militära professionen genom att bland annat uppmärksamma den militära organisationens dubbla natur; paradoxen att på samma gång vara en förvaltande byråkrati och en militär profession med ett särskilt uppdrag. Han har också beskrivit den militära professionens utmärkande drag i termer av "*a moral workspace*".¹⁶

I Uppdrag-böckernas beskrivningar berättas om hur det egna omdömet i en given situation spelar roll, har betydelse. Soldater och officerare berättar om hur de är beroende av både sitt eget omdöme, men också av andras. Beslut och handlande är många gånger, på samma gång, både individuellt och kollektivt. Återkommande beskrivs moraliskt utmanande situationer om hur regler och ansvar korresponderar. Eller hur det blir när de inte gör det, när det skaver, när den handling som är kortsiktigt riktig är långsiktigt fel. I

Uppdrag Afghanistan kommenteras förhållandet mellan regler och ansvar av en intervjuad så här: ”Regelboken kommer aldrig att ge dig svaren på denna typ av problem. Du är utlämnad till din inre kompass om vad som är rätt och fel. Där måste du kunna se dig själv i spegeln påföljande morgon och kunna säga till dig själv att det du gjort är rätt.”¹⁷

Citatet belyser ett särskilt moment i yrkeskunnandet – vad innebär det att bedöma en situation och handla ansvarigt?

För den praktiska kunskapen gäller det att måtta rätt, med de risker det kan innebära, inte att söka en statistisk sanning eller en säker medelmåttighet och hålla ryggen fri. Det praktiska förnuftets *common sense* är inte en urvattnad konsensus, där man jämkar samman ståndpunkter för att nå en allmängiltig intellektuell förståelse, utan ett ansvarigt ställningstagande.¹⁸

Centrum för Studier av Militär och samhälle

Centrum för Studier av Militär och Samhälle (CSMS) grundades 2011 som ett forum för främjande och utbyte av forskning och erfarenheter om militär organisation och profession. Vid bildandet av CSMS hade ett forskningsarbete med fokus på militärt yrkeskunnande pågått i flera år, ett arbete delvis beskrivet i denna inledning. Med utgångspunkt i dessa erfarenheter formulerades ett antal forskningsteman:

- Att undersöka och beskriva olika perspektiv på relationen mellan militär profession och organisation.
- Att undersöka aspekter av modern militär professionalism med fokus på legitimitet, kontroll, transparens, yrkeskunnande och ansvar.
- Att belysa hur struktur och maktförhållanden påverkar militär yrkespraktik med fokus på interna organisatoriska förhållanden, men också externa förhållanden som demokratisk kontroll och civil-militära relationer.
- Att utforska betydelsen av praktisk och erfarenhetsgrundad kunskap i kris- och konfliktmiljöer.
- Att undersöka militär erfarenhetsuppbyggnad och former för erfarenhetsutbyte inom militär yrkespraktik.
- Att utforska och beskriva erfarenheter av civil-militära relationer både i Sverige och i internationella sammanhang.

En bärande idé bakom bildandet av CSMS var att forskning om militära institutioner bäst bedrivs över universitets-, organisations- och disciplinränser

samt i kontakt med det internationella forskarsamhället. CSMS ansluter sig därmed till den tradition som formats av Inter-University Seminar on Armed Forces and Society, som grundades 1960 av Morris Janowitz vid University of Chicago. Målsättningen för CSMS var och är att genom mångdisciplinär forskning skapa ny kunskap som är relevant för praktiker, forskare, myndigheter, organisationer och näringsliv om ovan nämnda forskningsteman.

Utgångspunkten för CSMS olika aktiviteter (forskningsprojekt, utbildning, konferenser, erfarenhetsforum med mera) är att oberoende och mångdisciplinär forskning om militära organisationer är ett nödvändigt incitament för ett demokratiskt inflytande över militär verksamhet. Sex internationella konferenser om militärt yrkeskunnande har genomförts, information om dess innehåll finner du i bilagorna i denna bok. Artiklar, texter, böcker som publicerats av CSMS, eller i anslutning till genomförda konferenser och seminarier, finns tillgängliga för nedladdning på hemsidan www.csms.se.

Slutkommentarer

1. "Försvarmakten konstaterar utifrån genomfört arbete i perspektivstudien att även om det genomförs vissa förmågelyft inom nuvarande organisations ram [...] finns det ett behov av större förstärkningar och förändringar av Försvarmaktens förmågor för att hålla risktagningen gentemot oönskade händelseutvecklingar på en rimlig nivå. Ur *Tillväxt för ett starkare försvar. Slutredovisning av Försvarmaktens perspektivstudie*, 2016–2018, s. 45.
2. Ur Försvarmaktens verksamhetsidé, www.mil.se.
3. Militärstrategisk doktrin – MSD 16, s. 36.
4. Försvarmaktens Strategiska Inriktning 2015, FM 2015-1597:2 s. 14.
5. *En robust personalförsörjning av det militära försvaret. Betänkande av 2015 års personalförsörjningsutredning*, SOU 2016:63, s. 13.
6. Militärstrategisk doktrin – MSD 16, s. 45.
7. SOU 2016:63, s. 50.
8. *Ett nytt totalförsvar – en vitbok*, Stockholm: Kungliga Krigsvetenskapsakademien, s. 13 Frank Rosenius m.fl.
9. Militärstrategisk doktrin – MSD 16 s. 44.
10. Ur *Vår militära profession – agerar när det krävs* 2017, s. 22.
11. Beskrivna projekt har finansierats av Försvarmaktens Forskning och teknikutvecklingsfond FoT: "Erfarenhetssuppbbyggnad internationell tjänst 2008–2010", "Militärt yrkeskunnande och våldsutövning 2011–2013", Gothenburg Research Institute GRI/Kungliga Tekniska högskolan och "Modern militär professionalism 2013–2018", Kungliga Tekniska högskolan/Stiftelsen IMIT.
12. "Thick descriptions contain the necessary ingredients for thick interpretation and a thick interpretation means connecting individual cases to larger public issues." Denzin, N. *Interpretive Interactionism* (1989 p. 83).
13. Ur *Uppdrag utland* s. 19.
14. Ur *Uppdrag chef* s. 11
15. Texten är tidigare publicerad i tidskriften *Parameters US Army War College Quarterly* Vol. 44, Autumn 2014.
16. Begreppet "a moral workspace" är hämtat ur artikeln "Dissent, Resignation and the Moral

- Agency of Senior Military Professionals”, Armed Forces and Society 2017, Vol. 43 p. 5–16 se även Snider, D. M. & Matthews, L. J. (2005). *The future of the army profession*. Boston, MA: McGraw-Hill Custom Publishing.
17. Ur intervju med Martin Liander, *Uppdrag Afghanistan* s. 216
18. Bergendal, Gunnar (2003) *Ansvarig handling: uppsatser om yrkeskunnande, vetenskap och bildning*. Stockholm: Dialoger.

Referenser

- Bergendal, G. *Ansvarig handling: uppsatser om yrkeskunnande, vetenskap och bildning*. Stockholm: Dialoger. 2003.
- Denzin, N. *Interpretive Interactionism*. Newbury Park, CA: Sage. 1989.
- Försvarsmakten. *Militärstrategisk doktrin MSD 16*. FM2016-7616:1. 2016.
- Försvarsmakten. ”Försvarsmaktens strategiska inriktning FMSI 2015”. FM2015-1597:2. 2015.
- Försvarsmakten. *Vår militära profession – agerar när det krävs*. Underbilaga 1.1 till Försvarsmaktens strategiska inriktning FMSI 2015 Ä1 (FM2015-1597:7). 2017.
- Försvarsmakten. *Tillväxt för ett starkare försvar – slutredovisning av Försvarsmaktens perspektivstudie 2016–2018*. FM2015-13192:15. 2018.
- Rosenius, Frank m. fl. ”Ett nytt totalförsvar – vitbok”. Stockholm: Kungliga Krigsvetenskapsakademien, 2017.
- Snider, D. M. “Dissent, Resignation and the Moral Agency of Senior Military Professionals”, Armed Forces and Society 2017, Vol. 43 p. 5–16.
- Snider, D. M. & Matthews, L. J. *The future of the army profession*. Boston, MA: McGraw-Hill Custom Publishing. 2005.
- Statens offentliga utredningar. *En robust personalförsörjning av det militära försvaret. Betänkande av 2015 års personalförsörjningsutredning*. SOU 2016:63.

I ögonblicket kopplar man till en annan situation man varit med om eller hört talas om. Det är ingen konst att fatta ett ögonblickligt beslut om det bara finns ett enda handlingsalternativ. Men så ser den militära vardagen sällan ut. Hur ska man förhålla sig i situationer där man inte vet, eller inte kan veta, vad som är bäst att göra? I ett yrkeskunnandeperspektiv handlar det om att upparbeta en "blick" för vad som krävs i olika situationer. Det handlar om att kunna uppmärksamma och tolka olika fenomen och sammansmälta intrycken till något som kan bli en väl anpassad insats.

Uppdrag utland s.16

Att studera organiserande och handlingslogiker i militära sammanhang

Karl Ydén

”Vi hade flera stycken som bokstavligen sköt ihjäl flera människor både på tjugo meters håll och på längre avstånd. Hur skall jag hantera dem? Mitt sätt var då att tala om ifall det var korrekt gjort eller inte. Vi gjorde ett dokument där jag tog ställning till om det var korrekt gjort eller inte.”

”Det du talar om nu, är det något som man kan läsa sig till i en ledningsmanual?”

”Inte vad jag känner till.”

Uppdrag chef, s. 163.

Militär personal tillbringar i regel mycket mer av sin yrkestid sysselsatt med utbildning och förberedelser än som verksam i skarpa uppdrag. Förhållandet skapar en märklig dubbelhet i den militära organisationen. Dels förekommer miljöer och sammanhang som ytterst existerar för att förbereda för skarpa uppdrag, dels finns de faktiska skarpa uppdragen. De senare kan skilja sig mer eller mindre från de övningar och simuleringar som utformats utifrån förväntningar och antaganden. En utmärkande egenskap i militära skarpa situationer är att kontrollen över omgivningen aldrig är fullständig och att ett läge kan förändras radikalt på ett par sekunder.

En central fråga blir hur man, genom förberedelser, skapar så goda förutsättningar som möjligt för att hantera uppdrag och situationer som aldrig kommer att bli helt, eller kanske ens särskilt, förutsägbara. Denna utgångspunkt går som en röd tråd genom volymerna *Uppdrag utland*, *Uppdrag chef* respektive *Uppdrag Afghanistan* – sammanfattad i rubrikerna ”Det blir aldrig som man har tänkt sig...” och ”Svårt att förbereda sig på rätt sätt”. Skärpan i citaten blir kanske större om man vet att de yttrats av ett par av Sveriges mest yrkesprofessionella militärer. I de tre Uppdrag-volymerna beskrivs den kunskapsteori och metodologi som arbetet byggt på, samt på vilket sätt de förmedlade erfarenheterna kan tänkas vara till nytta för den läsare som själv har anledning att reflektera inför ett kommande möte med det okända. Denna

text vill framhålla att materialet i *Uppdrag utland*, *Uppdrag chef* respektive *Uppdrag Afghanistan* inte bara representerar någonting värdefullt, utan dessutom något som är förvånande sällsynt i den svenska militära kunskapssektorn: studier av skarpa uppdrag. Av utrymmesskal blir framställningen relativt komprimerad, men det förefaller befogat med en historisk tillbakablick och att ta utgångspunkt i framväxten av den svenska militära sektorsforskningen.

De industriella demokratiernas militärorganisationer har, sedan andra världskriget, etablerat bredare vetenskapliga kontaktytor av olika slag. Den svenska försvarsforskningen framväxer väsentligen under den perioden, då till exempel Flygtekniska försöksanstalten (1940), Försvarsväsendets kemiska anstalt (1937) och Militärfysiska institutet (1941) etableras. Genom sammanslagning av bland annat de två sistnämnda organisationerna skapas 1945 Försvarets forskningsanstalt (FOA). Inte bara teknik utan även kunskapsfält som tillämpad psykologi kommer till användning inom försvarssektorn, till exempel för lämplighetstestning inom marinen (och för övrigt även inom Statens järnvägar). År 1942 inrättar arméledningen en militärpsykologisk försöksverksamhet, och samma år skapas den försvarsmaktsgemensamma Centrala värnpliktsbyrån. Den ökade verksamhetsvolymen leder till att det Militärpsykologiska institutet inrättas 1955, vilket 1974 infogas i Försvarets forskningsanstalt under namnet ”FOA huvudenhet 5: människans betingelser i totalförsvaret”. De militärt relevanta tillämpningarna av teknisk vetenskap kompletteras således med tillämpning av humanvetenskap, motsvarande utvecklingen inom industrin. I Sverige präglas den vetenskapliga dynamiken inom försvarssektorn oundvikligen av att flertalet såväl vetenskapare som militärer saknar egna krigserfarenheter.

I Storbritannien används, under andra världskriget, gruppterapi för att behandla soldater för vad vi idag benämner posttraumatisk stress (PTSD) och som av samtiden kallades ”*shell shock*” (vilket var en utveckling från det tidigare ”feghet”, som inte sällan bestraffades med avrättning). Wilfred Bion, en av föreståndarna för behandlingsverksamheten, hade erfarenheter från ett brittiskt stridsvagnskompani under första världskriget, till vilket han hade inryckt bara knappt 20 år gammal. Bion medaljerades för tapperhet i fält av både Storbritannien och Frankrike, och motiveringen för hans *Distinguished Service Order* lyder:

For conspicuous gallantry, and devotion to duty. When in command of his tank in an attack he engaged a large number of enemy machine guns in strong positions, thus assisting the infantry to advance. When his tank was put out of action by a direct hit he occupied a section of trench with his men and machine guns and opened fire on the enemy. He

moved about in the open, giving directions to other tanks when they arrived, and at one period fired a Lewis gun with great effect from the top of his tank. He also got a captured machine gun into action against the enemy, and when reinforcements arrived he took command of a company of infantry whose commander was killed. He showed magnificent courage and initiative in a most difficult situation.

Det är efter sina krigsupplevelser som Bion påbörjar högre studier, inledningsvis i historia och därefter i medicin. Under andra världskriget tjänstgör han i den brittiska arméns medicinalkår, bland annat med behandlingen av psykiskt skadade soldater. Under sessionerna observerar Bion delvis omedvetna gruppsykologiska fenomen, kring vilka han senare utvecklar teorier om bland annat auktoritetsbundenhet och uppgiftsflykt i grupper.

I Sverige, som stod utanför de båda världskrigen, finns det få exempel på samhälls-/humanvetenskaplig kunskapsutveckling med lika tydlig koppling till skarpa militära situationer. I Försvarets forskningsanstalt ingår FOA 55, institutionen för beteendevetenskap. FOA 55:s uppdrag åt det svenska försvaret inriktas delvis mot test- och urvalsmetodik men även studier kopplade till stress och stridsreaktioner, arbetspsykologi och organisationsfrågor förekommer. Huvuddelen av forskningsuppdragen färgas av fredsadministrativa överväganden inom ramen för försvarets uppgift att producera krigsförband. "Kriget" är således närvarande som en bakgrund, snarare än utgör primärt fokus för huvuddelen av uppdragen. I fokus står den fredstida produktionsapparaten, med dess kontinuerliga utmaning att rekrytera, utbilda och behålla ett visst antal soldater eller medarbetare av rätt kvalitet. Det svenska försvarets, och i synnerhet arméns, dominerande uppgift i fredstid har varit att utgöra en storskalig utbildningsanstalt för nya årskullar av noviser. Uppgiften är viktig och långtifrån okomplicerad. Ytterst syftar den dock till att skapa kompetensmässiga förutsättningar att lösa en annan uppgift, i skarpt läge. Det skarpa läge, "krig", som den svenska stridsutbildningen har inriktats mot utgörs av en uppsättning föreställningar, med varierande stöd i faktiska krigserfarenheter. Hur det framtida "skarpa läget" kommer att utveckla sig är naturligtvis avgörande för vad den fredstida utbildnings- och övningsverksamheten bör inriktas mot. Vad är det för typ av situationer som enheter och befattningshavare kommer att ställas inför? Hur mångtydiga eller svårtolkade kommer de att vara – vilken typ av bedömningar kommer att behöva aktualiseras? Historien erbjuder en rad exempel på hur felaktiga antaganden om ett kommande krig konfronteras med den skarpa verkligheten, inte sällan med förödande konsekvenser.

Bilden av framtida krig är varken given eller självklar, vilket naturligtvis kan sägas gälla alla förutsägelser om framtiden. Klas Borells *Disciplinära*

strategier (1989) ger en fascinerande beskrivning av hur olika föreställningar om "kriget" inom armén konfronteras med varandra alltmer intensivt från andra världskrigets beredskapsår och under perioden därefter. Bilden av hur till exempel krig och strid kommer att utspelas utgör ett exempel på en *institutionell ordning*, det vill säga ett etablerat system av föreställningar om centrala objekt och handlingar samt deras inbördes relationer (Czarniawska 2000). En sådan ordning präglar i det militära fallet till exempel reglementen, anvisningar, övningsscenarier och befattningsstrukturer, men även värdering av individers personliga kvaliteter respektive prestationer – således även deras karriärutsikter.

En institutionell ordning är i teorin möjlig att snabbt förändra, men i praktiken sker detta i regel långsamt. *Disciplinära strategier* beskriver spänningar mellan i fred etablerade föreställningar om hur militär utbildning bör bedrivas och de krigserfarenheter (eller andra intryck) som pekar i annan riktning. Med Borells begreppsapparat är försvarets fredstida stridsutbildning *rutiniserad*. Den svenska armén utvecklar, fram till beredskapsåren, en betoning av formell disciplin, exercis, inre tjänst och annan lydnadsträning – detta anses skapa förutsättningar för befälsföring, koordination och framgång i strid. Även stridsutbildningens moment avser att träna lydnad, snarare än förmåga att hantera dynamiska stridsförlopp och oväntade händelser.

Officerskårens huvuddel menar att beredskapsårens mer funktionella disciplin hade utgjort en olycklig eftergift, ett avsteg från den rätta vägen, som snarast bör rättas till efter krigsslutet. Med återvändande Finlandsfrivilliga samt krigserfarenheter inhämtade från andra länder framväxer efter andra världskriget motbilder, där snarare funktionell disciplin framstår som central, och enligt vilka realistisk stridsutbildning är mer betydelsefull än mekanisk lydnadsträning. En Finlandsfrivillig officer, Fredrik Reuterswärd, riktar 1956 följande kritik mot svensk befälsutbildning:

Bristerna i befälsföring hade sin grund just i otillräckliga kunskaper om den moderna stridens konsekvenser för befälsföringen, om hurdan det moderna samhällets soldat i själva verket var och om denne soldats reaktioner på stridsfältet. Trots all undervisning i befälsföringens teknik talade officersskolorna inte om för de blivande cheferna, vad som väntades av dem i krig. De lärde ut idealbilden, inte verkligheten. (ref i Andersson, 2001:24)

Faktorer som krigserfarenheter är potentiellt avrutiniserande, men de har ingen automatisk förändringskraft. Av en rad skäl kan tänkbara förändringar, även sådana som för eftervärlden kan framstå som uppenbara och självklara, motverkas eller skjutas upp.

En institutionell ordning blir rådande just genom att den företräds och upprätthålls av en rad befattningshavare och/eller funktioner som ”investerat” i den, och vars status och värde ofta väsentligen sammanhänger med dess riktighet. En eventuell nyorientering måste därför övervinna det etablerades motkrafter. Således sorterade och omtolkade svenska armén efter andra världskriget både Finlandsfrivilligas och andras förmedlade krigserfarenheter för att försvara och stödja den etablerade synen på disciplin och lydnad. Krigserfarenheter som framhöll funktionell disciplin i strid bortförklarades, omtolkades, nedtonades eller uteslöts. ”Skarp erfarenhet” får således inte automatiskt genomslag, i synnerhet inte i ett kort tidsperspektiv. Det som blir ”erfarenhet” i en organisation bör inte förstås som en neutral, funktionell anpassning till objektiva omständigheter, utan som en organisatorisk output, aktivt skapad genom urval och tolkning av tillgänglig information. Som sådana är organisatoriska erfarenheter i någon mån alltid resultat av en internpolitisk dynamik.

Med selektivitet i faktaurval, antaganden och tolkningar kan antaganden om ”kriget” formas för att passa olika intressen. Detta är inget unikt svenskt fenomen, försvarsgrensstrider inom Pentagon har utgjort objekt för fascinerande beskrivningar. Ett ovanligt belysande, och relativt aktuellt, exempel är emellertid svenskt: försvar av Övre Norrland – där pansartrupperna och infanteriet under början av 1990-talet utgick från helt olika sanningar om vad ett krig skulle innebära. I en analys efter övningen *Nordanvind* utpekade Ulf Henricsson (i ett handbrev till ÖB, chefen för armén, infanteri- respektive pansarinspektören) felaktiga antaganden om både egna vapensystem och fiendens möjligheter att ta sig fram i väglös terräng. I klartext, menade Henricsson, vilade hela infanteriets krigsplanering för Övre Norrland på felaktiga antaganden:

De officerare som kan mekaniserad strid, vet för- och nackdelar med stridsfordon samt sina egna vapensystem förstår det här. Tyvärr läggs locket på högre upp i organisationen vilket resulterar i en oönskad organisationsutveckling. Alltför mycket organisationsutveckling sker från fältherrehöjder eller mörka sammanträdesrum i arméstaben. Det som framförts här gäller i huvudsak all anfallsstrid med oskyddade skytteförband och i hela landet. Vi är kvar på första världskrigsnivå eftersom vi är helt utlämnade till finkalibrig eld och splitter.¹

I en senare kommentar framhåller Henricsson (2015) att armén hade prioriterat antalet organisationsenheter framför den faktiska effekt de representerade. Utformningen av krigsorganisationen byggde inte, menar Henricsson, på realistiska analyser av erfarenheter från modern krigsföring. Henricsson

(2015) drar slutsatsen att en organisation kraftigt påverkas av om huvuduppgiften känns avlägsen, och att stora skillnader i detta avseende har existerat mellan exempelvis armén och flygvapnet (som i större utsträckning verkat i skarp miljö).

En delkomponent i det militära systemet som skulle kunna stödja systematisk uppföljning, bearbetning respektive värdering av information om skarpa erfarenheter är forskningen. Den svenska försvarsforskningen har under sin drygt halvsekelånga existens producerat åtskilligt intressant och det har förvisso funnits individer som velat utmana etablerade föreställningar eller modeller. Sammantaget kan man dock konstatera att den militära sektorsforskningen överlag har ägnat sig åt studier av skarpa militära uppdrag i relativt liten utsträckning, åtminstone i former som har haft förutsättningar att utöva en avrutiniserande inverkan på det svenska försvaret.

Det är sannolikt mindre poängfullt att peka på individer eller enskilda faktorer för att söka förklara ovanstående, snarare framstår det primärt vara resultat av systemeffekter. En central systemfaktor är den organisation som, i formell mening, beställt forskningen: Försvarsmakten. Det moderna svenska försvaret har utgjort en komplex och storskalig verksamhet med åtskilliga vardagliga, fredstida utmaningar att hantera. Precis som är fallet i många andra länder har statsmakterna delvis ianspråktagit försvaret och dess resurser för att nå andra målsättningar än strikt försvars- eller säkerhetspolitiska. Exempel på andra politikområden där försvaret kunnat användas har varit regionalpolitik och industripolitik. Flertalet försvarsmakter har, som Hedin (2011) påpekar, en grundläggande förutsättning som skiljer dem från andra organisationer: de används inte ”skarpt” alternativt de används ”skarpt” endast på marginalen:

För svenskt vidkommande har detta i huvudsak gällt i 200 år, med reservation för beredskapsåren under världskrigen. Men det som medborgarna kan vara tacksamma för är samtidigt problematiskt för organisationens inre liv, dess incitament och utveckling. Det finns ingen självbevisande måttstock som kan bestämma om organisationen är framgångsrik eller inte. Det finns inga givna avkastningsmått som i ett företag på en marknad. Det finns inga brukare eller medborgare som använder försvaret likt offentliga tjänster i övrigt och som därmed kan signalera tillfredsställelse eller missnöje. Utan marknadens eller brukarnas disciplinerande effekt kan incitamenten att prioritera ett givet mål vara svagt. (Hedin, 2011: 48f)

Andra rationaliteter än ”uppgiftens” har således existerat i försvaret, eller (annorlunda uttryckt): försvaret har i realiteten haft även andra uppgifter än

att fungera väl i ett eventuellt, framtida krig. Inom ramen för den dimensionerande försvarsuppgiften, så har Sveriges långa period av fred, förstärkt av flera decenniers neutralitetspolitik, påverkat det militärprofessionella yrkesinnehållet. I modern tid har huvuddelen av officerskåren haft nybörjarutbildning eller administration som primära arbetsuppgifter. Detta gäller framförallt armén, den volymmässigt dominerande vapengrenen, vars officerare utgör en stor andel av officerskåren och som utövat ett stort inflytande i frågor om officersutbildning. Det är således inte förvånande att den militära försvarsforskningen, utöver teknikutveckling, i stor utsträckning har inriktats mot vad som brett kan kategoriseras som administrativa eller pedagogiska aspekter kopplade till Försvarsmaktens fredstida verksamhet. Detta konstaterande utgör ingen kritik i sig – mycket av det som har åstadkommit i den svenska försvarssektorn har hållit hög kvalitet och byggt på goda analyser.

Oaktat kvaliteten inom betydande delar av det svenska försvarets verksamhet så kvarstår att organisationens syfte är att kunna hantera ”skarpa” lägen – ytterst i form av storskalig våldsanvändning inom ramen för en väpnad konflikt. Det är i grunden den, av regeringen tilldelade, uppgiften som motiverar försvarets existens samt resurstilldelning. Samtidigt utgör en försvarsmakt en stor och komplex organisation även i fredstid, där en rad processer måste fungera om organisationen skall ha förutsättningar att fungera i skarpt läge. En ytterligare utmaning är den civil-militära dimensionen, där en verksamhet inriktad mot krig skall bedrivas under former som åtnjuter legitimitet och förtroende i ett fredstida samhälle som kan genomsyras av helt väsensskilda värderingar och idéströmningar. I militären blandas dagsaktuellt och långsiktigt, krig och förvaltning samt simulering/spel och verklighet på ett svåröverskådligt och komplext sätt. Försvarsorganisationen blir därför, mer än många andra verksamheter, en arena där väsensskilda logiker, praktiker och värdesystem möts.

Att konceptualisera handlingslogiker i militärt organiserande

De första decenniernas försvarsforskning dominerades, som berörts ovan, av teknik samt vissa inslag av tillämpad psykologi. Fokus låg primärt på att utveckla materiel samt på att finjustera uttagning av personal till den storskaliga utbildningsapparaten till krigsorganisationen. Ansträngningarna har således konsekvent varit tillämpningsinriktade snarare än syftat till teoriutveckling. Detta utgör en sannolik förklaring till att militärt organiserande i Sverige väsentligen är *underteoretiserat*, åtminstone sett i relation till försvarsforskningens resursmässiga omfattning.

Ett frö till teoretiserande kring den militära organisationens mångfaceterade natur kan spåras till debatten mellan Samuel Huntingtons *The Soldier and the State* (1957) och Morris Janowitz *The Professional Soldier* (1960). Huntington (1957) hävdade ett unikt, evigt militärprofessionellt (krigar) ideal som han menade var väsensskilt från modernitetens instrumentella och individualistiska orientering. Janowitz (1960) lanserade konvergensten – en förutsägelse om minskande kunskaps- och kulturskillnader mellan militären och samhällets övriga organisationer. För Janowitz utgjorde militären ett socialt system vars kompetensbehov bör uppfattas som dynamiskt föränderliga i relation till växlande betingelser och behov – såväl teknologisk som administrativ förnyelse genererar nya kompetensbehov.

Janowitz (1960) visade att officerens traditionella krigaridentitet/-roll fått sällskap av två moderna officerskategorier: den militära administratören samt den militärtekniske experten. Kopplat till dessa nya roller framväxer, med tiden, mer instrumentella perspektiv på det militära yrkesengagemanget, där fler officerare till exempel har sökt sig till yrket för att få avlönad utbildning, uppfattar att deras yrkeskunnande har civil tillämpning, kan tänka sig att byta yrke och/eller jämför de ekonomiska villkoren med andra yrkesgrupper. Moskos (1981) resonerar inte enbart om individers drivkrafter, utan även om konsekvenser på systemnivå. Harries-Jenkins & Moskos (1981) diskuterar en utveckling mot två parallella militära institutioner: en militärelitistisk respektive en mer civilpräglad. I ett (armé)exempel befanns stridande enheter (mekaniserade-, amfibie-, jägar- och andra markstridsförband) präglas av traditionella spartanska krigarideal och gradvis bli alltmer olika det omgivande samhället. Militära enheter med primärt logistik-, stöd- eller kommunikationsuppgifter (signal-, underhålls-, ingenjör- och stabsenheter) skulle däremot alltmer konvergera med det övriga samhället inte bara ifråga om kompetens, utan även gällande normer, arbetssätt och personalens orientering till arbetet (Moskos 1981).

Ett samtida besläktat bidrag är Thomas (1981) beskrivning av två delsystem i moderna militära organisationer. Det ena delsystemet är *operativt*, inriktat mot våldsutövning. Dess primära rationalitet är etisk och det är på uppdraget som legitimiteten bygger. Tänkandet är holistiskt, kvalitativt och absolut, inom ramen för ett sammansvetsat kollektiv med befälsstruktur och en militärt särpräglad krigaridentitet. Det andra delsystemet är *administrativt* och syftar till fungerande utbytesrelationer, internt eller med organisationens omgivning. Dess tänkande är instrumentellt, kvantitativt och kalkylerande. Organisatorisk komplexitet gör mållkonflikter, avvägning och förhandling till naturliga inslag. Kompromisser och ett mått av otydlighet accepteras som oundvikliga. Detta delsystems kultur liknar den i ett storföretag eller en myndighet. Typidentiteterna är expert och administratör. De båda

delsystemen är funktionellt och kulturellt, snarare än strukturellt, åtskilda. I motsats till Harries-Jenkins & Moskos (1981) klassificerar Thomas (1981) således inte olika förbandstyper i respektive delsystem. Istället finns något av båda delsystemen i alla militära enheter, även om relationen mellan dem varierar kraftigt beroende på vilken enhet det gäller.

Boëne (1999, 2000) vidareutvecklar Thomas modell: alla militära organisationsenheter inrymmer en dialektik mellan a) kapacitet för våldsutövning och b) behov av fungerande samarbets- och utbytesrelationer. Boëne (1999, 2000) väljer att se dessa som två kollektiva handlingslogiker; *Logic of external conflict* respektive *Logic of internal cooperation* (motsvarigheter till Thomas två delsystem). Ordet "logik" implicerar här inte logisk nödvändighet eller ett visst mått av klokskap, utan betecknar uppfattningar om hur en verksamhet bör fungera. Boëne menar att konflikt- och samverkanslogikerna är väsensskilda och samtidigt ömsesidigt begränsande. De är närvarande i allt militärt organiserande och deras inbördes proportioner kan förändras både över tid och som resultat av uppgift, teknologi och organisatorisk nivå.

Logic of external conflict (konfliktlogik) grundas i den militära organisationens yttersta användningsområde: utövande av våld mot fienden. Logiken formas av grundproblemet *kollektivt handlande i strid* (jämför King, 2013):

Acceptance of fate, providence, or the fortunes of war, as well as the sacredness of mission and honour ... are central parts of that logic ... assessment of the outcome of action is difficult to measure in terms other than qualitative and holistic: the enemy's will to continue fighting has been broken, or it has not. With lives on the line, ideals absolute, taboos transgressed, cohesion and discipline overriding concerns, fate uncertain and qualitative success as the yardstick of effectiveness, this first logic of action is pure military uniqueness. (Boëne 2000:10)

Logiken syftar till våldsutövning mot fienden, och utgörs av element för den egna enhetens organiserandeprinciper och centrala värden. Centrala element i konfliktlogiken utgörs av: gruppssammanhållning, vilja till självuppoffring, disciplin, lydnad, hjältemod och ära. Samma kvaliteter diskuteras även av Dandeker (1999):

... the individual must be willing to subordinate him or herself to the common good – the team and the common task. Furthermore, there must be a willingness to sacrifice one's life for the team ... if necessary, coercion may be required. This is what makes military discipline – an effective structure of command for the giving and receiving of orders – quite different from other organisations in terms of the demands it

places upon personnel ... They are obliged to train to kill and to sacrifice self ... (ibid, p. 85)

Boëne (1999) menar att militär konfliktlogik, i sin renaste form, återfinns i vad han benämner ”primitiv” krigföring, där soldaten kommer i direktkontakt med fiender. Sådana situationer kräver bemästrande av dödsångest samt beredskap att överskrida sociala tabun genom att, på nära håll, döda andra människor.

Boëne menar att konfliktlogikens koppling till stridens livsfara gör den både unikt militär och i grunden värderationell. Den är därigenom väsensskild från moderna organisationers målrationella kalkylerande. I den moderna militärorganisationen återfinns dock även en sådan, administrativt präglad, samverkanslogik (Boëne kallar denna *the Logic of internal cooperation*):

... oriented to friendly agents or agencies in charge of co-ordination and support functions, be they internal (HQ staff, combat support, service support) or external, to the military (society, civilian organisations). It is a logic of co-operation. Its influence increases in proportion to the reliance on external support ... This second logic, when it is pure, does not in any way deviate from industrial forms of sociability, which today means that uniqueness is nil. (Boëne 2000:10)

Samverkanslogik formas av att handlandet riktas till icke-fientliga aktörer inom eller utanför den militära organisationen. Handlandet syftar inte till våldsutövning mot en fiende, utan till att skapa fungerande utbyten och/eller legitimitet. Betingelserna för koordination är väsensskilda från stridsfältets och koordination åstadkoms därför med andra medel. Samverkanslogik utgör en del av alla moderna komplexa organisationers betingelser, civila såväl som militära. Förklaringar till detta ligger både inom den militära organisationen och i framväxten av den demokratiska nationalstaten med civil kontroll över militären. Boëne menar, liksom Janowitz (1960), att denna logik blir mer framträdande i takt med både den militära organisationens ökade behov av stöd utifrån och en tilltagande intern specialisering (ofta framdriven av teknologisk utveckling). Såväl vapen- och informationsteknologisk utveckling som framväxten av en stor militär byråkrati har lett till ett ökat inslag av specialisering och samverkanslogik i den militära organisationen. Införandet av stabsfunktioner och expertbefattningar innebär att befäls- och lydnadsförhållanden kompliceras i förhållanden till en traditionell linjehierarki. Mer teknikintensiva militära förband präglas i större utsträckning av samverkanslogik även i strid, både för att teknologin ofta medger

våldsutövning på längre avstånd från fienden, men också för att teknologin i sig organiserar interaktioner i betydligt större utsträckning än inom enheter som genomför t.ex. skyttestrid.

En handlingslogik kan vara mer eller mindre välgrundad. En viss organisatorisk struktur eller uppgift determinerar inte till exempel en konfliktlogik. Den senare skall inte betraktas som en obektiv, funktionell respons på uppgiftens krav. Tvärtom utgör den en kulturellt impregnerad organisatorisk skapelse. Tamir & Kunda (1988) illustrerar poängfullt detta med exempel från strider på Golanhöjderna 1973. Såväl de israeliska som de syriska stridsvagnsbesättningarna agerade där i likartade, hierarkiska enheter med snarlik teknologi men utifrån helt olika konfliktlogiker, vilket manifesterades i konkreta handlingar under striden.² En kollektiv handlingslogik utgör en *institutionell ordning* (Czarniawska, 2000). Tar man exempelvis modern infanteristrid så genomgår dess kollektiva handlingslogik en radikal förändring i och med krigets industrialisering. Det geometriska massanfallet omöjliggörs i praktiken av ökad eldhastighet och -precision, vilket framtvingar utspridning och skydd, vilket i sin tur komplicerar kollektivt handlande (Abrahamsson, 1971; King, 2013).

Harries-Jenkins & Moskos (1981) framhåller att Janowitz konvergenstes delvis utgick från fredstida förhållanden, och att parallella militära yrkesidentiteter på individnivå är tänkbara. En officer kan ha en civilpräglad yrkesidentitet (administratör) i fredstid och en annan yrkesidentitet (krigare) i skarpa uppdrag. En besläktad skärning, fast på organisationsnivå, gör Soeters (2000) som liknar moderna militära organisationer vid den romerske guden Janus dubbla ansikte. Dubbelheten består i kallt (*cold*) respektive varmt (*hot*) militärt organiserande, en metafor lånad från brandbekämpning. Soeters "*cold military organization*" avser verksamhet i ofarliga situationer. Han nämner två sorters verksamhet, varav den första är administration:

The managing organization at headquarters ... closely resembles an ordinary office organization ... In this organization one could say the white-collar work (although in uniform) is being done. (ibid. 473)

Den andra typen utgörs av utbildning, övningar och ofarliga rutinuppdrag:³

The "only" thing one has to do in the garrison, in the barracks, and on routine sailing missions is constantly make preparations for the worst case: train, exercise, maintain the force, and simply be there. (ibid. 473)

Soeters kategori "*hot military organization*" avser militära enheter i strid eller i andra livsfarliga insatser. Verksamheten och miljöbetingelserna i dessa

situationer ställer speciella krav på koordination och även på hantering av ångest och emotioner:

... when they are on the battlefield, in crisis, or in disaster – in sum, when they are in conditions that are turbulent and potentially life threatening ... Hot conditions occur when the heat is on, when members have to perform in critical, dangerous, violent, ambiguous, and hence stressful circumstances ... the hot organization is built around flexible groups having all the characteristics of either the (“one leader”) simple structure or – when explicitly based on self-managing – the adhocracy ... Leadership in the hot organization should definitely be something more than conventional linear and cognitive behaviour. It should contain emotional aspects as well, such as courage, fear control, and compassion ... (ibid. 474)

Det går att kombinera Boënes (2000) två handlingslogiker med Soeters två dimensioner, vilket har analytisk potential. Boënes (2000) kollektiva handlingslogiker och Soeters (2000) indelning (*Hot* respektive *Cold* Organization) fångar delvis olika skillnader i militärt organiserande. Boënes två handlingslogiker kan existera såväl under ”kalla” fredsförhållanden som i ”varma” livsfarliga militära uppdrag. För att konkretisera med exempel i figuren nedan så bedriver militära organisationer i regel stridsutbildning, där soldater och befäl får lära sig hur man skall agera i stridssituationer, det vill säga en viss konfliktlogik traderas. I regel genomförs sådan ”stridsutbildning” i fredstid, med varierande grad av realism och byggd på faktiska krigserfarenheter i mycket varierande utsträckning.

Den ”kalla” konfliktlogik som traderas i stridsutbildning är en organisatorisk produkt som inte självklart har testats i något skarpt läge. På motsvarande sätt bedrivs i fred stabs- och ledningsövningar (ofta utan verkliga förband att leda) där en viss samverkanslogik traderas. Dessa två ”fredsmässiga” handlingslogiker motsvaras av ”skarpa” handlingslogiker, det vill säga sådana som existerar i faktiska insatser. Illustreras dimensionerna grafiskt, så fås nedanstående figur med några inlagda exempel på verksamhet i respektive kvadrant.

	Cold Organization	Hot Organization
<i>Konfliktlogik</i>	A. Stridsutbildning	B. Strid
<i>Samverkanslogik</i>	C. Administration Ledningsövning	D. Förhandling i skarp insats Ledning i skarp insats

Fig. 1. Militärt organiserande som utfall av kollektiva handlingslogiker respektive olika verksamhetsbetingelser.

Den ”kalla” konfliktlogiken formas av och uttrycks i stridsutbildningens ut-sagor om och iscensättningar av vad som händer i strid. Den tar sig uttryck till exempel i officers- och soldatutbildning. Dess relation till ”varm” konfliktlogik (det vill säga relationen A – B) bör betraktas som en öppen fråga. Eftersom ingen fiende försöker skjuta ihjäl dig under ett stridsutbildningsmoment, och du inte heller skall döda fiender, saknas väsentliga inslag av dödsfara och bemästrande av ångest – centrala komponenter i konfliktlogiken. Det som återstår är en simulering, vari handlingar kan särkopplas från sina yttersta konsekvenser (Goffman 1974). I vissa militära enheter är lärandet från skarpa insatser till simulerade strider i utbildning/träning stort, till exempel genom att samma personal genomför upprepade insatser och att stridserfarna utformar den förberedande stridsutbildningen och förmedlar sina erfarenheter. I andra enheter är erfarenhetslärandet mindre, och de där reproducerade logikerna bygger i större utsträckning på antaganden och trossatser än på tillvaratagen kunskap om faktiska skeenden. Borells *Disciplinära strategier* (1989) skildrar hur företrädare för en etablerad konfliktlogik till och med kan motverka tillvaratagande av krigserfarenheter.

Samverkanslogik genomsyras av en liknande rationalitet som den i förvaltningar och företag. Den formas av teknikutveckling, samhällsnormer och militärens behov av legitimitet i samhällets ögon avseende till exempel rationella beslutsstrukturer, kvalitet, jämställdhet eller kostnadseffektivitet. Skillnaden mellan ”varm” och ”kall” kan beskrivas som distinktionen mellan förhandling eller ledningsarbete i ”skarpa” militära insatser och verksamhet av typen stabs-/ledningsövningar. Men skillnader kan också beröra det allmänna sättet att förhålla sig personal och uppgiften:

Ett annat stort problem var att jag inte kunde arbeta med min ställföreträdare. Han var väldigt osäker och behandlade soldaterna som värnpliktiga ... han körde sin beprövade ”GU-stil”. Det blev inte bättre när kompanichefen förbjöd mig att nyttja honom på patruller och han inte fick täcka upp för mig på ordergivningar eller andra uppgifter. Jag kunde inte jobba med honom och hade ingen nytta av honom; hur satsar man en sådan officer? (*Uppdrag utland* s. 75)

Fredstida förvaltning skapar förvisso reella konsekvenser, och skiljer sig i det avseendet från flertalet övningar, men är enligt Soeters (2000) klassificering att hänföra till den kalla dimensionen. Borell (1989) framhåller att kraven skiljer avsevärt mellan rutinartad förvaltning och ledningsarbete i en stridssituation präglad av osäkerhet. Den svenska officerskårens karriärsystem implicerar att fredsadministrativa sysslor utgör kompetensutveckling

för uppgiften att leda i krig. Krigsalluderande termer som uppdragstaktik, stabsarbete och ledning har använts som beteckning på budgetering, personaladministration och utbildningsplanering. Historien lämnar åtskilliga exempel på att officerares förmågor i rutinartad, fredstida administration inte automatiskt kan tas till intäkt för kompetens att utöva fungerande ledning i verklig strid. Det är osannolikt att dessa förmågor, som ibland påstås, skulle vara ömsesidigt uteslutande, men det är rimligt att hävda att de, åtminstone delvis, ställer radikalt olika krav.

Soeters (2000) *Hot Organization* omfattar endast enheter som agerar under dödsfara: livsfarliga, dynamiska, mångtydiga situationer, där enheter utvecklar särpräglade kulturella koder och inte sällan agerar i gränslandet av, eller utanför, formella regelverk. Soeters (2000) begrepp är därmed väsensskilt från det kalkylerande, administrativa maskineri som skall prägla ledningsarbete även under skarp insatsledning. Distans, logik och överblick framhålls regelbundet som vad högre hierarkiska nivåer skall tillföra även skarpa operationer, och innebörden av ”varm” bör således här inte tolkas som synonymt med i fallet konfliktlogik. Lanir, Fischhoff & Johnson (1988) framhåller att åtskilliga stridsskeenden väsentligen karakteriseras av kaos, mångtydighet och rädsla. Sätten att, på stridsfältet, skapa en fungerande ordning, menar de, har föga gemensamt med ledningstänkandets riskkalkyler och instrumentella rationalitet. Agerande på stridsfältet handlar om situationsnärvaro, intryck, erfarenhet och djärvhet. Dessa storheter kan sällan enkelt verbaliseras eller kvantifieras (i till exempel procentuellt ”stridsvärde” eller ”krigsduglighet”) i stabers optimeringsmodeller, vilka genom operations- och systemanalys kommit att genomsyra militärt ledningsarbete.

Modellen kan användas som ett analysstöd med idealtypiska förtecken. Det är absolut så att en militär enhet under ett uppdrag kan beröra aspekter i flera av modellens kvadranter. I till exempel *Uppdrag utland* skildras hotfulla situationer där strid inte utkämpas, men samtidigt utgör en reell möjlighet, vilket inramar interaktionen. I exemplet Bakovici har en omringad svensk pluton hotats av kroatiska styrkor och förberett sig för en möjlig attack: ”Nattem igenom håller vi hög eldberedskap och när morgonen kommer grupperar jag prickskytten på taket med instruktioner för vad som gäller. Därefter går jag och tolken ut till kroaterna och letar rätt på den närmaste befälhavaren.” (*Uppdrag utland* s.13)

I exemplet berörs plutonen av en kombination av konflikt- och samverkanslogik (C & D). Man kommunicerar med en motpart, men hot om militärt våld utgör inramningen.

I andra fall kan kontakter förekomma mellan en styrka i ett konfliktfyllt insatsområde och logistikansvariga någonstans i fredens Sverige. På

motsvarande sätt finns det en rad tänkbara exempel som inte enkelt går att klassificera till endast en kvadrant, utan berör flera d:o.

Tentativt kan modellen stimulera till analys av olika verksamheter i den militära organisationen, dels om de går att hänföra till någon (eller flera) av de fyra kvadranterna, dels relationer mellan verksamheter. Det kan konstateras att en militär organisation, i synnerhet i demokratiskt styrda nationer, ofrånkomligen behöver kunna hantera verksamheter i alla fyra kvadranterna, liksom att välfungerande relationer mellan verksamheter i olika kvadranter är av stort värde. Den vänstra halvans två kvadranter utgör både den volymmässigt klart största delen av organisationen och en förutsättning för att ett försvar skall åtnjuta legitimitet och kunna utveckla system för kompetens och andra verksamhetsförutsättningar. Den högra halvan representerar de sammanhang där övade förmågor prövas i skarpa lägen, oavsett om det gäller eldstrid eller förhandlingar. Det är således ytterst här som organisationsenheters fulla potential i huvuduppgiften skall kunna utnyttjas, för den händelse det krävs. Alla de fyra handlingslogikerna har således sitt existensberättigande, men det är viktigt att förstå dels deras respektive ”innehåll”, dels skillnaderna mellan dem. Återigen är det värt att betona att begreppet ”handlingslogik” inte implicerar tillräcklig kompetens. I vilken utsträckning en viss verksamhet präglas av faktisk kompetens är en öppen fråga, möjlig (men inte självklart enkel) att undersöka empiriskt.

Modellen kan vägleda formulerande av hypoteser eller frågeställningar. Angående till exempel stridande enheter respektive staber kan man undersöka dels respektive handlingslogiks relation mellan övningar/simuleringar och skarpa lägen (A – B respektive C – D), dels de båda handlingslogikernas relation till varandra både i fallet övningar och i fallet skarpa insatser (A – C respektive B – D). I ett fredligt land, som Sverige, kan det förväntas att en mycket stor andel av organisationens personal fullgör den mesta tiden i modellens vänstra halva, framförallt i den nedre kvadranten. Vad får detta för konsekvenser för förmågan att agera i relation till verksamhet som går att hänföra till respektive annan kvadrant? Vilka kunskaper behövs för att, på ett fungerande sätt, kommunicera och interagera med personer i samma kvadrant? Vilka kunskaper behövs för att, på ett fungerande sätt, kommunicera och interagera med personer med verksamhet som går att hänföra till respektive annan kvadrant? Frågorna som framträder är många och kräver empiriska undersökningar för att besvaras. Här skall vi inskränka oss till en avslutande betraktelse av tyngdpunkten i den svenska militära organisationens vetenskapliga kunskapsproduktion.

Försvarsforskningens relation till skarpa militära uppdrag

Använder man försvarets yttersta syfte som utgångspunkt för analys av de senaste fem decenniernas försvarsforskning framstår det som förvånande att så relativt lite kunskapsproduktion berör militära enheter i skarpa uppdrag respektive situationer. Den militära sektorsforskningen omsätter årligen betydande belopp, och även om det förvisso har förekommit studier kopplade till skarpa insatser så får de, i ljuset av de satsade resurserna, ändå anses vara relativt få.

En avgörande förklaring torde vara att de svenska utlandsuppdragen under i princip hela 1900-talet internt inom försvaret inte ansågs bidra till huvuduppgiften invasionsförsvar, utan istället sågs som en ovälkommen pålaga som bortdrog resurser från såväl grund- som krigsorganisation. FN-uppdragens traditionella fredsbevarande karaktär, med striderna i Kongo på 1960-talet som det tydligaste undantaget, gjorde det möjligt för det militära försvaret att kategorisera dem som något annat än relevanta erfarenheter med relevans för det som i Sverige benämndes ”krigets krav”. Dessa ”krigets krav”, omsatta i såväl stridsutbildning som stabsövningar, utgjorde exempel på kollektiva handlingslogiker i modellens två vänstra kvadranter. I de internationella uppdragen (modellens två högra kvadranter) har både konflikt- och samverkanslogik förekommit, även om uppdragens karaktär har varierat kraftigt mellan ”missionerna”. I flertalet fredsbevarande uppdrag under ”kalla kriget” så utgjorde FN-styrkorna i regel en neutral, tredje part mellan två sidor, som båda accepterat FN:s närvaro. Inslag av våld och strid förekom även i några av dessa uppdrag (till exempel i Libanon) men inte frekvent och sällan med svensk personal inblandad. Uppdragen från 1990-talets mitt och därefter har i större utsträckning präglats av militärt våld med svensk personal inblandad, bland annat för att internationella styrkor oftare varit en av konfliktparterna snarare än en neutral bevakare av ett eldupphör.

I detta sammanhang görs ingen detaljerad analys av i hur stor utsträckning som enskilda, forna internationella insatser avvikit från yrkesmässig skicklighet kopplad till ”krigets krav”. Skillnader i uppgiftsställningar och kompetenskrav existerar förvisso, parallellt med en del fenomen som torde vara likartade i militära insatta förband oavsett plats och uppgift.

På ett generellt plan kan framhållas åtminstone tre faktorer i flertalet internationella insatser som rimligen måste ses som indikationer på militär yrkesskicklighet även i ett nationellt sammanhang:

- 1) Förmåga att fungera i befattning under lång tid, tidvis dygnet runt.
- 2) Förmåga att, trots eventuella stressfaktorer, fungera socialt med andra såväl under uppdrag som på camp.

- 3) Vilja att vistas i potentiellt farliga miljöer och lösa uppgifter i situationer som på kort tid kan övergå i våldsutövning.

Faktorerna betingas av förhållandet att situationer är skarpa. Den mina ditt fordon kan utlösa genererar inte en övningseffekt, det eldöverfall din enhet kan vara på väg in i skulle inte utföras med lös ammunition. Blotta vetskapen om detta förlämnar det skarpa uppdraget en helt annan kvalitet än motsvarande verksamhet under fredstida utbildning. Övning och utbildning, båda nödvändiga, definieras ytterst av att handlande kan särkopplas från skarpa konsekvenser:

Insofar as real performance depends on how the performer manages himself under fateful conditions, a dry run can only approach "real" conditions, never achieve them. This dilemma is seen most clearly perhaps in war games, where participants must take seriously that which can ultimately be made serious only by what can't be employed: "live" ammunition lethally directed. (Goffman 1974:65)

Uppdrag utland, *Uppdrag chef* och *Uppdrag Afghanistan* skiljer sig från merparten av svensk militär sektorsforskning genom att helt fokusera på vad det är som händer i skarpa uppdrag. Redan den aspekten gör materialet intressant i sig. Dessutom har volymerna producerats under en period då inriktningen av svenskt deltagande i internationella insatser övergått från "blå basker"-karaktär till mer farofyllda och våldsamma uppdrag. Detta gör böckerna, med sitt fotomaterial och sina många redogörelser, dessutom till viktiga tidsdokument. Uppdrag-volymerna är inte ensamma om att ha fångat denna utveckling, men de intar en central plats i en begränsad mängd bidrag.

Som avslutning vill jag inplacera *Uppdrag utland*, *Uppdrag chef* och *Uppdrag Afghanistan* i en genealogi, en sorts stamtavla, inom den militära sektorsforskningen. Släktskap ges här en generös definition, men kan spåras mellan vissa bidrag. En mer utförlig redogörelse för en del av källorna återfinns i Andersson (2001, kapitel 5), som utgjort grund för beskrivningen. I ett avseende är uppräknigen avsiktligt ofullständig: den omfattar endast militär sektorsforskning och utesluter därmed en rad böcker, minnesanteckningar eller rapporter vari soldater eller officerare nedtecknat sina tankar och erfarenheter samt exempelvis Wilhelm Agrells *Ökenvägen* och Johanne Hildebrandts *Krigare*. Detta material är ofta högtintressant, men faller utanför kategorin "försvarsforskning".⁴ Detsamma gäller studier gjorda vid universitet utan finansiering från försvaret. Nedanstående uppräknig omfattar endast studier som finansierats inom försvarssektorn och/eller av forskare anställda (eller på annat sätt verksamma) i densamma.

Den första svenska forskningsrapporten om ett ”skarpt” militärt uppdrag förefaller vara ”MPI, Specialrapport Nr. 4, maj 1962, Stridsreaktioner samt informations- och propagandaverksamhet vid ett förband under fältförhållanden. Redogörelse från en förundersökning genomförd i den XII. svenska FN-bataljonen” (Militärpsykologiska institutet 1962). Walter Korpi och Ruth Nisbel vid Militärpsykologiska institutet genomför enkätundersökning samt intervjuer om bland annat stridssituationer med militär personal hemkommen från FN-uppdrag i Kongo:

Den 8/12 deltog den intervjuade i ett anfall med en kulsprutegrupp. De utsattes för granatkastareld, en granat slog ned omkring 8 m från den intervjuade, som låg i skydd i ett djupt dike. Hade inte varit utsatt för granatkastareld förut. Det blev panik i gruppen, den intervjuade trodde att de var omringade, slängde kulsprutan, säckade ihop, skrek, darrade. Hjälpes upp i en KP-bil (pansarbil) och fördes till sjukhuset, där han fick en spruta. (Militärpsykologiska institutet 1962, intervju 321, refererad i Andersson 2001:81)

Ruth Nisbel författar en ytterligare rapport 1963, baserad på enkätsvar från hemkommen Kongo-personal. En annan ”pionjär” är försvarspsykiatern Ulf Otto som, på plats, undersöker stressförekomst hos svensk personal i FN-uppdragen i Libanon respektive på Cypern (Lundin & Otto, 1989; Carlström, Lundin & Otto, 1990; Lundin & Otto, 1992).

Arméofficeren Lars Andersson utgör en militär centralgestalt i det moderna studiet av svenska militära utlandsinsatser, i synnerhet gällande analys av organisationsförhållanden och befälsföring. Med början 1987 medverkar Andersson i flera studier av svenska FN-bataljoner, först i Libanon och senare i Bosnien respektive Kosovo. *Militärt ledarskap – när det gäller* (2001) är en doktorsavhandling i monografiform om bland annat bataljonen BA01 i Bosnien, där Anderssons stridsfordon blir beskjutet:

Med ett dån slog kulorna in i plåten på Sisun. Tornskytten kände en kula snudda handen. Ett skott träffade och splittrade pansarglaslet i frontutan ett par decimeter framför ansiktet på gruppchefen. Någon försökte besvara elden genom att dra iväg några skott ut i mörkret. De som suttit upp i luckorna hade kastat sig ned i vagnen. Omtumlade och förvirrade insåg gruppen att nu var det krig. (Andersson 2001:121f)

Eva Johansson arbetar parallellt med Andersson och publicerar 2001 avhandlingen *The UNknown soldier* med fokus på den svenska Bosnien-insatsen, och Claes Wallenius *Human Adaptation to Danger* (2001) bygger delvis

på empiri från samma insats. En rad rapporter eller artiklar med koppling till svenska internationella insatser produceras från slutet av 1990-talet vid Forsvarshögskolan (dit FOA 55, beteendevetenskap överförs 1995), och flera tidigare bidrag återfinns i antologin *Ledarskap under stress* (Larsson 1999).

Efter 2001 framläggs ytterligare doktorsavhandlingar med olika kopplingar till svenska militära internationella insatser, bland annat Michel (2005), Bolin (2008), Nilsson (2011), Weibull (2012), Granberg (2013), Alvinus (2013), Fors Brandebo (2015) samt Johnsson (2017).

Ett särskilt omnämnande förtjänar den israeliske psykologen Ben Shalit, som verkar vid FOA 55, beteendevetenskap under 1980-talet. Även om Shalit inte studerar svenska internationella insatser, så tillför han den militära sektorsforskningen kunskap om verkliga stridssituationer. Shalits beskrivningar av soldater i strid (i *Konfliktens och stridens psykologi*) avviker radikalt från den rationella svenska bild som förmedlas i publikationer som *Soldaten i fält*. Under ubåtsincidenten i Karlskrona 1982 kritiserar Shalit att han själv, som utländsk medborgare, tillåts åka runt i avspärrat område utan att bli kontrollerad. Hans slutsats: svenskar är alltför aggressionshämmade för att kunna hantera konflikt och krig. Shalit avlider efter bara ett fåtal års verksamhet i Sverige, men han påverkar utbildningen av officerare och reservofficerare åtminstone inom delar av armén (till exempel InfOHS och LvOHS/TS) och sannolikt har hans gärning inspirerat några av de ovan nämnda forskarna.

Till bidragen i detta relativt smala kunskapsfält sällar sig således *Uppdrag utland*, *Uppdrag chef* och *Uppdrag Afghanistan*. Såväl teoretiskt som empiriskt representerar de betydande tillskott och försvarar väl sina platser i den här beskrivna stamtavlan. En förhoppning för framtiden kan vara dels att det kommer fler Uppdrag-volymer, dels att de redan existerande bidrar till att inspirera andra att göra nya forskningsinsatser av liknande slag.

Slutkommentarer

1. C Pansartruppernas Stridsskola, Handbrev 34/91, 1991-04-01.
2. Medan syrisk vagnchefer satt skyddade i sina vagnar, med stängd taklucka, stod israeliska vagnchefer upp, med öppen lucka. I de syriska stridsvagnarna avlyssnade endast vagnchefer det externa stridsledningsnätet – i de israeliska stridsvagnarna avlyssnade alla befattningshavare både det interna nätet och stridsledningsnätet. De syriska vagncheferna hade ett tydligt definierat uppdrag, känt endast av cheferna själva. Dog en syrisk stridsvagnschef så kände ingen annan i stridsvagnen till uppdraget. I de israeliska stridsvagnarna spreds information om uppdraget kontinuerligt till alla och om en israelisk stridsvagnschef dog så kunde övriga besättningsmedlemmar fortsätta att lösa uppgiften. (Tamir & Kunda, 1988).
3. Soeters menar att även rutinartade fredsbevarande operationer (bland annat Sinai nämns som exempel) är att betrakta som *Cold organization*.
4. Även en handfull läsvärda FOI-rapporter med koppling till skarpa insatser exkluderas i denna framställning, vilket med visst fog kan uppfattas som orättvist.

Referenser

- Abrahamsson, B. *Military Professionalization and Political Power*. Beverly Hills/London Sage Publications. 1971.
- Agrell, W. *Ökenvägen*. Minnet av krig. Carlsson förlag. 2000.
- Alvinus, A. *Bridging Boundaries in the Borderland of Bureaucracies Individual Impact on Organisational Adaption to Demanding Situations in Civil and Military Contexts*. Karlstads universitet (doktorsavhandling). 2013.
- Andersson, L. *Militärt ledarskap – när det gäller: svenskt militärt ledarskap med fredsfrämjande insatser i fokus*. Stockholms Universitet (doktorsavhandling). 2001.
- Boëne, B. How Unique Should the Military Be? A Review of Representative Literature and Outline of a Synthetic Formulation. *European Journal of Sociology*, VI (2) 1990, 262–282.
- Bolin, A. *The military profession in change – the case of Sweden*. Lund Political studies nr 151, Lund University, Lund. 2008.
- Borell, K. *Disciplinära strategier. En historiesociologisk studie av det professionella militärdisciplinära tänkesättet 1901–1978*. Uppsala Universitet (doktorsavhandling). 1989.
- Carlström, A., Lundin, T., & Otto, U. Mental adjustment of Swedish UN soldiers in South Lebanon in 1988. *Stress Medicine*, 6(4) 1990, 305–310.
- Czarniawska, B. Att studera management som skapande och återskapande av handlingsnät. *Nordiske OrganisationsStudier*, pp. 5–24. 2000.
- Dandeker, C. *Facing Uncertainty. Flexible Forces for the Twenty- First Century*. Karlstad: Försvarshögskolan. 1999.
- Fors Brandebo, M. *Military Leaders and Trust*. Karlstads Universitet (doktorsavhandling). 2015.
- Goffman, E. *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper & Row. 1974.
- Granberg, M. *Kognitivt stöd för lärande i arbetet. En teoretisk modell baserad på en fallstudie av ett svenskt militärt utlandsförband i Kosovo*. Uppsala universitet (doktorsavhandling). 2013.
- Harries-Jenkins, G. & Moskos, C.C. "Armed forces and society," *Current Sociology*, 22(3), 1981, 1–164.
- Hedin, O. *Försvarets förutsättningar – en ESO-rapport om erfarenheter från 20 år av försvarsreformer*. Stockholm: Regeringskansliet, Expertgruppen för Studier i Offentlig ekonomi. 2011.
- Henricsson, U. Djävulen finns i detaljerna. Chefernas förståelse av stridens förutsättningar. I Hugemark, B. (red.) *Den stora armén*. Stockholm: Medströms bokförlag. 2015.

- Hildebrandt, J. *Krigare. Ett personligt reportage om de svenska soldaterna i Afghanistan*. Bokförlaget Forum. 2011.
- Huntington, S. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge: Harvard University Press. 1957.
- Janowitz, M. *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait*. New York: The Free Press. 1960.
- Johansson, E. *The UNknown soldier: A portrait of the Swedish peacekeeper at the threshold of the 21st century*. Karlstads universitet (doktorsavhandling). 2001.
- Johnsson, M. *Strategic Colonels. The Discretion of Swedish Force Commanders in Afghanistan 2006–2013*. Uppsala universitet (doktorsavhandling). 2017.
- King, A. *The Combat Soldier. Infantry tactics and Cohesion in the Twentieth and Twenty-First Centuries*. Oxford University Press. 2013.
- Lanir, Z., Fischhoff, B. & Johnson, S. Military Risk-Taking: C3I and the Cognitive Functions of Boldness in War. *Journal of Strategic Studies*, vol. 11, No. 1 1988, s. 96–114.
- Larsson, G. (red.). *Ledarskap under stress*. Försvarshögskolan ACTA D3. 1999.
- Lundin, T., & Otto, U. Stress reactions among Swedish health care personnel in Unifil, South Lebanon 1982–1984. *Stress Medicine*, 5(4) 1989, 237–246.
- Lundin, T., & Otto, U. Swedish UN soldiers in Cyprus, UNFICYP: Their psychological and social situation. *Psychotherapy and Psychosomatics* 57(4):187–93 · February.
- Militärpsykologiska institutet. "MPI, Specialrapport Nr. 4, maj 1962, Stridsreaktioner samt informations- och propagandeverksamhet vid ett förband under fältförhållanden. Redogörelse från en förundersökning genomförd i den XII. svenska FN-bataljonen".
- Moskos, C. From institution to occupation: Trends in military organization. *Armed Forces and Society*, 4 1977: 41–50.
- Nilsson, S. *Civil and Military Leadership Processes in Situations of Extreme Environmental Demands*. Karlstads universitet (doktorsavhandling). 2011.
- Nisbel, R. "Enkätundersökningar med FN-personal som tjänstgjort i Kongo 1962". Militärpsykologiska institutet. 1963.
- Perrow, C. *Complex Organizations. A Critical Essay*. New York: Random House. 1986.
- Shalit, B. *Konfliktens och stridens psykologi*. Stockholm: Liber. 1983.
- Soeters, J. Culture in Uniformed Organizations. I Ashkanasy, Wilderom & Peterson (eds.) *Handbook of Organizational Culture and Climate*. Thousand Oaks, CA: Sage. 2000.

- Tamir, B. & Kunda, G. *Culture and Group Cohesion. Committee on Techniques for the Enhancement of Human Performance*. Cambridge, MA: MIT. 1988.
- Thomas, H. J-P. Fonction militaire et système d'hommes. *Stratégique*, 12 1981, s. 18–41.
- Wallenius, C. *Human Adaptation to Danger*. Lunds universitet (doktorsavhandling).
- Weibull, L. *Emotion Matters*. Karlstads universitet (doktorsavhandling). 2012.

Vad har Mustafa för behov av mentorering? Han säger att han behöver mig, men det är inte tydligt för mig till vad. Han är ju bättre än jag i det mesta. Han är afghan, kan språken, kulturen, det sociala spelet, historien och har gedigen stridserfarenhet. Visst, vi kan diskutera stridsteknik på grups-, plutons-, kompani- och bataljonsnivå, men vad har jag att komma med? Jag har ju inga erfarenheter som håller i jämförelse med hans. Våra diskussioner om erfarenheter från strid blir mer att han överför erfarenheter och tankar till mig om vad som är viktigt i striden, det vill säga att han mentorerar mig... Vad har jag att ge honom? Vi spenderar mycket tid tillsammans. Efterhand så blir det tydligare vad jag skulle kunna ge honom. Mycket handlar om hur vi gör i Sverige och hur det fungerar i samhället och i familjen. Mustafa har många frågor om mina tankar om vad som är viktigt för att barn ska växa och utvecklas till vuxna i dagens samhälle. Vi återkommer ofta till olika tankar om människovärde. Jag funderar mycket över hans barndom eller kanske snarare brist på sådan. [...] Jag tänker ofta på Mustafa. Han och hans medarbetare har gjort mig till en bättre människa. Jag hoppas att han även minns mig. Jag vill tro att det är så.

Uppdrag Afghanistan s. 129

From Leading Combat Units to Leading Combat Formations – Modularity, Loose Systems and Temporariness

Eyal Ben-Ari

Introduction

As I read the two volumes, *Mission Commander* and *Mission Afghanistan*, I was struck not only by the fascinating accounts but by the extended journeys of self-discovery that many of the interviewees underwent. As is summarized in the analytical introductions to the volumes, these journeys were characterized by trial and error, improvisations in contradictory contexts, meeting unforeseen challenges and navigating uncertain and unknown terrains. Indeed, the editors of the volumes have developed many of these insights to offer readers an absorbing analytical framework for understanding the emergence and possible application of the actionable knowledge embedded in the interviewees' stories.¹

When I accepted the invitation to offer my remarks on the volumes, I soon realized that the interviews strongly resonated with wider issues that the social scientific study of the military has been engaged in during the past few decades. Accordingly, in what follows I suggest some thoughts about hopefully interesting aspects of leadership in today's conflicts that emerge from the accounts. Analytically then, I utilize the rich material found in the volumes to rethink some of the accepted givens of the study of combat units to and of tactical leadership today. Let me explain.

While the "classic" combat units prescribed in military handbooks and textbooks – that is, platoons, companies or battalions – continue to be of crucial importance in all of the missions related to the "New Wars"², and while many of the "model" traits of tactical leaders continue during such assignments, there seems to be something else that is also involved. As I read the volumes I constantly encountered fascinating examples that did not fit these ideas. Missions such as those centered on mentoring, teaching across national military boundaries, short-lived task forces, or multi-national amalgamations involved the creation of new, temporary organizational forms that while different, of course, from textbook units are nevertheless characterized

by their own structure, internal dynamic and indeed leadership styles. Indeed, it seems that beyond platoons and at times companies, there is very little appearance of stand-alone textbook units in today's armed conflicts. Numerous other examples of such temporary, ad-hoc military forms – I shall call them combat formations – can be found elsewhere in the two volumes in such instances as modular forms organized for high-intensity policing, Provincial Reconstruction Teams, ensembles for humanitarian work, or staff work in UN missions. While examples of such forms can no doubt be found historically, what seems to have happened is that the circumstances of the New Wars have constrained and obliged the Swedish military – as all of the participating armed forces – to use such arrangements much more than before. To use military parlance, the move in many current missions is towards designing and creating special mission-specific flexible composition task forces and not fixed readiness units.

Along these lines, I suggest that it may be interesting to think of current-day leadership not only in terms of the classic framework of textbook units but in the context of these new combat formations. In this sense, I go beyond an emphasis on jointness since that term still assumes relatively homogeneous, bounded units (the textbook units) that are joined to other such units. Rather, I would emphasize the integration of diverse elements in a dynamic manner that may constantly change. Thus for our purposes, an infantry company calling in air support or an Afghani-Swedish force on an operation become such combat formations. Building on studies I carried out with the late Boas Shamir³ in this chapter I offer a framework for understanding the challenges facing military leaders in tactical level combat formations.

Four Formations, Multiple Issues

Let me trace out some types of formations that are found in the books because they illuminate the analytical points I am making and provide a basis for the rest of the investigation.

Momentary Leadership. First take an instance of the most basic military relationship, a short, temporary dyadic one linking leader and follower. Liridona Dauti⁴ a captain (and company intelligence and liaison officer) reports about an operation led by the Afghan National Police and in which a Swedish element was included that came under shelling fire. Mastering her emotions, and using her body language she provides an Afghani policeman with confidence and direction driving him to move. While not under her command, he nevertheless looks to her for leadership and as a model for behaviour. The two individuals are, for this very short duration, a social and organizational unit.

Leaders and Interpreters

Pär Thornell⁵ an infantry platoon commander in Afghanistan relates an episode involving his unit's interpreter. The latter is suspected of cooperating with the enemy in directing fire against the Swedes during a combat mission. As a result of his suspicion, Thornell confiscates the interpreter's cell phone so that he cannot contact the network with which he is perhaps cooperating. Yet sociologically, what is the place of such interpreters? They are outside yet somehow inside the military; they are part of but also exempt from the hierarchy; they can be depended on but only to a degree. Are they led? Consulted? Given orders? Organizationally they are part of temporary entities established for the duration of a deployment or operation – an organizational form produced for a certain set of tasks.

Mediation

Mona Westerlund-Lindberg describes her experiences in leading a group of four women – each with her own field of expertise – gender advisor, military interpreter, doctor and herself a chaplain – to a female *shura* aimed at strengthening the position of women in a community and at gathering information that may interest ISAF.⁶ These four women act collectively as a modular unit for a short period as boundary-spanners between the military and local civilians. In this sense they are sort of extensions of the military into civilian society and an extension of civilian society into the military. The advantage of such forms lies in their ability to perceive the needs and views of civilian groups and render them into concrete suggestions that commanders and troops can take into consideration. In this sense, this ad-hoc formation is between and betwixt the military and its environment, but it is also part of practices that are not fully military or fully civilian.

Mentoring and Combat Formations

Third, take the instances of mentoring between individuals and between units as reported on by Martin Liander⁷ and Bo Rahmström.⁸ Here I suggest a shift of attention away from the complex of (often mutual) teaching/learning that goes on in such frameworks to look at the organizational forms through which these take place. Liander⁹ a lieutenant colonel commands a Swedish Operational Mentoring and Liaison Team to support the Afghan National Army (ANA). It is tasked to provide training, support, advice and

actual cooperation with the local unit. The arrangement is for Swedish military personnel to spend by and large all of their waking hours with the ANA section they have been assigned with mentoring. Before deployment Liander recruits and handpicks the participants for this temporary formation which then begins to jell during preparations and planning. The forty-four members of this “unit” are divided into mentors and support personnel (protection sections, medical unit, logistics and radio operators). Liander decides that the soldiers and not only officers will also be trainers and mentors to the Afghan soldiers thereby obtaining twice as many teaching staff. But this turns out to be a problem since in Sweden soldiers are not allowed to supervise live-fire training taking him “ages to have the order changed” by explaining the unique situation on the ground to the commanders in Stockholm. In addition, twelve interpreters are attached to this military formation despite the fact they actually have no armed training. The mentoring team, in turn, is designed to be autonomous – jokingly referred to as “travel light, freeze at night” – and soon finds that the “normal” purported rhythm of ten days in the field and two to replenish often varies. Moreover, after devising an OMLT plan Liander and his staff meet with resistance among the rest of the Swedish (national) contingent (to Afghanistan) due to different perspectives and “complicated chain-of-command relationships combined with our SOPs differing from those of other Swedes in many respects”.

On the ties with the Afghans, Liander observes that the “relationship is, of course, based on sharing the same hardships, and they are not always pleasant”. No less important, the assumption is that if the Swedish mentors plan with the Afghans but are not there in execution then “you are back to square one and they won’t want us there. We also noted that the more difficult the situation we ended up together, the greater the confidence the Afghans had in us”.¹⁰ But things are more difficult, since being involved in such a mentoring relationship – within an ad-hoc formation – entails a very different situation from that of textbook combat. While the Swedes participate in planning and implementation, they do not decide what will be carried out but are dependent on the Afghani Battalion. Yet this is not a one-sided dependence because “We were also to support their missions by putting ISAF resources their way. This was called ‘partnering’. Quite often partnership enabled us to provide advanced resources, such as air support and mine-clearing capabilities for the Afghan plans”.

Hence, the partnering between the Swedes and Afghans is very different from the clear hierarchies described in textbooks. In addition, and unfortunately, as Liander points out, this is a limited partnership as ISAF could not always provide the resources due to national restrictions on participation in

areas with high threat – usually the areas where the Afghans were operating. As he well realizes, the Afghan battalion commander “wanted us with him because he then knew that with us in tow he was getting more combat units, planes and useful things. It was like a *symbiotic relationship* between them and us.” And Bo Rahmström¹¹ (part of another Swedish Operational Mentoring and Liaison Team) and mentoring Mustapha, an Afghan battalion commander with much more experience than him, observed “He is better than me in most things” since he has combat experience, language ability and knows the history and social codes. At times Bo feels that Mustapha is mentoring him. And again, like in Liander’s case, there is a theme of reciprocity and joint experience by which the relationship between Swede and Afghan then emerges: “I feel as if I am letting Mustapha down by taking part in the planning but not in the execution.”

But there is yet another layer of complexity here. Liander finds another split placing the Swedish mentors along with the Afghani Battalion and against the Swedish PRT members. This is a divide between the different realities of the unit and of the contingent and the practical expression of this is that PRT members are less willing to take on risks. “The consequence of this was that my personnel rolled out along with the Afghans, but the PRT soldiers stayed on base. These factors definitely did not strengthen relations between my soldiers and the PRT personnel.” The positive side of this situation was the gradual emergence of trust and cohesion between some of the Swedes and the Afghans in the ad-hoc formation: “I think that the fact that we were always with them meant that they saw us in a different light [than PRT personnel]. They knew that invariably we went with them and gradually as we conducted joint operations, they knew that we stood alongside them even when things were at their worst. I assume things happen to people when you share the experience of over thirty firefights together.”

Looked at as a whole, the mentoring entity – a combat formation comprising Swedes, Afghans and occasionally joined to other units such as air-support or mine-clearing – is a rather peculiar kind of military form that is far from the purported prescriptions of military textbooks. To be sure, it possesses a formal structure and division of labor, it is marked by ranks and procedures and has goals and objectives. But it is also something that is not only negotiated between individuals and dependent on the goodwill of the participants for compliance, but it is also characterized by an essential ambiguity between the two main elements – the Afghani and the Swedish, and ambiguity centered on mutual dependence, unequal resources and the ineffable quality of trust. At the same time, however, this is the kind of formation that features prominently in current day conflicts.

High Intensity Policing

The final example of a type of formation is one reported about by Håkansson¹² who was a Deputy Battalion Commander in Kosovo who suddenly finds himself in a very tense situation as battalion commander when his superior goes on leave (“I had to change roles very quickly”). He is at a disadvantage since he does not know the Swedish company commanders as well as his superior does, and thus is not sure how they will react to tense situations. He illustrates this point by saying that he does not know them well enough to tell by their tone of voice if things are getting serious. As he takes up his role as commander and goes out of the base camp, he receives a report from Pristina that hundreds of Albanians are attacking Serbs and that what seems to be emerging is a very tense situation.

The company commander on the spot is dependent on the local police to control the situation but just in case has arrayed his troops behind the police officers (fully equipped and looking like “robocops”). It is at this point that an ever larger organizational entity begins to form – a combat formation centered on high-intensity policing. The Swedish company drives through the village and meets the Finnish-Irish reinforcements (one company of each) sent to them thereby becoming a multinational force comprising four companies (another Swedish company under his command is alerted) and his small command post. Next another unit is joined to the force with special riot police comprising between two to three hundred officers from Jordan, Pakistan, Bangladesh and the Ukraine (and commanded by a French Gendarmerie Lieutenant Colonel). And to complicate things even more a fifth Czech-Slovakian company is added to the force. This company, however, is not trained or equipped for, and had a national caveat stipulating they must not be used in, riot control. It is given the task of patrolling the perimeter of the area. Somewhat later, an order to the Czech company commander to defend a monastery turns out to be difficult because of language problems and Håkansson has to repeat the order a number of times to make sure that he is understood.

On the ground, while violence is escalating and soldiers and police officers find themselves mixed up with some more individuals, police officers not belonging to the special riot units join to help. Håkansson finds himself in complicated circumstances being in charge, responsible and accountable for the formation that has been created but at the same time also dependent on the cooperation of other partners in the escalating situation. Cooperation with a French Gendarmerie Lieutenant Colonel, for example, entails working together across different “logics” of action: a military one based on maneuvering and protecting flanks and a police one emphasizing maintaining a

straight line in the face of protesters. Communication is both face to face and through radio and mobile phones.

Another problem that emerges is linked to the support provided by an American helicopter unit with the type of communication necessary between military services. His “forward air-controller” is an administrative officer who has requested to leave camp and patrol around with him that day. While not a forward air controller, this officer has had past experience with the American Air Force and can communicate with them to provide reconnaissance by talking in “aviation language”. After a short while yet another company joins the emerging force, a Norwegian one that Håkansson hands over to one of the Swedish company commanders on the ground since he is charged with command and control. To make things even more complicated, yet another unit joins – the Swedish Special Forces contingent stationed with them at base camp which “did their own things” with Håkansson’s Battalion only providing “food and potatoes”. The special forces arrive in about a dozen jeeps and proactively ask him what he wants them to do. He asks them to put a stop to the Serbs’ firing. The final element that Håkansson remarks about is his relationship to the media. After things calm down, he notes that the Swedish media are friendly but that CNN and the BBC who did not care about carrying out the mission successfully looked at him as the representative of all of KFOR and wanted to know why KFOR had not succeeded in protecting the Serbian population.

All in all Håkansson finds himself in charge of troops and police from at least ten different countries (with different national stipulations about the use of force and the tasks they can carry out), six companies (with leaders marked by different linguistic capacities in English), a contingent of riot police and some regular police officers (marked by their own logics of action), an American helicopter unit (that has to be communicated with via “aviation language”), and some Swedish special forces (marked by relatively high autonomy in carrying out their missions). Were this not enough, this emergent combat formation is temporary, can change instantly (units can be taken away or joined to it), and operates within an explosive situation marked by protests, shooting and looting.

While not as detailed as this case, other accounts in the volumes provide additional fascinating examples of such created formations. Jan-Gunnar Isberg¹³, Deputy Force commander and Brigade Commander in the Congo, notes that dealing with complexity in exercises in Sweden greatly aided him in Africa. He finds that this experience is relevant when he decides to launch a strike to disarm a local militia. He organizes a task group with all of the battalions under his command contributing units to the overall formation. Isberg then leads them from a command helicopter and with him are

representatives, senior officers from the different contingents to which he gives orders. “When we were finished, the units returned to their normal deployment positions.” In a similar manner, Anders Brännström¹⁴, then a Brigade Commander, is charged with over 2,000 soldiers from eight different countries. He finds himself constantly juggling resources and the different experiences of the battalions. For example, in contrast to the Swedes, some other countries in the KFOR force did not have the in theater experience of taking a company from one battalion and sending it elsewhere to be under someone else’s command. This kind of skill, he notes, one of giving and receiving units, must be learned. And Mats Ström¹⁵ a Deputy Commander of the Multinational Brigade Centre in KFOR was in charge of a staff, itself an ad-hoc combination, of sixty personnel comprising professional military and reservists, trained civilians, women and men and Swedes and Danes. All of these combat formations are rather typical of the kinds of formations through which today’s armed struggles are waged.

Combat Formations, Organizational Fusions, and Ad-Hoc Amalgamations

Clearly, these types of missions and tasks and the organizational forms that are intentionally or spontaneously created so that they can be carried out are related to the “New Wars”. As Cronin (2008: 1) elaborates, these conflicts are all profoundly political, intensely local, and protracted. Indeed, the volumes are rich with examples of the attributes of these conflicts such as “fuzzy” categories of locals, shifting communal alliances or of the political implications of military action. Pär Näslund¹⁶ a warrant officer^{xx} recounts feeling exposed since one does not clearly know who the enemies are. Then Major Bo Rahmström¹⁷ commander and mentor to an Afghan battalion describes a scene when his unit reaches a valley in which heavy fighting has been taking place and there are casualties and he asks himself “What if we get accused of this? How do I prove it wasn’t us?” Clearly he is aware of the international repercussions of this mission. Mattias Otterström¹⁸ an infantry Company Commander comments on the restraint needed in the New Wars and Hans Ilis-Alm¹⁹ observes that in the Congo he was not only a soldier but a diplomat and politician.

But what I focus on here are the organizational forms – the combat formations rather than “units” – that are created in such circumstances. Analytically, the concept of combat formation is intended to capture the (ongoing) processual nature of the various amalgamations, assemblages or combinations that military involvement in today’s conflicts necessitates. As we saw

through the various examples, at the tactical level (up to the brigade), they take place across organizational boundaries in ad-hoc specially mobilized and often recruited forces *always* including a potential for the use of organized state violence. This potential cannot be under stressed since at the core of all of these missions are combat troops and combat units who specialize in the use of military force – the veritable expertise of the armed forces (Bollen and Soeters 2010).

Again as is evident from the number of cases I described, these various combat formations may take any combination of multi-national guises with armed units joining *gendarmeries*, police, and international and local civilians. Some may last as short as a few hours or a day, some as long as a week or month and some for a few years (think of PRTs). Yet despite being impermanent and involving multiple actors within and outside the military they are characterized by common goals (albeit at times limited ones) and entail constant interactions and negotiations between members. Of no less importance, such entities, combat formations, often contain multiple lines of authority (national and force), hybrid roles (soldier-diplomat, soldier-humanitarian worker, soldier-police officer), constant transitions (between roles, situations, organizational configurations), multi-lingual and multicultural communication, and on the job training.

More widely, the implication of the modularity of such forms is that the armed forces show much more elasticity and the ability of leaders to bond such diverse elements together. Analytically, military organizations, like all organizations, have become flexible organizations characterized by the relative loosening of internal and external boundaries. These “boundaryless organizations” (Davis 1995) to stretch one image, contain less fixed structures and more temporary systems, whose elements, both people and technologies, are assembled and disassembled according to the shifting needs of specific projects. Yet the problem in all such formations is that they entail cooperating with entities marked by different interests and priorities, modes of communication and thought, or practices and internal agendas.

In addition, these formations are often loose, temporary structures sometimes marked by unclear division of labor and authority and are political arenas through which constituent actors promote and advance their own ends (Winslow 2002). This point comes out most strongly in the cases of mentoring and in working with the Provincial Reconstruction Teams. The mentoring relation, as is clear in the depiction by Liander, is full of tensions about mutual dependence, authority to issue orders and cooperation in and around planning and implementation. In PRTs tensions may arise between military officers and the civilians who deal with political and developmental tasks and the police who handle law and order. But tensions are also related to the

military personnel within the PRTs who may become “civilianized” not only in the sense of taking orders from members of other forces or from civilians not of their own nationality but of accepting limitations on taking risks. In such situations, military leaders may find themselves not only in leadership roles, but in peer or subordinate roles (de Waard/Kramer 2010). So, the broader question is what does the role of leaders in these various combat formations entail?

And Military Leadership?

To begin, tactical military leaders continue to need many of the characteristics and abilities that have long figured at this level: for instance at least the minimal psychological and physical levels of their subordinates along with initiative, problem-solving, a proactive attitude and courage. There are many examples of these traits sprinkled throughout the volumes. Liridona Dauti²⁰ I mentioned before exemplifies the importance of military leaders as models, especially under fire. In a remarkably candid account Sergeant Henrik Nestow²¹ relates how in combat he learned to overcome paralysis and surreal feelings to gradually return to a sense of control (he was aided by others). And Mats Ström²² resonates with classic accounts of the experience of happiness and excitement in firefights while Liander observes the need to be able to quickly transition between roles under fire.

But the new missions also intensify a development that has been going on for a long time at the tactical level: mainly the idea that military leaders learn to “let go” of images of total control and become used to organizational life that is more ambivalent and pluralistic than in the past and within which leaders find themselves at a distance from their subordinates (Fenema/Soeters/Beeres 2010). This distance, often mediated by electronic communication, is related to what may be called distal leadership: In the midst of a mission, Ulf Henricsson²³ realizes that he has to hand control down to the levels below him since he understands that they are the decision-makers on the ground: “Now you’re into something that is difficult to explain here in Sweden. Down there. I won’t get anywhere if I’m not prepared to do it. I was prepared to fire and we would have done it if we had to... Here in Sweden it’s been difficult to get people to understand how I made the assessment right when it happened.” In the new missions this letting go is even more difficult given that the actions of subordinates may bear strategic import. As some of the accounts in the two volumes underscore, a wrong decision by a commander may have very wide political implications.

But there is more here since militaries are *the* model of bureaucratic

organizations marked by a clear division of labor, hierarchy, standardized operations, and reliance on precise regulations for achieving regularity, reliability and efficiency (Shamir/Ben-Ari 2000). Historically, leadership in such organizations depends on formal patterns of authority and the exercise of legitimate power. Yet, as is clear from the missions that Sweden (as other countries) has been involved in during the past few decades, contemporary militaries become more “organic”, that is characterized by a flexible division of labor, decentralized decision-making, low reliance on formal hierarchy and greater use of informal communication between the ranks and across to other entities. The problem as Soeters (2008) points out is that organic organizations are characterized by high role-ambiguity (see mentoring relations), internal tensions (among civil-military officers for example) and shifting relationships (take the alliances with police forces in the former Yugoslavia).

All of this means that the new missions increase the significance of leaders as the centers of gravity of combat formations. In such frameworks, leaders depend *both* on formal rank and authority (especially within their units) and other, personal, bases of power. To put this point by way of example, a mentor to an Afghani battalion or an officer in charge of a civil-military mediation effort can depend no longer on such position power when in contact with other entities in the new formation but rather on often slow and cumbersome consensus-building and persuasion. Indeed, it is for this reason that so many interviewees talk about the need to build, cultivate and depend on relationships. To use a phrase coined by Ogawa and Bossert (1995) the “interact, not the act, becomes the basic building block of organizational leadership”.

A number of points follow this understanding. First, as is evident from the volumes, even more than in the past, the leaders of combat formations provide the mental frames – supply the larger picture – to all of the components. The head of an ad-hoc high-intensity policing force, the leader of a task force in the Congo or the person in charge of a varied staff constantly provide the meanings attributed to events by other people in ways that give their actions purpose, motivate, reinforce collective ties, and direct collective action (Shamir 1997). But this is precisely the problem since in many of the combat formations the blurry boundaries and the dependence of leaders on others may create problems for awarding meaning and giving purpose. It is here that the classic issues of combat units takes on crucial importance especially at the tactical level. As comes out in the accounts, the ability of leaders to depend and motivate *their own* troops is itself a tool for moving whole combat formations. Thus in many cases it seems that the ability of leaders to depend on the “core” element (basically a Swedish component or unit) within the combat formation allows him to devote more attention to the other components and to impel them to action.

Second, the special characteristics of the combat formations raise questions about what may be called the temporary “psychological contracts” among participants – those informal agreements about the conditions of service and mutual obligations and duties – within them. The accounts in the two books do not reveal too much here but there are tantalizing suggestions and intimations. To begin, those outside the military – and at times seconded units – may be akin to temporary staff in business firms. These elements may have much more transactional contracts emphasizing instrumental benefits and at the same time as they have a much more relational contract with the “home” units to which they belong. One example is provided by Liander who reports that the Afghan Battalion Commander he worked with saw him and the Swedish mentors as providing support and awarding him a high status (among his Afghani peers). In other words, the relationship was transactional in the sense of the Swedes providing resources and material status symbols. Yet in Rahmström’s case, the fact that the Afghani commander he worked with travelled from hospital to say goodbye to him indicates a much more relational contract. In any case, the task for current-day leaders is to identify these “contracts” in order to assure the performance of the combat formation.

Third, what is crucial in all of these formations is the building of relationships and more specifically the building of trust. This point comes out most strongly in regard to sharing: of simple things like the exchange of gossip or background information or partaking of food and drink (especially in non-formal spaces). But above all it is sharing in burdens and risk. As Liander remarks: “The mission is basically of trust, and good relations are a prerequisite for this.” And Hans Ilis-Alm a Special Forces commander in the Congo observes trust is at the basis of building relationships. Yet what seems to happen is the advent of “swift trust” a form of trust that is most important in ad-hoc teams, when he says “the process gets a little quicker when you are under pressure”. Accordingly, leaders of combat formations seem to master the dynamics of swift trust (Ben-Shalom et al., 2005).

Conclusion

In this chapter I have suggested that a fruitful way for understanding current-day military leadership is to shift focus away from combat units to what I have called combat formations: those loosely-structured, provisional and modular organizational forms through which most missions are now carried out. As explained, the problem in such formations is that leaders face the

challenge of effecting collective and coordinated social action among varied constituent elements each with its own goals, interests and modes of action. However, I also emphasized that this shift does not consist of a dismissal of the older forms of military leadership. The model of change in the armed forces of the industrial democracies – and the Swedish military among them – that is suggested from the material is not a simple linear development but rather a cumulative one in which new missions, roles and environments are *combined* with prior ones. This model includes the simultaneous existence of older, more conventional roles and behaviors together with (and *not* necessarily being replaced by) newer functions and practices. Along these lines, the classic textbook units (platoons, companies or battalions), continue to be significant but also form tools or kernels for effecting, influencing the larger combat formations. To end, I add a word of caution. While some of the skills required of military commanders are similar to those of managers of multinational corporations – negotiation, liaison, persuasion and teamwork – the very fact that the armed forces specialize in state sanctioned use of organized violence implies that the classic traits of leading in dangerous situations continue to be of utmost importance.

Endnotes

1. Schön, 1983.
2. Hoffman 2007; Kaldor 2001; Munkler 2005.
3. Shamir/Ben-Ari 1999; 2000; 2009.
4. *Mission Afghanistan* p. 113.
5. *Mission Afghanistan* p. 103.
6. *Mission Afghanistan* p. 124.
7. *Mission Afghanistan* p. 193.
8. *Mission Afghanistan* p. 131.
9. *Mission Afghanistan* p. 193.
10. *Mission Afghanistan* p. 196.
11. *Mission Afghanistan* p. 131.
12. *Mission Commander* p. 37.
13. *Mission Commander* p. 139.
14. *Mission Commander* p. 53.
15. *Mission Commander* p. 89.
16. *Mission Afghanistan* p. 106.
17. *Mission Afghanistan* p. 115.
18. *Mission Afghanistan* p. 129.
19. *Mission Commander* p. 133.
20. *Mission Afghanistan* p. 113.
21. *Mission Afghanistan* p. 105.
22. *Mission Commander* p. 93.
23. *Mission Commander* p. 75.

References

- Ben-Ari, Eyal/Michael, Kobi/Kellen, David (eds.). *The Transformation of the World of Warfare and Peace Support Operations*. Westport, CT: Praeger Security International. 2009.
- Ben-Shalom, Uzi/Zev Leherer/Eyal Ben-Ari. Cohesion During Military Operations? A Field Study on Combat units in the Al-Aqsa Intifada. *Armed Forces and Society* 32 (1) 2005: 63–79.
- Cronin, Patrick M. Irregular Warfare: New Challenges for Civil-Military Relations. *Strategic Forum* 234: September, 1–12 2008.
- Davis, D. D. Form, Function and Strategy in Boundaryless Organizations. In: Ann Howard (ed.): *The Changing Nature of Work*. San Francisco: JosseyBass, 112–38. 1995.
- Fenema, Paul C. van, Joseph Soeters and Robert Beeres. Introducing Military Organizations. In Joseph Soeters, Paul C. van Fenema and Robert Beeres (eds.) *Managing Military Organizations*. London: Routledge, 1–14. 2010.
- Hoffman, Frank G. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Washington D.C.: Potomac Institute for Policy Studies. 2007.
- Kaldor, Mary. *New and Old Wars: Organized Violence in a Globalized Era*. London: Polity. 2001.
- King, Anthony. The Internationalization of the Armed Forces. In Joseph Soeters, Paul C. van Fenema and Robert Beeres (eds.) *Managing Military Organizations*. London: Routledge, 42–54. 2010.
- Münkler, Herfried. *The New Wars*. London: Polity. 2005.
- Ogawa, Rodney T./Bossert, Steven. Leadership as an Organizational Quality. In: *Education Administration Quarterly*, 31: 2 1995, 38–58.
- Paparone, Christopher R./Anderson, Ruth A./McDaniel, Reuben R., Jr. Where Military Professionalism Meets Complexity Science. In: *Armed Forces & Society*, 34: 3, 433–449. 2008.
- Schön, Donald (1983): *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books. 1983.
- Shamir, Boas. Leadership in Boundaryless Organizations: Disposable or Indispensable? Paper Presented at the WORC Workshop on Transformational/Charismatic Leadership, Tilburg University, 3–5 May 1997, and at the 13th EGOS Colloquium, Budapest, 3–5 July 1997.
- Shamir, Boas/Ben-Ari, Eyal. Leadership in an Open Army? Civilian Connections, Interorganizational Frameworks and Changes in Military Leadership. In: James G. Hunt, George Dodge and Leonard Wong (eds.): *Out-of-the-Box Leadership: Transforming the Twenty-First-Century Army*

- and Other Top-Performing Organizations. Stamford, CN: JAI Press 15–40. 1999.
- Shamir, Boas/Ben-Ari, Eyal. Challenges of Military Leadership in Changing Armies. In: *Journal of Political and Military Sociology*, 28: 1 2000, 43–59.
- Shamir, Boas/Ben-Ari Eyal. Hybrid wars, Complex Environments and Transformed Forces: Leadership in Contemporary Armed Forces. In Gilie A.J. van Dyk (ed.) *Strategic Challenges for the African Armed Forces for the Next Decade*. Stellenbosch: Sun Press. 1–16. 2009.
- Shaw, Martin. *The New Western Way of War*. London: Polity. 2005.
- Soeters, Joseph L. Ambidextrous Military: Coping with Contradictions of New Security Policies. In: Monica de Boer and Jaap de Wilde (eds.): *The Viability of Human Security*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 109–124. 2008.
- Tillberg, Peter, Lotta Victor Tillberg, Joakim Svartheden, Bo Rahmström, and Jörgen Hildebrant. *Mission Afghanistan: Swedish Military Experiences from a 21st-Century War*. Stockholm: Swedish Centre for Studies of Armed Forces and Society. 2017.
- Tresch, Tibor Svircev. Multicultural Challenges for Armed Forces in Theater Military Power Revue der Schweizer Armee 2:34–43. 2007.
- Victor Tillberg Lotta, Peter Tillberg. *Mission Commander: Swedish Experiences of Command in the Expeditionary Era*. Stockholm: Swedish Centre for Studies of Armed Forces and Society. 2013.
- de Ward, Erik and Eric-Hans Kramer. Expeditionary Operations and Modular Organization Design. In Joseph Soeters, Paul C. van Fenema and Robert Beeres (eds.) *Managing Military Organizations*. London: Routledge, 71–83. 2010.
- Winslow, Donna. Strange Bedfellows: NGOs and the Military in Humanitarian Crises. In: *International Journal of Peace Studies*, 7: 2, 35–55. 2002.

Vad säger man till en soldat som är 38 år och storgråter över ett brev som hans dotter har skrivit? Vad gör man med en soldat som fått psykiska problem av sin malariamedicin? Vad gör man med en soldat som tagit narkotiska preparat och hotat sin grupp med pistol? Hur får man en soldat att lösa sin uppgift istället för att tänka på bråket han precis hade med sin flickvän?

Uppdrag utland s. 74–75

Det fanns två stycken stående ordrar (SOP) som ur två olika perspektiv gav anvisningar för hur påträffade IED:er skulle hanteras. Den ena reglerade hur man skulle agera då man påträffade minor så att dessa kunde oskadliggöras på plats av specialutbildad personal. Den andra avhandlade ett regelverk för hur man skall säkerställa bevismaterial på en plats där en IED påträffats. Vi hamnade i en situation där ett av mina fordon utlöst en IED samt lokaliserat en till strax intill. Vi följde den normala rutinen att rapportera till det svenska PRT:t som var områdesansvariga. Till svar fick de att förbandet skulle stanna kvar, säkra terrängen och avvakta order i enlighet med den SOP som reglerade agerande vid sammanstöt med minor. Således skulle mitt förband säkra terrängen till dess en minröjningsstyrka skickas ut från PRT:t för att spränga IED:n på plats. Men ingen skulle ju någonsin komma ut till dem, då de befann sig i det område som den svenska kontingenten lagt restriktioner på.

Min kompanichef anmälde att de måste fortsätta framåt mot bakgrund av pågående beskjutning och att han avsåg att agera enligt den andra SOP och oskadliggöra IED:n på platsen och medföra den hem. PRT:t förnyar sin order att säkra terrängen och invänta vidare order. Ordern får till konsekvens att mina soldater, som haft en IED som precis smällt och befinner sig i strid, ska stanna kvar. Åtta man i den här djävulska terrängen. Ordern var så klart fel, och den som gav orden hade dessutom inte orderrätt. Nu var den kompanichef som var chef på plats för luttrad för att gå på sånt. Det blev en så kallad "hörbarhet nolla" vilket indikerade att han ej kunnat uppfatta ordern.

Uppdrag Afghanistan s. 207

De ovälskomna varningarna

Wilhelm Agrell

Varningar på det säkerhetspolitiska området är i många, kanske flertalet, fall ovälskomna. Detta är paradoxalt, eftersom just säkerhetspolitiken är det fält som utvecklade de mest omfattande varningssystemen och som på olika sätt är starkt beroende av dem. Staten, dess institutioner och medborgarna har höga förväntningar på förvarning och när denna saknades, kommit för sent, varit felaktig eller upplevts som ofullständig leder det ofta till krav på granskning, ansvarsutkrävande och reformer. Men samtidigt vill ingen bli störd, uppskrämd eller påtvingad obekväma eller resurskrävande beslut. I denna minerade terräng är det inte konstigt att varningssystemen har en tendens att invägga sig själva och sina uppdragsgivare i falsk trygghet, eller omvänt förvandlas till ropande röster i öknen som ingen vill lyssna på. En sådan situation, där varningssystemet fallerade, eller i vart fall inte levde upp till omgivningens förväntningar, inträffade i samband med terrorattackerna i Oslo och på Utøya.

Sommaren 2011 uppfattade de centrala aktörerna i det norska krishanteringssystemet att de hade ett gott grepp om den hot- och riskbild som identifierats. Vissa potentiellt mycket farliga händelser bedömdes som extremt osannolika, däribland ett väpnat hot mot landet. Andra händelser med stor samhällspåverkan, som en global pandemi, bedömdes som sannolika, nästan ofrånkomliga. I mittfältet av hot- och riskmatrisen låg sådant som stora bergskred, cyberattacker och terrorattentat.

Den norska säkerhetstjänsten PST hade visserligen redan ett par år tidigare uppgraderat terrorhotet mot landet och 2007 bedömdes risken för ett terrorangrepp inom tre till fem år vara 50 %. Denna bedömning avsåg jihadistiska grupper och det var därför mot dessa och deras sympatisörer som övervakningen koncentrerades. Både höger- och vänsterextrema grupper fanns med i hotbilden, men de bedömdes sakna antingen motiv eller förmåga att skada samhället. Åren därefter började man uppmärksamma hotet från ensamagerande personer, men detta avsåg ensamagerande radikaliserade jihadistiska. Hotbilden hade därmed fått en utformning som innebar att

mottagligheten för varningssignaler utanför de identifierade kategorierna var liten eller obefintlig.¹ Här fanns byråkratiska hinder, som oklarhet om vilken enhet inom säkerhetstjänsten som skulle handlägga olika inkommande tips. Ett annat hinder var den lagstiftning som krävde att det måste finnas belägg för en hothypotes innan den kunde börja utredas, vilket i realiteten innebar ett underrättelsemässigt cirkelresonemang. Slutligen fanns mentala hinder, det som 22 juli-kommissionen sammanfattade med konstaterandet att gärningsmannen inte stämde överens med den förväntade bilden av en terrorist och att en rad iakttagelser därför inte rapporterats till myndigheterna.²

Attentaten i Oslo och på Utøya kom på en och samma gång förutsett och överraskande. Chefen för Oslo brandförsvär begav sig omedelbart efter den kraftiga explosionen till fots till regeringskvarteret och kunde efter bara några minuter skaffa sig och förmedla en bild av skadornas omfattning och art. Lika snabbt att reagera var akutsjukvården i huvudstadsregionen. Hela förfarandet var planerat och övat, bland annat under en stor anti-terrorövning ett par år tidigare. I Oslopolisens ledningscentral gick däremot allt fel. Polisen fick kort efter attentatet i regeringskvarteret ett tips om en bil som lämnat området. Personen som ringde hade till och med memorerat registreringsnumret. Men i ledningscentralen satt en ensam oerfaren polis och visste inte vad han skulle göra i takt med att alltmer information strömmade in. Först när en mer erfaren kollega kommit beslöt man sig för att skicka ut ett rikslarm. Ingen hade övat hur detta gick till och därför inte heller upptäckt det fatala att rikslarmet till polisdistrikten gick till särskilda datorer som stod i viloläge och först måste aktiveras.³

Förvarningens förutsättningar och faser

Analysen av förvarningsaspekterna i samband med 22 juli-attentaten bygger på den teoribildning kring felfaktorer i underrättelsesystem som vuxit fram sedan 1960-talet. Men analysen kan också användas för att konstruera en schematisk modell av en förvarningsprocess i flera på varandra följande faser.

En viktig inledande observation är att bedömningarna och åtgärderna i det norska krishanteringssystemet har påfallande allmängiltiga drag. Bilden liknar i många avseenden den som framträtt i granskningarna efter 11 septemberattackerna, som i sin tur liknade Roberta Wohlstetters analys av varningssystemets misslyckande inför det japanska anfallet mot Pearl Harbor 60 år tidigare. Detta repetitiva drag kan knappast förklaras med tillfälligheter, snarare tycks det vara så att varje enskilt fall belyser olika aspekter på en och samma bakomliggande problematik.

Forskningen kring underrättelsesystem har identifierat ett antal huvud-

kategorier av filter som försvårar eller omöjliggör för varningssignaler att tränga igenom.⁴ Förutsättningen är att det rör sig om sådana fall där det funnits möjligheter att upptäcka något, alltså att själva skeendet haft en så kallad förvarningspotential.⁵ Den första kategorin är organisatorisk och kan handla om att en uppgift hamnar mellan stolarna eller inte ens uppfattats som ett behov, det som i det norska fallet handlade om oklarheten kring vilken enhet inom säkerhetstjänsten som skulle handlägga ett visst tips. Den andra kategorin, som också känns igen, handlar om regelverk och legalitet, vad som är tillåtet att göra och hur till exempel information får delas. Den tredje kategorin slutligen handlar om kognitiva filter, svårigheterna att förstå ett obekant fenomen eller intellektuella och känslomässiga hinder att tolka innebörden av information, det som fick personer att avstå från att rapportera misstänkta förhållanden kring den blivande massmördaren.

Förvarning är i de flesta fall (men inte alltid) en utdragen process. När vi talar om tidig varning antyder det att det handlar om ett förlopp där varningssignalerna inledningsvis är svaga för att sedan successivt eller plötsligt bli starkare. Den som vill överraska en motståndare försöker i görligaste mån manipulera denna process genom att dölja och vilseleda de egna åtgärderna. Men också när iakttagaren inte är utsatt för manipulation kan alltså varningssystemets filter åstadkomma samma sak och mer eller mindre vilseleda sig själv.

Förvarningsprocessen kan beskrivas som en stegvis avsmalnande fokusering. I fallet 22 juli handlade det inledningsvis om att förstå vilka grupper och strömningar som kunde utgöra ett allvarligt säkerhetshot. I slutfasen handlade det istället om en liten grå varubil med ett visst registreringsnummer och vart den tagit vägen.

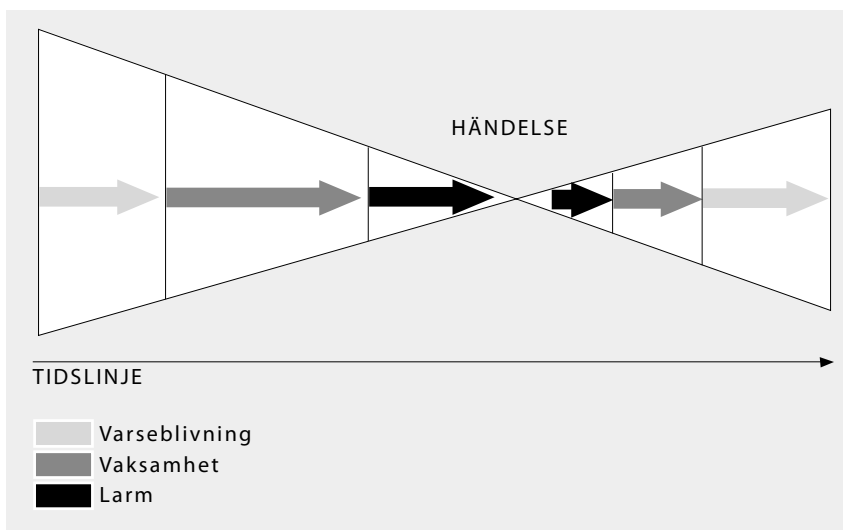
Processen kan schematiskt indelas i tre på varandra följande faser eller fokus. Den första fasen handlar om *varseblivning*. Hot- och riskinventeringar är till stor del inriktade på detta, att lista vad som kan komma att inträffa och sortera efter antagen sannolikhet och farlighet. Varseblivningens viktigaste funktion är här inte att sätta igång larmsignalerna utan att skapa förutsättningar att upptäcka företeelser och att definiera dem som informations- och säkerhetsbehov.

Nästa fas är *vaksamhet* och handlar om var i en hothierarki det aktuella hotet placeras och om det ligger konstant eller rör sig uppåt eller neråt. Framförallt handlar vaksamhetsfasen om att detektera tecken på att hotet ökar eller blir mer påtagligt och därför måste bli föremål för intensifierad uppmärksamhet. Det är också i normalfallet i vaksamhetsfasen som hotet ifråga börjar kopplas samman med mer specifika skydds- och beredskapsåtgärder. Militär underrättelsetjänst bedrivs ofta i vaksamhetsfasen och dess olika frågeställningar utgör här de prioriterade underrättelsebehoven.

Den tredje fasen, *larm*, handlar om taktisk varning. Här övergår varningsprocessen från strategiskt planerande och långsiktigt förebyggande åtgärder till något väsentligt annorlunda, att hantera ett specifikt framväxande i rummet och tiden näralliggande hot. Ofta är det nu andra underrättelseorgan och andra insamlingsmetoder som blir aktuella, liksom en mer integrerad koppling mellan underrättelseprocessen och den egna operativa processen.

I alla tre faserna handlar förvarningsprocessen om att identifiera och värdera indikatorer. Att identifiera varseblivningsindikatorer är grundläggande i den meningen att utan dem kommer både förvarnings- och beredskapssystemen att vara oförmögna att tolka och reagera på vaksamhets- och larmindikatorer. Många "otänkbara" olycksförlopp präglas av detta; larmindikatorer misstas här för falsklarm eller obegripligheter. På motsvarande sätt framstår larmindikatorerna som avgörande i ett sent skede, de utgör typiskt sett de starkaste och mest övertygande signalerna men tonas i många fall ned eller tolkas och omsätts i reaktion alltför långsamt. Vaksamhetsindikatorerna är förmodligen i många sammanhang den viktigaste indikatorkategorin eftersom den är kopplad dels till den fortsatta varseblivningsförmågan, dels konkret rör skyddssystemets beredskap och förmåga att med kort eller ingen taktisk förvarning träda i funktion.

Särskilt i samband med oväntade och våldsamma händelser kan den som

Förvarning och eftervarning. Figur ur Wilhelm Agrell, *Underrättelseanalysens metoder och problem* (2015).

drabbas feltolka det som inträffat och därmed också innebörden av ett fortsatt händelseförlopp. Famlandet i Oslopolisens ledningscentral är ett typiskt exempel på hur systemet fallerar när den tredje fasen övergår i en fjärde som kan kallas *eftervarning*. Något har hänt eller börjat hända, men en ofullständig eller feltolkad lägesbild försvarar eller omöjliggör en adekvat reaktion.

Från nationell larmklocka till internationellt underrättelsestöd

Det svenska militära varningssystemet var från 1930-talet och fram till slutet av kalla kriget huvudsakligen inriktat på att identifiera potentiella militära hot mot landet. Den militära underrättelsetjänsten hade successivt tilldelats fyra övergripande uppgifter. De första två av dessa handlade om löpande lägesuppföljning, dels för att ge underlag för försvarets beredskap, dels för att övervaka sjö- och luftterritoriet och ge underlag för att ingripa mot fredstida kränkningar. Två andra uppgifter var mera av en faktasamlade och framåtblickande karaktär och handlade om bedömningar av "angriparens" stridskrafter och specifika förmågor gentemot de resurser Sverige förfogade över efter mobilisering, men också om vilka stridskrafter och förmågor som skulle kunna finnas i framtiden vid olika planeringshorisonter och som ett framtida svenskt försvar därför borde utformas för att möta.⁶

De två faktasamlade och framåtblickande uppgifterna tillhörde varseblivningsfasen. Den löpande uppföljningen hade däremot sitt fokus i vaksamhetsfasen. Verksamheten bestod här i hög grad av så kallad negativ verifikation, alltså att kontrollera att ingenting avvek från den förväntade normalbilden. De veckovisa underrättelseorienteringarnas återkommande formulering att det inte fanns några tecken till höjd beredskap vid främmande stridskrafter i närområdet återspeglade vaksamhetsfasens fokus på förväntad normalitet. Övergången mot larmfasen ägde rum i samband med större internationella kriser, men också i samband med militära incidenter. Här visade sig också svagheter i förvarningssystemet, framförallt risken för att viktiga förändringar i hotbilden missats eller feltolkats och att säkerheten i de egna bedömningarna överskattats, något som inte minst kom att visa sig under 1980-talets ubåtskris och återkommande militära incidenter.⁷

De svenska fredsbevarande internationella operationerna var fram till insatserna på Balkan på 1990-talet en militärt och säkerhetspolitiskt sekundär verksamhet. De utgjorde visserligen, tillsammans med andra freds- och nedrustningsinsatser, en symboliskt viktig del av en svensk självbild, men kopplingen till försvarets kärnuppgift och utveckling, liksom till den militära

professionen, var svag. Officerare som återvände efter internationell tjänst förväntades inte ha något avgörande att tillföra.⁸

I motsvarande grad betraktades inte de internationella operationerna som en angelägenhet för underrättelsesystemet och stödet härifrån var i bästa fall svagt men oftast obefintligt. I den mån de internationella insatserna uppmärksammades i ett förvarningsperspektiv handlade det om den punkt upp längs beredskapshöjningar där marinens långresefartyg och FN-bataljonerna skulle hemkallas, i det senare fallet för att personalen skulle vara tillgänglig för sina respektive krigsbefattningar.

Bakom det svaga underrättelsestödet låg inte bara att det handlade om en professionellt sekundär verksamhet. Själva det fredsbevarande konceptet betraktades som annorlunda och mindre beroende av kvalificerat underrättelsestöd. Till detta bidrog också att FN-förbanden förväntades uppträda opartiskt och därmed definitionsmässigt inte kunde bedriva någon verksamhet, som aktiv eller dold underrättelseinhämtning, vilken riskerade att gå ut över någon av parterna. Den ”blå underrättelsekulturen” som växte fram på Cypern och i Mellersta Östern på 1960- och 70-talet innebar närmast ett tabu. Den rudimentära lägesuppföljning som trots allt förekom maskerades som ”informationstjänst”, ett förhållande som levde kvar ännu under UNPROFOR i forna Jugoslavien.⁹ Både grundläggande kännedom om operationsområdet och löpande underrättelseverksamhet var något som de utsända förbanden i huvudsak fick lösa på egen hand och efter eget huvud. Frånvaron av underrättelsestöd gällde också högre upp i ledningssystemet, något som kunde få allvarliga konsekvenser när de politiska och militära betingelserna förändrades, bland annat i samband med krisen i Mellersta Östern i maj-juni 1967, då den svenska bataljonen i den upplösta FN-styrkan UNEF hamnade mitt i storskaliga krigsoperationer.¹⁰ Samma sak drabbade FN-styrkan UNFICYP i samband med den grekcypriotiska kuppen och den efterföljande turkiska invasionen sommaren 1974. FN-styrkan hade ingen lägesuppföljning utanför de lokala operationsområdena och kunde därför inte upptäcka den turkiska luft- och sjöinvasionen förrän denna var ett fullbordat faktum.¹¹

För det svenska försvarets vidkommande skedde ett skifte i samband med insatsen av BA01 i Bosnien 1993, en insats som också markerade inledningen på en glidning i mandatet från kapitel 6 via ”sex och en halv” till kapitel 7. Det skulle dock dröja gott och väl 15 år innan underrättelsestöd till internationella operationer blev en självklar och prioriterad uppgift, vilket inte innebar att alla problem lösts men att en utvecklings- och läroprocess åtminstone inletts.

De tre volymerna i Uppdrag-serien innehåller en dokumentation och diskussion av erfarenheter från svenska internationella insatser, i huvudsak från

perioden från och med Bosnien. Förekomsten av underrättelsestöd berörs endast i begränsad utsträckning, och en underrättelseofficer skymtar bara någon gång i periferin. Men denna bild är delvis skenbar. I själva verket innehåller materialet flera episoder som illustrerar övergången från de underrättelselösa till de underrättelsestödda insatserna, även om ordet underrättelse och funktionen G-2/J-2 inte explicit nämns särskilt ofta.

Jag har valt att försöka identifiera och behandla detta undertema i berättelserna med hjälp av förvarningsmodellens successiva faser, ungefär på samma sätt som jag tillämpade modellen på empirin kring 22 juli-attentaten i Norge, alltså som ett hjälpmedel för att lyfta fram och strukturera en annars svårupptäckt problematik.

Varseblivning

BA01 var förmodligen det bäst utrustade av de svenska förband som dittills sänts ut på ett fredsbevarande uppdrag. Men på frågan om vad han visste om Balkan svarar bataljonschefen Ulf Henricsson: "Inte ett skit." Fast egentligen var det värre än så. I intervjun i *Uppdrag chef* framgår att han och personalen inte bara saknade relevant information utan dessutom var direkt felinformerade, både med föräldrade uppgifter och med vad som visade sig vara en vanknäckning av läget. Experterna hade föreläst om ett etniskt och religiöst krig men Henricsson upptäckte att han hamnat i "skurkarnas krig", något som ställde helt andra krav på uppträdande och förhandlingstaktik.¹² Upplevelsen var inte unik, motsvarande kritiska reflexioner finns från KFOR: "vi fick ingen landkunskap, ingen historisk kunskap [...] ingen klok utbildning om landet".¹³ Detta att skickas ut utan ordentlig lägesbild var i sig inget nytt, men Försvarmaktens lärlurva har här varit påfallande flack. De svenska FN-styrkorna i Katanga mötte en liknande klyfta mellan det formella uppdraget och det reella, som dessutom snabbt förändrades till följd av konfliktutvecklingen.¹⁴ Också BA01 hamnade mitt i en sådan process av konflikteskalation när den bosniakisk-kroatiska koalitionen rämnade, en utveckling som ingen förhandsbriefing hade kunnat förutse, men som däremot hade ställt krav på en typ av löpande underrättelseuppföljning i operationsområdet som uppenbarligen varken fanns på bataljonsnivå eller i UNPROFOR:s staber.¹⁵

Men hur stor betydelse hade detta? Om man får tro Henricsson så spelade det inte så stor roll. Så snart han insett att skurkarna var just skurkar anpassade han det taktiska uppträdandet därefter. Om läroprocessen på plats är snabb spelar bristen på förhandsbild ingen större och framförallt ingen varaktig roll, eller som det sammanfattas i *Uppdrag chef*: "Det hör till krig och

konfliktmiljöernas förutsättningar att värdet av förhandsinformation om läget på plats är begränsat. För att hantera detta förutsätts att den militära chefen kan bedömningens konst.”¹⁶ Det förhåller sig annorlunda om felinläring eller informationsluckor håller i sig och omsätts i orderverk och praxis och på så sätt kan förhindra anpassningen till läget på plats. De tydligaste spåren av detta tycks finnas på utrustningssidan, där många av de intervjuade luftar frustration över hur lång tid det tar att rätta till också uppenbara felaktigheter. Det kanske mest kända exemplet på detta är den svenska fordonsparken i Afghanistan och det sega motstånd som de centrala instanserna i Stockholm bjöd mot alla försök att förklara det vansinniga i att köra ”softskins” eller nödförstärkta fordon i den rådande hotmiljön. Här spökade också en felinläring från Balkan, att pansarskydd signalerade en aggressiv avsikt och att en låg skyddsnivå därför gynnade lösandet av uppgiften. I *Uppdrag Afghanistan* diskuteras risken för att detta fortsätter när de soldater som varit i Afghanistan har med sig fel erfarenheter: ”hur kan man säkerställa att slutsatserna som tas med och byggs in i utbildning och förberedelser för nästa uppdrag är relevanta och giltiga?”¹⁷

Vaksamhet

I Kosovo hade polletten till sist fallit ner och den svenska styrkan utformades och förbereddes för att kunna klara väpnad strid mot en kvalificerad motståndare. Så blev det nu inte, KFOR-insatsen blev mer av tidigare perioders fredsbevarande uppdrag med inriktning på ordningshållning, inre säkerhet och begränsad egen våldsanvändning. Marsoroligheterna 2004 kom inte som en överraskning därför att det saknats kunskap om betingelserna i operationsområdet utan därför att den kunskap som fanns, eller borde funnits, inte uppfattades som relevant. Här handlade det om en annan typ av felinläring på fältet och framväxten av mentala filter mot de varningssignaler vars innebörd stod klar först i efterhand. Marsoroligheterna är därför ett exempel på en förvarningsprocess som stagnerat och halkat bakåt i vaksamhetsfasen, utan att aktörerna insett det växande men osynliga risktagandet.

Intervjuerna innehåller flera skildringar av den typ av kollektivt självbedrägeri som ofta kännetecknar en organisation som rör sig bakåt i vaksamhetsfasen. Faran uppfattas vara över och benägenheten att uppmärksamma varningssignaler avtar, dels därför att konsekvenserna blir besvärliga och kanske obehagliga, dels därför att den rådande lägesbedömningen biter sig fast. Priset mentalt och i form av prestige tenderar att tillta i takt med att svaga signaler ignoreras – det handlar här inte bara om att korrigera en

felaktig bedömning utan också att acceptera att denna bedömning försvarats alltför länge. Ett av underrättelsehistoriens tydligaste exempel på detta är den israeliske underrättelsechefen general Zeiras konsekventa avvisande av en ström av allt tydligare varningssignaler under sommaren och hösten 1973 om ett kommande arabiskt anfall. På morgonen den 6 oktober, då de andra centrala befattningshavarna insett att anfallet skulle komma, var Zeira den siste som övergav den tidigare lägesbedömningen. Zeira tvingades till sist inse att han inte bara haft fel, utan genom att envetet hålla fast vid sin tolkning av underrättelsebilden också fördröjt nödvändiga beredskapsåtgärder och därmed fört landet till randen av en militär katastrof.¹⁸

I de flesta fall är de så kallade revisionströsklarna inte lika höga och handlar i första hand om att avvikande signaler bortförklaras eller ges en mindre oroande innebörd. Mycket vanligt är också att de inte ges någon innebörd alls utan bara blir liggande för någon annan att fundera över, till exempel det ofta refererade memorandumet från FBI:s kontor i Phoenix om förekomsten av personer från Mellanöstern vid flygskolor i Arizona.¹⁹

Anders Brännström berör denna problematik i fallet Kosovo, som han mött som en befäst zon full av vägspärrar 2000: "När jag kom tillbaka 2003 var allt borta, man hade plockat ner det. Allt var lugnt hette det. Jag drogs med i det. Någon borde forska på det. Om hur man kollektivt kan lura sig själv på det sättet."²⁰ Brännström ger själv en del av förklaringen med begreppet *downsizing*, ett strategiskt modeord som kom att styra tänkande och lägesuppfattning. Också Hans Håkansson beskriver i intervjun i *Uppdrag chef* hur han tolkade förspelet till marsoroligheterna: "På tisdagen höjdes temperaturen något i och med ryktena om barn som jagats ner i en flod och drunknat i närheten. Men vi kopplade inte alls att det kunde få de här konsekvenserna. Vi var ju invaggade i en väldig trygghet."²¹

Håkansson beskriver en tolkningsram som formats av tre månaders normalitet under en mission där det främsta faromomentet ansågs vara trafiken (för övrigt samma hotbild som länge dominerade i Afghanistan). I bakgrunden fanns också en övergripande strategisk inramning där KFOR-insatsen hade gått över i en nedtrappningsfas, eller som Håkansson formulerade det: "Vårt största uppdrag där var ju att avskaffa oss själva."

En annan viktig faktor som Håkansson berör och som dyker upp gång på gång i reflexioner kring de internationella insatserna är att viktiga kunskaper tappas i skiftet mellan bataljoner. Vissa händelser den ödesdigra dagen då oroligheterna bröt ut borde haft karaktären av larmunderrättelser men gavs ingen sådan innebörd eftersom styrkan på plats inte upplevt hur snabbt och med vilka utlösande faktorer en konflikt kunde eskalera. "Det finns inget institutionellt minne" konstaterar Håkansson.²²

Larm: Kosovo 2004

I fallet marskravallerna missade KFOR-styrkan i princip hela vaksamhetsfasen i förvarningsprocessen, vilket innebar att de olika cheferna, staberna och kontingenterna direkt kastades in i larmfasen från ett normalläge där man trott sig ha situationen under kontroll. Händelserna ger därmed perspektiv på den flera gånger upprepade lärosatsen om förmågan att snabbt bedöma läget på plats och fatta beslut på ett osäkert underlag. Å ena sidan lyckades den svenska styrkan med dessa improvisationer och kunde utnyttja den minimala sena varning som fanns under larmfasen, i praktiken bara tidsrymden från det att demonstranterna brutit igenom polisspärren utför Pristina till dess de nådde Caglavica. Det ligger nära till hands att dra slutsatsen att den missade förvarningen under vaksamhetsfasen sist och slutligen inte spelade någon roll, eftersom man kunde hantera situationen ändå. Ett liknande synsätt fanns bakom ett av den moderna krigshistoriens mest belysta underrättelsemisslyckanden, den israeliska underrättelsetjänstens och militärledningens oförmåga att tolka de egyptisk-syriska krigsförberedelserna 1973. Ur militärledningens perspektiv såg man ingen hotande katastrof ens sedan det stod klart att utvecklingen felbedömts i månader. Tron på den egna överlägsenheten var så stark att man utgick från att Israel skulle vinna ett krig oberoende av hur det inleddes.²³

En sådan slutsats om marskravallerna bygger dock på ett anakronistiskt resonemang. Ingen på svenskt håll visste på förhand att man skulle kunna bemästra situationen och flera av de inblandade ger i intervjuerna också uttryck för hur osäkra de varit om utgången och hur mycket denna berott på tur. Ett underrättelsemisslyckande förblir ett misslyckande också om de operativt ansvariga lyckades kratsa kastanjerna ur elden under det som kan betecknas som eftervarningsfasen, då uppföljningen på plats av den snabbt föränderliga lägesbilden och förmågan till graderad våldsanvändning blev de avgörande elementen.

Den starka fokuseringen på chefernas improvisationsförmåga under den kritiska fasen i Caglavica i många av redogörelserna återspeglar likväl vad som framstår som en låg förväntan på förvarning och verkligt användbart underrättelsestöd, möjligen som ett utslag av de av många påpekade negativa erfarenheterna. Men i bakgrunden finns förmodligen också den mer djupliggande klyftan i professionell kultur mellan stabsofficerare och chefer på fältet. Där stabsofficeren typiskt sett betonar planmässighet och systematik betraktar chefen på fältet inte sällan detta som sekundärt eller kontraproduktivt i snabba lägen. Krigshistorikern John Keegan sammanfattar detta i sin historik över militär underrättelseverksamhet sedan Napoleon med

konstaterandet att krigshistorien är kantad av berömda operatörer men att motsvarande underrättelseofficerare nästan helt lyser med sin frånvaro.²⁴

Eftervarningen

På morgonen den 29 oktober 1981 fick sjöbevakningscentralen i Karlskrona en telefonrapport om en främmande ubåt som stod på grund inne i skärgården. Det var naturligtvis ett falsklarm men kommandörkaptenen Karl Andersson gav sig ändå ut med en vedettbåt för att kontrollera vad det var som *inte* var en ubåt. När den grå kolossen dök upp i diset försökte han komma på en naturlig förklaring. Den bästa han kom på var att det handlade om en beredskapskontroll där ÖB låtit bogsera upp en uttjänt Hajen-ubåt på skäret för att se hur örlogsbasen skulle reda sig. Sedan fick Andersson syn på den sovjetiska örlogsflaggan och insåg vad klockan var slagen.

Men även sedan läget klarnat kan polletten bokstavligt talat åka upp och de berörda halka tillbaka till normalitet i en strävan efter begriplighet och rimliga proportioner. Också sedan Karl Andersson äntrat den högst reella sovjetiska ubåt som visat sig stå på grund slog hjärnan bakut för honom. ”Ryssarna” påstod att ubåtens nummer var 137 men Andersson visste att alla den sovjetiska Östersjömarinens ubåtar hade nummer på 300-serien. Kanske var alltsammans ändå bara ett påhitt, ett ännu värre spratt från ÖB för att testa örlogsbasen...²⁵

Ett exempel på samma slags återfall i normalitet ges av Jonas Pärssinen, en av plutoncheferna vid kravallinjen i Caglavica, som beskriver sin reaktion när en Sisu blev fast inne i folkmassan. Hans första reflexion var att försöka bogsera bort fordonet. Sedan insåg han att han fortfarande tänkte på ett inlärt fredstida sätt, då a och o är att ta hand om utrustningen medan det nu bokstavligt talat handlade om liv eller död för de soldater som satt fast inne i fordonet.²⁶

De två världarna

Bakom svårigheterna att upptäcka och förstå varningssignaler och att hantera situationer som inte bara är oväntade utan också av många av deltagarna beskrivs som extrema och surrealistiska finns ett mer övergripande fenomen. De frivilliga soldater som enrollerade sig för att gå ut i det nordamerikanska inbördeskriget talade om ”att se elefanten”, att uppleva något stort, främmande och farofyllt. Samma blandning av förväntan och oro skymtar

fram i flera av böckerna i Uppdrag-serien. Men här finns också något annat än det klassiska elddopets psykologi. Soldaterna möter inte bara elefanten utan också en annan och främmande värld, eller inser att det finns två världar.

”Hoppas vi att bli beskjutna så där lite lagom, för att sedan ha en bra historia att berätta hemma?” säger Anders Karlsson i *Uppdrag utland*.²⁷ Och senare tillfogar han:

”Har vi alltför länge felaktigt betraktat händelserna där ute som en pseudo-värld, när det i verkligheten är där den mycket reella verkligheten föreligger?”²⁸ Samma slags reflexion återkommer i *Uppdrag Afghanistan*. Verkligheten som de utsända möter är helt enkelt beskaffad på ett annat och i grunden gåtfullt sätt, en klyfta som knappast kan överbryggas med några lektioner eller bättre underrättelseunderlag.

Slutkommentarer

1. För de norska hotbedömningarna, se Wilhelm Agrell, *Den svarta svanen och dess motståndare. Förvarningsaspekter på attentaten i Oslo och på Utøya 22 juli 2011*, Stockholm: Försvarshögskolan 2012.
2. *Rapport fra 22. juli-kommisjonen*, NOU 2012:14, avsnitt 15.5.
3. *Rapport fra 22. juli-kommisjonen*, NOU 2012:14, s. 151.
4. Se bl.a. Richard K Betts, *Surprise Attack*, Washington: Brookings Institution, 1982 och Charles Parker och Eric K. Stern, ”Bolt from the Blue or Avoidable Failure? Revisiting September 11 and the Origins of Strategic Surprise”, *Foreign Policy Analysis* 2005:1.
5. För begreppen förvarningspotential, se Wilhelm Agrell, *Underrättelseanalysens metoder och problem* (2015) s. 172.
6. *Den militära underrättelsetjänsten*. Betänkande av 1974 års underrättelseutredning, SOU 1976:19 s. 53 ff.
7. För det svenska underrättelsesystemet under kalla kriget, se Wilhelm Agrell, *Sprickor i järnridån. Svensk underrättelsetjänst 1944–1992* (2017) även Michael Fredholm, *Underrättelsetjänstens villkor*, (2013) och Olof Grahns, *Om svensk underrättelsetjänst*, (2016).
8. Se Claes J B Löfgren, *Fredsknektarna. FN-svenskarna i Kongo 1960–64*, (1990) s. 340 ff.
9. För ”den blå underrättelsekulturen”, se Cees Wiebes, *Intelligence and the War in Bosnia 1992–95*, (2003).
10. För omständigheterna kring bataljonens evakuering, se Nils Sköld, *I fredens tjänst*, (1990) s. 181 ff.
11. Gustaf Welin och Christer O:son Ekelund, *FN på Cypern: den svenska fredsbevarande insatsen 1964–1993* (1999).
12. *Uppdrag chef* s. 79.
13. *Uppdrag chef* s. 34 f.
14. Se Löfgren (1990) och Andreas Tullberg, ”We are in Congo now” (2012).
15. För en kritisk granskning av underrättelsesystemet inom UNPROFOR, se Wiebes (2003).
16. *Uppdrag chef* s. 18.
17. *Uppdrag Afghanistan* s. 220.
18. Zeira försökte ännu under den sista stabsorienteringen före angreppet hålla fast vid att det trots att alla varningslampor nu blinkade rött fortfarande inte var säkert att ett angrepp verkligen skulle komma. Uri Bar-Joseph konstaterar att detta inte längre hade någon betydelse, eftersom de regionala kommandona och förbanden ute i linjen nu på egen hand febrilt försökte vidta de

- beredskapsåtgärder som ännu var möjliga. Bar-Joseph *The Watchman Fell Asleep. The Surprise of Yom Kippur and its sources* (2005).
19. För diskussionen av "The Phoenix Memo" och dess innebörd, se bl.a. *The 9/11 Commission Report* (2005) s. 272 ff.
 20. *Uppdrag chefs* s. 48 f. Fenomenet är tämligen väl beforskat. Den mänskliga hjärnan arbetar aktivt med att blockera varningssignaler, i någon mån i bästa välmening för att vi inte ska hetsa upp oss i onödan. Normaliteten i stora organisationer blockerar på motsvarande sätt lärprocessen och leder till att samma misstag begås gång på gång i samband med krishantering. Se bl.a. Arjen Boin m.fl. *The Politics of Crisis Management: Public Leadership Under Pressure* (2006).
 21. *Uppdrag chefs* s. 32.
 22. *Uppdrag chefs* s. 34.
 23. Uri Bar-Joseph, *The Watchman Fell Asleep. The Surprise of Yom Kippur and its sources*, Albany: State University of New York Press, (2005).
 24. John Keegan, *Intelligence in War. Knowledge of the Enemy from Napoleon to Al-Qaeda*, (2003) s. 384.
 25. Anders Hellberg och Anders Jörle, *Ubåt 137. Tio dagar som skakade Sverige*, (1984) s. 72 ff.
 26. *Uppdrag utland* s. 96.
 27. *Uppdrag utland* s. 32.
 28. *Uppdrag utland* s. 51.

Referenser

- Agrell, Wilhelm. *Den svarta svanen och dess motståndare. Förvarningsaspekter på attentaten i Oslo och på Utøya 22 juli 2011*. Stockholm: Försvarshögskolan. 2012.
- Agrell, Wilhelm. *Underrättelseanalysens metoder och problem*. Malmö: Gleerups. 2015.
- Agrell, Wilhelm. *Sprickor i järnridån. Svensk underrättelsetjänst 1944–1992*. Lund: Historiska media. 2017.
- Bar-Joseph, Uri. *The Watchman Fell Asleep. The Surprise of Yom Kippur and its sources*, Albany: State University of New York Press. 2005.
- Betts, Richard K. *Surprise Attack*. Washington: Brookings Institution. 1982.
- Boin, Arjen; Hart, Paul't; Stern, Eric; Sundelius, Bengt. *The Politics of Crisis Management: Public Leadership Under Pressure*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006.
- Den militära underrättelsetjänsten. Betänkande av 1974 års underrättelseutredning*. SOU 1976:19.
- Fredholm, Michael. *Underrättelsetjänstens villkor*. Bromma: FRA 2013.
- Grahn, Olof. *Om svensk underrättelsetjänst*. Stockholm: Medströms. 2016.
- Hellberg, Anders; Jörle, Anders. *Ubåt 137. Tio dagar som skakade Sverige*. Stockholm: Atlantis. 1984.
- Keegan, John. *Intelligence in War. Knowledge of the Enemy from Napoleon to Al-Qaeda*. London: Hutchinson. 2003.

- Löfgren, Claes J B. *Fredsknektarna. FN-svenskarna i Kongo 1960–64*, Stockholm: T. Fischer & Co. 1990.
- Parker, Charles; Stern, Eric K. Bolt from the Blue or Avoidable Failure? Revisiting September 11 and the Origins of Strategic Surprise. *Foreign Policy Analysis* 2005:1.
- Rapport fra 22. juli-kommisjonen*. Norges offentlige utredninger. NOU 2012:14.
- Sköld, Nils. *I fredens tjänst*. Stockholm: Almquist & Wiksell. 1990.
- Tullberg, Andreas. *We are in Congo now. Sweden and the Trinity of Peace-keeping During the Congo Crisis 1960-1964*. Lund: Media-Tryck. 2012.
- The 9/11 Commission Report*. US Government 2005
- Uppdrag Afghanistan: bilder och berättelser från en internationell insats*. Red. Peter Tillberg m. fl. Stockholm: Svenskt Militärhistoriskt Biblioteks Förlag. 2016.
- Uppdrag Utland. Militära exempel från internationella uppdrag*. Red. Peter Tillberg, Joakim Svartheden & Danuta Janina Engstedt, Stockholm: Försvarshögskolan. 2007.
- Victor Tillberg, Lotta; Tillberg, Peter. *Uppdrag Chef – åtta militära chefers erfarenheter från internationella operationer*. Stockholm: Svenskt Militärhistoriskt Biblioteks Förlag. 2011.
- Welin, Gustaf; O:son Ekelund, Christer. *FN på Cypern: den svenska fredsbevarande insatsen 1964–1993*. Stockholm: Probus. 1999.
- Wiebes, Cees. *Intelligence and the War in Bosnia 1992–95*. München: LIT-Verlag. 2003.

På anhörighetsdagen kunde soldater och officerares närmaste träffa sin uniformerade son, dotter, livskamrat eller förälder men även dennes kollegor. [...]

– Dig vill jag träffa! Det var en av mina soldaters mor tillsammans med soldatens far. Soldaten kände jag väl då han gjort sin värnplikt vid vårt förband för två år sedan och han är en av de dugligaste soldater jag fått äran att utbilda. Han är trygg i sin person och han ger ett stabilt intryck. Han har alla egenskaper för att fungera i vår pluton och har lätt för att utvecklas. Jag är inte så säker på att soldatens föräldrar hade den inställningen. Det var en förtvivlad, sorgsen och orolig blick jag fick av soldatens mor. Hon tittade länge granskande på mig medan hon höll kvar sin hand på min axel. Jag kände allvarets stund samtidigt som sorlet från folket runt omkring mig började avta då mina sinnen nu började fokusera på ett allvarligt samtal. Soldaten stod bredvid sina föräldrar och det syntes att han inte var helt bekväm i situationen. Modern frågade om jag var ”chefen”, hur gammal jag var och om mina erfarenheter. Fadern stirrade på mig med någon form av observerbar hopplöshet i hållningen med begränsade försök till att dölja sin oro. Det var påtagligt att föräldrarna hade laddat för det här mötet och att de var lite nervösa. Jag inser nu att där och då var en av de svåraste situationer jag råkat ut för i min karriär.

Uppdrag Afghanistan s. 138

Det är något speciellt med exempel

Maria Hammarén

Det är något speciellt med exempel. De betyder olika saker för oss under olika skeden i vår utveckling. Och deras betydelse kan fördjupas och förändras på ett sätt som med tiden kan föra oss från ett naivt och ytligt uppfattande till ett rikare och mer nyansrikt grepp om verkligheten.

Självklart gäller detta också i vår professionella utveckling.

Men sen råder förstås total förvirring.

Vadå exempel?

Jag skulle mycket förenklat säga: i den här artikeln knyter jag ordet exempel till det område där mänskliga handlingar utspelar sig. Vi är, i mycket vid mening, med om någonting. Och då säger jag också att vi med ens förflyttar oss från naturvetenskap och teoretisk abstraktion till den historiska världen: en myllrande värld av likt och olik, av betydelser, doft och tid. En värld som man måste födas in i för att få uppleva. Den lämnas successivt över till oss från de bortdöende, samtidigt som vi själva är bortdöende. Inte konstigt då att vi också förflyttar oss till en värld där ”vetenskaplig förklaring” bara har begränsad betydelse för den förståelse som formar våra handlingar, eller ska vi säga den *mening* som formar dem. Vi kan också säga att vi förflyttar oss till en värld där vi ständigt bildar oss en uppfattning. Vad är det jag ser? Vad befinner jag mig i för situation? Vad är viktigast? Ska jag ingripa? Vem kan jag lita på? Och i detta arbete använder vi vår unika tidsresa – ja, låt oss kalla varje enskild människas livserfarenhet för vad den är, en personlig upplevelsesfär som kan likna andras, men på ett individuellt och kroppsligt plan är *särskild*, en unik resa genom tiden.

Jag talar med andra ord om exempel som utsnitt ur den erfarenhetsmängd som var och en möter genom att leva en människas liv. Det vore dumt att utsluta utbildning och träning från detta mikrokosmos. Men lika dumt vore det att bortse från det överväldigande andra.

Vi lär oss ständigt, inte bara i utpekade utbildningssituationer.

På ytan utspelar sig exemplen som mer eller mindre avgränsade scener. Scenerna ligger inflätade i våra olika tidsresor som en begreppslig horisont,

ett slags system av omdömen. Horisonten tecknas av enskilda människor som på olika sätt blivit förebilder, erfarenheter av tillit och svek, möten med landskap och naturförhållanden, av institutioner och organisationer, av krävande uppdrag, beroenden och tillkortakommanden – av allt detta som rört vid oss. Somligt så inpräglad att vi inte ens ägnar det något medvetet tolkningsarbete. Saker bara *är*, omedelbart, och handlingar kan i de fallen snarast betraktas som ”instinktiva”¹, reaktionsmässiga uttryck. Viss träning, särskilt fysisk, har som uttalat mål att uppnå dessa instinktiva reaktioner. Alltifrån musikutövande till vapenutbildning. Det går inte att stanna upp under en pianokonsert och ”tolka” vilken tangent som ska tryckas ned härnäst. Och i det skarpa läget kan de instinktiva reaktionerna betyda skillnaden mellan liv och död.

Problematiskt blir det om musikörat inte samtidigt övats i den musikaliska sensibiliteten och uttrycket. Eller om fel situation triggar igång ett mer eller mindre automatiserat beteende. Men själva poängen med mitt breda penseldrag om bortdöendet – att vi samtidigt växer in i och lämnar över – är faktiskt att mycket mer än de rent fysiska reaktionerna blir instinktiva. Om vi växer upp i en fungerande praxis rustas vi med grundläggande begrepp som så att säga blir inbyggda i vårt språk². De håller ihop våra liv i en socialspråklig gemenskap och på denna grundläggande nivå lär vi oss att se samma saker som andra – en hälsning uppfattas som en hälsning, en förskola är en förskola med alla de beteenden och tankemönster som följer av det – och vi förstår i huvudsak varandra. Vi behöver inte tolka ett handslag eller tvivla på att bilföraren lättar på gasen när vi fått ögonkontakt vid övergångsstället. Just det här sista tar jag naturligtvis upp för att vi under senare år behövt lära om på denna punkt. Idag finns det förare som viljemässigt dödar människor med fordon.

Det är en etablerad praxis som rämnar.

En samstämmighet i vår livsform som upphör.³

Man kan förstås säga att svårigheterna att öva in en sensibilitet för livsvärldens alla föränderliga uttryck är ett omöjligt projekt. Även i en lokal, inarbetad praxis uppstår hela tiden situationer som vi måste möta på nya sätt och som är obegripliga eller åtminstone svårförstådda. Att det råder samstämmighet på den grundläggande nivån är i själva verket bara en förutsättning för att intressekonflikter och åsiktsskillnader ska kunna äga rum eller att det som sägs ska kunna vara sant och falskt. Men vi har ändå goda förutsättningar att lära. Vi kan, åtminstone om vi anstränger oss, se igenom fult spel och maktmissbruk, erkänna flera perspektiv som legitima, förstå avsikter och uppfatta dolda agendor. Vi lär oss att känna igen och tolka olika sorters tystnad. Beger vi oss däremot till främmande regioner, exempelvis Afghanistan, där de ofrånkomliga överlämnningarna har präglats av väsensskilt

innehåll och historien dessutom av krigsutbrott, umbäranden och terror, så är det ingen underdrift att säga att det råder stora svårigheter att bedöma livsvärldens olika situationer.

Trots att vi ständigt måste.

Och det gäller inte minst i en militär kontext.

*

Att jag använder ett så pass starkt uttryck som att världen lämnas över till oss av de bortdöende och att vi samtidigt själva är bortdöende är varken slump eller effektsökeri. Jag vill bara betona det självklara, att den historiska världen hålls samman av många generationer och i grepp som kontinuerligt lossar och håller tag. För trots att våra respektive resor i den historiska världen gör greppet om verkligheten unikt i sina enskildheter, så har det alltid givits oss av andra, direkt eller indirekt. På en mycket grundläggande nivå har världen öppnats för oss i en tradition, längs en väg kantad av specifika lärosituationer, av exempel – till efterföljd eller varning – och i en bestämd livsform. Ofta handgripligen och under styrande vägledning: ”Hör du tornseglaren? Nej, inte den, det där är svalor, tornseglaren har ju ett sommarskri... Men nu – – – hör du? Där! Den jublar! Och vad snabb den är.”

Exemplet kan tyckas simpelt. Och visst skulle vi numera kunna lära oss känna igen tornseglarens läte på annat vis och med annan styrning av uppmärksamheten. Men det är likväl ett gott exempel på hur vi förs in i världen av andra och hur annat häftar vid – ett förhållande till natur och livskänsla, till exempel. Och den som vägleder har en gång blivit vägledad av andra. In i ett språk. In i en värld.

Språkvärlden består inte av ting.

Den upprättar relationer, värden och modaliteter.⁴

Att uppmärksamma livskänsla och upprätta ett särskilt slags förhållande till naturen via en tornseglare må vara en företeelse på utgående – kanske är exemplet i våra dagar rent av exklusivt. Andra företeelser, andra sätt att vägleda är dock i full verksamhet under det vi brukar beteckna som vardag och normalitet. Man kan uttrycka det som att ett specifikt språksamfund riktar en handlingsmässigt orienterad uppmärksamhet mot hur vi ser på varandra, naturen och samhället.⁵ Oftast vid tillfällen som vi spontant inte tänker på som lärosituationer, men som likväl ihärdigt och över tid flätar system av omdömen. I detta flöde brukar det hos var och en finnas exempel som mer än andra varit avgörande för hur vi uppmärksammar det vi möter och på vilket sätt olika situationer blivit *handlingspåbjudande*.⁶

Just dessa förbisedda lärosituationer ligger till grund för själva idén med de dialogseminarier som varit arbetsform för några grupper av soldater som

tjänstgjort i militära utlandsuppdrag. För om vi i något skede av vuxenlivet vill påverka användningen av vår erfarenhet – alltså det system av omdömen som vi uttrycker i våra handlingar – måste vi bereda oss tillfällen att försöka återfinna dessa betydelsediga situationer, öppna dem och göra dem tillgängliga för medveten begrundan. Ingen kan säga att det är lätt. De exempel det handlar om rör det som vuxit in i oss.

De är en del av oss.

Man kan säga att vi därmed ofrånkomligen behöver andras hjälp. Den reflektion som krävs – i bemärkelsen se mer och på nytt – är inget som kan ske isolerat i ett medvetande. I ett första steg handlar det om att över huvud taget komma åt det som bäddats in. I ett andra steg om att få till stånd det gemensamma arbetet: mötet med fler exempel, jämförelser med besläktade exempel, nyanserande och delvis motstridiga exempel – presenterade av dem som har något att säga.

Det märkvärdiga som händer är att vi samtidigt övar upp sensibiliteten för livsvärldens olika uttryck. För varje exempel, varje handlingssätt – varje utsnitt ur en erfarenhetsmängd – ligger inflätat i den historiska världens kontextuella väv. Och väven är lik och olik, snarlik eller besläktad – men aldrig densamma.

Reflektion är ett kollektivt projekt och det är svårt.

Men när det lyckas arbetar den både på vår självförståelse och med vår sensibilitet. Och kanske är det samma sak.

*

Men låt oss ta ett steg tillbaka. Jag som skriver tillhör forskningsområdet Yrkeskunnande och teknologi så till vida att jag fått mina kunskapsteoretiska utgångspunkter därifrån. Området utvecklades i ett samarbete mellan praktiker, forskare och filosofer under en tid när svenska arbetsplatser – och snart nog västvärlden i stort – övergick till digital hantering av information.

Det kan vara värt att påminna sig om vad man lämnade.

En av de första studierna gällde Försäkringskassan som lämnade telefonsamtal, pappersblanketter och möten med kunder över disk. En annan tidig studie handlade om skogsvärdering. Där infördes generella matematiska beräkningsmodeller istället för öga, erfarenhet och bedömning på plats i skog och mark. Filosoferna kallades in för att hjälpa till med tolkningen av en rad oväntade utfall som alla berörde kunskap i förbindelse med mänsklig handling. Det handlade bland annat om att säkerhet förvandlades till osäkerhet och svårtolkade utsagor om att språket och fantasin kring arbetsuppgifterna förändrades.

Att forskare vänder sig till filosofer är naturligt när de frågor som dyker

upp handlar om kunskap. Vad kunskap är och på vilka grunder den vilar har varit filosofins uppgift under de dryga tvåtusenfemhundra år vi kan följa tänkandets historia. I huvudsak har det handlat om två tanketraditioner som i olika skepnad växlat, konkurrerat, samexisterat – omsorgsfullt behandlat i den finländske filosofen Georg Henrik von Wrights inflytelserika bok *Explanation and Understanding* från 1971. Han koncentrerar sig där på 1800-talet och framåt och i boken gör han upp med sin ungdoms positivism, där en av själva grundsatserna handlar om en enda metod för alla studieområden, en metodologisk monism modellerad på naturvetenskap och med matematikens precision som förebild. Positivismen hade glansdagar kring mitten av 1800-talet och levde upp på nytt under mellankrigstiden när von Wright fick sin första skolning. Idag kan vi återigen tala om en högkonjunktur – även om själva förebilden sen början av nittonhundratalet inte längre är mekanistisk och kausal.

När man söker efter naturvetenskaplig lagbundenhet, alltså bygger teori, är den åtråvärda förutsägelsen så att säga inbyggd i teorin. Och under århundraden av naturvetenskapliga framgångar har vi vant oss vid att förklara och förutsäga i termer av orsak-verkan. Men den kausala förklaringen kan ha mycket svårt att genomtränga den komplexa mänskliga handlingens sociala, kulturella och – stundtals – intentionella mylla. Och det är omdömet i den mänskliga handlingen som är grunden för studier av yrkeskunnande.

Under slutet av 1980-talet när jag för första gången närmade mig forskningsområdet hade jag ett färskt möte med von Wright i bagaget. Jag hade i min dåvarande roll som journalist intervjuat honom efter att ha läst hans uppmärksammade bok *Vetenskapen och förnuftet*.⁷ Jag hade rest till hans hem i Helsingfors, blivit vänligt och respektfullt bemött trots att mina kunskaper på hans område var ganska obefintliga och att mina förberedda frågor därför blev synnerligen platta. Men när jag i efterhand tänker tillbaka på det här tillfället så vet jag att mötet med von Wright stärkte mig i en grundinställning som handlade om att de värden vi omfamnar uttrycks och förmedlas i ett praktiskt utövande. Så den fråga jag skulle bära med mig in i forskningsområdet var hur denna förmedling egentligen går till.

Det var en bra ingång till ett område som hade satt yrkeskunnandets olika adekvata artikulationsmodi⁸ i centrum, men nu framför allt riktade intresset mot de praktiska förmedlingsfrågorna. Lite fylligare kan vi säga att det handlade om förmedlingsvillkoren för olika aspekter av vår kunskap, där påståendekunskapen visserligen kan förmedlas och verbalspråkligt exerceras i stort sett skild från de fenomen det handlar om. Men att den å andra sidan blir oanvändbar om den inte vilar i ett substrat av mer eller mindre tyst kunnande, det vill säga det omdöme vi förvärvar genom att lära känna fenomenen och tillägna oss den användarfärdighet som kännetecknar en verksamhet.⁹

För att få grepp om de icke-verbala aspekterna kan det vara på sin plats att också tala om förståelse. Förståelsen blir här inget yttre, utan sammanfaller helt enkelt med *hur* vi lärt känna fenomenen, bland vilka människor och med vilka åtbörder och *hur* vi tillägnat oss de specifika färdigheterna – lärt oss praktisera vår mänsklighet, kanske. Det blir därför poänglöst att försöka skilja ut systemet av omdömen från förståelse. Förståelsen vilar helt enkelt i ett omfångsrikt och djupgående substrat av *värden*.¹⁰ De är inte gripbara på något enkelt sätt. De gagnar oss inte alltid. Men de är med och formar våra handlingar. Och de förmedlas inbäddade i en praxis.

När vi talar om yrkeskunnande talar vi om kvaliteter. Förutom det uppenbara att det kan krävas år av träning för att behärska de instrument som är knutna till verksamheten, så måste allt arbete som syftar till att öka kvaliteten i våra handlingar också ge sig i kast med vår förståelse. Förståelse för spelet, relationerna, situationerna. Avsikterna, riskerna, de andra. För de egna begränsningarna, för tänkbara förändringar. För möjligheterna och just den här terrängen. För att spelets regler kan ändras. För att minnet kan vara en fälla. För att fantasin ibland är viktigast.

Om vi också för in ordet självförståelse så blir det faktiskt dramatiskt.

*

Det finns numera åtminstone *ett* utprövat arbetssätt som mera medvetet tar sig an svårigheterna och dramatiken. Det handlar till exempel om att systematiskt knyta andras exempel till sin erfarenhet och därmed vidga sin föreställningsförmåga. Eller som Virginia Woolf formulerade det i sin dagbok: ”Jag använder mina vänner lite som vagnslyktor, där ser jag ännu ett fält, med hjälp av ditt sken. Där borta ligger en höjd. Jag vidgar mitt landskap.”¹¹ I förlängningen handlar det också om möjligheten att ändra användningen av en stelnad erfarenhet, att helt enkelt återknyta kontakten med det som lagt sig i vägen för en rikare situationsuppfattning. Kanske till och med ompröva något av det som vuxit in i oss och blivit instinkt.

Också det med hjälp av andra.

I de seminarierier som gav underlag till böckerna *Uppdrag utland* och *Uppdrag Afghanistan* använde vi detta numera väl beprövade arbetssätt, dialogseminariemetoden¹², för att försöka göra just detta. Arbetssättet bygger på klassiska, mänskliga aktiviteter: läsa, skriva, läsa högt, samtala och lyssna. Metoden hämtade från begynnelsen också inspiration från Hubert och Stuart Dreyfus kontroversiella markering att novisens väg till mästar-skap går från ett abstrakt förhållande till verkligheten¹³ till en konkret när-varo och deras betoning av reflektionens avgörande roll.

Det speciella i just dessa seminarier serier handlade om att införliva exempel från handlingssätt och reaktioner i möten med en helt annan erfarenhetsvärld. De militära uppdragen hade, om än i varierande grad, varit ett möte mellan olika spel, där bara reglerna för det ena spelet var i grunden kända.

Det framträdde i synnerhet för uppdraget i Afghanistan.

*

Tanken med den läsning som är det första momentet i dialogseminariemetoden är att väcka exemplen till liv, ekon av händelser som kanske bäddats in eller helt enkelt bara blivit lämnade därhän. Inte minst under afghanistanserierna stack erfarenheterna ut på ett sådant sätt att man snarare borde säga att minnesbilderna trängdes, upplevelserna var starka och pockande. Läsningen ska ju, förutom att fungera som en impuls för minnet, också erbjuda en mask att tala genom för den som av olika skäl behöver närma sig erfarenheterna indirekt. Man ska, om man vill, kunna förhålla sig enbart till den lästa texten och undvika en ibland smärtsam personlig exponering. Men jag tror inte att vi fick något sådant exempel under seriernas gång. Behovet att skriva var stort, även om inte alla förstod hur viktigt det var på förhand. Det var alltså inte svårt att gå över till nästa steg som handlar om att skriva en egen text. Eftersom vi här talar om ”utsnitt ur en erfarenhetsmängd” så tenderade dessa utsnitt att få formen av en berättelse. Så blev det också här.

Och det är ingen tillfällighet.

En berättelse byggd på erfarenhet gör visserligen ett ingrepp, konstruerar en början och konstruerar ett slut. Så ser egentligen ingen erfarenhet ut – den är överlagrad, pågående, beroende och oändligt förgrenad. Men berättelsen är den grundläggande formen för att kommunicera erfarenhet. Den lyfter in oss i den historiska världen med sin rumslighet och tid, sitt spel av handling och betydelser. Och den öppnar sig när vi griper efter oss själva och frågar efter förståelse.

Eftersom varje deltagare i nästa moment läser sin berättelse för gruppen kan rösten också lägga till dimensioner som blotta bokstaven inte alltid förmår. När rösten tystnat går ordet runt, andras associationer knyts till berättelsen – liknande händelser, nya släktskaper och ibland utforskande återblickar. Ofta utvecklas en intensitet i samtalet som man sällan upplever under andra mötesformer. Så blev det också här. Och även om man skrattade ibland, så var allt på allvar. Vi stod ju inför varandra.

Man bör se arbetssättet som en kedja av olika dialogiska situationer: Under läsning av den främmande texten (det är viktigt att välja en text med litterära kvaliteter, annars uteblir mötet med en personlig röst), i dialog med sig själv under det enskilda skrivandet (ofta omtumlande, de flesta är

oförberedda på hur närgånget minnesbilderna tränger sig på), under uppläsning av den egna texten då man bokstavligen står för sitt ord och samtidigt uppfattar reaktionerna i de andras lyssnande. Och så det mest uppenbara, samtalet kring texten i efterhand.

Men det slutar förstås inte där.

För alla skriver texter. Alla läser högt. I varv på varv förs samtalet vidare. Och långsamt tättnar väven kring personliga erfarenheter som deltagarna både knyter samman och kastar ljus över på nya sätt. I den här processen brukar det också uppstå en ovanlig beredvillighet att vilja förstå och utgrunda tillsammans.¹⁴

Jag skulle vilja påstå att det som sker under *hela* denna kedja är det väsentliga. Kedjan har formen av en förtätad begreppsbildningsprocess.¹⁵ Till lösligt sorterade teman knyts nya arbetande exempel, egna erfarenheter kan framstå i annat ljus. Till varje regel knyts en mängd handlingssätt och unika fall. Att lära känna dessa, påminnas om dessa, inlemma dem i sin repertoar är samma sak som att utveckla sitt omdöme – att se mer.

När det gäller arbetssättet kan det vara värt att påpeka att den över tid utdragna dialogiska processen – såvitt jag kan överblicka – är det adekvata sättet att bedriva ett meningsfullt systematiskt arbete kring den historiska världen och de erfarenheter vi gör. Det skiljer sig radikalt från den traditionella analysens uppdelning i mindre beståndsdelar och språkliga betydelseavgränsningar i form av definitioner. Arbetssättet är en direkt konsekvens av vad ett begrepp är i den pragmatiska-konstitutiva wittgensteintraditionen. Ett begrepp i denna tradition ska utläsas konkret, alltså som vårt *grepp* om verkligheten. Och detta (be)grepp består av regel och alla etablerade exempel på användningar av regeln, det betyder att *användningarna* är betydelsekonstitutiva och att greppet om verkligheten kan förfinas i mötet med ytterligare exempel, inte bara mina egna. Det är i det här sammanhanget man har anledning att börja tala om livsform, praxis och specifika kulturer – den historiska världens mosaik där allting utspelar sig, där all användning tar form. Och det är i det här sammanhanget man har anledning att använda termen reflektion för den aktivitet som pågår. Reflektion griper tillbaka över den historiska världens sammansatthet genom att ställa helheter i form av exempel sida vid sida, gå nära och brottas med dem för att *se mer*.

Reflektionen ser tillbaka, men förbereder framåt. Den står inte i motsättning till utbildningsprogram och träning, tvärt om. Ingen av soldaterna i de aktuella seminarieserierna skulle ha kunnat utföra sina arbetsuppgifter eller över huvud taget ha kunnat komma ifråga för uppdraget utan sin grundläggande utbildning och träning. Reflektion bygger på att vi har skaffat oss material att reflektera genom.

Men vi har helt enkelt inte särskilt mycket hjälp av enbart begreppets

regelsida när det handlar om att känna igen och förstå de skeenden vi är in-dragna i – särskilt inte de skeenden där det inte finns tid att överväga alternativ eller inhämta vägledande information. Vi måste ständigt vidga vår repertoar av användningar för att utveckla vårt grepp. Men ett skeende behöver inte vara så tillspetsat som plötslig beskjutning – vilket var återkommande i berättelserna från de militära uppdragen – utan återfinns i de flesta av vardagens alla göranden. Det är bara alltför lätt att tänka sig att handlingar består av uppenbara beslutssituationer, när vi istället i varje stund praktiserar vårt uppbyggda system av omdömen, ständigt är med i den pågående överlämningen och ständigt samspelar med människor och natur.

I de samtal som fördes bland deltagarna som återvänt från Afghanistan kom vardagen in bara så småningom. Först dök de svåra situationerna upp. Rädslan, det akuta ansvaret för de andra och en bearbetning av traumatiska situationer som gällde både upplevelsernas innehåll och insatsens meningsfullhet. Med tiden, när allt det som akut trängde sig på stillnade, kom också berättelserna från vardagen, hur man upprätthåller en moral i tider av väntan och händelselöshet. För självklart blev det vardag också i Afghanistan.

Ett meningsfullt intellektuellt arbete som syftar till att bättre rusta oss för det ingripande liv vi alla har att leva handlar om vidgade referensramar. Det tar en annan väg än den teoretiska analysen – även om vissa former av analys också uppträder som moment i samtalen. Men tonvikten handlar om att länka nya levandegjorda gestalter i form av associationer och berättelser till dem vi själva redan bär med oss – att ta del av de användningar som i verkliga livet rört vid någon av oss. Och låta oss påverkas.

För det svåra är inte att stå för sina erfarenheter.

Det svåra är att bryta isoleringen kring dem.

*

Vad var det då som stod på spel? Och vad kunde man se mer av? Det går förstås inte att sammanfatta i några kärnfulla meningar. Men man inbillade sig inte att man trängde djupt in i de delar av exempelvis den afghanska kultur man mötte. Det handlade snarare om ett erkännande av egna, gemensamma värden. Om att bära sitt ansvar väl. Om att möta sin rädsla. Om att uthärda väntan och händelselöshet. Om att leva i konflikten mellan långsiktiga och kortsiktiga mål. Om den livsviktiga gruppen. Om att kunna lita på.

Och om att stå i korselden mellan det abstrakta och konkreta, vilket nästan alltid faller ut i frågor om moral.

För mig är det här det verkliga resultatet. Inte de viktiga texter och bilder som valts ut och blivit bok. Inte heller de samtalsuppteckningar som noggrant sökt fånga samtalen och fört seminarieserierna framåt. De är fönster vi

kan titta in igenom, påminnelser för dem som varit med, studiematerial att använda som förberedelse och förhoppningsvis ett sätt att sprida arbetssättet.

Men det verkliga resultatet bär varje deltagare med sig som ett magasin av arbetande exempel. Och ett vigare system av omdömen i mötet med den historiska världens ständigt skiftande uttryck.

Slutkommentarer

1. Citationstecken därför att de inte är medfödda utan tillägnade/förmedlade. I sin verkan tycks de fungera omedelbart, det vill säga utan något tolkande arbete.
2. I "Yrkeskunnande, berättelser och språk", se Peter Tillberg (red.) *Dialoger – om yrkeskunnande och teknologi* (Dialoger, 2002) använder jag formuleringen välfungerande praxis och skriver där att den kan betraktas som en kunskapsvärld upprättad över tid. Ordet praxis är ett fundament i den språk- och kunskapssyn som kännetecknar forskningsområdet Yrkeskunnande och teknologi. För en närmare utveckling av den kunskapsteoretiska användningen av termen praxis, se exempelvis Kjell S. Johannessens *Praxis och tyst kunnsande* (Dialoger, 1999).
3. I *Filosofiska undersökningar*, § 241, använder Ludwig Wittgenstein formen fråga svar för att kunna precisera vad samstämmighet i livsform är: "Du säger alltså att människornas samstämmighet avgör vad som är riktigt och vad som är falskt? – Det är vad människorna säger som är riktigt och falskt; och i språket stämmer människorna överens." Fortsättningen måste jag ta på tyska, originalspråket, eftersom jag finner den svenska översättningen missledande: "Dies ist keine Übereinstimmung der Meinungen, sondern der Lebensform." Alltså inte någon överensstämmelse i åsikter/uppfattningar utan i livsform.
4. Modaliteter – alltså det vi grammatiskt kan formulera som relationer till verkligheten: önska sig, skulle kunna, vilja ...
5. Se till exempel s. 111 i kapitlet "Praxis och begreppsbildning" i Kjell S. Johannessen, *Praxis och tyst kunnsande*, Dialoger (1999): "Begrepp kan således med fördel betraktas som kristalliseringspunkter för den handlingsorienterade uppmärksamhet som ett givet språksamfund har utvecklat gentemot naturen, samhället och varandra."
6. Se till exempel kapitlet "Nytan av handuppräknig" i *Språkfilosofi för personligt bruk*, Santérus (2009) där jag utvecklar termen handlingspåbjudande.
7. Georg Henrik von Wright, *Vetenskapen och förnuftet*, Albert Bonniers förlag (1986). Två citat inleder arbetet, det första av Francis Bacon ur *The Advancement of Learning*: "Mere power and mere knowledge exalt human nature but do not bless it." Det andra ur *Nya testamentet*, Matt 6:23: "Om nu ljuset, som är i dig, är mörker, huru stort varder då icke mörkret!"
8. Att yrkeskunnande har adekvata uttryck som inte i första hand är verbala öppnar sig för en kunskapsteori som går på tvärs mot traditionella vetenskapliga kriterier där ju kunskapen (sedd som en produkt) bland annat ska uppfylla kriteriet att kunna uttryckas i verbalspråklig eller notationsmässig form.
9. Att påståendekunskapen vilar i ett substrat av tyst kunnsande hämtar jag från filosofen Kjell S. Johannessen som formulerade detta redan i sin skrift *Wittgensteins senfilosofi* från 1994. I artikeln "Det analogiska tänkandet", s. 62 i Dialoger 50–51 skriver han: "Jag argumenterar för att vår påståendemässig artikulerbara kunskap vilar i ett omfångsrikt och djupgående substrat av kunskap som inte primärt artikuleras i tal eller skrift. Stora delar av vårt yrkeskunnande hör hemma här. För dess artikulationsmodi är inte primärt det verbalspråkliga eller notationsmässiga. Det är snarare av perceptuell, handlingsmässig eller gestisk-expressiv art. Det är dessa slags kunskaper jag kallar tysta kunskaper."
10. Att jag använder ordet *värden* är en direkt konsekvens av att "(B)egrepp kan [...] betraktas som kristalliseringspunkter för den handlingsorienterade uppmärksamhet som ett givet språksamfund har utvecklat gentemot naturen, samhället och varandra" – se not 5.
11. Virginia Woolf, *Ögonblick av frihet. Dagboksblad 1915–1941*, s. 431, översättning Rebecca Alsborg, Elisabeth Grate Bokförlag (2008).

12. Dialogseminariemetoden beskrevs för första gången i min avhandling *Ledtråd i förvandling*. Om att skapa en reflekterande praxis (1999). Men man kan säga att poängerna med betydelsen av att knyta andras erfarenheter till de egna och att arbetssättet innebär en hel kedja av dialogiska moment står betydligt klarare fram för mig idag.
13. Dreyfus & Dreyfus, *Mind over Machine. The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer*, Blackwell, 1986.
14. Arbetssättet med tonvikt på skrivmomentet finns beskrivet i Maria Hammarén, *Skriva – en metod för reflektion* (1995), andra upplagan Santérus (2005) samt i rapporten *Bildning och skrivande*, Högskoleverket (2009). I antologin *Spänningsfält*, utgiven av företaget Combitech som är en del av Saabkoncernen, ingår också mitt kapitel "Skriva", som tillsammans med några ytterligare inledande texter ger en historisk exposé och beskrivning av det arbete med dialogseminarier som varit en grundbult i företagets kompetensutveckling under drygt tjugo år.
15. Se till exempel kapitlet "Praxis och begreppsbildning" i Kjell S. Johannessen, *Praxis och tyst kunskande*, Dialoger (1999). Begreppsbildningsprocessen är också ett centralt tema i min avhandling *Ledtråd i förvandling*, Dialoger (1999) samt i boken *Språkfilosofi för personligt bruk*, Santérus (2009). Samtliga dessa verk utgår från Ludwig Wittgensteins pragmatisk-konstitutiva syn på begreppets natur.

Referenser

- Combitech/ Niclas Fock, (red), *Spänningsfält*, ISBN 978-91-86659-23-3, Dialoger. 2016.
- Dreyfus & Dreyfus, *Mind over Machine. The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer*. Blackwell. 1986.
- Hammarén, Maria. *Skriva – en metod för reflektion*. Santérus. 1995, andra upplagan 2005.
- Hammarén, Maria. *Ledtråd i förvandling. Om att skapa en reflekterande praxis*. Santérus, 1999, andra upplagan 2008.
- Hammarén, Maria. *Bildning och skrivande*. Högskoleverket. 2009.
- Hammarén, Maria. *Språkfilosofi för personligt bruk*. Santérus. 2009.
- Johannessen, Kjell S. *Wittgensteins senfilosofi*. Filosofisk institutts bokserie nr. 42, Universitetet i Bergen. 1994.
- Johannessen, Kjell S. *Praxis och tyst kunskande*. Dialoger. 1999.
- Tillberg, Peter (red). *Dialoger – om yrkeskunskande och teknologi*. Dialoger. 2002.
- Wittgenstein, Ludwig. *Filosofiska undersökningar*, översättning Anders Wedberg. Thales. 1992.
- Wittgenstein, Ludwig. *Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations*, eds P. M. S. Hacker, Joachim Schulte. Wiley/Blackwell. 2009.
- von Wright, Georg Henrik. *Explanation and Understanding*. Cornell University Press. 1971.
- von Wright, Georg Henrik. *Vetenskapen och förnuftet*. Albert Bonniers förlag. 1986.
- Woolf, Virginia. *Ögonblick av frihet. Dagboksblad 1915–1941*, översättning Rebecca Alsberg. Elisabeth Grate Bokförlag. 2008.

När jag kommer ner blir jag mött av den franske generalen som talar till mig på franska, för att han vet att jag inte talar franska. Jag blir bemött som luft. När jag träffade stabschefen förklarade han att jag inte var välkommen. Jag svarade att jag utförde en given order och att jag hade en uppgift som jag tänkte fullfölja. Jag sa att jag kommer att lämna en rapport till Potsdam och den kommer du att få läsa innan jag åker hem. Sen åkte vi med ner till Kananga och jag gjorde inspektionen som jag brukar.

Uppdrag chef s. 92

Jag känner bara en enorm tryckvåg, bilrutorna krossas, det känns som om bilen ska välta, jag hör skrik samtidigt som det tjuter i öronen och det gör ont.

– Shit, shit, shit – vad hände?!

Jag vänder mig om och ser att rutorna har rämnat och ett dammoln bakom bilen. Nu går hjärnan på högtryck, att man bara hinna tänka så mycket så kort tid. Vad har hänt? Punktering? Knappast! Mina? Knappast. Har någon skjutit mot oss? Det enda jag vet är att någon har gjort något mot oss med flit. Det här vill jag inte vara med om, är min första tanke samtidigt som det tjuter och värker i öronen och synfältet smalnar av. Men så får jag upp en mening ifrån Top Gun: "This is what you've been trained for." Samtidigt kommer nästa mening upp. Det är Kajan från Hipp som säger: "Rädda, larma, släck!"

– Skärp dig Christian, agera, det här är vad du är tränad för, säger jag för mig själv. Äntligen kan jag vidga mitt tunnelseende. Jag kan bara ha varit borta någon sekund, skönt! Jag vänder mig emot Daniel för att se att han är ok och möter hans blick: Vi lever. Vi säger inget utan nickar att vi är ok.

– Kör, Daniel, kör! – ZERO, ZERO, this is NOVEMBER 3, we've been hit at ... Jag vänder mig mot GPS:en. Shit, vi har ingen GPS i bilen, jag har inga koordinater att ge och ingen bra karta! Jag börjar svamla i radion genom att blanda svenska och engelska, men får iväg ett meddelande som kvitteras av finländarna. Ett problem mindre!

– Kör, kör! säger jag till Daniel, när jag märker att farten sänks.

– Bilen är död!

Uppdrag utland s. 40

Erfarenheter av den väpnade striden

Lars Ericson Wolke

Vad är en väpnad strid? När börjar den efter att ha varit något annat, och när slutar den? Just osäkerheten är kanske det mest kännetecknande för de förhållanden som omger fenomenet väpnad strid, kärnfullt formulerat av en soldat i Afghanistan: ”Men tänk om det är en självmordsbombare ... Sakta börjar bilen rulla emot mig. Fattar ett beslut när den har 50 meter kvar. Skjuter jag honom och det är fel kommer det att bli ett jävla liv, signalisten anade ugglor i mossen. Om jag inte skjuter och det är en självmordsbombare så dör jag som signalisten som inte kunde bedöma situationen.”

Inledning

Mitt syfte med den här uppsatsen är att, utifrån berättelserna i Uppdrag-böckerna, reflektera över de erfarenheter som svensk militär personal har gjort av väpnad strid i modern tid,² samt sätta dem i relation till relevant militärhistorisk forskning.

Blotta det faktum att Försvarsmakten alls har fått den typen av erfarenheter är rejält omvälvande, sett ur ett historiskt perspektiv. Den väpnade striden är kärnan i den militära professionen, precis som den för officeren centrala förmågan är att leda väpnad strid. Detta kan tyckas vara självklarheter, men tål likväl att lyftas fram och betonas. Utbildning och övningar syftar ytterst till att bygga upp och upprätthålla denna förmåga, men idag råder, till skillnad från förhållandena under kalla kriget, en skriande brist på sådana övningar, främst i större förband. Samtidigt var det under hela kalla kriget ytterst få yrkesmilitärer som tvingades uppleva en väpnad strid.

Mellan 1956 och 1989 deltog tiotusentals svenskar i internationella insatser, främst under FN-flagg. Många fick offra både liv och lem, inte minst i minolyckor, medan andra blev beskjutna, såväl avsiktligt och helt enkelt för att de befann sig för nära strider mellan de parter de skulle försöka hålla isär.

Men rena stridssituationer var ändå extremt ovanliga, även om en svensk observationspost i Egypten i november 1973 var så hårt ansatt att man talade om ”stridsutmattning”.

Det var detta som gjorde den svenska Kongo-insatsen 1960–64 så extremt ovanlig. Totalt omkom 19 svenska FN-soldater i Kongo, om än inte alla i strider. I två operationer hösten 1961 deltog svenska FN-förband i offensiva insatser mot utbrytarstaten Katangas gendarmeri, med förluster i både stupade och sårade. Sådana situationer hade tidigare svenska frivilliga i andra länders krig hamnat i, men 1961 var det första gången sedan 1814 som reguljära svenska förband anföll en motståndare i syfte att ta och hålla terräng.

Under den epok då vårt värnpliktsbaserade invasionsförsvar var som störst så hade således ytterst få svenska militärer egen erfarenhet av väpnad strid. Men efter kalla krigets slut började den bilden att förändras. Redan under insatserna i Bosnien hamnade svensk trupp i stridsliknande situationer och under Afghanistaninsatserna blev sådana situationer alltmer frekventa. Andra svenska militärer har deltagit i stridsinsatser utanför Somalias kust, i Kongo, i Mali och på andra platser. En svensk officer, Jan-Gunnar Isberg, har också lett en brigad i strid, i Kongos Kivuprovincs år 2003.

Dessa erfarenheter har gällt enheter ur armén och marinen, medan vår flyginsats över Libyen (FL 01–02) 2011 innebar att JAS 39 Gripen-plan baserades på Sicilien och stödde den internationella insatsen genom fotospaning och inte direkta stridsinsatser. Men de svenska flygplanen opererade över ett område där intensiva strider ägde rum med påtagliga risker för de insatta planerna och deras besättningar. I Kongo var också svenska Tunnanplan insatta för såväl spaning som försök att slå ut Katangas flygstridskrafter.

Därmed har vi fått en situation där många inom Försvarsmakten idag har egna erfarenheter både av att utkämpa och att leda väpnad strid. Sannolikt har inte en så stor andel av Försvarsmaktens personal haft egen stridserfarenhet sedan krigsåren 1813–14. Det är en ironi av stora dimensioner att denna utbredda insikt i och erfarenhet av den militära professionens kärna har gjorts parallellt med nedmonteringen av stora delar av det svenska försvaret alltsedan 1990-talet.

Men detta förhållande gör det självfallet synnerligen intressant med de vittnesmål om egna stridserfarenheter som lämnats, eftersom inga krigsdagböcker i världen fullt ut kan återge den enskilde officerens, soldatens eller sjömannens personliga upplevelser av den extrema händelse som en väpnad strid är. Det gör att även ett mindre antal vittnesmål, också om de aldrig kan utgöra tillräckligt underlag för kvantitativa beräkningar, har ett mycket stort värde för forskaren.

Farhågor och förväntan inför den väpnade striden

Insatser i en miljö som den afghanska, synnerligen olik den svenska, kan naturligtvis väcka frågor om vad som är kärnan i den militära professionen:

”Också en första kontakt med en annan professionalitet. Officerare som trots sin ringa ålder har krigserfarenhet som vida överstiger sina västerländska motsvarigheter men som å andra sidan inte kan läsa, ens något för krigskonsten så basalt som en karta. Som utan minsta tvekan fysiskt bestraffar egna kollegor inför allierade. Som låter sina stridsfordon dra fram över nejden utan minsta bekymmer över civilläget.

Inte minst har det för många inneburit en definitiv kontakt med professionens innebörd i dess yttersta form – den första stridskontakten och därmed med dödandet, kanske rentav med döden.”³

Kanske behöver vi utveckla ”en djupare förståelse för hur komplexa skeenden skiljer sig från det vi kan kalla enkla, komplicerade eller kaotiska situationer. Att bemästra det komplexa är en kunnighet av en helt annan karaktär än att endast genomföra strid och utföra stridshandlingar som syftar till att besegra en fiende.” Hur drar vi slutsatser om hur vi bemästrar en stridssituation genom våldsutövning, men också hur man vid behov undviker en sådan, om möjligt genom förhandlingar, om det nu alls går att hantera och bemästra en kritisk situation? Att hantera den typen av problem är en viktig, för att inte säga en central, del av den militära professionen.⁴

I all militärhistorisk forskning som behandlar den väpnade striden återkommer ständigt begreppen komplexa, för att inte säga kaotiska, situationer. Det är en komplexitet som inte går att återskapa på något övningsfält, i synnerhet som den också kombineras med en akut livsfara och den upplevelsens påverkan på det egna agerandet.

Dessa förhållanden, återigen självklara men likväl så viktiga att lyfta fram, ställdes på sin spets när svenska och afghanska officerare skulle samverka: ”Hur ska jag mentorera en 40-årig afghansk officer med 26 år i tjänsten? ... 2010 minus 26 år, då är vi nere på 1984 det vill säga mitt i kriget mot Sovjet. Det betyder att Mustafa sannolikt bara minns ett Afghanistan i krig. Han började som 14-åring med kalasjnikov i handen i Panjshirdalen och har sedan under sin karriär arbetat sig hela vägen, via *general staff college*, till kandakchef, bataljonschef, även om han i nuläget är XO på en kandak. Han har sannolikt fler år i befattningen bataljonschef än vad jag har timmar i motsvarande befattning. Mina timmar genomförda i ett land med djupaste fred, hans år genomförda...”⁵

Oron och osäkerheten i en miljö där en väpnad strid kunde utvecklas tar sig många former. Blotta kontakten med en fientlig civilbefolkning som

tydligt låter en inse att det finns någon som vill konfrontera och skada en räcker långt:

”Första gången jag framryckte i West of Mazar-e Sharif häpnade jag över de blickar jag mötte från barn och vuxna på vägen och fälten. Jag hade aldrig tidigare sett ondska med en sådan tydlighet. Sannolikt visste de att vi var nya och ville påverka oss, för de mjuknade med tiden men då, då var det förakt och hat i blicken från dem. Konstigast kändes det just från barnen. Jag blev övertygad om att det är vi som är fienden.”⁶

Till osäkerheten, för att inte använda ett betydligt kraftigare uttryck, bidrar också minfaran liksom den möjliga närvaron av sprängladdningar, IED:r eller apterade bomber, längs framryckningsvägen. Just oron för att möta en självmordsbombare och svårigheterna att avgöra om det är en sådan som verkligen närmar sig återkommer i flera berättelser.

Hur hanterar man som chef en sådan här situation: ”Den här soldaten som står på post i Afghanistan och bilen kommer emot honom. Hur kan man veta när man står där om det är en självmordsbombare eller inte? Hur nära ska bilen få komma? Var går gränsen? Där är det väldigt svårt. Och hur tar man den diskussionen med soldaterna? Då kan jag förstå att det finns skäl till att man behöver en offensiv *rules of engagement*. Jag tror samtidigt aldrig att det kommer att legalisera att du skjuter ihjäl en familj istället för en självmordsbombare.”⁷

Insikten av hur den professionella tryggheten lätt kan skakas om kommer till uttryck i skildringar av det första uppdraget ut i det okända, till en främmande miljö och med ett bristfälligt underrättelseunderlag. Just det senare karakteriserar ju i någon mån de flesta uppkomna stridssituationer. En svensk trupp i Afghanistan på väg att avlösa en finländsk styrka, med känslan av otillräckliga förberedelser, och det tillsammans med allierade man inte känner alls. Bristen på tillit och utbredningen av en allmän osäkerhet hos ansvarigt befäl:

”Jag har bara varit i Afghanistan i drygt en vecka när vi får till uppgift att mentorera i Darzab. Vi ska inte ta med oss några fordon och vi har bristfälligt information om platsen. Hur ska vi lösa detta? Vi har inte övat patrullverksamhet till fots och framför allt inte i högalpin terräng. Vilken materiel och hur mycket ska vi ta med oss? Det känns olustigt, det känns utlämnande och hur kommer det att kännas där? Ensamma, långt från alla andra i en roll som vi inte övar för och med afghaner som jag aldrig sett eller träffat... Nu sitter vi till slut i helikoptern på väg. Hjärtat slår lite extra, lite tvivel finns på om jag och vi som är på väg är byxade för att lösa det vi ska? Jag känner att det kniper sig i magen, oron finns där och rädslan gör att jag funderar på vad jag har gett mig in på... Jag svettas och fryser, jag är torr i halsen och det är trångt i helikoptern... Hur länge skulle vi flyga innan vi var framme? Varför

har ingen av oss kommunikationsutrustning så att vi kan prata med besättningen? Varför är det så här?”

”Nu landar vi. *Ut fort!* Helvete vad med sand, den bara trycks in i munnen. Vart ska jag ta vägen, där är det en soldat som vinkar och söker kontakt! Fan vad jag är torr i halsen och törstig var jag redan tidigare. Svette är jag tydligen också för jag ser knappt genom skyddsglasögonen som immat igen och nu är fulla av sand som fastnat på glaset. Nu är jag nära, hoppas att han är chefen! Han skriker *Välkommen till Darzab!* Kort därefter sker en mycket snabb överlämning som avslutas med att den finske chefen tar mig i hand och säger *Have fun!* Helikoptrarna lyfter och försvinner i horisonten. Själv står jag där med munnen full av sand, torr i halsen, törstig och undrar var vi är.”⁸

Det är just i sådana situationer som en grundläggande professionell trygghet har en avgörande betydelse.

Reaktioner under striden

”KABOOM!

Ett åskväder! Det måste vara ett åskoväder!

’SKYDD!’ skriker någon.

Fan, jag är ju i Afghanistan! Det måste vara den där granatkastaren de briefade oss om innan vi åkte ut. Jag sitter ju fast i myggnätshelvetet! Fan också, snart kommer granat nummer två. Jag kommer att dö nu, invirad i ett jävla fisknät!”

En kamrat ruskar om huvudpersonen, en sergeant, och han får på sig kroppsskydd och hjälm innan han vrålar till tolkarna att ta skydd i APC, det bepansrade fordonet, innan han själv tar sig in i den relativa tryggheten.

Efter en stund etableras samband med den ställföreträdande kompanichefen (plutonchefen svarar inte på anrop) som meddelar att förbandet har en skadad, men att evakueringshelikopter är på väg och att övriga är oskadda. Nu börjar reaktionen komma:

”Jag börjar känna mig riktigt konstig, inte panikslagen men väldigt på spänn. Jag kommer på mig själv med att jag sitter bakom min stol och hur sjukt det måste se ut. Jag försöker återigen få min kropp att hamna på sin rätta plats men hjärnan vägrar. Det är som om den säger ’sätter du dig där framme så kommer något dåligt hända’. Jag ber då föraren beordra mig att sätta mig på min plats. Han kollar väldigt konfunderad på mig men säger efter några sekunders väntan: ’Sergeant, sätt dig på din plats och gör ditt jobb!’”⁹

De flesta stridsskildringar genomstrålas av den ständigt närvarande

osäkerheten, trots all modern teknik, om var fienden är och exakt vilka som utgör honom, slagfältets dimma för att använda ett klassiskt begrepp. Samtidigt finns kravet på ansvarigt befäl att fatta beslut om att bekämpa eller inte, med risken för att träffa allierade eller civila:

”Plötsligt beskjuts vi med välriktad eld från en kulspruteskytt på cirka sexhundra meters avstånd. Kulorna slår ned vid fötterna och över huvudena på tre till fyra av våra soldater som försöker observera var elden utgår från. Stämningen blir både skärrad och fokuserad ... Då det är civila både framför och bakom motståndaren är det omöjligt för oss att besvara elden ... operatören styr om vår obemannade spaningsfarkost för att kontrollera vad det är för strid som sker rakt väster om oss.”

”Medan jag observerar afghanska polisbilar på monitorn från vår spaningsfarkost rapporterar en av gruppcheferna på radion till mig att tre raketgevärsskyttar framrycker vid en trädrida fyra–femhundra meter bort. Han frågar om de kan öppna eld. Jag är på motsatt sida av vår befästning och kan inte se samma sak som han. Av någon anledning kan vi inte observera längre med spaningsfarkosten. Varför öppnade inte skyttegruppen eld? De hade både möjlighet och tillstånd att öppna eld. Var det något som gjorde att de inte kunde ta ansvaret? Var det långa afghanska grävspadar på de upptäcktas axlar och inte alls raketgevär? Var det kanske afghanska poliser i civila kläder eller byns milis? Fanns det civila mellan våra soldater och målet, och bortom? Jag frågar över radion då jag springer mot deras sida av befästningen: ’Är de ett hot mot oss?’ ’Nej’, svarar han. ’Ni har inte eldtillstånd mot upptäckta raketgevärsskyttar!’, kommenderar jag.”¹⁰

Upplevelsen av en i bästa fall svårgripbar verklighet, i många fall av rent kaos, återkommer ständigt i stridsupplevelser. Då är de inövade rutinerna något som ändå skänker en viss stabilitet i en verklighet som är i full gungning, i synnerhet för en officer med ansvar för sin trupp:

”*Vägslutet skyttar, out!* Det är vagnchefen i Echo Charlie. Jag hör hur hans skytt öppnar eld. Tre till fyra eldskurar kulspruta, det är för nära för att hans kanon skall kunna verka. Jag själv går i eldställning och skjuter fyra gånger två skott med min automatkarbin mot samma mål. Vapenkontroll, magasin, mekanism, kontroll vänster, höger, bakåt, skydd, sidoförflyttning.

Charlie Quebec this is Echo Charlie nedkämpat fyra till fem skyttar, vägslutet, lastat sårad soldat återvänder till eldställning vid vägen. Den fientliga eldgivningen har avtagit.”

Det korta momentet tätpackas med inlärda funktioner: helikoptrar leds in med hjälp av *eldledningstjänst*, eventuell närvaro av afghansk trupp ur ANP (Afghan National Police) måste fastställas genom *samverkan med sidoförband*, en helikopter landar för att föra bort en sårad svensk soldat – *sjukvårdstjänst*, medan afghanerna lastar en stupad kamrat på ett flak – *krigsgravtjänst*.

”Någon gör mig uppmärksam på att en ANP-soldat hoppar på bröstkorgen på en död motståndare som han släpat med sig. *Folkrätt*. Jag ser att Echo Charlies skyttegrupp har gjort uppsittning i sitt stridsfordon, de ser lite medtagna ut. *Ledarskap*.

Jag ser mig omkring och förstår varför vi alltid övade kaosmoment på 1990-talet. Nu går det inte längre att göra allt rätt utan bara så lite fel som möjligt.”¹¹

Komplexiteten i en stridssituation belyses av den förbandschef som avstått från att beordra eld i ett visst läge och senare fick tack av en afghansk byäldste, som framhöll att motståndaren ofta försökte provocera fram eldgivning som satte eld på odlingar, för att kunna visa för befolkningen hur ISAF-soldaterna förstörde för folket. Bara genom att säga detta, med eller utan baktankar, fick orden effekt: ”Indirekt påverkar alltså byäldsten oss.”¹²

Inte minst den höga ljudnivån och de sammansatta ljudfenomenen under striden bidrar till kaoskänslan: ”Jag och majoren går upp växelvis i knästående i hopp om att observera motståndaren. Fan. Jag uppfattar ingen motståndare med min syn, min hörsel tar över för att målange. Att målange med hjälp av hörseln vid kraftig eldgivning visar sig vara svårt, mycket svårt... Förflyttning. Ny eldställning. Dock samma sak igen, nedslag, men nu på min vänstra sida. Någonstans här uppfattar jag att ljudet av all eldgivning blir ett. En ljudmatta som blir till en normalbild och nu reagerar jag endast på förändringar i de upprepade ljudvågorna.”

I en sådan situation blir kroppsspråket ytterst viktigt, som för det svenska befäl som handgripligen försökte få en livrädd afghansk soldat som pressade sig mot marken, att förflytta sig: ”Det besvärliga med denna situation är inte språkförbistringen, det är rädslan som avslöjas i hans ögon, runt den spända munnen och i huvudhållningen när mina armar tvingar honom att titta upp... Jag visar med en huvudvridning vilken framryckningsväg ANP-soldaten ska ta, kommenderar framåt genom en nickning och slänger ifrån mig en uppmuntrande blinkning för att bekräfta att han gör rätt.”¹³

Just kakafonin från en massiv ljudmatta som mötte den svenske soldaten i Afghanistan påminner starkt om vad en av hans föregångare upplevde ganska exakt 200 år tidigare.

Ryska trupper hade gått iland i Västerbotten i augusti 1809. Vid Ratans lilla fiskehamn i Västerbotten tvingades en svensk expeditionskår dra sig tillbaka ut till väntande transportfartyg, samtidigt som de ansattes hårt av förföljande ryssar. Svenska skärgårdsfartyg besköt ryssarna med druvhagel och fullkulor från tunga 24-pundiga (12 kg projektiler) pjäser, sedan de svenska soldaterna beordrats att ligga platt mot marken medan både svenska och ryska projektiler flög över dem. Fänriken Carl Johan Ljunggren vid Västmanlands regemente har beskrivit upplevelsen av fara, kaos och oljud:

”Dånet av dessa [24-pundarna; min anm.] var verkligen dövande. I skogen brakade träden. Avslitna grenar och kvistar dansade omkring, jorden kastades högt i luften: där var ett buller som hade världens sista stund varit inne ... Dundret ur alla dessa kanongap var hiskligt; och ändå framträngde ryssarna, besatte fiskarkojorna samt tvingade genom sin ihärdiga eld kanonsluparna att intaga en förändrad ställning ... De inträngde i husen, sköt genom fönster, genom hål på taken; ja, där kanonkulor gjorde öppning i väggen ... Hela byn var insvept i en molnstod av krutrök, varigenom elden av gevären blixtrade.”¹⁴

Tack vare eldunderstödet från de egna skärgårdsfarkosterna lyckades man ändå genomföra en lyckad evakuering av den svenska truppen ut till de väntande fartygen.

Andra har vittnat om betydelsen av erfarenhet för att urskilja olika ljud från olika typer av projektiler: ”Jag hörde tydligt kulorna vina. Jag skrek till den värnpliktige ’Ta skydd’ men han reagerade inte. Han bedömde inte läget på samma sätt som jag. Till slut fick jag slita ner honom i skydd. Och sedan fick vi smyga därifrån bakom en häck. Jag reagerade på vad jag hörde utifrån hur jag är tränad. Jag kände igen skarp beskjutning på nära håll. ’Ptjiiing’, det är ett speciellt ljud. Min drill satt i. Men den här värnpliktige officeren var inte tränad på samma sätt, han förstod inte hur utsatt han var... Utbildning, träning och drill är bra – i sådana här situationer måste det sitta i ryggmärken.”

Förmågan att känna igen och urskilja olika ljud från motståndarens olika vapen, om projektilen är nära eller på avstånd, och ytterst graden av fara, det är effekten av beprövad erfarenhet, att ha varit utsatt för en rad olika stridslänkande situationer.¹⁵

Blandningen av logiska och ologiska tankar under den akuta stridssituationen illustreras väl av en gruppchef vars trupp hade till uppgift att skydda ett mentalsjukhus i Bosnien från angrepp av bosnienkroatiska styrkor: ”När ordern väl har sjunkit in går luften ur mig och jag tänker först resignerat: ’Så det är här den skall ske, den sista striden. Vilket skitet och oglamoröst ställe att göra sorti på.’ Men vi gör ju rätt, vi skyddar sjukhuset. Det är vi som är de moraliska väktarna i denna galna och sjuka dal. Sviker vi nu tappar vi perspektivet. Fotfästet, vår mänskliga värdighet och hela vårt uppdrag skulle helt sakna mening.”¹⁶

Vikten av tydliga order har alltid betonats i reglementen och instruktionsböcker. Men vad händer om den språkliga innebörden av på ytan tydliga order luckras upp? En svensk pluton befann sig norr om Balkhfloden i Afghanistan och förberedde sig att rekognoscera ett vadställe för att stödja ett förband som hamnat i strid söder om floden. Då nåddes plutonchefen av ordern ”Link up with”. Den enda innebörd av begreppet som han kände till

från utbildningen var att en räddningsstyrka hämtar upp soldater som blivit avskurna från sina förband. ”Så i det skarpaste av lägen, när en sidopluton är i strid, får jag en order som är fri att tolka som jag vill.” Det visar sig att man i insatsområdet ”slänger sig med ’patrullera’ och ’Link up’ för alla typer av uppgifter som innebär att man ska ’ta sig någonstans’ och ’göra något med någon annan.’”

Med otydlighet i ordergivningen brister lätt hela orderkedjan, från riksdag och regering och längs hela kedjan med en begynnande uppluckring i såväl uppgiftsformulering som ansvar i kritiska stridssituationer. Den i det här fallet ansvarige plutonchefen preciserade:

”Börjar chefer hitta på egna uppgifter och slänga sig med uttryck som ’kan du träffa han där bakom trädet’ är jag övertygad om att känslan blir annorlunda för skytten istället för med ett formellt eldkommando: ’Trädet, Höger, RPG-skytt. Akan eld!’ Då är det tydligt för skytten att nu är det allvar och det är tydligt för alla att chefen tar ansvar i situationen och fattar beslutet att nedkämpa motståndaren.”¹⁷

Stridssituationen behöver självfallet inte handla om en eldstrid eller att den egna truppen är beskjuten. De våldsamma kravallerna i Caglavica, strax söder om Kosovos huvudstad Pristina den 17 mars 2004, med många svenska och andra soldater ur den internationella styrkan skadade av stenregn och andra orsaker, understryker detta. Det förekom också skarp beskjutning av den svenska styrkan och när förbandschefen gav order om svarseld åtlöydes ordern direkt:

”Ja, jag blev faktiskt väldigt överraskad över att de [de två skyttarna i två Sisu-fordon; min anm.] verkligen gjorde det. Alltså de tittade inte ens på mig eller frågade utan de tittade bara och nu: Eld! Jaha, och så var det bara att skjuta. Så det kändes som ett bra kvitto på att det fungerade, att de inte tvekade och att de förstår att ordern är tydlig...”

Trots den extrema faran fanns, till en början, oron för efterverkningar där: ”Man såg tribunalen i Haag framför sig. Undrar hur det här kommer att påverka mitt framtida liv. Inte som människa utan mer som rättsjuridisk person. Hur kommer det här att gå? Har jag rätt att göra så här?”¹⁸

Den sista striden innan hemfärden

Den första striden innebär onekligen sina speciella problem och påfrestningar, men hur påverkas man när slutet på insatsen kan skönjas? När soldaterna vet att de snart ska få komma hem och att de har klarat sig så långt, hur villig är man till risktagande då?

En pansarskyttepluton ur FS 19 hamnade i en sådan situation i Afghanistan.

Ett antal svartklädda män observerades på hustaken i en närliggande by, medan kvinnor och barn sågs raskt lämna samma by. Snart kom en rapport från en förbandschef om att beväpnade män var under framryckning; en attack var nära förestående. Förbandet hade redan varit i strid många gånger, men likväl ställdes man nu inför ett delvis nytt problem för plutonchefen:

”Nu är det jag och min pluton, här och nu. Ska jag ta striden? Vet jag vad jag gör? Kan jag överblicka konsekvenserna? Vill jag bara ha hämnd för min kollega? De kanske inte är insurgenter? Vad blir konsekvenserna då? Nio dagar kvar i Afghanistan, är det värt det?”

Minnesbilder från anhörigdagen, *få hem våra soldater oskadda*. Jag har ju redan skadade soldater. Men alla har överlevt så här långt. Jag kan ju bara köra härifrån, det är nio dagar kvar.”

Men om inte plutonen tar striden kanske ett annat svenskt förband tvingas till den, ett förband som är betydligt mindre erfaret och rustat för uppgiften, kanske en pluton ur den just nedroterade FS 20?

”Det här är min uppgift. Vi kommer inte att få något understöd och jag kan inte få något stöd av min högre chef. Allt jag har är dåliga underrättelser, en oklar lägesbild men en mycket duglig pluton. Tolka situationen, fatta ett beslut, lev med ansvaret. Jag tar striden. Vi nedkämpar motståndaren i utkanten av byn.”¹⁹

I princip spelar det naturligtvis ingen roll när under en konflikt eller operation som ett risktagande görs, om en soldat stupar eller skadas i början eller i slutet av striderna. I verkligheten förhåller det sig självfallet annorlunda, eftersom ett offer alldeles i slutet av konflikten eller insatsen rent psykologiskt upplevs som extra meningslöst. Det var ju så nära att den stupade eller sårade hade kunnat komma hem helskinnad.

Den 13 mars 1940 hade Moskvafreden slutits och därmed var finska vinterkriget slut. Klockan 11 den dagen skulle fientligheterna upphöra. Men vid sextiden på morgonen, fem timmar innan eld upphör, inleddes en sovjetisk stormeld mot den svenska frivilligkårens ställningar vid Märkäjärvi (nuvarande Salla) i finska Lappland. Artilleri, granatkastare och kulsprutor öste eld över de svenska ställningarna och sovjetiskt flyg bidrog med bombfällning och kulspruteeld.

Krigsdagboken från I:a stridsgruppens andra kompani berättar hur de svenska soldaterna sökte skydd i sin korsu (skyddsrum av trä och jord): ”Ytterligare en (12 cm granat) briserar utanför ingången. 337 Nilsson, 3208 Karlsson, 1775 Odelius såras. 563 Wall såras vid ingången till kompanistabens skyddsrum av 12 cm granat. 1182 Johansson såras i ställningen. 7 st gevärs förstöras vid komp(ani)staben. (Kl)1110 order från gr(up)pstaben om fientligheternas inställande. Fred mellan Finland och Ryssland.”

Dagen efter började de sovjetiska soldaterna gå tillbaka ur sina ställningar. Totalt krävde vinterkrigets allra sista timmar åtta svenska dödsoffer och 24 sårade. Ungefär var fjärde stupad svensk under vinterkriget föll den sista förmiddagen. Några operativa eller taktiska motiv för det sovjetiska agerandet går inte att finna. Sannolikt handlade det om att de sovjetiska förbanden ville tömma sina ammunitionsförråd för att slippa släpa med sig dem när de drog sig tillbaka från sina framskjutna ställningar. Resultatet blev dock brutalt för de svenska frivilliga och meningslösheten lyser igenom i I:a stridsgruppens stab som i sin krigsdagbok vid 17-tiden, efter sex timmars eld upphör, noterar: "Stämningen dyster och sammanbiten".²⁰

Under spanska inbördeskriget 1936–39 deltog ungefär 500 svenska frivilliga i de internationella brigaderna, som stödde republiken i dess kamp mot de Francoleda nationalisterna. I oktober 1938 började brigadisterna evakueras; Francosidans seger kunde skönjas. Den 18 oktober deltog svenskarna i sin sista strid. På eftermiddagen gavs order om återtåg och man lämnade en framskjuten kulle, som lätt observerades av fienden från högre belägna positioner: "De flesta av oss tog av åt höger... jag själv, kompanichefen Otto och några till av till vänster. Bland de förstnämnda var Ernst Mattsson från Göteborg och Åke Mossfeldt från Stockholm. De står upptagna som försvunna på listan, men ingen slapp levande fram den vägen så vitt jag kunde förstå, så det lär knappast vara några tvivel om deras öde, Mattsson hade varit här ända sedan i februari 1937 och Mossfeldt hade väl gjort närmare ett år. Båda var två av våra bästa underofficerare – och så skulle de gå bort en timma innan kriget var slut för de internationellas vidkommande. Det är nästan väl hårt..."²¹

Sådana här reaktioner kommer alltid att spela en betydande roll när väl befäl och soldater skönjer slutet på konflikten och därmed det egna risktagandet. Exakt när de börjar göra sig gällande är självfallet helt individuellt och därmed omöjligt att förutsäga, man kan bara vara säker på att fenomenet kommer att påverka beslut och reaktioner hos de inblandade.

Det här är självfallet ett allmängiltigt fenomen. Många är till exempel de som har omvittnat hur strider och förluster under de båda världskrigens sista skälvande dagar i november 1918 och maj 1945 kändes extra meningslösa.

Reaktioner efter striden

Efter striden, när lättnaden över att ha klarat sig kanske blandas med ruelse över att man har dödat eller skadat en annan människa, kommer andra reaktioner:

"Under kvällen innan har plutonen utkämpat sin första strid, det är ingen

episk strid som kommer att ändra historien, det var en skottväxling, en skärmytsling i utkanten av några lerbruna gårdar, inte mer. I det stora perspektivet hade det kanske kvittat lika. Under en halv minut gjorde vi här allt det som vi övat på i flera år. Det är här jag har skjutit på en annan människa med kulspruta.

Ta och genomsök bräsket. Se om där ligger kvar några kroppar...

Solen har kommit upp nu... och nu skall jag för första gången se en människa som jag dödat. Nu känner jag mig tom, inte rädd, inte trött, avtrubbad... Under natten rapporterades kroppar hänga över någon av murarna.”

”Vi lämnar vagnar och påbörjar framryckningen. Vi framrycker på linje mot bräsket framför gårdssamlingen. Jag går direkt mot det toppiga barrträdet som syntes så bra i bildförstärkaren, här under låg skytten. Jag har en föreställning om hur det kommer att se ut. Om än att det finns en ocean mellan den platsen och här. Under värnplikten förevisade befälet en snörik vinter hur det såg ut när man sköt med 5,56 ammunition på en dunk med varm röd saft. Det skapas ett övertryck av anslagskraften, kulan börjar wobbla och plattas till inne i målet. Ingångshålet är därför litet och utgångshålet stort. Då stod vi där i våra pälsmössor och för stora vita tumvantar och inspekterade saftens koniska spridning i snön. Men det ligger inga kroppar under trädet nu. Trädet är söndertrasat och perforerat av mina kulor, där ligger flera hylsor, men inga kroppar. Längre bak, bakom en utstickande mur krackelerad av kulspruteeld och splitter från 40 mm-kanonen ligger det blodiga tygtrasor.”²²

Fänriken Carl Johan Ljunggren från Västmanlands regemente deltog i krigets blodigaste slag, det vid Oravais strax norr om Vasa i augusti 1808, som blev ett avgörande nederlag för den svenska armén. Minst 740 svenskar och 900 ryssar stupade förutom alla hundratal sårade. Ljunggren skildrar striden i dess mest brutala detaljer, men så fort kampen upphört ”följde också synbarligen mänskligare känslor, och medlidandet intog öfverspänningens ställe. Soldaterna anställde betraktelser öfver sina blodiga mandater.” En skyttesoldat vid livkompaniet önskade sig ”icke ha synd för gårdagen” då han trodde sig med sin jägarstudsare ha träffat åtskilliga ryska soldater.²³

Slutsatser

De svenska reaktionerna inför, under och efter striden är synnerligen intressanta, både ur ett svenskt och ett internationellt perspektiv. På många sätt ansluter de svenska erfarenheterna, föga förvånande, till internationella erfarenheter.²⁴

I den internationella litteraturen betonas, inte minst utifrån amerikanska

och finländska studier efter andra världskrigets slut, att den lilla gruppen, 8–10 man, har en helt avgörande betydelse för att enskilda soldater fortsätter att slåss även i extrema livshotande situationer. Lojaliteten mot de närmaste kamraterna är betydligt viktigare än alla order eller nationella, politiska och religiösa lojaliteter.²⁵ Liknande förhållanden framträder ganska tydligt i de svenska berättelserna, trots att de är så förhållandevis kortfattade.

Efter Kongoinsatsen 1960–64 gjordes studier av de svenska soldaternas reaktioner under stridsförhållanden. Det svenska deltagandet i FN-styrkan i Kongo krävde sammanlagt 19 dödsoffer, varav de flesta i strid. Vid ett par tillfällen sattes svensk trupp in i Elisabethville (Lubumbashi) för att anfälla och ta samt hålla fientlig terräng. Förhållandevis få av de insatta svenska soldaterna uppgav senare att de hade oroat sig för att bli sårade, och antalet chockskadade var också relativt begränsat. Runt 10 procent av den insatta styrkan i striderna i december 1961 fick senare någon form av psykiska besvär. Inte mindre än 63 procent av officerarna ansåg att deras soldater hela tiden hade iakttagit ”ett godtagbart soldatmässigt uppträdande” medan var fjärde officer inte var nöjd. Mera skarp kritik mot svenskarnas stridsuppträdande formulerades av FN-kritiska forskare, läkare i Elisabethville och civila belgare i Kongo. Det är omöjligt att avgöra hur mycket fog det fanns för denna kritik och i vilken grad den bestämdes av avsändarens allmänt FN-fientliga inställning.

I princip tycks den svenska truppen dock ha klarat av sitt elddop med godkänt betyg. Men påfrestningarna var stora och värst var det för den styrka som under striderna i Elisabethville den 13 september 1961 besköts med granatkastare i Albert Park. Två granater landade i parken och en svensk major, Gerhard Gallon från Göteborg, dödades av en luftbrisd. Svenskar, irländare och indier tog betäckning och sköt tillbaka så gott det gick. En svensk soldat vittnade senare om att hans kamrater var mycket trötta och omskakade efter upplevelserna den 13 september: ”Jag hade själv inte hållit så länge till. Grk-[granatkastar-; min anm.]beskjutningen i Albert Park var besvärlig och den skakade mig. Synen av Gallon var inte nyttig.”²⁶

En god sammanfattning av stridens komplexitet har en svensk officer gett om hur schackspelet ytligt sett är ”som en enda metafor för utövningen av officersyrket”, men ändå är det i praktiken precis tvärtom. ”Den moderna konflikten är inte en drabbning mellan två tydliga parter, där uppsättningen är given och varje drag öppet, där pjäserna rör sig i given riktning en i taget, där öppningen är lottad och reglerna entydiga, där man erbjuder remi och en fuskare alltid förlorar. Ett krig är kort och gott inte svart och vitt ... Alla dessa uniformerade som måste uppbringa all möda för att över huvud taget få grepp om vem som slåss med vem, av vilken anledning och med vilka

medel och mandat. Alla dessa uniformerade som på ett ögonblick måste kunna skilja vän från fiende. Blixtschack i all ära, där är tidsförhållandena ändå mänskliga och konsekvenserna likaså.

Schackmästarens figurer går heller inte i oväntad riktning. De förklaras inte av akuta stressituationer. De sprider inte rykten, snackar inte skit om överordnade och ifrågasätter inte skälen vare sig till att företaget påbörjades eller att det avslutades. De måste inte genomsöka bräskan efter människor som de dödat eller titta i kikarsiktet medan folk går sönder och sprids för vinden av deras projektiler.”²⁷

Mot en sådan bakgrund är det självklart att den professionelle officeren och soldaten är den som övervinner, men inte förnekar, sin rädsla, eller som en svensk officer formulerat det: ”Vi behöver inte de som söker spänning. Vi behöver de som är mogna och inser att vårt yrke kan vara farligt.

Du, den där lille grabben, Alfons ... Vad modig han är! Tänk att han vågade SÄGA att han inte törs slåss!!?”²⁸

Slutkommentarer

1. Citatet ur *Uppdrag Afghanistan* s. 61.
2. När jag hänvisar till berättelser i någon av de tre *Uppdrag*-böckerna så anges självfallet aktuell sida. Däremot anger jag inte explicit vem som står för uttalandet, endast om författaren/den intervjuade är befäl (när så är relevant) eller vanlig soldat. För den som är intresserad av vilken individ som står bakom berättelsen ger källhänvisningen i fotnoten alla nödvändiga uppgifter.
3. *Uppdrag Afghanistan* s. 101 f.
4. *Uppdrag Afghanistan* s. 6 f.
5. *Uppdrag Afghanistan* s. 129.
6. *Uppdrag Afghanistan* s. 101.
7. Intervju med Olof Granander i *Uppdrag chef* s. 164.
8. *Uppdrag Afghanistan* s. 106.
9. *Uppdrag Afghanistan* s. 105.
10. *Uppdrag Afghanistan* s. 103 f.
11. *Uppdrag Afghanistan* s. 109.
12. *Uppdrag Afghanistan* s. 104.
13. *Uppdrag Afghanistan* s. 111.
14. Ljunggren 2006 s. 145 f.
15. Intervju med Mats Ström i *Uppdrag chef* s. 87 f.
16. *Uppdrag utland* s. 12.
17. *Uppdrag Afghanistan* s. 119 f.
18. *Uppdrag utland* s. 87.
19. *Uppdrag Afghanistan* s. 223.
20. Ericson (Wolke) 1996 s. 103 f.
21. Ericson (Wolke) 1996 s. 94 f.
22. *Uppdrag Afghanistan* s. 108.
23. Ljunggren 2006 s. 64.
24. Se senast Stephenson 2013 samt Allport 2015.
25. Se främst den klassiska studien i *Pipping* 1947 och för modern forskning Kivimäki 2013.

26. Ericson Wolke 2007 s. 96 och passim.
27. Uppdrag Afghanistan s. 124 f.
28. Uppdrag Afghanistan s. 127 f.

Referenser

- Allport, Alan. *Browned Off and Bloody-Minded. The British Soldier Goes to War, 1939–1945*, London. 2015.
- Ellis, John. *Soldaten i ledet: Livet i fält för de allierade soldaterna 1939–1945*, Stockholm. 2014.
- Ericson (Wolke), Lars. *Svenska frivilliga. Militär uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen*, Lund. 1996.
- Ericson Wolke, Lars. *Lessons learned? Svenska operativa och taktiska erfarenheter från Kongokrisen 1960–1964*. Krigsvetenskapliga forskningsrapporter nr. 15. Försvarshögskolan, Stockholm. 2007.
- Kivimäki, Ville. *Battled Nerves: Finnish Soldiers' War Experience, Trauma and Military Psychiatry, 1941–44*, Åbo. 2013.
- Ljunggren, Carl Johan. *Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808–1809*. Utgifven af Reinhold Hausen, Helsingfors. 2006 (1. uppl. 1903).
- Pipping, Knut. *Kompaniet som samhälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–44*, Åbo. 1947.
- Stephenson, Michael. *The Last Full Measure: How Soldiers Die in Battle*, London. 2013.
- Uppdrag Afghanistan. Bilder och berättelser från en internationell insats*. Red. Peter Tillberg, Lotta Victor Tillberg m. fl., CSMS. 2016.
- Uppdrag Utland. Militära exempel från internationella uppdrag*. Red. Peter Tillberg, Joakim Svartheden, Danuta Janina Engstedt. Försvarshögskolan, Stockholm. 2007.
- Victor Tillberg, Lotta & Tillberg, Peter. *Uppdrag Chef – åtta militära chefers erfarenheter från internationella operationer*, CSMS/Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek. 2011.

Jag har flera exempel på att det som vi planerar i våra matriser är det som blir styrande. Istället för att lyssna på vad som händer på marken. Det går mycket snabbare på marken. Utvecklingen där går mycket fortare än de planer man ser framför sig och sedan klär med pengar och budgetar och allting. Tyvärr är det planerna som styr. Man fattar beslut med hjälp av gammal information. Om du ger ett uppdrag till en handläggare och denne ska utreda hur något ska göras, så kommer han tillbaka med ett förslag om ett år. Det tar ungefär så lång tid om man ska utreda allt och samla fakta med mera. Då har han hämtat fakta på plats och så har han bearbetat och funderat och matat in det i systemet. När resultatet presenteras har tiden redan sprungit ifrån det, så fort går de internationella insatserna. Det räcker med att det byts ut någon chef som styr i Afghanistan så har det ruckats om och det blir nya begrepp och nya uppgifter. Det är inte det svenska planeringssystemet dimensionerat för.

Uppdrag chef s. 174

Vi satt på ett möte tillsammans med kvinnorna i provinsområdet. Det var en mycket informell ton i samtalet och vi hade vår kvinnliga tolk med som försökte vara en brygga mellan oss och de folkvalda provinsrådsledamöterna. Vår tolk tyckte nog att vi sa konstiga saker ibland. Jag vet inte om hon översatte oss ordagrant eller om hon anpassade sina ord för att det inte skulle låta riktigt så klumpigt som när vi uttryckt oss. [...] Ibland kändes det att vi var så långt ifrån varandra, mina självklarheter är så olika hennes självklarheter, men väldigt ofta kände jag samhörighet. Som när vi pratade om hur svårt det kunde vara att komma till tals i en mansdominerad värld. Det är å ena sidan vi svenskar, å andra sidan de afghanerna, på samma gång kunde jag känna att det är å ena sidan vi kvinnor och å andra sidan de männen, oavsett nationalitet. Eller vi goda och de onda. Det är märkligt hur jag försöker gruppera människor utifrån någonting som inte är relevant. Jag bär med mig mina fördomar och kan inte styra över dem, men ibland skakar det till och möten som dessa gör att min världsbild justeras en aning.

Uppdrag Afghanistan s. 114

Ger boken *Uppdrag Afghanistan* en rättvis bild?

Torsten Björkman

Inledning

Ur CSMS bokserie med ”uppdragsböcker” väljer jag att fokusera på den senaste, *Uppdrag Afghanistan* från 2016. Den svenska militära insatsen i Afghanistan 2002–2014 är vår hittills dyraste (i storleksordningen 20 miljarder), en av de största (9 326 deltagare) och kanske den utrikespolitiskt viktigaste av alla Sveriges många internationella missioner. Det gör det angeläget att försöka ta till vara de erfarenheter, de dyrköpta erfarenheter, som gjordes under denna insats. Boken innehåller berättelser om vad enskilda deltagare i uppdraget i Afghanistan tyckte var viktiga erfarenheter. Själv är jag främst intresserad av ”organisatoriskt lärande”. Har några av dessa individuella erfarenheter kommit att påverka Försvarsmakten?

År 2012 publicerade jag själv en rapport, *Den tioåriga ”expeditionen”*, om Sveriges militära insatser i Afghanistan (på uppdrag av dåvarande Chefen Insats). För vart och ett av de tio åren kunde jag citera FN- och NATO-chefer, utrikesministrar, generaler på plats, som alla proklamerade att just det året var det avgörande (*”this is the decisive year”*). De framhöll hur viktigt det var att inte dra sig ur Afghanistan eftersom ”nu vänder det”. Det är lätt att vara efterklok. Nu kan vi konstatera att de alla ägnade sig åt önsketänkande. Något eller några år var det kanske motiverat att tala om att ”nu vänder det”, till exempel 2006 och 2007, men till det sämre. Inbördeskriget återuppstod. När mycket står på spel och hemmaopinionen börjar undra varför insatsen drar ut på tiden, är det populärare att vara optimist än pessimist. Vem som är realist vet vi först efteråt.

Det finns ett växande jämförelsematerial till boken *Uppdrag Afghanistan*. Nya internationella skildringar av ISAF (International Security Assistance Force) kommer i stort sett månatligen. Det finns även ett antal skildringar av den svenska militära insatsen förutom *Uppdrag Afghanistan*. De gör det lättare att avgöra om CSMS-boken ger en rättvisande bild av ”uppdraget”. Jag tänker i första hand på följande böcker och rapporter: Johanne Hildebrandts

utmärkta *Krigare: ett personligt reportage om de svenska soldaterna i Afghanistan* från 2011 (som skildrar vad som hände under den nittonde kontingenten, sommarhalvåret 2010, betecknad FS 19). Wilhelm Agrells gedigna studie *Ett krig här och nu. Sveriges väg till väpnad konflikt i Afghanistan* från 2013. FOI-rapporten *Det är på riktigt nu! Hur det svenska ISAF-deltagandet har påverkat Försvarsmakten* från 2016. Tone Tingsgårds *Afghanistanutredningen. Sverige i Afghanistan 2002–2014* från 2017, till vars utvärdering jag är starkt kritisk. Arita Holmbergs och Jan Hallenbergs antologi *The Swedish Presence in Afghanistan* från 2017 och slutligen Magnus Jonssons synnerligen intressanta doktorsavhandling från 2017 *Strategic Colonels. The Discretion of Swedish Force Commanders in Afghanistan 2006–2013*.

Den omfattande och ständigt växande internationella litteraturen om Afghanistan och ISAF, talibanerna och IS, domineras numera av pessimistiska skildringar. Pendeln har svängt. Nu är det antiteserna som anses gälla till gårdagens slogans och doktriner. ”*Winning Hearts and Minds in Afghanistan*” har blivit ”*Losing Hearts and Minds*”. ”*Operation Enduring Freedom*”, amerikanernas krig mot terrorismen, kallas nu för ”*Enduring Friction*”. Tilltron till begränsat militärt våld som formulerades som ”*The Utility of Force*” kallas nu för ”*The Futility of Force*”. COIN, ”*Counterinsurgency*”-doktrinen har också råkat i vanrykte. Doktrinen anhängare kallas förklenande för ”*COIN-istas*”. Är all denna svartsyn berättigad eller skall den ses som försök att rehabilitera sig för gårdagens naivitet?

Afghanistan och världshistorien

Afghanistan är ett krigshärjat land och var så redan under antiken. Perserkungen Kyros erövrade området och senare även Alexander den store, som grundade bland annat staden Herat i västra Afghanistan. Zarathustra tros ha börjat lära ut religionen zoroastrism i staden Balkh, en stad som gett namn åt provinsen Balkh där den svenska truppen hade sin största camp, Northern Lights, i Mazar-e Sharif. Olika riken och härskare har avlöst varandra inom detta område. ”Afghanistan” har med växlande namn ofta hört till de olika persiska rikena. Det blev muslimskt på 800-talet. Mongolerna kom att erövra det i flera omgångar. Turkmongolen Timur Lenk, född i Samarkand, intog Balkh 1369 och inledde därmed en väldig serie erövringskrig med ambitionen att återskapa Djingis Khans imperium. Under 1500-talet hade mogulerna Afghanistan som sitt basområde från vilket de erövrade hela den indiska halvön. Under 1600- och 1700-talen kom olika afghanska kungadömen i främst Kandahar och Kabul att först bekriga varandra och sedan förernas under Kabuls styre.

1800-talet kom för Afghanistans del att präglas av ”*The Great Game*”, kampen mellan tsarernas Ryssland och det växande brittiska imperiet. Ryssland ville nå fram till Indiska oceanen, britterna ville förhindra detta. Det första brittiska erövringskriget riktat mot afghanerna (1839–1842) ledde till svåra brittiska nederlag. Erövringsstyrkan slaktades, utom en brittisk kirurg, William Brydon, som skonades för att kunna berätta för britterna vad som händer om man försöker erövra Afghanistan. Brydon lyckades ta sig till den brittiska fästningen Jalalabad (nu en stad i Afghanistan). Han fick förstås frågan om var resten av armén tagit vägen. Hans svar är en klassiker i brittisk historieskrivning: ”*I am the army!*”

Storbritannien kom mot slutet av 1800-talet att hämnas sitt nederlag och förvandlade Afghanistan till ett lydrike, i varje fall vad gäller dess utrikespolitik. År 1893 tvingade Storbritannien fram en ändring av Afghanistans gränser. Landets historiska kärna, Pashtunien, styckades i en afghansk del och en som gick till det brittiska kejsardömet Indien (och nu ingår i Pakistan). Britterna tillämpade den romerska härskarprincipen, ”divide and conquer”, i uppbyggnaden av sitt imperium. Den nya gränsen kom att kallas för ”Durandlinjen”, efter Mortimer Durand, den brittiske chefsförhandlaren. Att merparten pashtuner lever i Pakistan är en nyckel till förståelsen av Afghanistans senare historia.

I sviterna av första världskriget återvann Afghanistan sitt oberoende i det tredje ”anglo-afghanska” kriget (1919) i kamp med ett krigstrött Storbritannien. Kung Amanullah Khan och inte minst hans drottning och medregent, Soraya Tarzi, försökte modernisera Afghanistan med Kemal Atatürks Turkiet som förebild. Brittiska regeringar ville ha bort kungaparet och drog sig inte för att organisera en ”smutsig” kampanj, som försåg konservativa religiösa grupper på afghanska landsbygden med ”skandaliserande” foton på drottningen (utan slöja, kysst på hand av främmande statsmän och så vidare). Bilderna hade avsedd verkan och det religiösa motståndet mot moderniseringen växte. För att undvika inbördeskrig abdikerade kungaparet 1929. Efter ett flertal kungamord och statskupper stabiliserades monarkin under Zahir Shah, kung 1933–1973. Även Shah var misshaglig för britterna (och senare Pakistan) för han ville återställa den gamla gränsen (avveckla Durandlinjen).

Under två sekel av konflikter med Afghanistan lärde sig britterna att det inte är så lätt att behärska detta bergsland. Uttrycket ”*The Graveyard of Empires*” som beteckning för Afghanistan låter ana att landet satt sig i respekt. Sovjetunionens misslyckade ockupation av Afghanistan 1979–1989, en militär expedition som anses ha bidragit till Sovjetunionens sammanbrott, gav uttrycket förnyad aktualitet.

År 1973 störtades Zahir Shah då han befann sig på resa i Europa för

sjukhusvård. Den nye härskaren, Mohammed Daoud, mördades i en kommunistisk statskupp i april 1978. Den kommunistiska regimen inledde ett ambitiöst moderniseringsprogram. Kvinnans ställning stärktes i utbildningsväsendet och i arbetslivet. Regimen genomförde jordreformer och bekämpade många religiösa seder och bruk. Men moderniseringarna saknade ett bredare folkligt stöd, särskilt kampen mot de religiösa sederna. I flertalet afghanska provinser utbröt uppror. De upproriska kallade sig för mujahedin ("trons krigare"). Tiotusentals regimmotståndare torterades och avrättades, ändå fortsatte upproret. I september 1979 lät premiärministern, Hafizullah Amin, mörda landets diktator, president Nur Taraki, utan att ha rådgjort med de styrande i Kreml.

Efter viss beslutsvånda bestämde sig Sovjetunionens politbyrå för att interвенера, vilket skedde på julafton 1979. Sovjet anföll med en mekaniserad armé om drygt hundratusen soldater. Att invasionen inleddes under julen dämpade västmakternas protester, fortsatt helgfrirande vägde tyngre än Afghanistans öde. Den afghanska armén samverkade med den sovjetiska, som de såg som en förstärkning. Ockupationen genomfördes på bara några dagar, men främst i de större städerna. På landsbygden dominerade fortsatt mujahedin. Under den decennielånga ockupationen prövade Sovjet många olika förhållningssätt för att bryta mujahedins makt och inflytande. Man lät bygga vägar, sjukhus, skolor, fabriker, men utan större framgång, mycket av detta bistånd saboterades. Sovjet visade upp sin militärmakt, allt mer ju längre ockupationen fortskred. Sovjetledningen trodde att de kunde flygbomba afghanerna till underkastelse. Verkningarna var katastrofala. Över en miljon civila afghaner dödades och minst hundratusen motståndsmän. Fem miljoner afghaner beräknas ha flytt utomlands, de flesta till Pakistan.

Att mujahedin kunde uthärda den sovjetiska ockupationen förklaras till del av det stora stöd de fick av den mäktiga pakistanska underrättelsetjänsten, ISI (Inter-Services Intelligence), som av många karakteriseras som en stat i staten. USA bidrog också med såväl rådgivare som vapen i stora mängder. Av de senare var de portabla Stinger-raketerna fruktade av den ryska militären. Mer än 300 ryska helikoptrar, ofta fullastade med soldater, sköts ner med Stingers. Mujahedins bakhåll utmed de afghanska bergsvägarna var kusligt effektiva. Med ockupationen av Afghanistan förlorade Sovjet illusionen om sin egen oövervinnerlighet (inte helt olikt USA:s Vietnamtrauma).

Ännu tre år efter den sovjetiska reträtten var den kommunistiska regimen, nu under Mohammed Najibullah, fortfarande kvar vid makten. Sovjet hade varit noga med att rusta och träna den afghanska armén, i likhet med vad ISAF försökt det senaste decenniet med ANA. Men överlämningen höll inte. Åren 1992–1996 rasade ett förödande inbördeskrig, som slutade i talibanernas seger. Striderna om Kabul blev långdragna och förvandlade huvudstaden

till ruiner. Hur kunde talibanerna segra? Visserligen var och är de starkt förankrade i Afghanistans största etniska grupp, pashtunerna (cirka 45 % av befolkningen) men inte i de tre närmast största etniska grupperna; tadjikerna (cirka 25 %), hazarerna (cirka 12 %) eller uzbekerna (cirka 10 %).¹ Den troligaste förklaringen är nog starkt militärt stöd från Pakistan av såväl instruktörer, trupp som vapen.

Talibanernas styre i Afghanistan kännetecknades av en återgång till sharia; offentliga avrättningar och stympningar. Talibanerna införde mängder av nya förbud. Biografer förstördes. Det var inte längre tillåtet att dansa eller lyssna på musik. Kvinnoförtrycket skärptes ytterligare, skolorna stängdes för flickor. Trots regimens terror så fanns en militant opposition, i synnerhet den som västmakterna kom att kalla "Norra alliansen" och som främst var förankrad i den etniska gruppen tadjiker. Den karismatiska Ahmad Massoud var Norra alliansens ledare. Massoud mördades av talibaner, utklädda till journalister, den 10 september 2001. Attackerna i USA dagen därpå gick som bekant att spåra till Afghanistan. Talibanregimen var värdar åt Usama bin Ladin och hans organisation al-Qaida, de ansvariga för attackerna. USA begärde Usama bin Ladin utlämnad, men talibanregimen vägrade. Det kom att stå dem dyrt. Den 7 oktober inledde USA massiva flygbombningar av talibanernas fästen och styrkor, samtidigt som Norra alliansen gick till offensiv på marken. På bara någon månad var talibanernas välde krossat. Den 13 november intogs Kabul. Usama bin Ladin och hans närmaste livvakt var omringade i Tora Bora-bergen, men lyckades fly till Pakistan. (Det kom att dröja ett decennium, till 2011, innan bin Ladin dödades, inne i Pakistan, i närheten av militärakademien i Abbottabad.)

Den stora felbedömningen från amerikansk sida 2001 var att tro att talibanerna var krossade, när de i verkligheten bara var fördrivna, till Pakistan. De skulle komma tillbaka. USA vann kriget, men levde med illusionen att de också vunnit freden.

I *Uppdrag Afghanistan* skildras den här historien i en inledning om sju sidor kallad "Efter kriget". Texten är spännande men förutsätter att Afghanistans historia är allmänt känd, vilket kan betvivlas. I fokus står ett möte med en av Afghanistans många krigsherrar, Ismail Khan. Krigsherrarnas maktmissbruk och förbrytelser är en delförklaring till talibanernas framgångar. Talibanerna lovade att avrätta krigsherrarna, vilket de också gjorde med dem de lyckades infånga. Khan har en växlingsrik "biografi", som speglar mycket av Afghanistans senare historia. Men den utspelar sig främst i den västliga provinsen Herat, där Khan under några år var den store ledaren. Ett porträtt av Abdul Rashid Dostum skulle ha varit mer relevant i just denna bok. Uzbeken Dostum var krigsherre i Mazar-e Sharif och omkringliggande provinser, det vill säga de provinser som ingick i det svenska uppdraget i

Afghanistan. Dostum har dessutom, till skillnad från Khan, lyckats hålla sig kvar vid makten, vilket inte gagnat Afghanistans internationella anseende.² Dostum är sedan 2014 Afghanistans förste vice president och nära medarbetare till den nuvarande presidenten, Ashraf Ghani, vars valrörelse 2014 han kunde stötta med många uzbekers röster.

Vad hände egentligen i Afghanistan 2002 till 2014?

Det snabba störtandet av talibanerna hösten 2001 fick dåvarande Bushadministrationen att tappa intresset för Afghanistan. Det var istället Irak som kom i fokus, ett land som anfölls 2003 för att störta Saddam Husseins regim och förintä Iraks massförstörelsevapen, vapen som aldrig hittades. Irakinvasionen var kontroversiell även inom NATO. Tyskland och Frankrike var exempelvis helt emot att Irak skulle invaderas. NATO hamnade i sin värsta kris, förstärkt av att hotet från Sovjet upphört och att det nya Ryssland ännu vid denna tid bedömdes som på väg att bli alltmer västvänligt. USA delegerade 2002 ansvaret för att stödja Afghanistans utveckling till NATO, i och med bildandet av ISAF (International Security Assistance Force). ISAF:s främsta uppgift var egentligen att rädda NATO, om ISAF misslyckades hotade alliansen att rämna. Att garantera säkerheten i Afghanistan sågs 2002 som en lätt uppgift som ISAF inte kunde misslyckas med. Inledningsvis gavs britterna stort inflytande, medan USA höll sig i bakgrunden, dock med en fortsatt egen organisation, kallad "Operation Enduring Freedom", för att bekämpa terrorister i Afghanistan. I det här tidiga skedet efter talibanregimens fall värvades Sverige för att stödja ISAF. Sverige skickade 2002 en liten elitstyrka om 24 militärer med stationering i Kabul och med uppgift att ägna sig åt underrättelseinhämtning, till stöd för Karzais presidentskap. Karzai var vid denna tid utsedd till president av en internationell konferens i Bonn men vald blev han först 2004.

Besvikelsen var vid denna tid stor i USA över många NATO-länders bristande militära förmågor (som de kunnat studera på Balkan):

In reality, peacekeeping was the only type of mission that many NATO nations were capable of. Except for France and Britain, member countries lacked the logistical network to maintain forces in Afghanistan during combat operations. Rumsfeld appeared to realise that for all NATO's tough talk, most of its member nations were really looking for an extended photo opportunity while the US military picked up the tab for shipping and supplying these forces. At the time, the US provided 63 per cent of the organization's funding and most of its military capability.³

Inte ens USA:s närmaste allierade, Storbritannien, klarade sig på egen hand. USA fick rädda den brittiska insatsen i Helmandprovinsen på samma sätt som man tidigare varit tvungna att rädda dem i Basra i Irak.

Den tyska insatsen i Afghanistan var en av de som blev starkast ifrågasatt av amerikanerna. Tyskarna kritiserades för att ha åkt till Afghanistan för att ägna sig åt "Force Protection". Tyskarna påstods uttyda ISAF som "I Saw Americans Fight", en slogan som amerikanska soldater uppträdde med tryckt på sina t-shirts (gissningsvis med befälets gillande). En ironisk PM, "*Touring Afghanistan by Submarine*" (Woodward, s. 153), från Stanley McChrystals tid som ISAF-chef, skildrar tysk patrulltjänst i gediget pansrade fordon, som man aldrig lämnar för det potentiellt farliga mötet med civilbefolkningen. Med 54 dödade militärer under den tyska Afghanistaninsatsen så uppfattades den amerikanska kritiken från tysk sida som djupt orättvis.

"Allting är relativt", i jämförelse med många NATO-länder framstod Sverige för initierade amerikaner som ett land med militär att lita på. Det har i varje fall amerikanska vänner försökt övertyga mig om. Den mest initierade av dessa är Thomas X. Hammes (i Sverige mest känd för sin bok *The Sling and the Stone*), pensionerad marinkårsöverste med lång erfarenhet av Afghanistan. Hammes var med om att utbilda mujahedin-krigare redan under den sovjetiska ockupationen. Hammes menar att han och många andra amerikanska officerare känner större förtroende för svensk trupp än för exempelvis tysk eller holländsk.

År 2009 tillträdde Barack Obama som president. Han hade att leva upp till vittgående vallöften om att ordna upp Afghanistankriget. Det var ett krig han karakteriserat som berättigat i motsats till Irakkriget, som han fördömt från första stund – till skillnad från sin konkurrent om presidentposten, Hillary Clinton. Obama fattade beslut om två viktiga förändringar för att Afghanistaninsatsen skulle kunna avslutas på ett framgångsrikt sätt. Den ena var en truppförstärkning, kallad "*the surge*", liknande den som prövats med viss framgång i Irak. ISAF och OEF kom 2010 och 2011 gemensamt att nå upp till samma storlek som den sovjetiska ockupationsmakten tjugo år tidigare, cirka 140 000. Den andra var en tillämpning av en ny doktrin, COIN, som var mer fokuserad på att skydda den afghanska civilbefolkningen än tidigare doktriner.

COIN-satsningen hamnade snart i svårigheter. Den befälhavare som skulle implementera den, Stanley McChrystal, vågade kritisera den amerikanska administrationen för tvetalan, att vicepresident Joe Biden motarbetade COIN. Effekten blev att McChrystal avskedades redan sommaren 2010 och ersattes av David Petraeus, COIN-doktrинens författare. Men Obamas intresse för COIN var kortlivat, redan 2012 bestämde han att

Afghanistaninsatsen skulle avslutas 2014. Den nya politiken handlade om ”*partnering*”, att överlämna allt ansvar till afghanerna och själva lämna Afghanistan.

Under 2014 skedde avvecklingen av ISAF och OEF. Men allt internationellt stöd har inte upphört. Afghanistans försvarsmakt är alldeles för stor och dyr för att kunna finansieras av Afghanistan. USA betalar en stor del av notan. Afghanistans försvarsmakt präglas fortfarande av stora kompetensbrister, inte minst dess flygvapen. Korruptionen är också utbredd, liksom deserterandet. NATO fortsätter att genomföra utbildningsinsatser inom Afghanistans försvarsmakt inom ramen för ett program som kallas RSM (”Resolute Support Mission”). Sverige stöttar Afghanistans militär med ett 50-tal instruktörer. Många spekulerade i att Trump-administrationen skulle dra bort allt stöd till Afghanistan, men så har inte blivit fallet. Stödet har tvärtom förstärkts, senhösten 2017 är antalet amerikanska instruktörer i Afghanistan elvatusen.

I *Uppdrag Afghanistan* ges väldigt lite information om det internationella sammanhang i vilket den svenska militära insatsen utspelade sig. Det är en brist, i synnerhet som den svenska insatsen var så nära koordinerad med växlingarna i amerikansk policy avseende Afghanistan. Vi får veta en del om koncept som var viktiga inom ISAF, koncept som PRT, OMLT och en doktrin som COIN, men vi får inte hjälp med att periodisera uppdraget och därmed förstå hur mycket det skiftade över tid. Sveriges närmaste lierade i ISAF, till exempel amerikaner, tyskar, briter, finländare, våra samverkanspartner i ISAF, finns inte med i bokens berättelser.

Erfarenhetsbaserat lärande kostar

Många har räknat på kostnaden för det svenska deltagandet i ISAF i Afghanistan; till exempel FM, Riksrevisionen, FOI och nu senast SOU 2017:16, *Sverige i Afghanistan 2002–2014*. Det råder samstämmighet om att notan för det svenska militära åtagandet i Afghanistan, 2002–2014, slutar på *minst* 11,6 miljarder kronor. Men den sammanlagda kostnaden är med säkerhet större, däremot är det svårare att avgöra hur mycket större. De 11,6 miljarderna inkluderar inte kostnader i Sverige föranledda av Afghanistaninsatsen. Sammanlagt 9 326 personer har ingått i de kontingenter som FM skickat till Afghanistan, enligt SOU 2017:16 (andra utredningar har kommit fram till liknande tal, men som regel något lägre). Enligt FM:s kalkylschablon har två årsarbeten i Afghanistan krävt ett årsarbete i Sverige. Till det senare räknas utbildningsinsatser, övningar, support och administration. Årskostnaden

per personår är satt till en miljon i snitt, hälften av 9 326 är 4 663, således en kalkylerad kostnad om 4 663 miljoner, 4,7 miljarder. Om vi belastar Afghanistaninsatsen med den kostnadsposten så stiger summan till 16,3 (11,6 + 4,7) miljarder.

En mängd ytterligare kostnadsposter är också svårbedömda. Inköpet av helikopter 16, 4,6 miljarder, betingades av att den ansågs nödvändig i Afghanistan 2013 och 2014, vilket i sin tur berodde på att den beställda helikopter 14 inte levererades som avtalat. Men helikopter 16 kom efter Afghanistan-insatsen till nytta i Sverige, så hur stor andel av beloppet bör belasta Afghanistanmissionen? Avvägningsproblemen är likartade för mängder av andra materielutgifter; den pansrade terrängbilen Galten, skyddsvästarna, spaningsdrönarna och så vidare. En del av utgifterna bör belasta Afghanistaninsatsen, men den exakta andelen är svårbedömd. Det handlar i varje fall om ett antal miljarder. Den sammanlagda kostnaden för den *militära* insatsen i Afghanistan ligger i storleksordningen 20 miljarder.

Svenska staten har en lång lista av ytterligare mottagare av humanitärt och utvecklingsinriktat bistånd avsett att förmedlas till Afghanistan under åren 2002–2014. Två miljarder gick till Världsbanken, en miljard till Svenska Afghanistankommittén (SAK), ett antal hundra miljoner till Röda korset, till Rädda Barnen, till ”Women for Afghan Women” (en organisation som i likhet med SAK nästan uteslutande anställer afghansk personal). Även ett antal svenska myndigheter, som SIDA, polisen, MSB, FBA, har fått särskilda Afghanistananslag. Antalet svenska aktörer i Afghanistan har varit så många att det i sig varit ett problem, i synnerhet som ingen tagit ansvar för att samordna deras insatser.

Sveriges kostnader i Afghanistan utgör endast promillen av vad samtliga cirka 50 ISAF-länder betalat. Enbart USA:s engagemang beräknar amerikanska kongressen till 685 miljarder dollar (med dagens dollarkurs motsvarar det 5 480 miljarder svenska kronor, eller annorlunda uttryckt 5,5 biljoner – *trillion* på amerikanska).⁴ En närmast genomgående slutsats i den amerikanska Afghanistanlitteraturen är att utfallet inte var värt insatsen. Opinionsmässigt och politiskt har kostnaden bidragit till att göra detta USA:s längsta krig impopulärt. Många menar att USA helt skall dra sig ur Afghanistan och lämna över till Pakistan och Indien, Tadzjikistan och Uzbekistan, Ryssland och Iran, att ”slåss om bytet”. Men Trumpadministrationen förstärker stödet till Afghanistan.

För många länder kostade ISAF-engagemanget mångdubbelt mer än för oss, inte bara ekonomiskt utan även mänskligt. I den svenska insatsen offrade fem militärer sina liv och två afghanska tolkar. De tio länder som ådragit sig de största förlusterna av sitt engagemang i ISAF (2002–2014) är:

USA: 1 856	Italien: 53
Storbritannien: 453	Polen: 44
Canada: 157	Danmark: 43
Frankrike: 89	Australien: 41
Tyskland: 54	Spanien: 35

Dödstalen avspeglar främst hur många militärer respektive land skickat till Afghanistan, Canada till exempel allt som allt cirka 40 000. Men det har också varit betydelsefullt var insatsen gjorts och under hur många år. Danmark bidrog med en liten kontingent, men den verkade i den mest konflikt-drabbade provinsen, Helmand. Av alla länder som deltog i ISAF har Danmark det högsta dödstalet i relation till kontingentens storlek.

Den svenska militära insatsen i Afghanistan var inte ett uppdrag utan snarare fem olika

I *Uppdrag Afghanistan* sägs inte mycket om att ”uppdraget” skiftat karaktär. Inga berättelser är daterade. Av författarpresentationerna kan vi se när respektive veteran var i Afghanistan, men det anges inte vid berättelserna och för de tre som varit med om två kontingenter kan vi bara gissa vilken som avses. I flertalet skildringar av den svenska Afghanistaninsatsen är däremot hur insatsen förändrats och förslag till periodisering en central frågeställning. Det tillhör det mest uppenbara som går att säga om den militära svenska insatsen i Afghanistan; att den förändrats fundamentalt över tid. Sverige bidrog med trupp till ISAF redan 2002, men det var 24 experter med uppgift att ägna sig åt underrättelseinhämtning (det första uppdraget), med stationering i Kabul. ISAF i stort var vid denna tid främst en utökad livvaktstyrka för att garantera den interimistiskt utsedde presidenten Hamid Karzais säkerhet. De svenska kontingenterna från 2002 till 2006 utökades långsamt från pluton till kompanistorlek. Från 2004 inleddes samarbete med britterna, som då inledde en regionalisering av ISAF. Britterna organiserade den norra regionen av Afghanistan, och svensk trupp kom i växande utsträckning att vara dem behjälplig. Kontingenterna FB 1 till FS 10 hade överstelöjtnanter eller kommendörkaptener som kontingentschefer. I *Uppdrag Afghanistan* finns inga berättelser eller bilder från denna tid i den svenska militära insatsen i Afghanistan.

År 2006 förändrades Sveriges uppdrag i Afghanistan inom ramen för ISAF. Sverige åtog sig att vara ”Lead Nation” i stödet till den civila utvecklingen i fyra provinser i norra Afghanistan, Balkh, Sar-e Pol, Jowzjan och Samangan, genom att ta ansvar för ett så kallat PRT (”Provincial Reconstruction Team”).

Men uppdraget innefattade även att bidra till säkerheten i dessa fyra provinser. Det var inget litet åtagande med tanke på att provinserna då hade 2,5 miljoner invånare, utspridda på en yta av ungefär samma storlek som Götaland men en väldigt mycket bergigare och otillgängligare yta än Götaland (inga järnvägar, primitivt vägnät). Uppdraget (det andra uppdraget) kan karakteriseras som en utökad fredsbevarande ("peacekeeping") mission. En mängd NATO-länder åtog sig liknande uppdrag i Afghanistan. Den svenska insatsen underställdes den tyska, som hade ansvar för den norra regionen av Afghanistan. "Att mata monstret" var en beteckning på RC Norths ändlösa aptit på rapportering som jag stötte på i Mazar-e Sharif. Den tid då en FN-bataljon försvann iväg till fjärran land för att tolka och lösa uppgiften efter bästa förmåga var definitivt över när svenskarna hade inrangerats under vad som i praktiken var en tysk divisionsstab.⁵ Under år 2009 förändrades den svenska insatsen i Afghanistan en tredje gång (det tredje uppdraget). President Obama hade tillträtt i USA. Han ville pröva den nya doktrin som kallades för COIN ("Counterinsurgency") och hade fokus på att vinna civilbefolkningens förtroende ("Winning Their Hearts and Minds"). Internationellt var COIN det mest kontroversiella valet av policy under hela ISAF-insatsen och ett antal NATO-länder beslöt att dra sig ur, till exempel Frankrike, Nederländerna och Canada. De ansåg sig endast vara förbundna att delta i fredsbevarande insatser, COIN klassade de som fredsframtvängande. Sverige däremot hörde till de nationer som valde att vara med om även denna period i ISAF-insatsen. I praktiken blev detta kulmen för Afghanistaninsatsen, då vårt truppbidrag var som störst. I FS 19, sommarhalvåret 2010, tjänstgjorde 770 personer. Uppdraget fick ett betydande inslag av stridsaktiviteter, särskilt var detta fallet under FS 17, FS 19 och FS 21. Talibanerna var som aktivast under sommarhalvåret, så vinterkontingenterna dessa år, 2009–2011, FS 18, FS 20 och FS 22, var som regel något lugnare. *Uppdrag Afghanistan* domineras av bilder och berättelser från de två kontingenterna FS 19 och FS 21 (hälften av berättelserna, två tredjedelar av bilderna), så boken speglar kulmen för den svenska Afghanistaninsatsen.

Redan 2007 började svenska Försvarsmakten att stödja sin afghanska motsvarighet med mentorer och instruktörer, så kallade OMLT ("Operational Mentoring and Liaison Team"). En förebild för NATO och även för svenska Försvarsmakten var de instruktörsgrupper som USA skapade under Koreakriget och som kallades ETT ("Embedded Training Teams"). Denna tilläggsuppgift till att bidra till säkerhet och utveckling i de fyra provinserna i norra Afghanistan – att bidra till utvecklingen av den afghanska krigsmakten (det fjärde uppdraget) – blev för de avslutande svenska kontingenterna 2013 och 2014 huvuduppgiften.

Fjärde uppdraget har en central plats i *Uppdrag Afghanistan*. Tretton

officerare som har egen erfarenhet från Afghanistan medverkar med ”berättelser”, om någon eller några av de erfarenheter som de gjorde under Afghanistaninsatsen, till exempel av OMLT. En fjortonde, överstelöjtnant Martin Liander, medverkar med en längre intervju om sina erfarenheter som OMLT-officer (lika lång text som alla berättelserna sammantagna). Initierad intervjuare är Lotta Victor Tillberg, tillika en av bokens redaktörer. Liander är en av Sveriges främsta experter på OMLT-systemet och tillika av ANA (Afghan National Army), Afghanistans armé. Det är svårt att tänka sig en mer ”annorlunda” partner än ANA. Årligen deserterar mellan en femtedel och en tredjedel. Det händer rätt ofta att vapen och annan utrustning ”försvinner”. Det är så och så med närvaron. Underrättelsemässigt läcker ANA som ett säll. Det är sällan överraskning fungerar, någon i ANA-organisationen har informerat motståndaren. I rättegångar under 2016 och 2017 har det bevisats att officerare ända upp på generalsnivå stulit från soldaternas lön och sålt utrustning för egen vinning. Det har utmätts hårda straff. Det skall bli intressant att se om det innebär att ”det nu vänt” och att ANA är på väg att normaliseras.

Jag hade gärna sett fler redaktionella kommentarer i *Uppdrag Afghanistan*. Svartmålandet av ANA dominerar i litteraturen och i media, men det finns undantag. Till de senare tycks höra den bataljon (”kandak” på pashtu) som före detta brittiske officeren Patrick Hennessey⁶ lever med under intensiva strider i Helmandprovinsen. Hennessey har skildrat sin nya tid i Helmand i boken *Kandak. Fighting with Afghans* (2012). Hennessey ger en annan och mycket mer positiv bild av ANA, i synnerhet dess officerare, än den gängse. En förklaring kan vara att ANA-truppen i Helmand utgör eliten inom ANA, men Hennesseys skildring visar i så fall ändå att det finns riktigt bra enheter inom ANA, även om de inte skulle vara många.

Stabsarbete är en av ANA:s svagare grenar. Amerikanska krigsmakten i Afghanistan tvingade ANA att tillämpa amerikansk stabsmetodik, som är betydligt mer byråkratisk än den svenska. Om det afghanska stabsarbetet inte fungerade så uteblev amerikansk tilldelning av ammunition och bränsle. Avsikten var främst att stävja den omfattande korruptionen, men ofta sattes bestraffningarna in på grund av afghansk oförmåga att leva upp till de amerikanska kraven på stabsarbete. ANA:s uppträdande gentemot den afghanska civilbefolkningen är långtifrån mönstergillt, stölder och brandskattning är vanliga. ANA är med andra ord dåliga på att efterleva policyn om att vinna civilbefolkningens ”Hearts and Minds”. Att leva dygnet runt med en sådan armé är givetvis en stor påfrestning, även om man inte var i strid. Men det svenska OMLT om cirka 40 personer, som Martin Liander var chef för, deltog dessutom i ett trettiotal strider. Detta skedde under FS 19, andra

halvåret 2010. Johanne Hildebrandt följer just detta OMLT och skildrar deras erfarenheter på ett detaljskarpt sätt i boken Krigare (2011). Hildebrandts bok kompletterar intervjun i *Uppdrag Afghanistan*.

Eftersom jag läst många andra länders skildringar av sin OMLT-verksamhet så slås jag av den respektfullhet som kännetecknar de svenska skildringarna, att lärandet kan vara ömsesidigt. Det tror jag är en stor fördel i mentorarbetet. (Att arrogans är en nackdel borde vara självklart men har uppenbarligen inte varit det för alla. Några amerikanska officerare har mördats av sina afghanska adepter. De efterföljande rättegångarna har dokumenterat anstötliga fall av arrogans.) Bo Rahmström, en av författarna till bokens berättelser, påpekar att den afghanske officer han är mentor för har 26 års krigserfarenhet och fick sitt elddop redan som 14-åring. Rahmström betonar ömsesidigheten i deras samarbete, att de lär av varandra. Det är signifikativt att de två hann bli mycket goda vänner under OMLT-uppdraget.

Under hela ISAF-uppdraget, från 2002–2014, har Sverige politiskt velat visa att vi *inte* ställer oss vid sidan av den internationella utvecklingen, utan vi fullföljer vår tradition av att vara en av FN:s trognaste medlemsnationer genom att även åta oss uppdrag inom ramen för NATO, när de är sanktionerade av FN (det femte uppdraget). Denna del av den svenska militära insatsen i Afghanistan är väldigt svagt representerad i *Uppdrag Afghanistan*, vilket är synd eftersom det kanske är den del av insatsen som tydligast går att tillämpa i vårt nationella försvar. Att det internationella samarbetet inom ramen för försvarsövningen "Aurora 17" blev en så stor framgång kan nog till dels tillskrivas decenniernas svenska erfarenheter i internationella missioner som den i Afghanistan.

Uppdrag Afghanistan skildrar främst det tredje och fjärde uppdraget, hur svensk trupp har försökt bidra till säkerheten i fyra afghanska provinser respektive stödja utvecklingen av den afghanska krigsmakten. Bildmässigt dominerar det tredje uppdraget. Boken har en undertitel – *Bilder och berättelser från en internationell insats*. Den titeln är inget "understatement". Bilderna i boken är nämligen många, så många att boken främst är en bilderbok, 152 sidor bilder mot 22 sidor berättelser (förutom bilder och berättelser finns också en fördjupningsdel om 40 sidor). Bilderna i *Uppdrag Afghanistan* håller hög fotografisk klass. För svenska Afghanistanveteraner kan den vara en värdefull minnesbok, men gör den uppdraget, som jag försökt visa är minst fem olika uppdrag, rättvisa?

1) *Bilderna beskriver inte det militära uppdraget på ett rättvisande sätt.* Om vi jämför kontingentsböckerna⁷ från Afghanistan med *Uppdrag Afghanistan*, så märker vi en stor skillnad. Kontingentsböckerna, som velat dokumentera allas individuella uppdrag i Afghanistan, är fyllda av bilder från "campen".

Johanne Hildebrandts reportagebok (2011) betonar skillnaderna i arbetsvillkor inne på campen och utanför, på temat att de som tjänstgjorde utanför inte kompensades för sitt mycket större risktagande. Drygt hälften av kontingentsdeltagarna tillbringade all sin tid på campen; stabsarbete, samband, HR, sjukvård, reparationer, kök, vakthållning, besöksarrangemang, fotografering och så vidare. I *Uppdrag Afghanistan* är de sällan med på bild. Men det finns heller inga stridsbilder, fastän det för personal i OMLT och patrullverksamheten var en så avgörande erfarenhet. En liknande engelskspråkig bok, *Frontline Afghanistan. The Devil's Playground*, går kanske för långt i krigsskildring; talibaners sadistiska avrättningsmetoder, exploderande fordon, närbilder av dödande och döende. Vore inte ett mellanting bäst? Boken visar så gott som alla arbetsmoment under patrulltjänst, men inte stridshandlingar! Hälften av deltagarna i *Uppdrag Afghanistan* var med under vinterhalvåret men boken har få vinterbilder. Såvitt jag kunnat se visar inga bilder militär från andra ISAF-nationer, som amerikaner, briter, tyskar, norrmän och så vidare. Det var ju en mycket viktig erfarenhet av ISAF, att vi samverkade med så många nationer (det femte uppdraget) och gjorde det bra. Det avspeglar inte denna bilderbok.

2) *Bilderna ökar inte förståelsen för Afghanistans kultur, men de kunde göra det om de försågs med bildtexter, vilket inga bilder har.* Bokens vackra avslutande bild visar kung Mohammed Nadir Shahs mausoleum på ett berg utanför Kabul. För den som inte vet detta är bilden bara en vy. Men bilden är sprängfylld med afghansk historia. Nadir Shah var överbefälhavare när britterna besegrades 1919. Han blev kung men mördades 1933 och efterträddes av sin son Zahir Shah, Afghanistans siste kung. Bägge var nationalister och ville återskapa Afghanistans gamla gränser (upphäva Durandlinjen). I dagens debatt i Afghanistan beskylls talibanerna med rätta för att styras från Pakistan. Nadir och Zahir var afghanska nationalister, som inte ville styras av andra länder. Att minnet av dem nu vårdas har stor bäring på vad som kommer att hända i Afghanistan. (När togs bilden? Mausoleet är numera renoverat och skinande blankt.)

Bilden på Afghanistans nationalsport, "buz-kashi" (namn på persiska med betydelsen "get-dragning") på s. 168, är mystisk för dem som inte känner till sporten. I bokens text finns en del hoppfulla inslag på temat att kvinnans ställning stärkts i Afghanistan: "När man ser kvinnor och barn gå mixat med män i Kabul då betyder det också någonting" (s. 216). Men några sådana bilder finns inte i boken, däremot "exotiska" bilder på kvinnor i burkha och gruppbilder på antingen män eller kvinnor, pojkar eller flickor. Det hade varit intressant att få veta något om de många afghaner som finns på bild i boken, men alla bilder är som nämnts utan text. (SAK:s tidning *Afghanistan-nytt* är väldigt bra på sådana personpresentationer.)

Är det verkligen sant att en bild säger mer än tusen ord? Ja, ibland men sällan som regel. Två ord, *"buz-kashi"*, kan vara nyckeln till förståelsen av en bild som annars är obegriplig.

Utvärderingarna av Afghanistaninsatsen och boken *Uppdrag Afghanistan*

Nu är vi inne i en viktig fas då de dyrköpta erfarenheterna för Afghanistan skall tas till vara eller "försnillas". Inte helt överraskande så står det strid om erfarenheternas värde, att de var kostsamma är alla överens om.

I Afghanistanutredningen (SOU 2017:16) framhålls att uppdraget i Afghanistan förändrades över tid, men fokus läggs på det andra och tredje uppdraget, att förbättra säkerhetsläget i fyra provinser utan eller med tillämpning av COIN. Domen är hård: "Säkerhetsläget i Afghanistan i dag, inklusive i de fyra PRT-provinserna, är nedslående. De afghanska säkerhetsstyrkorna uppvisar betydande brister i förmåga. De svenska militära insatserna har inte lyckats bidra till hållbar säkerhet. Insatserna har dock haft en positiv inverkan på Försvarmaktens utveckling."

Utredaren, Tone Tingsgård, var vice ordförande i försvarsutskottet 1998–2006 och medansvarig till beslutet att Sverige skulle engagera sig i de fyra provinsernas utveckling, men utan adekvat resurstilldelning. En bataljon kan *inte* upprätthålla säkerhetsläget för en befolkning om 2,4 miljoner, utspridda över en bergig terräng av Götalands storlek, utan järnvägar och med ett glest vägnät som måste minröjas. Finns det någon som på allvar tror det? Försvarmaktens uppdragstaktik förutsätter att uppdragen är realistiska, inte "mission impossible". Afghanistanutredningen borde framhållit det politiska ansvaret för att resurstilldelningen inte matchade uppdraget. Om man inte tilldelar tillräckliga resurser så måste man krympa uppdraget, förslagsvis enbart satsat på OMLT. Varför gjorde inte svenska försvarspolitikern det? Varför problematiserar inte Tone Tingsgård det politiska uppdraget?

En som verkligen utvärderar våra politikernas agerande i detalj i Afghanistanfrågan är Wilhelm Agrell i boken *Ett krig här och nu. Sveriges väg till väpnad konflikt i Afghanistan*. Agrell visar att våra försvarspolitikern gjorde grova felbedömningar av säkerhetsläget i Afghanistan men även centrala instanser i Försvarmakten, som Must, trodde 2005 att säkerheten var mycket bättre än vad som var fallet: "... hela den svenska PRT-insatsen planerats på en underrättelsemässig glädjekalkyl" (s. 134).

Magnus Johnsson (doktorsavhandling 2017) finner att kontingentscheferna – han har intervjuat de tretton som tjänstgjorde mellan 2006 och 2013⁸ – hade ett mycket stort handlingsutrymme. Huvudförklaringen var att

politikerna hittat på ett uppdrag som de inte visste hur det skulle lösas, eftersom det var olösligt när säkerhetsläget förvärrades. Så det var väldigt praktiskt att göra det till kontingentschefernas ansvar att lyckas. De senare kom att tolka sina uppdrag olika, vilket i kombination med de korta, halvårsvisa, kontingentstiderna försvårade allt långsiktigt arbete.

FOI:s rapport, *Det är på riktigt nu*, är en konkret analys av hur väl eller mindre väl olika system, rutiner, vapen och utrustningsdetaljer fungerade under Afghanistaninsatsen. Rapporten ger såväl ros som ris. Många processer var för långsamma, till exempel avseende materielförnyelse, andra var underdimensionerade, som logistik och transporter. Vissa förmågor som utvecklades i Afghanistan, exempelvis underrättelseverksamhet med hjälp av UAV:er, har stor relevans för det nationella försvaret, andra kan kräva ominläring. Det nationella försvaret måste kunna möta en motståndare som opererar i stora förband, med alla försvarsgrenar och med toppmodern utrustning, vilket förvisso inte kännetecknade talibanerna. Rapporten visar på ett ökat förtroende för Försvarsmaktens reglementen och instruktionsböcker. Erfarenheten från Afghanistan är att de stämmer, att de håller "när det gäller".

I den pågående utvärderingsdiskussionen anser jag att *Uppdrag Afghanistan* lämnar följande bidrag. Berättelserna i boken betonar vikten av flexibilitet, förmågan till improvisation, rätten till lokalt beslutsfattande, att det aktiva elddopet, att själv skjuta för att kanske döda, är svårare än det passiva, att bli beskuten. Detta är inga nyheter, men de förtjänar att upprepas. Boken kan bidra till att höja självförtroendet inom Försvarsmakten inom ett viktigt område. Svenska officerare visade sig i Afghanistan vara mästare på att samverka med sina afghanska kollegor. Trots de många åren av svensk neutralitet och satsning på svenska lösningar så fungerar svensk trupp väl internationellt. Den svenska Försvarsmakten är internationellt en värdefull samarbetspartner.

Slutkommentarer

1. Alla uppgifter om de etniska gruppernas storlek är osäkra, dels för att folkräkningarna i Afghanistan är otillförlitliga och dels snabbt blir föråldrade till följd av in- och utvandring. De flesta etniska grupper i Afghanistan finns också i grannländerna: Uzbekistan, Tadzjikistan, Pakistan, Iran och Turkmenistan.
2. Dostum har inreseförbud i USA, men i övrigt påminner inte den amerikanska administrationen om Dostums många krigsförbrytelser. Haagdomstolen har inte tagit upp fallet Dostum.
3. Jack Fairweathers *The Good War*, s. 141–142.
4. Summan om 685 miljarder dollar är hämtad från CRS ("Congressional Research Service") årsrapport från 2015. Många andra beräkningar av det amerikanska Afghanistanengagemanget anger ändå högre värden.

5. Wilhelm Agrell, *Ett krig här och nu*. 2013, s. 326.
6. Författare till världssuccén *The Junior Officer's Reading Club* (2010).
7. Ett flertal kontingenter till Afghanistan gav ut egna minnesböcker. Ofta stora böcker med ett rikt bildmaterial i färg och mängder av berättelser.
8. Torbjörn Larsson var chef för två kontingenter, FS 14 och FS 23.

Referenser

- Afghanistanutredningen. *Sverige i Afghanistan 2001–2014*. SOU 2017:16, Stockholm: Utrikesdepartementet. 2017.
- Agrell, Wilhelm. *Ett krig här och nu. Sveriges väg till väpnad konflikt i Afghanistan*. Stockholm: Atlantis. 2013.
- Barfield, Thomas. *Afghanistan. A Cultural and Political History*. Princeton: Princeton University Press. 2010.
- Bird, Tim & Alex Marshall. *Afghanistan. How the West Lost Its Way*. New Haven: Yale University Press. 2011.
- Björkman, Torsten. *Den tioåriga "expeditionen" – några lärdomar från Afghanistan*. Stockholm: Försvarshögskolan (FHS 886/2010:43). 2012.
- Bolger, Daniel. *Why We Lost. A General's Inside Account of the Iraq and Afghanistan Wars*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt. 2014.
- Braithwaite, Rodric. *Afghanitsy. The Russians in Afghanistan 1979–89*. London: Profile Books. 2011.
- Fairweather, Jack. *The Good War. Why We Couldn't Win the War or the Peace in Afghanistan*. London: Vintage. 2014.
- Fergusson, James. *Taliban. The True Story of the World's Most Feared Guerrilla Fighters*. London: Transworld Publishers. 2010.
- FOI. *Det är på riktigt nu! Hur det svenska Isaf-deltagandet har påverkat Försvarsmakten*. Stockholm: FOI 2016 06 15.
- Gall, Sandy. *War Against the Taliban. Why It All Went Wrong in Afghanistan*. London: Bloomsbury. 2012.
- Giustozz, Antonio: "Military Adaptation in the Taliban 2001–2011" i Farrell, Theo, Frans Osinga & James Russell (editors). *Military Adaptation in Afghanistan*. Stanford: Stanford University Press. 2013.
- Haaland, Torunn Laugen: "The Limits to Learning in Military Operations. Bottom-Up Adaptation in the Norwegian Army in Afghanistan 2007–2012" i *The Journal of Strategic Studies*. Vol. 39, Dec 2016. London: Routledge.
- Hammes, Thomas X. *The Sling and the Stone. On War in the 21st Century*. St. Paul: Zenith Press, 2004.
- Hastings, Michael. *The Operators. The Wild and Terrifying Inside Story of America's War in Afghanistan*. London: Orion Publishing Group. 2012.

- Hennessey, Patrick. *Kandak: Fighting with Afghans*. London: Penguin Books. 2013.
- Hildebrandt, Johanne. *Krigare: ett personligt reportage om de svenska soldaterna i Afghanistan*. Stockholm: Bokförlaget Forum. 2011.
- Holmberg, Arita & Jan Hallenberg (editors). *The Swedish Presence in Afghanistan. Security and Defence Transformation*. London: Routledge. 2017.
- Huor, Jesper. *I väntan på talibanerna. Afghanistan inifrån*. Stockholm: Ordfront. 2010.
- Johnsson, Magnus. *Strategic Colonels. The Discretion of Swedish Force Commanders in Afghanistan 2006–2013*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. 2017 (doktorsavhandling i statsvetenskap).
- Johnsson, Magnus: ”Kapitel 5. MOTs, Juliette and omelettes; temporary tactical adaptations as the postmodern, interoperable force awaits the anticipated operation?” i Holmberg & Hallenberg, 2017.
- Jones, Seth. *In the Graveyard of Empires. America's War in Afghanistan*. New York: W.W. Norton & Company. 2009.
- Kontingentrapport: FS 23. *Afghanistan maj–december 2012. Vår resa var mot solen*. Stockholm: Försvarsmakten. 2013.
- O'Connell, Aaron (editor). *Our Latest Longest War. Losing Hearts and Minds in Afghanistan*. Chicago: University of Chicago Press. 2017.
- Rid, Thomas & Martin Zapfe: ”Mission Command Without a Mission: German Military Adaptation in Afghanistan” i Farrell, Theo, Frans Osinga & James Russell (editors). *Military Adaptation in Afghanistan*. Stanford: Stanford University Press. 2013.
- Ryan, Mike. *Frontline Afghanistan. The Devil's Playground*. Gloucestershire: Spellmount. 2010.
- Svenska Afghanistankommittén. *Verksamhetsberättelse & årsredovisning för vart och ett av åren 2002–2014*. Stockholm: SAK.
- Tingsgård, Tone. *Sverige i Afghanistan*. Betänkande av Afghanistanutredningen. SOU 2017:16.
- Woodward, Bob. *Obama's Wars*. New York: Simon & Schuster. 2010.

Jag tycker att det är viktigt att man pratar om det här med livserfarenhet och sådana saker. Jag tror att människor som har mer livserfarenhet har lättare att hantera komplexa situationer. Det vill säga att du fortare kommer upp från novis till en annan nivå därför att du har lättare att kunna sätta saker i ett sammanhang. Detta gäller naturligtvis inte alla, men om man ska vara väldigt grov, så tror jag att det är så eftersom man har fler saker att relatera till och man kan förstå saker bättre än vad en artonåring kanske kan.

Uppdrag chefs. 129

”Det är det första ackordet du kan välja, allt annat är konsekvenser”

Bo Göranson

*Citatet är en kraft: inte att bevara utan att rena,
lösgöra från sitt sammanhang, bryta ned;
den enda kraft som ännu ger hopp om att något ska överleva
denna epok –
därför att det har brutits ut ur den.*

Karl Kraus (1874–1936), österrikisk författare

Konsten ska få dig att se

Konsten ska få oss att se spänningar mellan olika perspektiv. Konsten ska inte föra fram eller förstärka en viss moralisk ståndpunkt. Detta är temat i förordet till Joseph Conrads roman *Negern på Narcissus* där han säger:

”Min uppgift som jag försöker uppfylla är att med det skrivna ordets kraft få dig att höra, få dig att känna – det är framförallt att få dig att se. Detta – och inget annat, det är allt.”

Konstnären ger den verklighet han beskriver en intensivare framtoning. Han griper verkligheten och skapar om den så att var och en som tar del av vad han skapat säger sig: Så är det, jag känner igen vad jag alltid vetat men inte haft ro och allvar nog att stanna kvar vid. Eller kanske tvärtom: Detta är för mig en ny erfarenhet som jag tar med mig. Den ger mig möjlighet att kasta nytt ljus på invanda schabloner och utveckla min fantasikänsla.

Reflektion är inte alltid en process i harmoni och balans. Den kan uppstå efter ”grundkänning” som Joseph Conrad beskriver så här:

”Tänk er att man satt en karl att med förbundna ögon köra en flyttvagn på dålig väg. Jag kan försäkra er att jag både rös och svettades över mitt uppdrag. Det är ju så att det för en sjöman står som den oförlåtliga synden att få grundkänning med ett fartyg som under hans vård antas hålla sig flott hela tiden. Det är kanske ingen annan som märker något men man glömmer

aldrig stöten, förstår ni. Det är en stöt rätt i hjärtat. Man kommer ihåg den, man drömmer om den, man vaknar på natten och tänker på den – årtal efteråt – och blir ömsom varm och kall över hela kroppen.”

*

August Strindberg gestaltar samma kunskapsteoretiska perspektiv som Joseph Conrad: vad det innebär att *se*? I sitt kammarspel *Påsk* gestaltar Strindberg den hårt drabbade familjen Heyst, fadern har förskingrat och familjen står under hot om vräkning från sin bostad. Dottern Eleonora säger till gymnasisten Benjamin som är inackorderad i familjen:

”Lägg nu märke till det, att den ena människan kan se det som den andre inte ser. Var därför inte så säker på dina ögon.”

Vår teknologiska kultur riskerar att driva in oss i en position där vår identitet präglas av att vi blir automater. En automat kan aldrig ifrågasätta sig själv, den kräver klarspråk och entydighet. Det mångtydiga kan bränna till och få tanken att flamma upp. Eleonora upprättar en gemenskap med Benjamin som får honom att börja tänka.

”Jag förstår egentligen inte orden du säger, men jag tycker mig fatta meningen av dina tankar!” säger Benjamin. Och vidare: ”Allt vad du säger tycker jag mig ha tänkt jag också.”

Det är i dialog med Eleonora som Benjamin börjar se längre och upptäcka sig själv som fastlåst i ett fruset system.

*

Vid ett seminarium på KTH i mars 1975 presenterade Alf Sjöberg sin tolkning av Brechts *Galilei*. I diskussionen vid symposiet över temat *Galilei och forskningens frihet* deltog människor med olika bakgrund: från teatern, filosofin, juridiken, ekonomin och från arbetslivet. Diskussionerna innebar inte att någon enighet uppnåddes men exemplet Brechts *Galilei* i Sjöbergs utläggning stimulerade till en dialog där insikter om brytpunkter för oenigheten blev formulerade och uppslag för fortsatt reflektion diskuterades. Samarbetet med Alf Sjöberg och Dramaten gav impulser till ett fortsatt arbete på att formulera relationen mellan konst och vetenskap.

Ett symposium med temat *Konst och samhällsförändring* som arrangerades av Samarbetskommittén för långsiktigmotiverad forskning (SALFO) utgick från Willy Kyrklunds pjäs *Gudar och människor*, som sattes upp på Dramaten 1977.

Några frågor som formulerades vid symposiet var: Finns det ting som konsterna – vissa konster – kan uttrycka men vetenskapen inte? Hur kan

konsten ges en plats i tvärvetenskapligt arbete genom att hjälpa till att *fylla ut inom fältet* den kalkylerande vetenskapen inte når?

Symposiet i regi av SALFO gav värdefulla erfarenheter för etablerandet av Dialogseminariet som öppnade 1985 på Dramaten i ett samarbete med Arbetslivscentrum och senare med KTH. Dialogseminariet inrättades 2004 som kollegium (nätverk) av Vetenskapsrådet, ett samarbete mellan KTH, KMH och Konstfack i Stockholm; samtidigt presenterades innehållet till verksamheten vid KTH i essän *Dialogseminarium – ett laboratorium för det analogiska tänkandet*.

Den inre bilden

I scenen från Fingalsgrottan i Strindbergs *Ett drömspel* förklarar Indras dotter för diktaren hur inre bilder växer fram när du håller en snäcka för örat:

”Har du ej som barn hållit en snäcka för örat och hört... hört ditt hjärteblod susa, dina tankars sorl i hjärnan, bristningen av tusen små utnötta trådar i din kropps vävnad... detta hör ni i den lilla snäckan, föreställ dig då vad som kan höras i denna stora!”

De litterära klassikerna är snäckor vi kan använda för att förstå och bearbeta våra erfarenheter, vårt medvetande och vårt språk. Inom Dialogseminariet vid Dramaten har vi utvecklat ett laboratorium inom vår forskning i *Yrkeskunnande och teknologi* för att experimentera med konstnärliga uttrycksformer. Ett exempel är pjäsen *Bortom all visshet. En scenisk gestaltning av mötet mellan Turing och Wittgenstein – deras livsöden och kunskapssyn* av Bo Göransson & Anders Karlquist som framfördes på ett Dialogseminarium på Dramaten i februari 1992. Den kom senare att spelas i Norwich och Cambridge, England, Innsbruck, Österrike och Bodö, Norge. Samtliga tillfällen var arrangerade Dialogseminarier.

Den inre gestalten

Poeten Tomas Tranströmer formulerar sig så här i *Minnena ser mig*:

”[...] inom mig bär jag mina tidigare ansikten som ett träd sina årsringar: det är summan av dem som är jag. Spegeln ser bara mitt senaste ansikte, jag känner alla mina tidigare.”

François Jacob, fransk ärftlighetsforskare som fick nobelpriset i medicin 1965 för upptäckter rörande genetisk styrning av enzym och virussyntes, skriver i sin biografi *Den inre gestalten*:

”Jag bär inom mig sedan barndomen en sorts skulpterad inre gestalt, som

ger kontinuitet åt mitt liv, och som är dess intimare del, den hårdaste kärnan i min karaktär. Den gestalten har jag skulpterat på hela livet. Ideligen har jag gjort retuscheringar. Jag har filat på den. Jag har putsat den. Jag har polerat den. Håljärn och mejsel har varit möten och kombinationer. Rytmer som tränger sig fram.”

François Jacob var soldat i de fria franska styrkorna som skickades genom Afrika med en bataljon infödda soldater från Tchad. Utslagen, söndertrasad av granater och som återkommen till Paris blir han nybörjare på Institut Pasteur och häpen upptäcker forskningen och biologin. *Den inre gestalten* innebär att livserfarenhet har en betydelse.

Kombinationsintelligens

Termen är hämtad från poeten Gunnar Ekelöf. Det blir viktigt att lyfta begreppet kombinationsintelligens och ge det ett innehåll som en kontrast till den nya trenden att artificiell intelligens kan lösa alltmer kvalificerade arbetsuppgifter för exempelvis läkare, advokater, officerare etc.

Forskningsområdet Yrkeskunnande och teknologi (YoT) har ställt sig som en motvikt till artificiell intelligens; forskarna har skrivit avhandlingar om hur professionella tänker och handlar i situationer som är svåra eller omöjliga för noviser att utföra, ett konstnärskap i utövandet av en mänsklig intelligens för att uppfinna nya förbindelser – ett analogiskt tänkande – som är en del av en kombinationsintelligens.

Gunnar Ekelöf uppmärksammar förmågan ”att tillämpa mitt vetande, att transmutera sinnesintryck i tankar och tankar i erfarenhet eller sinnesintryck i känslor och känslor i erfarenhet. Varje människa måste vara konstnär. Konstnär är nämligen en dylik transformator. [...] Konstnärens verk är hans erfarenhet.”

*

Den andra maskinåldern med undertiteln *Arbete, utveckling och välbefinnande i en tid av lysande teknologi* av MIT-forskarna Erik Brynjolfsson och Andrew McAfee har haft ett stort genomslag i en idédebatt om teknologisk utveckling. Det teknologiska spåret är forskningsområdet artificiell intelligens (AI). Jag ställer frågan med utgångspunkt i den artificiella intelligensens grundare Alan Turing om vi ska lyckas göra människan till en maskin; jag vill anknyta till en japansk framtidsstudie från 1972 som myntar idén om *informations-samhället*.

Digitalisering och automatisering motiveras med att det är nödvändigt att hänga med, för att inte hamna på efterkälken.

*

Här finns anledning att påminna om Jonas Haggrens slutackord vid CSMS konferens *Modern militär professionalism* på KTH 14–15 juni 2017: "Invest in Human Capital. Much more adaptive than technology."

Vid den internationella konferensen *Skill and Technology: On Diderot, Education and the Third Culture* på Dramaten 1993 uppmärksammades KTH:s motto – Vetenskap och konst – av rektor Janne Carlsson i öppningsanförandet: "Det är en konstant påminnelse att inte glömma icke tekniska aspekter i vårt dagliga arbete. d'Alembert, som var en portalfigur bakom encyklopediprojektet tillsammans med Diderot, betonade att all vår kunskap är erfarenhetsgrundad vilket också är en förbindelse med forskningsområdet *Yrkeskunnande och teknologi*."

Varför Diderot som utgångspunkt för konferensen? Nobelpristagaren i medicin 1973 Gerald Edelman har varit delaktig i den omfattande forskning kring medvetandets gåta som pågått under 1980-talet, dokumenterad i boken *Bright Air, Brilliant Fire. On the Matter of the Mind* (1992). Edelman argumenterar för att Diderot i den filosofiska dialogen *d'Alemberts dröm* gestaltar insikter om minne, medvetande och språk som ligger i forskningsfronten idag när det gäller att förstå hur vårt medvetande uppstår och utvecklas. *Tvåhundra år tillbaka i tiden kliver Diderot fram och placerar sig i centrum för en angelägen och aktuell diskussion som problematiserar anspråken från AIs företrädare.*

Regler och regelföljande

Den mångfald som finns av olikartade verksamheter eller olikartade förhållningssätt var något som kom i centrum för filosofen Ludwig Wittgensteins intresse. I *Om visshet* uttrycker han sig så här: "Jämför ett ords betydelse med en tjänstemans funktion. Och olika betydelser med olika funktioner."

Wittgenstein uppmärksammar funktioner i en organisation därför att *olika funktioner medför och baseras på olika erfarenheter* av verkligheten.

Vad innebär det att följa en regel? När Wittgenstein ställer denna fråga så leder det över till ett resonemang om mänskliga handlingar eller praxis och inte minst till frågan om säkerheten i att handla. Vi lärs in i en praxis genom exempel, förebilder. Gestaltningen av exempel är en avgörande kompetens.

Det finns exempel som är goda, som leder tankarna i ”rätt” riktning som uppfriskar förståndet, och det finns exempel som omöjliggör en förståelse av andan i en praxis. Andan i en praxis kan inte göras explicit genom en formell beskrivning. Det kräver en gestaltsförmåga genom exempel och att det följs upp av lärande, av inövning.

Erfarenhetsbegreppet

Erfarenhetsbegreppet omfattar tre dimensioner: (i) *Egen erfarenhet*; (ii) *Andras erfarenhet*; (iii) *Konsten som ska få dig att se*.

Den komplicerade erfarenheten, *den tysta kunskapen*, kan vi inte nå med direkta metoder utan den indirekta väg vi måste gå är genom konsten som är den arena där den tysta kunskapen gestaltas.

Ludwig Wittgensteins språkfilosofi är grunden för det kunskapsteoretiska perspektivet inom Dialogseminariet. Wittgenstein påminner om att en förståelse av mänskliga handlingar står i en inre relation till en förståelse av konstnärliga uttrycksformer. Konsten har en förmåga att på ett indirekt sätt gestalta fenomenet ”det osägbara” som är den term Wittgenstein använder. De mest kritiska inslagen i mänskliga handlingar kan inte förstås analytiskt, som till exempel ett problem inom matematiken och dess tillämpningar, utan måste betraktas från ett estetiskt perspektiv om vi vill fånga den mänskliga dimensionen. Wittgenstein hänvisar till en tystnad som inte kan programmeras. Intimare röstlägen som är omöjliga att behärska eftersom här finns en personlig signatur som inte tar order. Och vad som kommer ut av denna oåtkomliga tystnad kan inte förutses.

Att titta i Wittgensteins mening är hårt arbete, det är förmågan till en närvaro som talandet inte ger, det är förmågan att kunna lyssna.

*

I boken *Uppdrag utland* uppmärksammas hur Dialogseminariet och dialogseminariemetoden har använts sedan 1999 för att bland annat synliggöra och utveckla kunskaper på ledarskapsområdet. Ett Dialogseminarium hölls på Dramaten i oktober 2008, *Uppdrag utland – Mission Abroad* med temat *I främmande land – ett dialogseminarium om riddarmoral, ära och mod*.

Miguel Cervantes berättelse *Don Quijote*, som utkom i två delar 1605 och 1615, är en gestaltning av det personliga ställningstagandets betydelse, om omdömet och den eviga kampen för goda värden. Här behandlas en liknande problematik som svenska soldater möter i internationell tjänst. Skådespelare på Dramaten gestaltade delar av Cervantes berättelse i regi av Karl

Dunér. Deltagare som medverkat i projektet *Internationella erfarenheter* deltog i ett samtal under ledning av Peter Tillberg.

Cervantes formulerar i några minnesanteckningar: "berättelsen ska vara enkel men schablonisera varken karaktärer eller teman". Arbetet bör genom-syras av paradoxer: ingen människa är endast förnuftig eller galen, en dualism där ingen människa är god eller ond rakt igenom. Närvaron av de bägge egenskaperna måste finnas i samma person. De två ledande gestalterna Sancho Panza och Don Quijote i Cervantes berättelse är två sidor av samma mynt.

Don Quijote är en av världslitteraturens stora romaner och har fått avgörande betydelse för senare romankonst. Det finns en förbindelse till Denis Diderots dialogroman *Rameaus brorson*, utgiven av Goethe i Leipzig 1804. Diderot upprättar en distans till dialogens två roller. I *Rameaus brorson* gestaltar han konfrontationen mellan olika kunskapstraditioner. Diderot sätter "veta att" över och i motsatsställning till "veta hur" och därmed utmanar han i romanen en grundsats i modern filosofi, nämligen att praktisk kunskap ytterst har en teoretisk bas. Enligt Diderots syn är olika sorters kunskap – den praktiska och den teoretiska – inte bara radikalt oförenliga utan utkämpar i själva verket en kamp med varandra i den sociala världen. Diderot visar hur de problematiserar varandra.

Cervantes säger i sina minnesanteckningar att tänkesätt är sprungna ur erfarenheter och måste användas med omsorg. Vår tillvaro i världen går ständigt i takt och mottakt. Motsättningen löses inte upp. Mästerskapet i Cervantes *Don Quijote* och Diderots *Rameaus brorson* är att författarna inte tar ställning i kampen mellan känsla och intellekt, utan behåller komplexiteten och det motsägelsefyllda i detta spel mellan olika skikt i sina egna personer vilket i överförd bemärkelse blir en gestaltning av en paradoxal kunskapssyn. *Det är genom konstnärskapet hos Cervantes och Diderot vi ser denna paradox.*

*

I efterordet – "inget läge är det andra likt" – i boken *Uppdrag chef* presenteras en fin text av Anders Brännström, som han läste i P1:s "Tankar för dagen" den 27 mars 2006, där han ger en innebörd till erfarenhetsbegreppet: "Att vistas ute i verkligheten och lära sig av möten och samarbete med andra människor är det som leder till framgång. Att behöva välja och att hela tiden lära sig, såväl av andras som av egna framgångar och misstag."

Anders Brännström formulerar ett perspektiv på den paradoxala kunskapssyn jag skisserat med stöd i Cervantes och Diderot. En balansgång mellan ytterligheter, där någon återspolningsknapp aldrig finns att tillgå.

En god vän till Anders Brännström uttryckte det så här i ett samtal: "Livet är ingen generalrepetition, det är själva föreställningen."

*

I en intervju med Jan-Gunnar Isberg i boken *Uppdrag chef* 12 december 2008, får han frågan: "Det låter som att du ser möjligheter i regler och mandat, snarare än begränsningar?" Och han svarar: "Ja absolut. Det är alltså möjligt att vrida och vända på mandat och *rules of engagement*. Alltid är det någonting som passar."

*

Tonsättaren och dirigenten Igor Stravinsky formulerar sig i sin bok *Musikalisk poetik* så här:

"Uppfinningsförmåga förutsätter fantasi men de två får inte förväxlas. Ty att uppfinna inbegriper att man finner och förverkligar. Det vi i fantasin föreställer oss behöver däremot inte ta konkret form. Det kan mycket väl förbli bara en möjlighet; men man kan inte tänka sig en uppfinning som inte förverkligas.

Vi sysslar alltså inte med fantasin som sådan, utan med den skapande fantasin. Den som hjälper oss från konception till utförande."

En uppförandep Praxis utvecklas som en uppsättning regler i efterhand säger Stravinsky. I läroböckerna hänvisas till ett urval regler som i efterhand har kunnat göras explicita.

Allt utvecklingsarbete innebär att nya regler skapas. Spelreglerna kräver en underordning och disciplin. Sofokles utvecklar ett förhållningssätt i *Antigone*:

Hur vis han vara må, är det ej skam,
Att lära sig av andra och ej heller
Att icke spanna bågen alltför hårt.

Du ser hur trädet som för vårens flöden
Mjukt böjer sig, bevarar så sin gren;
Men det som stretar mot, rycks upp med roten.
(översättning av Hjalmar Gullberg)

Det är uppenbart att det förhållningssätt som uttrycks här är idealistiskt och problematiskt. Vi ska återkomma till detta i Joakim Svarthedens exempel *Slagfältet och schackbrädet*.

”Om du skulle ge ett råd till en yngre kollega som ska ner och göra samma jobb. Vad skull du ge för råd?”

”Första konfrontationen är helt avgörande. Misslyckas du där då går det snett”, svarar Jan-Gunnar Isberg.

Witold Gombrowicz pjäs *Vigseln* hade premiär på Dramaten i december 1966 i regi av Alf Sjöberg. När jag såg den var jag tjugofem år och arbetade som matematiker vid FOA för att utveckla modeller inom beslutsteorin.

Gombrowicz säger i den första delen av *Dagboken* att kunskap, vilken kunskap det än är, från den exaktaste matematik till konstens dunklaste suggestioner, inte har till uppgift att stilla sinnet utan att ”försätta det i ett tillstånd av vibration och spänning”. Det var nog så att jag hos Gombrowicz upptäckte något totalt oförenligt med min kunskapsteori som tillämpad matematiker.

När jag i början av sjuttioalet inledde min forskning om *Yrkeskunnande och teknologi* vid KTH hade mitt intresse för Gombrowicz syn på kunskap fått nya impulser genom läsningen av hans mästerverk *Ferdydurke* där han säger att ”det är första ackordet du kan välja, allt annat är konsekvenser”.

I ett fiktivt brev till Witold Gombrowicz skriver jag så här:

”Din idé om att konst skapas i varje ögonblick i vardagslivet, som du säger i *Ferdydurke*, utvecklar du i *Dagboken*. Det kunde stå som ett credo för yrkeskunnandet, kravet på reflektion:

Ett konstverk är inte en fråga om en enda tanke eller en enda upptäckt, det är en skapelse av en människa som slagit ner sina bopålar i sin egen gruva och ur den hela tiden utvinner nya mineraler.”

Det här påminner starkt om idéer som Diderot utvecklat om ”reflektionen som en sjukdom som måste ha sitt förlopp” och Wittgensteins språkfilosofi som ”massage för mentala kramper”.

I en intervju med Hans Ilis-Alm i boken *Uppdrag chef* avslutas intervjun med en fråga:

”Är det någonting, du vill tillägga till det som vi har talat om?”

”Jag tycker det är viktigt att man pratar om det här med *livserfarenhet* och sådana saker. Jag tror att människor som har *livserfarenhet* har lättare att hantera komplexa situationer.”

François Jacob, ärftlighetsforskaren från Institut Pasteur, säger i sin bok *Den inre gestalten*:

”Alltså hyser jag inom mig inte bara en idealperson som jag ständigt jämför mig med. Jag bär också med mig en hel serie moraliska figurer med totalt

motsatta egenskaper, som i min inbillning alltid är redo att bli mina motspelare i situationer och dialoger, inpräntade i mitt huvud sedan barndomen eller ungdomen. För alla roller i denna möjliga repertoar, för alla rollfack, som omger mig och direkt berör mig, äger jag alltså skådespelare redo att ge stickreplikerna i de komedier och tragedier som skrivits in i mig för längesedan. Där finns inte en gest, inte ett ord som inte bestämts av den inre gestalten.”

Den inre gestalten innebär att livserfarenhet har betydelse.

Skådespelaren Keve Hjelm säger vid ett Dialogseminarium i november 1998:

”På mig verkar det som rädslan för tystnaden, långsamheten och tomrummet är vanligare bland personer som mer läser sig till kunskaper om livet än skaffar sig kroppsliga erfarenheter av det.”

*

I boken *Uppdrag Afghanistan* reflekterar Joakim Svartheden på ett övertygande sätt över en falsk analogi mellan slagfältet och schackbrädet:

”På ett vis förefaller schackspelet som en enda metafor för utövningen av officersyrket.

Men hur många analogier det må finnas mellan fältet och brädet, är en väpnad konflikt inte ett parti schack. Den moderna konflikten är inte en drabbning mellan två tydliga parter, där uppsättningen är given och varje drag öppet, där pjäserna rör sig i given riktning en i taget, där öppningen är lottad och reglerna entydiga, där man erbjuder remi och en fuskare alltid förlorar.”

Joakim Svartheden exemplifierar med ett antal militära professioner där analogin med schackspelet inte håller: sambandsofficer, underrättelseofficer, plutonchef, militärpastor.

”Med den kompanichef som i framryckningen bakom de lokala förband han ska stödja, är med om att köra sönder vägar, broar och grödor. Med den kompanichef som måste säga till bataljonschefen att given order inte kan effektueras med vare sig mål eller liv i behåll. [...] Eller den bataljonchef som måste omtolka *Rules of Engagement* sedan stridsfordon tillförts förbandet. [...] Schackmästarens figurer går heller inte i oväntad riktning. De förlamas inte av akuta stressreaktioner.”

*

Att datorn idag har förmåga att vinna i schack är ett ständigt återkommande exempel på hur AI gör framsteg som blir ett viktigt argument för optimismen om att alltmer kvalificerade tillämpningar ska erövrats. Jag introducerade

boken *Den andra maskinåldern* med undertiteln *Arbete, utveckling och välbefinnande i en tid av lysande teknologi* under temat kombinationsintelligens. Den är skriven av MIT-forskarna Erik Brynjolfsson och Andrew McAfee. En kollega vid MIT, fysikern, Max Tegemark, lovordar i en bok om "*superintelligence*" – *Life 3.0* – den utopi "*Digital Athens*" som skisseras av Erik Brynjolfsson. Medborgarna i det antika Athen hade ett bra liv i "lättja" där de kunde "*enjoy democracy, art and games*" beroende på att de hade slavar som utförde det nödvändiga vardagliga arbetet. Varför inte ersätta slavarne med "*AI-powered robots, creating a digital utopia that everyone can enjoy*" föreslår Brynjolfsson. Tanken finns utvecklad i en bok av André Gorz: *Vägen till paradiset. Bortom arbetssamhället*, Alfabeta, 1984.

*

Jag recenserade 1985 *Vägen till paradiset* av André Gorz, som saknade en kunskapsteoretisk och idéhistorisk fördjupning. Boken var en del av en trend under 1980-talet att satsa på AI och etablerandet av informationssamhället. Den klingade av under 1990-talet då anslag till AI-forskning drogs in eftersom de förväntningar och visioner som skisserades inte infriades. "*AI safety winter*" är idag ett uttryck för en ny trend som används i böcker om en strategi för en "*superintelligence*".

År 1988 genomfördes på Dramaten en internationell konferens med temat *Culture, Language and Artificial Intelligence* med 350 deltagare från Japan och 14 andra länder i Europa och USA med ett innehåll som jag har kallat kombinationsintelligens. Det är detta perspektiv som på nytt måste aktiveras som en motvikt.

*

Time sharing-tekniken utvecklades och marknadsfördes i början av 1970-talet, av företagskoncernen General Electric, som "dialogdatorn". I marknadsföringen skulle *time sharing*-tekniken bli ett nytt "verktyg" för yrkesgrupper som till exempel företagsledare, ingenjörer, ekonomer, handläggare, läkare. Oenigheten om valet av nya användningsområden var i fokus. En framträdande person var matematikern John G. Kemeny vid Dartmouth College.

Kemeny förslår att man ska datorisera arbetsförmedlingen som ett bra exempel på vad man kan göra med *time sharing*-tekniken. Det är emellertid två helt olika saker att boka en plats på ett flygplan och att komma fram till ett arbete som matchar en persons kunnande och som ska passa honom eller henne i socialt avseende. Dessa problem är inte på något sätt jämförbara.

I min avhandling *Det praktiska intellektet* (1990) var ett inslag att uppvisa risken med att dra falska analogier mellan människan och datorn. Det kvalificerade yrkeskunnandet utvecklas genom att lära sig att se skillnader i verklighetens mångfald. Det kan inte reduceras till hjärnans informationsbehandling. Mina erfarenheter när jag skrev avhandlingen var att jag ansvarade som systemkonsult inom General Electric för en utveckling av en seminarierie på temat "Planeringsarbete med *time sharing*". Som en kontrast till den diskussion om framtidsbilder för informationssamhället som fördes i USA och Japan vid denna tid, byggde denna seminarierie i hög grad på exempel och praktikfall från arbetlivet.

Informationssamhället myntades i en japansk framtidsstudie 1972; det var mot bakgrund av de omvälvande möjligheter som den parlamentariska utredningen i Japan såg i *time sharing*-tekniken. Informationssamhället skulle vara genomfört år 2000. För att visionerna skulle kunna realiseras måste en "datormentalitet" (*computer mind*) etableras till 1985. Alla medborgare behövde snarast få en datateknisk utbildning.

I en ny framtidsstudie 1985 växte en annan inställning fram. "Datormentaliteten" tonas ner. Tvärtom problematiseras informationssamhället. Ett citat från framtidsstudien 1985:

"Jag vet inte varför men jag känner mig nedstämd och förlorar mitt självförtroende. Vi människor skulle använda oss av datorer, men maskinerna håller gradvis på att ta över, och vi måste anpassa oss till deras sätt att arbeta. Datorer är som bebisar, de kan inte anpassa sig: de vägrar att förstå sådana mänskliga begrepp som 'detta får duga', 'låt det passera'. De föredrar svart och vitt; jag föredrar grått."

Framtidsstudien 1985 använder beteckningen *funktionell autism* för att beskriva ett fenomen som innebär att människor som över en lång period arbetar i datatekniska miljöer med uppdelning av verkligheten i kategorierna svart/vitt eller rätt/fel kan få det svårt i en konfrontation med verkligheten.

Jag deltog i ett nätverk av forskare runt om i världen som en "remissinstans" för den japanska framtidsstudien från 1985. I en sammanfattning redovisas resultatet i en forskningsrapport. Vad som är mest frapperande utifrån det perspektiv som vuxit fram i den japanska studien är att kunskaps-teoretiska frågor blir något väsentligt att uppmärksamma för framtida forskning och utbildning. Dessutom betonas att: "Vid utvecklingen av vetenskap och teknik måste det finnas en balans mellan teknologi och sådana vetenskaper som historia och litteratur." Intresset i denna uppsats att *utveckla en kombinationsintelligens* ligger i linje med detta perspektiv – att fördjupa ett

framväxande paradig om praktikens kunskapsteori med humaniora och konstnärlig verksamhet som avgörande.

*

I Svetlana Aleksijevitj *Zinkpojkar* som beskriver Sovjetunionens krig i Afghanistan 1979–1989 genom omfattande intervjuer där soldaterna, sjuksköterskorna och mödrarna kommer till tals säger en menig soldat: ”För mig är allting svart eller vitt. Ingenting är grått. Det finns inga nyanser.” Detta har en likhet med citatet från den japanska framtidsstudien som karakteriserades som *funktionell autism*. I en nyligen publicerad internationell studie om kärnkraftskatastrofen i Fukushima diskuteras en funktionell autism i den japanska kulturen som en dimension av förklaringen till händelseförloppet.

*

Willy Kyrklunds pjäs *Gudar och människor* hade premiär på Dramaten i mars 1977. I samband med premiären fördes en debatt i Dagens Nyheter på temat ”Gör teknologin människor onödiga?”:

”När en utveckling går mot det totala atomkriget då uppfattar vi alla att det är en fråga om katastrof. Då försöker vi spjärna emot. Men uppfattar vi det som en katastrof att ett stort antal människor blir onödiga? Det är en process som sker långsamt, men som naturligtvis så småningom kan leda till katastrof – för dem som är på fel sida.”

Ett samhälle som gör människor onödiga befinner sig i ett kulturlöst tillstånd. Det är bara i ett starkt formaliserat samhälle som människor kan bli onödiga. Och i ett starkt formaliserat samhälle växer hela tiden klyftan mellan språk och verklighet – ett *funktionellt autistiskt* samhälle.

Referenser

Konsten ska få dig att se

Karl Kraus, *I denna stora tid*, Symposion, 1995.

Joseph Conrad, *Negern på Narcissus* i Dialoger 47/98 *Narcissus*.

August Strindberg, *Påsk*, August Strindberg Skrifter XI, Lyriska Dramer, sid. 267–291.

Bo Göransson red. *Ideologi och systemutveckling, Bidrag till diskussionen om vetenskap, teknik och samhälle*, Studentlitteratur, 1978 beskriver symposiet Galilei och forskningens frihet med Alf Sjöberg.

Willy Kyrklund, *Gudar och människor*, Konst och samhällsförändring. Ett samtal i Sigtuna 7–8 oktober 1977, SALFO, 1978.

Konst, kunskap, insikt texter om forskning och utvecklingsarbete på det konstnärliga området, Vetenskapsrådet, Årsbok för konstnärligt FoU 2004.

Den inre bilden

Strindberg, *Ett Drömspel*, August Strindberg Skrifter XI, Lyriska Dramer, sid. 347–378.

Bo Göranzon red, *Den inre bilden*, Carlssons, 1988.

Bo Göranzon & Anders Karlquist, *Bortom all visshet*, ingår i Dialoger 22–23/92, *Arvet efter Turing*.

Den inre gestalten

Tomas Tranströmer, *Minnena ser mig*, Bonniers, 1993.

François Jacob, *Den inre gestalten*, Brombergs, 1988.

Kombinationsintelligens

Gunnar Ekelöf, *En röst*:

Att vara skapande

Vem är?

Jag är en kombinationsintelligens

Som gör bruk av paletten

Till "osedda" kombinationer

Av stillastående rörelsen

Av själva människans

Som är ett landskap

Och själva landskapets

som är en människa

utseende, habitus, vanor

Jag är inte lärd, och inte genial

Att uppfinna kobolt står i klass med att

uppfinna atombomben

Men man måste uppfinna

Användandet av den.

Gunnar Ekelöf, *En röst*, Efterlämnade dikter och anteckningar, Bonniers, 2013.

Erik Brynjolfsson & Andrew McAfee, *Den andra maskinåldern. Arbete, utveckling och välbefinnande i en tid av lysande ekonomi*, Daidalos, 2015.
 Bo Göransson red. *Skill, Technology and Enlightenment*, Springer, 1995.
 Gerald Edelman, *Bright Air, Brilliant Fire. On the Matter of the Mind*, 1992.
 Denis Diderot, *Rameaus brorson*, Tidens förlag, 1992.
 Denis Diderot, *Paradox om skådespelaren*, Institutionen för estetik, Uppsala Universitet, 1995.
 Dialoger 15/90, *Skådespelarens paradox*.
 Dialoger 16/90, *Rameaus brorson*.
 Dialoger 58–59/01, *d'Alemberts dröm*.
 Jacques Attali, *Diderot: tänkandets lycka*, Fri Tanke förlag, 2015.

Regler och regelföljande

Ludwig Wittgenstein, *Särskilda anmärkningar*, Thales, 1992.
 Ludwig Wittgenstein, *Om visshet*, Thales, 1992.

Erfarenhetsbegreppet

Kjell S Johannessen, *Praxis och tyst kunskande*, Dialoger, 1999.
 Bo Göransson, *Spelregler – om gränsöverskridande*, Dialoger, 2001.

Uppdrag utland

Miguel Cervantes, *Don Quijote*.
 Diderot, *Rameaus brorson*, Tidens förlag, 1992.
 Dialoger 16/90, *Rameaus brorson*.

Uppdrag chef

Igor Stravinsky, *Musikalisk poetik*, Gebers förlag, 1950.
 Sofokles, *Antigone*, Gebers, 1954.
 Clas Pehrsson, *Musikalisk uppförandep Praxis* ingår i Dialoger 55/0 Descartes och Galilei.
 Clas Pehrsson, *Musikhögskolelärares yrkeskunskande. Anteckningar av en autodidakt*, Dialoger Vetenskap & Konst, 2012.
 Witold Gombrowicz, *Vigseln*, Bonniers, 1968.
 Witold Gombrowicz, *Dagboken (1953–1956)*, Bonniers, 1971.
 Witold Gombrowicz, *Ferdynand*, Bonniers, 1969.
 Bo Göransson, *Det dubbla greppet* ingår i Dialoger 25/92 Gombrowicz.
 Per-Axel Branner, *Regissören har ordet* ingår i Dialoger 48/98 Ledtrådar.

Uppdrag Afghanistan

Bo Göransson, *Det praktiska intellektet*, Santérus förlag, 2009.
Plan for Information Society, National Institute, 1972.

NIRA, *Comprehensive study of micro Electronics*, 1985.

NIRA, Views of 100 wise men around the World on "Comprehensive study of micro Electronics", Vol. 1, nr 2, 1988.

Svetlana Aleksijevitj, *Zinkpojkar: utopins röster*, 2013.

Boken *Dialoger med Svetlana Aleksijevitj*, Ersatz, 2017, omfattar fem böcker skrivna under fyra årtionden som gestaltar en känslornas historia; den mänskliga erfarenheten räknas. Svetlana Aleksijevitj slår en bro mellan litterära referenser och dokumentärt arbete; hon saknar en reflexionskultur som eliten inte klarar av att erbjuda. Centrala teman är: minnescensur och rituell glömska. Det finns inga lösningar; hon tränger ner i det djup som finns i varje människa; röst fogas till röst.

Johan Berglund arbetar som forskningskoordinator på MSB (Myndigheten för samhällsberedskap) har skrivit boken om Fukushima:

Johan Berglund: *Why Safety Cultures Degenerate: And How To Revive Them*, Routledge, Taylor & Francis Group, 2016.

André Gorz, *Vägen till paradiset: bortom arbetssamhället*, Alfabeta, 1984.

Max Tegmark, *Life 3.0. Being Human in the age of Artificial Intelligence*, Allen Lane, 2017.

Nick Bostrom, *Superintelligence. Paths, Dangers, Strategies*, Oxford University Press, 2014.

Nils J Nilsson, *The Quest for Artificial Intelligence. A History of Ideas and Achievements*, Cambridge University Press, 2010.

Sex böcker publicerades som ett resultat av AI-konferensen "Culture Language and Artificial Intelligence" på Dramaten 1988 under perioden 1988–1995:

- (i) *Knowledge, Skill and Artificial Intelligence*, 1988
- (ii) *Artificial Intelligence, Culture and Language: On Education and Work*, 1990
- (iii) *Dialogue and Technology: Art and Knowledge*, 1991
- (iv) *Skill and Education. Reflection and Experience*, 1992
- (v) *The Practical Intellect. Computers and Skills*, Unesco/Springer Verlag, 1992
- (vi) *Skill Technology and Enlightenment. On Practical Philosophy*, 1995.

Erkännande

Essän är en hommage till filosofen Allan Janik som under en period på fyrtio år givit avgörande forskningsmässiga impulser och konstnärliga bidrag till praktikens kunskapsteori som omfattar forskningsområdet Yrkeskunnande och teknologi.

Jag får handgripligen förmedla mitt budskap eftersom soldaten ligger med ansiktet mot marken. Det besvärliga med denna situation är inte språkförbistringen, det är rädslan som avslöjas i hans ögon, runt den spända munnen och i huvudhållningen när mina armar tvingar honom att titta upp. Det känns som om jag måste skaka liv i någon som sover väldigt djupt. Kroppsspråket är mitt enda verktyg. Jag vill säga du kan känna dig trygg trots att hans kamrat ligger skadad och livlös på fältet. Jag visar med en huvudvridning vilken framryckningsväg ANP-soldaten ska ta, kommenderar framåt genom en nickning och slänger ifrån mig en uppmuntrande blinkning för att bekräfta att han gör rätt när han vänder sig om och tittar på mig.

Uppdrag Afghanistan s. 111–112

Utsatthetens handlande – Förmågan att lida som en del av soldatens praktiska kunskap

Jonna Hjertström Lappalainen

När man läser de olika berättelserna från verksamma inom Försvarsmakten i böckerna *Uppdrag chef*, *Uppdrag Afghanistan* och *Uppdrag utland* framträder de militära insatserna i sina rent mänskliga och vardagliga sidor.¹ Dessa berättelser ger en inblick i de enskilda soldaternas möten med utlandstjänsten och de krigssargade länderna. Många av berättelserna visar frimodigt fram ovissheten, ledan och osäkerheten, och flera av dem tematiserar frågor som rädsla, låghet, smuts och sådana sidor av militär verksamhet som vi sällan sett skildrat inifrån. Till exempel Anders Karlssons och Stewe Simsons berättelser från mentalsjukhuset i Bakovici, där patientvården på grund av belägringen näppeligen kunde hanteras. Soldaterna berättar om hur de fick vara på sin vakt mot aggressiva patienter, leva bland kroppslukter och misär, om hur de fick flytta döda kroppar med sina bara händer.² Andra berättelser handlar om att leva i hetta, i sandöken, med bristande materiella förutsättningar, byråkratisk oförståelse hemifrån Sverige, oklara direktiv, begränsade befogenheter och märkliga intressebevakningar mellan olika internationella enheter och beslutsorgan som gjorde det svårt och emellanåt livsfarligt att ingripa. Jan-Gunnar Isberg berättar om svårigheterna med att försvara en civilbefolkning i Kongo när man inte har fått mandat att bruka våld.³ Mats Hillerström berättar om hur han i Kosovo bemöter bybors förtvivlan och vrede över att ens egen militära enhet inte har rätt att hjälpa till att gå in i minerad terräng för att plocka upp söndersprängda barnkroppar.⁴ De enskilda berättelserna i uppdrag-böckerna manar tillsammans fram en bild av utlandstjänstgöringen som ger en gedigen och fyllig bild av just det som Clausewitz, i sitt klassiska verk *Om kriget*, beskriver som *krigets atmosfär*; fysisk ansträngning, tillfälligheter, osäkerhet och fara.⁵

Samtidigt som krigets banala, småaktiga och vidriga sidor manas fram, väcks också läsarens beundran för soldaternas insatser och förmåga att tänka, fatta beslut och handla i farliga och svårt pressade lägen med otillräcklig information. Berättelserna handlar nämligen också om att, och hur, dessa soldater emellanåt trots allt lyckas genomföra sina uppdrag. Sammantaget ger

berättelserna en rak och ofriserad bild av hur komplex den militära praktiska kunskapen är. Soldaternas förmåga och kunskap att hantera krigets atmosfär fångas dessutom upp, belyses och placeras in i en praktisk kunskapskontext av redaktörernas texter. Det är genom att böckerna visar upp och sammanställer de praktiska kunskaperna – i enskilda berättelser som var och en för sig manar fram bilder av till synes oöverblickbara situationer – som bilden av en yrkeskårs kunskaper och förmågor manas fram. Denna gedigna sammanställning gör att även en militärt oerfaren läsare kan se mängden av överlagda handlingar och beslut. I denna mening utgör böckerna ett intressant bidrag. Den militära professionella kunskapen mejslas fram. Böckernas redaktörer lyfter fram och fördjupar förståelsen av denna kunskap.

Några av de kunskaper redaktörerna tematiserar är förmågan att läsa av en situation, att snabbt kunna anpassa sig efter information, brist på information, hotbild och resurser, samt även den ofta livsavgörande förmågan att utstråla säkerhet. Den förmåga som redaktörerna lyfter fram som väsentlig hos varje soldat, oavsett rang eller arbetsuppgifter, är det individuella professionella omdömet. Även om uppgifter, befogenheter och ansvar fördelas olika i militärens uppbyggnad är kapaciteten att möta krigets atmosfär avhängig denna omdömesförmåga. Vikten av omdömesförmåga är uppenbar, men det som dessa berättelser visar är att för soldatens yrkeskunnande, med dess inslag av påtaglig fara och ständigt otillräcklig information inför beslutsfattande, väsentligen också innefattar en rent praktisk förmåga att utöva den. En av redaktörerna skriver att teoretisk kunskap inte är tillräcklig: "Man måste också vilja och våga handla",⁶ och antyder därmed att motivation och mod utgör en del av den praktiska kunskapen och omdömesförmågan. Vid sidan om denna förmåga är det som framträder som mest påfallande för läsaren en känsla av förundran över vad de enskilda soldaterna mäktar med. Jag skulle alltså säga att det vid sidan av den professionella omdömesförmågan framträder ytterligare en förmåga, som också slår emot läsaren som exceptionell för soldaten, nämligen *den praktiska förmågan att faktiskt kunna handla och fälla omdömen* i extremt utsatta lägen. Det är denna förmåga, att faktiskt kunna handla i utsatthet, som böckerna visserligen visar fram, men inte tematiserar, som jag skulle vilja försöka belysa. Alltså förmågan att rent faktiskt kunna utföra en handling i krigets atmosfär utan att segna ner i misströstan eller skräck.

Detta vill jag göra genom att lyfta fram utsattheten i två exempel och titta på denna utsatthet dels utifrån en praktisk kunskapskontext, dels utifrån ett filosofiskt perspektiv. Dessutom kommer jag att använda mina egna känslomässiga reaktioner på läsningen för att försöka belysa frågan om vad det innebär att handla i utsatthet.

Handlande i utsatthet

I boken *Uppdrag chef* berättar Ulf Henricsson i en intervju om ett möte med Ivica Rajic (som senare blev dömd för krigsförbrytelser i samband med massakern i den bosniska byn Stupni Do). Henricsson berättar att han inför ett planerat möte med Rajic står vid en vägpost utanför brigadens högkvarter med fem andra personer utan att bli insläppta. Jag citerar ur intervjun:

Jag sa till dem att jag vet att han är där. Och om han inte vill släppa in oss så kan han komma ut och träffa oss istället, om han törs. Då blev de upprörda i posten. Bobovacsbrigadens högkvarter var ett sporthotell med solaltaner och ut på en av altanerna kommer det fyra, fem skurkar med patronbälten och kalasjnikover och gör mantelrörelser. Då kände jag att det här var inget kul. Jag lättade faktiskt på hölstret. Om de skju-ter tänker jag inte dö frivilligt.⁷

Henricsson redogör sedan för hur den spända situationen så småningom upphör och Rajics beväpnade män drar sig tillbaka in i huset igen. Därefter beskriver Henricsson hur han fortsätter att argumentera för att han ska få komma in. En avgörande diskussionspunkt är huruvida han och hans kollegor ska ha få ha vapen med sig när de går in. Till slut får de passera, med vapen. Henricsson berättar vidare: ”Så vi gick in men när vi kom in i lokalen, då skulle de ändå ta Ruzdis automatkarbin. Men då gick vi bara rakt in, då var jag riktigt förbannad.”⁸ I intervjun beskriver Henricsson även mötet med Rajic och han fortsatte att uppvisa samma orädda attityd.

Henricsson framträder i sin beskrivning av situationen som förvånansvärt modig och till viss del nästan vansinnig. Vid en närmare analys av situationen uppvisar den åtminstone två nivåer av utsatthet. Den inledande situationen är att Henricsson nekas passage av en beväpnad vägpost, vilket i sig redan är en form av utsatthet. Jag förstår att en beväpnad vägpost, för en militär i ett krigsområde, inte behöver ha riktigt samma laddning som den har för mig, men blir ändå imponerad av att han står på sig när han avvisas. Han bemöter utsattheten. Ur ett praktiskt kunskapsperspektiv är olika former av utsatthet ett förekommande inslag i yrkesutövningen som den professionella måste möta och lära sig hantera. Till exempel ställs vårdpersonal och lärare inför utsatthet. Den professionella identiteten eller förmågan kan sättas på spel, elever och patienter kan fara illa. Även om dessa situationer kan innebära en påfrestande utsatthet för den professionella kommer man ändå inte ifrån det faktum att om den person man interagerar med har skarpladdade vapen i händerna tenderar detta att prägla situationen på ett särskilt sätt, nämligen att ett eventuellt handlande kan medföra att man faktiskt dör

eller blir allvarligt skadad. Trots att situationen som Henricsson beskriver innebär en tydlig utsatthet ger han i intervjun inte uttryck för att han skulle fästa någon uppmärksamhet vid detta. Han säger ingenting om att han skulle vara rädd eller orolig vid avvisandet, tvärtom antyder hans provocativa uttalande, där han ifrågasätter Rajics mod, att han inte upplevde sig som hotad eller utsatt. Även om han inte upplever sig som utsatt kan utsattheten vara en del av situationen. Hela situationen är nämligen redan uppbyggd på så vis att samtliga inblandade agerar och förhåller sig i en yrkesmiljö där skarpladdade vapen tycks vara ett lika naturligt inslag som vita rockar i vården. Avvisandet vid vägposten skulle kunna tolkas som en ofta förekommande komplikation i hans yrkesutövning, en yrkesutövning där kommunikationen vilar på premisser om styrkeförhållanden och potentiell våldsutövning. I den meningen är denna form av utsatthet ett grundvillkor för verksamheten och något som soldaten emellanåt kan förhålla sig till utan att ägna någon särskild eftertanke. Det verkar rimligt att förstå detta som en grundförutsättning i yrkesutövningen, alltså något som varje soldat i någon mening måste lära sig hantera.⁹ Om denna utsatthet förstås som ett naturligt inslag i soldatens yrkesutövning kan man också förstå Henricssons svar till vägposten som ett professionellt, erfarenhetsbaserat eller till och med rutinerat, sätt att hantera situationen. Den behöver inte vara uttryck för detta, viktigt är dock att hans förmåga att hantera denna form av utsatthet ligger som en outtalad kunskap i hans hanterande av situationen. Det är en förmåga att hantera utsatthet präglad av krigets atmosfär. Om man inte beaktar denna outtalade kunskap skulle bemötandet av vägposten istället kunna tolkas som ett uttryck för hetlevradhet eller dumdristighet.

Låt oss nu gå över till nästa steg i berättelsen, då utsattheten stegras. Det som sker när Henricsson inte låter sig avvisas utan istället på ett provocerande sätt insisterar på att få träffa Rajic är att ett antal vapenbärande män träder ut på solaltanen. I berättelsen framgår att Henricsson i detta läge faktiskt blir rädd för att dö. Här kan man alltså se en skillnad i hur han upplever utsattheten i de två situationerna. När de beväpnade männen kliver ut på altanen tycks situationen bli akut hotfull och här uttrycker han att han upplever situationen som utsatt. I min läsning är det alltså inte en utsatthet som uppstår först här, utan en utsatthet som stegras och blir akut, och ur det perspektivet framstår situationen enbart som något Henricsson måste ta sig ur. Naturligtvis är situationen nu även mer komplex och han befinner sig i ett läge där hur han väljer att agera är avgörande för dess fortsättning. I min läsning hamnar fokus på om, och hur, han ska kunna ta sig därifrån så fort som möjligt. När det spända läget då upphör och han tycks få en möjlighet att dra sig tillbaka förväntar jag mig att han ska ta sig själv och sina följeslagare därifrån. Helt motsatt min förväntan driver Henricsson fortsatt på för att få träffa

Rajic. I min läsning kan jag i en mening förstå hans agerande vid det första avvisandet som en erfaren yrkesutövning, jag har dock betydligt svårare att göra det i situationens fortsättning. Det framgår att även Henricssons intervjuare tycks vilja ha vissa klargöranden. Han ombeds i intervjun göra vissa förtydliganden kring hur han tänkte i situationen, vilket leder till att han argumenterar för att hans handlingar och risktaganden inte är oöverlagda. Genom frågorna görs det tydligt att Henricsson har en bild av situationen och hotbilden. Han säger till exempel att han hade lärt sig att därnere handlar det om att vara beredd att göra det som behövs: "Jag var beredd att skjuta och vi hade gjort det om det hade behövts. Men det behövdes inte. Om jag är tillräckligt beredd att göra det så slipper jag göra det."¹⁰ Henricsson berättar också om hur han läser av de personer han möter, om de gör vad de uppmanats att göra, om det fanns något bakom deras hot. Till exempel om de var "kommandostyrda" eller "beredda att dö för saken". Han säger också att han i diskussionen med Rajic såg att denne var rädd, räddare än han själv. Detta är intressant eftersom det visar att han faktiskt fäller omdömen i de olika situationerna. Han uttrycker att han, samtidigt som han insåg att situationen är farlig, gör olika former av bedömningar som han fattar beslut utifrån.¹¹

Man kan alltså skilja på två nivåer av utsatthet: den första nivåns utsatthet består i att kommunikationen sker i en miljö där möjligheten att någon kommer att skjuta är latent närvarande. Den andra nivåns utsatthet är att det föreligger ett uppenbart hot om att någon kommer att skjuta. Den första nivån kommenterar Henricsson inte, den andra beskriver han som obehaglig. Båda situationerna framstår för mig som starkt präglade av utsatthet. Den senare situationen präglas av en utsatthet som jag tänker att jag antingen inte skulle kunna göra någonting annat än att fly, bli handlingsförlamad, eller om jag kunde uppbringa ett uns av sinnesnärvaro komma till slutsatsen att jag var alltför känslomässigt affekterad för att kunna ta några vettiga beslut. Utifrån Henricssons berättelse kan man se att han faktiskt fattar beslut och använder sig av sin omdömesförmåga. Vidare ser man att hans förmåga att hantera denna utsatthet är avgörande för hans omdömesförmåga och yrkesutövning i stort.

Innan jag går in på en närmare analys av förmågan till handling i utsatthet skulle jag vilja ta ännu ett exempel.

Ansvar i utsatthet

I boken *Uppdrag utland* berättar Stewe Simson och Anders Karlsson om en händelse där de bevakar ett mentalsjukhus i Bakovici. Simson beskriver att han och hans förband avlöser ett kanadensiskt förband i bevakningen av ett

mentalsjukhus fullt av sjukvårdspersonal och patienter. Efter övertagandet begär kroatisk militär att de muslimska sjuksköterskorna ska lämna sjukhuset. Om det inte sker kommer kroaterna att anfalla sjukhuset. Samtidigt informeras han om att kroaterna har minerat deras infartsväg. Det framgår också att Simson tolkar kroaternas agerande som en prövning av sjukhusets nya försvarare. Hans bild av situationen är att kroaterna vill se hur långt de svenska soldaterna är villiga att gå i sitt försvar. Simson säger att hans enda sätt att kunna försvara sjukhuset är att visa att han är beredd att göra det. Han säger att han måste visa att han är beredd "att syna kroaternas kort".

I det här läget – i numerärt underläge, med begränsad rörlighet och svårigheter att få förstärkning – beslutar sig Simson för att vägra lämna ut sköterskorna och startar istället förberedelser för att försvara sjukhuset. Han tar alltså detta beslut samtidigt som han konstaterar att de egentligen inte har någon chans att försvara sig mot den kroatiska övermakten. Han säger: "Alla kan se att vi i alla fall kommer att förlora om det blir en omfattande strid."¹² Det som framkommer i Simsons berättelse är att han gör en analys av situationen, vilka möjligheter och svårigheter som finns, och konstaterar att utsikterna för att lyckas är små, men samtidigt att han står inför faktumet att patienterna inte klarar sig utan sköterskor, varför han kommer fram till att han helt enkelt inte kan lämna ut sköterskorna till kroaterna.¹³ Situationens hopplöshet är minst sagt uppenbar. Hans gruppchef, Anders Karlsson, beskriver hur han i denna situation tänkte: "Så det är här den skall ske, den sista striden. Vilket skitet och oglamoröst ställe att göra sorti på."¹⁴ Men även Karlsson tänker att de inte kan göra något annat. Han säger: "Sviker vi nu tappar vi perspektivet, fotfästet, vår mänskliga värdighet och hela vårt uppdrag skulle helt sakna mening."¹⁵ Båda soldaterna uppvisar alltså en känsla av att uppdraget är omöjligt samtidigt som de trots detta bestämmer sig för att fullfölja det. Det är uppenbart att båda tänker att situationen är mycket farlig och kan resultera i att de dör. Intressant är också att Simson tar ett beslut som inte bara utsätter honom själv för dödsfara utan även alla underlydande. Han säger: "Varför utsätter jag mina grabbar och mig själv för risken att dö på den här platsen?"¹⁶ Här är återigen en situation som präglas av en stark utsatthet. I det här fallet finns också inslaget att Simson tar ett beslut som vilar på en försvarsförmåga som ur alla inblandade parter perspektiv är hopplöst. Simson måste dessutom bära ansvaret för beslutet inför sina soldater. Han måste alltså beordra dem att riskera att dö. Detta ansvar är en del av situationens utsatthet.

Om jag återigen utgår från min egen läsning kan jag i en mening förstå beslutet. Jag kan förstå att de väljer att försvara sköterskorna, att de inte skulle stå ut med sig själva om de övergav de människor som de är där för

att beskydda. Det som slår emot mig som beundransvärt är att de i situationens hopplöshet ändå verkar kunna fortsätta sina bestyr. Jag föreställer mig att jag efter att ha drivits till ett beslut som präglades av hopplöshet, utmattad och förtvivlad, skulle ha svårt att ta mig samman för att planera inför det kommande. Detta gör inte Simson och Karlsson, i deras redogörelser framgår tvärtom hur de genast ger sig i kast med sina förberedelser och uppgifter med vad som verkar vara föresatsen att det ska gå så bra som möjligt. Både Simson och Karlsson beskriver hur de arbetar med förberedelserna, hur de kontrollerar vapnen, organiserar grupper, sjukvårdspersonal och patienter så att striden ska kunna föras. Här görs det tydligt att soldaterna, liksom Henricsson, har en vana eller rutin att arbeta i utsatta lägen. De faller tillbaka på praktiska förberedelser och regler för att hantera utsattheten. Men inte bara, Simson tänker och analyserar situationen fortlöpande under hela belägringen. I hans redogörelse framgår att han går igenom situationen, försöker se eventuella missar och möjligheter. Han vill ha koll på läget i denna situation som verkligen präglas av det som Clausewitz kallar krigets atmosfär: fara, tillfälligheter, fysisk utmattning och osäkerhet.

Även i situationen från Bakovici kan man tala om två nivåer av utsatthet. Den första nivån är att de befinner sig i en situation där de i uppdraget att försvara sjukhuset befinner sig i en situation där möjligheten att någon använder vapen finns latent närvarande. Den andra nivån av utsatthet träder in när kroaterna hotar att anfalla samtidigt som de inser att de inte har resurser att stå emot anfall. Här finns också en skillnad. Medan Henricssons exempel utmärkte sig genom sitt påtagliga och akuta hot karakteriseras den här situationen av den ohyggliga tyngd som läggs på beslutsfattandet. Det som krävs av Simson är att ta ett beslut i en stark utsatthet. På samma sätt som i exemplet ovan slås jag av vilken ohyggligt påfrestande situation som han befinner sig i. I båda exemplen har jag svårt att förstå hur de kan uppbringa förmågan att i utsattheten kunna fälla omdömen och fatta beslut. Jag har svårt att se att jag skulle kunna göra någonting annat i dessa situationer av akut överhängande hot än att antingen gå med på motståndarens krav eller sjunka ner i skräck och vanmakt. Båda exemplen visar dock upp soldaternas omdömesfällande och grundade beslut. Båda exemplen visar dessutom att beslutsfattarna är tydligt medvetna om att faran är akut; att situationen är osäker och farlig måste tas med i beaktandet för att man ska kunna tala om goda omdömen och grundade handlingar. Soldaterna måste stirra döden i vitögat.

Hur kan man då närma sig en förståelse av det som jag vill lyfta fram som det utmärkande i soldaternas praktiska kunskap: deras förmåga till handling i utsatthet, det som jag skulle vilja beskriva som deras förmåga till omdömesfällande samtidigt som de stirrar döden i vitögat.

Mod

När de enskilda berättelserna i uppdragsböckerna närmar sig frågan om utsattheten i krigets atmosfär är det oftast som en fråga om mod. Detta är också Clausewitz sätt att se på frågan. Han skriver: "Eftersom faran är det allmänna element, kring vilket allting rör sig i krig, är det också främst modet, känslan av den egna styrkan, som avgör hur omdömet faller i det enskilda fallet."¹⁷ Clausewitz, som i enlighet med Aristoteles ser modet som en karaktärsdygd, menar att välfungerade mod är en kombination av två sorters mod. Den första varianten beskriver han som en likgiltighet inför faran, detta må sedan bero på individens läggning, förakt för livet eller på en vana, men i varje fall är det att betrakta som ett varaktigt *tillstånd*. Den andra varianten av mod förstår han utifrån positiva motiv hos individen, till exempel äregirighet, fosterlandskärlek och olika sorters entusiasm. I detta fall är modet inte ett permanent tillstånd utan en *känsla*, en lidelse.¹⁸ Enligt Clausewitz är den högsta formen av mod en kombination av dessa.¹⁹ Mod är ett sätt att hantera utsatthet och i Clausewitz mening är det också något som möjliggör omdömesförländet. Terminologin förekommer frekvent i uppdragsböckerna. Det är det sätt att tala om utsattheten som präglar soldatens förståelse av sitt yrkeskunnande. Flera av berättelserna talar om vikten av förebilder och handlingsförmåga på ett sätt som vittnar om att betydelsen av hjältar och hjältedåd tycks spela en avgörande roll för soldaternas syn på militärt yrkeskunnande och sin egen professionalitet inom yrkeskåren. Utan att gå alltför långt in i frågan om betydelsen av mod och hjältedåd inom den militära yrkeskunskapen kan man dock konstatera att dessa begrepp tematiserats också inom militärhistoria. Till exempel talar historikern George L. Mosse om det han kallar "*the myth of the war experience*", upphöjandet av soldatens deltagande i kriget till något ärofyllt och hedersamt. Mosse beskriver hur människor motiverades till att ta värvning genom att soldaten upphöjdes till hjälte, till nationens försvarare som ett sätt att uppmuntra soldaterna och övertyga dem om att deras insatser var värdefulla.²⁰ Denna idé, som är sammankopplad med nationalstaten och kräver ett visst band mellan medborgaren och nationalstaten, spelar naturligtvis en viktig roll i synen på den goda soldaten. Det som Mosse lyfter fram är att denna idé har ideologiska grunder, att den aktivt måste förmedlas och upprätthållas av krigförande stater genom att låta krigsberättelser, krigsmonument och parader fokusera på mod och ära.²¹ Detta förfarande kan man idag fortfarande se hos stormakter med stora arméer såsom Ryssland och USA även om bilden numera, efter andra världskriget och i synnerhet efter Vietnamkriget, också har börjat kompletteras med skildringar av helt annan karaktär.

Syftet med skildringarna av krigsupplevelserna i uppdragsböckerna är

inte att lyfta upp soldaternas insatser som heroiska utan att visa fram deras praktik och praktiska kunskap. Intressant nog kan man trots detta i soldaternas berättelser se att förståelsen och återgivandet av kriget fortfarande är starkt förknippat med dådkraft, hjältemod och ära. Till exempel kommenterar Henricsson sitt beteende och sin attityd med att det "handlar om att våga",²² alltså om mod. Henricssons beskrivning av sin egen förmåga att våga kan förstås just i de två former av mod som Clausewitz talar om. Han talar om förmågan som en *läggning* i kombination med en kunskap om hur det fungerar i denna typ av upptrissade situationer. Det passionerade momentet av mod finner man i Henricssons starka vilja att genomföra uppdraget, men man kan också ana en viss passion i hans tillfredsställelse över sin egen praktikutövning. Det framstår också som att Henricsson trivs med att vara i utsatta situationer och vara bra på det han gör.

Det är inte bara Henricsson som talar om mod och om att våga. Även berättelsen från Bakovici är en hjälteberättelse, ett underlägset antal soldater försvarade ett sjukhus med sina liv som insats, och det gick bra. Även om Simson inte uttryckligen talar om att våga så finns relationen till mod ändå där. Han uppfattar kroaternas begäran som en prövning, en utmaning som han måste anta och säger att han måste visa att han är "beredd att syna kroaternas kort".²³

Mod, ära och dådkraft spelar en roll i soldatens förståelse av sig själv och sin uppgift. Att våga är, som Clausewitz skriver, en av soldatens viktigaste egenskaper. I en mening är detta naturligtvis svårt att bestrida, att ge sig ut på uppdrag med livet som insats ställer helt klart vissa krav på en människa som kan beskrivas som mod. Frågan är dock om mod alltid är den bästa eller rikaste förklaringen till det som undersöks i denna text. Är mod den bästa beskrivningen av förmågan att fälla omdömen och fatta beslut i utsatta situationer? Mod visar sig tydligast i handling, och allra tydligast i effektiv handling. Det som utgör soldatens omdömesförmåga och beslutsfattande styrs också av tålamod och förmåga att vänta tillräckligt länge för att kunna läsa av en situation. Simsons och Karlssons berättelser skildrar en händelse utan tydliga handlingar eller dåd, här är det framför allt en berättelse om en väntan under en enorm press, i en miljö omgiven av mänsklig misär och präglad av slump, trötthet och ovisshet. En miljö som Karlsson beskriver som en "kumulativ stress av den värsta sorten".²⁴ Är det främst mod som gör att Simson och Karlsson lyckas fälla professionella omdömen och göra avvägda beslut? Kanske skulle det som samlas in under begreppet mod istället kunna beskrivas som flera förmågor. Ur ett praktiskt kunskapsperspektiv kan det finnas fler nyanser att uppmärksamma.

Vad det gäller Henricssons exempel ställs hans mod i relation till hans professionella effektivitet; att han faktiskt lyckas få till ett konstruktivt möte

med Rajic. Om detta hade misslyckats finns risken att hans agerande skulle kritiserats för att ha varit dumdristigt. Men det som genom frågorna framkommer i intervjun, är att hans till synes på gränsen till övermodiga handlande, förutom rutin och erfarenhet, också vilade på ett flertal omdömen och avvägsda beslut. I en mening kanske effektiviteten är en oundviklig faktor i dessa berättelser där människor agerar med livet som insats. I krigets atmosfär där slumpen och faran är ständiga följeslagare kanske ett lyckat resultat är en avgörande faktor för bedömningen av handlingen. Men i undersökningen av soldaternas praktiska kunskap kan även en handling med mindre lyckad utgång uppvisa flera led av professionell kunskap. Oavsett utgången skulle Henricsson ändå ha uppvisat en professionell förmåga att läsa och bedöma en situation, och framför allt skulle han ha uppvisat en förmåga att utöva denna förmåga i en extrem utsatthet. Om förmågan till omdömesfällande förklaras utifrån mod kommer synliga handlingar och effektivitet betonas. Ur ett praktiskt kunskapsperspektiv är detta en begränsning av undersökningen. Den praktiska kunskapen vilar på en mängd faktorer som måste lyftas fram och medvetandegöras. En gedigen praktisk kunskap vilar, som Fredrik Svenaeus, professor i praktisk kunskap, skriver på förförståelse, bakgrundskunskaper och kroppslig erfarenhet och säkerhet som tillsammans måste lyftas fram och medvetandegöras.²⁵ Även om mod är en adekvat förklaring och detta kan förstås i olika former, tar denna modet utgångspunkt i en egenskap som soldaten måste ha för att kunna lösa vissa uppgifter. Jag skulle alltså vilja ta en annan utgångspunkt. Istället för att utgå från vilka förmågor en soldat måste ha för att hantera utsattheten, skulle jag istället vilja stanna upp och titta på vad det är som sker i situationen av utsatthet, se den som en särskild situation som framträder på ett extremt och ovanligt tydligt sätt i soldatens yrkeskunnande. Det är först då de mindre uppenbara handlingarna, såsom omdömesfällandet och det faktiska beslutsfattandet, kan framträda tydligt.

Bejakandet av utsattheten

En som har intresserat sig för människans utsatthet och förmåga att uthärda lidanden är den danske filosofen Sören Kierkegaard. I sina filosofiska texter tar han ofta utgångspunkt i en karaktär, han använder sig av berömda figurer från historien, litteraturen, och inte minst från Bibeln. Vanligtvis söker han sig till andra karaktärer än de traditionella dådkraftiga hjältar vi känner till från sagor, myter och romaner. Istället intresserar han sig för vad han kallar religiösa hjältar: de som blir stora genom att *lida* istället för att segra.²⁶ Detta är till en början lite märkligt, det som vanligtvis utmärker en hjälte är

handlandet, förmågan att bryta lidandet, förmågan att hantera en utsatt situation. Hur kan en människa bli hjälte genom att göra något som vi förknippar med svaghet och passivitet? För att förstå Kierkegaards prisande av lidande måste man inse att för honom är förmågan att lida en förmåga att möta och bejaka utsattheten. Det handlar alltså om människans sätt att förhålla sig till lidandet.

Det som utmärker de religiösa hjältarna kan sägas vara att de inte möter lidandet genom att försöka avlägsna det som orsakar lidandet. Det är annars det vanliga sättet att reagera på lidande som människor utför närmast instinktivt. Om vi får en sticka i foten tar vi bort den, om jag besväras av dåligt samvete över en vårdslöshet i en relation försöker jag påverka relationen på något sätt. På samma sätt förhåller vi oss också vanligtvis till utsatthet. Vi ser utsatthet som ett potentiellt lidande och försöker minska eller avlägsna den. Tänk bara på vår beredvillighet att försäkra våra hem, bilar, husdjur, semestertror och barn. Inte heller detta är märkligt utan en del av livet och säkerligen också ett beteende som vi har inom oss rent instinktivt på samma sätt som små gnagare inte gärna strosar över öppna ytor helt blottade för rovfåglars blick. Vissa former av utsatthet eller smärta kan vi dock inte avlägsna hur mycket vi än vill. Vi kan inte avlägsna åldrandet och döden, vi kan inte avlägsna att livet består av att misslyckas, av att våga innebär utsatthet och möjligt lidande. Inte heller tycks vi, trots traditioner, seder och upprättade relationsregler, kunna avlägsna det faktum att umgänget med andra innebär att vi kan bli sårade eller råka såra dem. Trots att vi inte kan undgå detta förhåller vi oss ofta till vår utsatthet som något vi måste försäkra eller gardera oss fria från. Vi inrättar våra moderna liv såsom varje form av lidande först och främst är en defekt, något som måste avlägsnas och inte något vi måste lära oss att förhålla oss till. Tanken på döden vill vi helst hålla utom synhåll. Sjukdom och död stoppas in på institutioner bort från de friska människornas åsyn. Så förhåller vi oss till många saker i tillvaron. Vi uppehåller oss vid det lustfyllda och goda och börjar stoja och bli upptagna när det svåra tränger sig på. Kierkegaard skriver:

I tiden finns det ingen säkerhet, så att en människa med världslig ro skulle kunna säga: Fred och trygghet om hon inte skulle finna tröst i tanklöshet. Det gäller då att löpa; ack man skulle vilja löpa snabbare och snabbare, men tiden löper man inte ifrån så länge man löper i tiden.²⁷

Människan vill fly från lidandet och utsattheten, hon vill fly till den grad att hon är villig att förneka deras existens. Det som utmärker den religiösa hjälten är att han eller hon inte flyr. Tvärtom bejakar denne att lidandet och utsattheten är en del av livet. Det är alltså en existentiell fråga, lidandet hör till,

och det är något som en människa måste lära sig att leva med. I en mening vet vi redan detta. De människor som i alltför hög grad vägrar befatta sig med livets mörkare sidor uppfattar vi som naiva eller falska. En människa som inte accepterar andra människors sorg eller motgångar upplever vi som hycklande och i dess mest extrema former svag eller kall. Och i vissa situationer kan rädsla för lidande leda till förnekelse av allt som inte är bra till den grad att en människa inte blir medveten om katastrofen förrän den är där. I den meningen kan vi också uppfatta den människa som ser de mörka sidorna och farorna, som bejakar lidandet och vågar stirra döden i vitögat, som stark. Enligt Kierkegaard är detta en förmåga att lida. Det är den förmåga som den religiöse hjälten excellerar i. Kierkegaard beskriver denna färdighet som just en förmåga att inte låta sig skrämmas av de mest hotande överhängande möjligheterna. Kierkegaard beskriver det bibliskt och poetiskt i en passage där han talar om aposteln Paulus oerhörda förmåga att bära lidanden:

När mörkrets ängel iför sig all förfäran, förvissad om att när den bara får Paulus att se på honom så ska den förstena honom [...] då spänner aposteln ögonen i honom, han tittar inte genast bort i förfäran, han söker inte med osäker blick, utan tittar tillbaka fast och orubbligt.²⁸

Det som Kierkegaard beskriver här är hur förmågan att lida är en förmåga att *möta* lidandet, en förmåga att stirra döden i vitögat. Det som bilden av Paulus visar är att detta inte bara handlar om att utföra stora handlingar. I vissa fall, som i Paulus, handlar det bara om att stå kvar. Det som skiljer de religiösa hjältarna från andra människor är att de förmår hålla fast i bilden av utsattheten i sin fulla potential. De förmår uthärda utsatthetens lidande. Det är denna förmåga att uthärda och handla som fascinerar. Den fascinerar inte bara Kierkegaard utan även hans läsare. I hans berättelser framträder de religiösa hjältarna som nästintill omänskliga i sin förmåga att uthärda lidande.

Förmågan till lidande förstår Kierkegaard som en grund till att uthärda utsatthet. För att den religiöse hjälten inte räds lidandet utan ser det som en väsentlig del av livet skräms han eller hon inte av utsatthet. Utsattheten är snarare något som bejakas, det är en del av livet. Den religiösa hjälten försöker inte avlägsna eller undvika utsattheten utan lär sig istället leva i den. Förmågan till lidande ses helt enkelt som en styrka. Det är i denna mening Kierkegaard menar att den lidande kan förstås som en hjälte. Förmågan till att uthärda lidande, som förknippats med passivitet, feghet och även som ett främst kvinnligt drag, lyfter alltså Kierkegaard upp som en mänsklig styrka.

En annan intressant aspekt i Kierkegaards förståelse av lidande är att han hävdar att den som kan lida inte heller behöver vara rädd för det. När ångest för lidandet tränger sig på så räds man inte heller denna ångest. Istället

kan utsattheten såsom en ångest för lidandet vara till hjälp. Ångesten är något som en människa kan bildas och utvecklas i. Den människa som inte räds eller undviker sin ångest kan använda den för att upptäcka sina svagheter, rädslor och förnekelser. I denna mening är Kierkegaard tämligen extrem. Han skriver:

Den som dansar i ångesten, han stannar i ångesten och låter sig inte bedras av dess falskheter, han minns noggrant det förgångna; då blir till sist ångestens attacker, om dock förfärliga, inte så att han flyr dem. Ångesten blir istället en tjänande ande som mot sin vilja för honom dit han vill. När den anmäler sig, när den underfundig låtsas ha uppfunnit ett nytt sätt att förfära, som vore den nu mer förfärande än någonsin då drar han sig inte tillbaka, inte heller försöker han hålla den borta med oväsen och förvirring utan han bjuder den välkommen likt när Sokrates festligt svingade giftbägaren.²⁹

Den människa som lärt sig möta och bejaka lidandet behöver heller inte frukta det på samma sätt. Istället för att förlamas av rädsla för lidandets möjlighet bjuder hon det välkommen. Även detta är intressant i relation till soldatens yrkeskunnande.

Soldatens bejakande av utsatthet

Efter att ha gått igenom Kierkegaards syn på den lidande människan som en form av hjälte skulle jag nu vilja återvända till mina exempel. Simson, Karlsson och Henricsson verkar, handlar och lever i en extrem utsatthet; i krigets atmosfär, där de bemöter och förhåller sig till ovissheten, slumpen, tröttheten och faran. Utsattheten är en del av det som fascinerar oss i dessa skildringar, hur människorna bemöter utsattheten och dessutom lever i den. Det är en utsatthet som i en mening är lika extrem som för Kierkegaards religiösa hjältar. Det är en utsatthet som många människor i de fredliga delarna av världen inte kan föreställa sig, men genom att Kierkegaard visar upp de religiösa hjältarnas kopplingar till det vardagliga livet visar han att de frågor som de religiösa hjältarna brottas med samtidigt är någonting djupt allmänmänskligt. Detsamma kan vi också säga om soldaternas berättelser. De handlar om rädslan för att misslyckas, för att förlora en vän, ett ben, för att dö och för att förlora allt. Även om berättelserna i sin extrema utsatthet framstår som främmande berättar de också om något bekant.

I situationen från Bakovici tog jag upp att både Karlsson och Simson beskriver hur de i det extremt utsatta läget går in i ett praktiskt förberedelsearbete.

Karlsson beskriver sin relation till kontrollen av materialet som en form av förberedelse som helt klart har mentala dimensioner. Simson beskriver hur han resonerar och planerar i denna situation. Han talar med kroaterna, han håller fast vid sina planer och hanterar situationen i det utsatta läget. Det som väcker beundran här kanske vi vill kalla hans kyla eller förmåga att kontrollera sina känslor och rädslor. Detta visar att de har en viss vana vid utsatthet. De förlamas inte av utsattheten utan uppbringar rutiner, erfarenheter från övningar och tidigare hotfulla lägen.

Båda exemplen visar också att deras vana vid utsatthet inte kan förstås som likgiltighet eller att de skulle blunda för situationens utsatthet. Istället visar de hur de använder sin vana på så sätt att de inte låter sig skrämmas av ångesten för lidandet. Deras vana vid utsattheten gör att de förmår stå kvar. Min reaktion på båda exemplen var att jag skulle vilja ta mig därifrån, i Henricssons fall skulle jag vilja fly och i Simsons fall skulle jag efter det svåra beslutet vilja dra mig undan. Det som både Henricsson och Simson visar är en vana vid lidandet, de står kvar. Henricsson börjar argumentera och Simson arbetar sida vid sida med sina soldater. Hos båda finns också en beredvillighet att möta lidandet. Beredvilligheten visar sig tydligt i Henricssons fall eftersom han genom sina handlingar ständigt driver situationen framåt mot ett möte med Rajic. I Simsons fall måste vi leva oss in i hans situation av beslutsfattande. För att han ska kunna ta sina beslut så måste han överblicka situationen i sin helhet och utsatthet, han måste ta med i beräkningen att de vid en strid kommer att förlora. Han måste också ta med att det är han genom sina beslut som utsätter sig själv och sina soldater för fara. Troligtvis måste han även, vilket han dock inte tar upp i sin berättelse, kalkylera med hur de kommer att reagera och även ifall de skulle anklaga honom vid en eventuell förlust. För att han överhuvudtaget ska kunna fatta ett vettigt beslut måste han bejaka situationen i dess fulla utsatthet och ändå kalkylera med att det finns en lycklig lösning. I den mening måste han verkligen bejaka utsattheten i samma mening som Kierkegaards religiösa hjältar. Han måste utföra dessa förberedelser tillsammans med de soldater han har beordrat att riskera att dö. Han måste tala till dem, möta deras blick, kanske skämta med dem, hålla dem på gott humör.

Låt mig belysa Simsons exempel med ett annat exempel från en helt annan miljö. Vid ett tillfälle var jag på en palliativ avdelning och talade med en mycket sjuk kvinna, hon hade precis fått informationen om att hon hade högst ett par veckor kvar att leva men nog inte riktigt tagit in den. Hon var uppkopplad till en massa slangar och apparater som störde henne. Framför allt var hon störd av en slang inkopplad i buken som ledde ut någon brun sörjig vätska som jag tror var galla. Hon vände sig till en man i personalen och frågade när den där slangen skulle kopplas bort. Han svarade då henne

att den inte skulle tas bort. Kvinnan frågade då uppretat om det var meningen att hon skulle ha den där avskryvda slangen ända till sin död. Mannen titade då på henne och svarade att hon måste det. Då såg hon förtvivlad ut och sa: "Men så kan jag väl inte ha det, så kan jag ju inte leva!" Mannen svarade ingenting. Istället satte han sig försiktigt ner på sängkanten och bara satt där. Han hade ingenting att säga till tröst, men i den oförmågan visade han sin professionella styrka, han satte sig ner och visade att han erbjöd sig att sitta där med henne i den tröstlösa smärtan. Jag som stod bredvid önskade mest få komma därifrån, för mig var det en situation av akut utsatthet som jag inte visste hur jag skulle bemöta. Det som mannen uppvisade, genom att bara sitta där, är en professionell kunskap, en förmåga att bemöta och bejaka utsattheten i en situation där det inte finns något tröstande att säga. För mig har den här situationen stora likheter med Simsons i Bakovici.

Även om yrkespraktiken har rutiner och sätt att bära och hantera svårigheter finns det i både militär- och vårdyrket ögonblick av akut utsatthet där det inte finns så mycket mer att göra än att bejaka och möta. Även Henrikssons korta reflektion, där han berättar att han lossar på hölstret, visar upp en kombination av vana och bejakande av akut utsatthet. Hans professionella kunnande visar sig i att han inte omedelbart börjar skjuta, istället står han kvar i situationen och bejakar utsattheten. Avgörande här är att han inte kan göra något annat om han, med sin professionella blick, vill kunna läsa av situationen.

I situationen från Bakovici är det tydligt att både Simson och Karlsson bejakar utsattheten helt och hållet. Simsons kommentar om att de skulle förlora vid en strid och Karlssons tanke att det nu är slutet som kommer, visar båda hur de släpper in utsattheten och låter den rasa. Det är inte bara en fråga om vana – det är ett aktivt bejakande av utsattheten som är nödvändigt för att de ska kunna skaffa sig en riktig bild av situationen och vara i stånd att fälla goda omdömen. De blir därmed ett exempel på det Kierkegaard skriver om ångesten för lidandet, de räds inte ångesten utan "bjuder den välkommen". De ser den som "en tjänande ande", alltså något som gör dem extra vaksamma och uppmärksamma på detaljer i situationens utsatthet. Det som framgår genom jämförelsen med Kierkegaard är att soldaterna, för att kunna fälla goda omdömen, måste bejaka utsattheten. Om de inte skulle göra det, riskerar de att missa eller bortse från viktiga, och kanske livsavgörande, aspekter i situationen. Det som därmed blir tydligt är att soldaten måste bejaka sin litenhet, sårbarhet och svaghet för att kunna fälla ett gott omdöme och ta ett riktigt beslut. Bejakandet av utsattheten, och förmågan att faktiskt göra det, framträder som en betydelsefull del av soldatens praktiska kunskap.

Vad som ytterligare framgår i denna jämförelse med Kierkegaards religiösa hjältar är att detta bejakande är en styrka. Intressant är att denna styrka,

soldaternas förmåga att handla, fälla omdömen och fatta beslut i krigets atmosfär, inte främst behöver förstås i termer av mod utan även kan förstås som en förmåga att lida i bejakandet av sin egen utsatthet. Denna förmåga, som traditionellt har betraktats som en kvinnlig dygd, skulle alltså kunna förstås som en väsentlig del av soldatens yrkeskunnande.

*

Kierkegaards religiösa hjälte, som inte framträder genom sin dådkraft eller sina omvälvande handlingar utan visar upp sin styrka på ett mycket mer lågmälat sätt, visar fram intressanta sidor i soldatens yrkeskunnande. Dessa sidor är inte lika lätt att få syn på i en militär kontext som traditionellt fokuserat på mod, handlingskraft och styrka. Därför utgör uppdragstrilogin ett intressant material som synliggör många olika aspekter i yrkeskunnandet och som kan analyseras vidare. I materialet framgår konkret hur soldaternas beslut och omdömen sker under olika typer av påfrestningar, och därmed även vad de mäktar med. Detta öppnar upp för ytterligare analyser av yrkeskunskapen. Inte minst skulle min egen analys kunna kompletteras med fler exempel och kanske skulle den då också tydligare visa fram eventuella brister eller missar i yrkesutövningen som kunde vara intressanta att analysera ur ett praktiskt kunskapsperspektiv.

I historieskrivning och skildringar av krig är det inte alltid så lätt att få syn på enskilda soldaters gärningar annat än som ett omnämnande eller en minnessten. Det är framför allt de som utmärker sig genom enskilda dåd (helst i kombination med en hög befattning) som förvaltas av historien. En annan effekt av att utgå från situationens utsatthet istället för vilka förmågor en soldat bör besitta är att därmed framträder även berättarnas namnlösa kolleger, de som genom att acceptera uppdraget tillsammans tog sig igenom denna utsatthet, och tillsammans lyckades hålla ställningarna.

Slutkommentarer

1. *Uppdrag utland – Militära exempel från internationella uppdrag*, (red.) Peter Tillberg, Joakim Svartheden & Danuta Janina Engstedt, Stockholm: Försvarshögskolan, 2007; *Uppdrag chef – åtta militära chefers erfarenheter från internationella operationer*, (red.) Lotta Victor Tillberg & Peter Tillberg, Stockholm: Svenskt militärhistoriskt bibliotek, 2011; *Uppdrag Afghanistan. Bilder och berättelser från en internationell insats*, (red.) Peter Tillberg, Lotta Victor Tillberg, Joakim Svartheden, Bo Rahmström & Jörgen Hildebrandt, Stockholm: Svenskt militärhistoriskt bibliotek, 2016.
2. *Uppdrag utland*, s. 11ff.
3. *Uppdrag chef*, s. 141.

4. *Uppdrag utland*, s. 42.
5. Clausewitz, Carl von, *Om kriget*, Stockholm: Bonniers 2002, s. 61.
6. *Uppdrag Afghanistan*, s. 225.
7. *Uppdrag chef*, s. 77.
8. *Uppdrag chef*, s. 78.
9. Detta kan jämföras med andra professioners svårare utmaningar. Till exempel är det ett faktum i vården att alla sjukdomar inte går att bota. Ibland handlar vård och omsorg om att meddela patienter och anhöriga detta, och ibland handlar omsorgen om att ställa om sin professionella inställning för att på så vis kunna hjälpa vårdtagare att förbereda sig på sin död (se till exempel Olofsson, Christina, "Att arbeta tillsammans med människor", *Omtankar – Dilemman i äldreomsorg*, red. Lotte Alsterdal, Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge, 2011, s. 23). Lärares och socialarbeters förmåga att möta barns behov kan ibland hindras av att de bara har tillgång till en del av barnets liv. Möjligheten att ge omsorg påverkas av barnets familjeförhållanden, kulturella bakgrund och omgivning, ibland kan dessa vara svåra att kombinera. Se till exempel Hjertröm Lappalainen, Jonna & Schwarz, Eva i "Tänkandets gryning – praktisk kunskap, bildning och Deweys syn på tankandet" (i *Våga veta. Om bildningens möjligheter i massutbildningens tidevarv*, red. Anders Burman, Huddinge: Södertörn Studies in Higher Education, 2011, s. 97–115) som tar upp en lärares svårighet att följa läroplanen i samband med ett barn vars föräldrar var med i en kristen religiös sekt.
10. *Uppdrag chef*, s. 77.
11. Denna förmåga att fälla omdömen och fatta beslut i utsatta situationer är en av de saker som utmärker yrkesutövare med praktisk kunskap om erfarenhet. Ett exempel på detta finner man i Mats Heders text som handlar om en polis tankar och handlingar i den kaotiska och våldsamma situation som uppstår när han meddelar en far att dennes tioåriga son har dött efter att ha blivit påkörd av en bil (Heder, Mats, "Vad är en bra polis?" i *Vad är praktisk kunskap?*, red. Fredrik Svenaeus & Jonna Bornemark, Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge, 2009, s. 266f).
12. *Uppdrag utland*, s. 12.
13. *Uppdrag utland*, s. 13.
14. *Uppdrag utland*, s. 12.
15. *Uppdrag utland*, s. 12.
16. *Uppdrag utland*, s. 13.
17. Clausewitz, s. 98.
18. Clausewitz, s. 58.
19. Clausewitz, s. 58ff.
20. Mosse, George L., *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars* New York: Oxford University Press, 1990, s. 10.
21. Den ryska nobelpristagaren i litteratur, Svetlana Aleksijevitj, skildrar hur svårt det kan vara att föra fram andra sidor av kriget i en kultur som tydligt präglats av "the myth of the war experience". Se till exempel *Kriget har inget kvinnligt ansikte*, Stockholm: Ersatz 2016.
22. *Uppdrag chef*, s. 78.
23. *Uppdrag utland*, s. 12.
24. *Uppdrag utland*, s. 50ff.
25. Svenaeus, Fredrik, *Vad är praktisk kunskap?*, (red.) Fredrik Svenaeus & Jonna Bornemark, Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge, 2009, s. 13.
26. *Søren Kierkegaards Samlede verker* (SKS) band 6, s. 420.
27. SKS band 5, s. 331.
28. SKS band 5, s. 330.
29. SKS band 4, s. 457.

Referenser

- Aleksijevitj, Svetlana. *Kriget har inget kvinnligt ansikte*, Stockholm: Ersatz. 2016.
- Clausewitz, Carl von. *Om kriget*, Stockholm: Bonniers. 2002.
- Heder, Mats. "Vad är en bra polis?" i *Vad är praktisk kunskap?*, red. Fredrik Svenaeus & Jonna Bornemark, Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge. 2009.
- Hjertström Lappalainen, Jonna & Schwarz, Eva. "Tänkandets gryning – praktisk kunskap, bildning och Deweys syn på tänkandet" i *Våga veta. Om bildningens möjligheter i massutbildningens tidevarv*, red. Anders Burman, Huddinge: Södertörn Studies in Higher Education. 2011.
- Kierkegaard, Sören. *Søren Kierkegaards Samlede verker* (SKS) band 4–6.
- Mosse, George L. *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, New York: Oxford University Press. 1990.
- Olofsson, Christina. "Att arbeta tillsammans med människor", *Omtankar – Dilemman i äldreomsorg*, red. Lotte Alsterdal, Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge. 2011.
- Svenaeus, Fredrik. *Vad är praktisk kunskap?*, (red.) Fredrik Svenaeus & Jonna Bornemark, Huddinge: Södertörn Studies in Practical Knowledge. 2009.
- Uppdrag Afghanistan. Bilder och berättelser från en internationell insats*, (red.) Peter Tillberg, Lotta Victor Tillberg, Joakim Svartheden, Bo Rahmström & Jörgen Hildebrandt, Stockholm; Svenskt militärhistoriskt bibliotek. 2016.
- Uppdrag chef – åtta militära chefers erfarenheter från internationella operationer*, (red.) Lotta Victor Tillberg & Peter Tillberg, Stockholm: Svenskt militärhistoriskt bibliotek. 2011.
- Uppdrag utland – Militära exempel från internationella uppdrag*, (red.) Peter Tillberg, Joakim Svartheden & Danuta Janina Engstedt, Stockholm: Försvarshögskolan. 2007.

Här stod vi i öppen terräng med en oberäknelig folkmassa utan verktyg. Normalt sett, när man övar, så har man ju en verktygslåda, man har tillgång till alternativ. Om det här händer så har jag de här alternativen att ta till. Men i Caglavica fanns ingenting av det. Ingen fungerande ledningsorganisation (för det behövdes inte eftersom det ju inte var meningen att vi skulle leda). Jag hade inte ens en karta med mig.

Uppdrag chefs s. 41

Don't mention the war

Jan Sigurd

Vi var utsatta för beskjutning. Jag låg i högt gräs och hörde skotten piska runt om. Du vet att om du reser dig kan du dö vilket ögonblick som helst. Du ligger och trycker och får plötsligt för dig att det bara är du som är där – att alla dina kamrater är döda. Huvudet är tomt. Du är ensam och skotten försöker hitta dig. Då kommer befälets order: ”Anfall!” Inom dig kämpar två röster: en som säger ligg kvar och en som säger res dig. Det som en gång var strid under kontrollerade former: du visste var fienden var, när du skulle ge eld, var dina kamrater var, var frontlinjen gick ... allt det är borta. Nu vet du ingenting. Du har tappat kontrollen. Du är totalt utelämnad åt ödet. Efter en stund reser jag mig upp ... och då öppnar sig himlen och klart ljus tränger ner och vidgar landskapet framför mig. Och jag ser mina kamrater omkring mig. Levande.

Vi går till anfall. Du har en sol i magen, som bränner som ett magsår. Du hänger upp dig på tecken och signaler. Inget annat existerar när du rör dig som en maskin framåt.

Efteråt, när jag sitter i en tegelkåk i tillfällig säkerhet går luften ur mig och benen börjar darra. Jag tittar på dem som om de inte tillhör min kropp. Jag mår illa, reser mig och vacklar fram till ett handfat i hörnet. Ser mitt ansikte i spegeln. Det är grått. Jag lutar mig över handfatet och kräks som en hund.

Min bästa vän dog under insatsen. I regnet. Skjuten genom örat. Regnet föll och blodet strömmade. Blod och regnvatten blandades. Det är bilder du aldrig blir av med. Som du bär med dig hela livet.

Jag lyssnar på Viking Ingemar Wemmenhög. Han var med i den allra första svenska FN-insatsen i Kongo, 1961. Sedan dess har flera svenska trupper varit i Kongo, men också på andra ställen i världen. Vad blev resultatet?

Hur utvärderar man en militär intervention? Hur kvalitetssäkrar man en krigsinsats? Hur vet man vad som egentligen hänt? Det finns statistiska

variabler, objektiva fakta. Men i övrigt. Betyder de inblandades upplevelser något? Vad kan vi lära av den mänskliga erfarenheten?

USA var en del av den segrande pakten i första världskriget. 1918 hade ordningen återställts och freden var tryggad i Europa för ett antal år. Nationernas förbund skapades som en strategi för att garantera framtida samförstånd. Men vad innebar en seger för dem som överlevde och kunde resa hem från slagfälten? Knappast inre frid. Knappast god nattsömn. Knappast normala relationer.

Författarinnan Gertrude Stein myntade uttrycket *den förlorade generationen* om de hemvändande pojkarna som upplevt krigets fasa. Vad var det de hade förlorat? Tron på människan? På humanismen? På äran, fanan och nationell och moralisk suveränitet. Säkert. Många hade också förlorat förståndet.

Men förlusten av social förmåga var en av de viktigare förlusterna: förmågan att vilja bli något, klättra socialt och fullfölja sociala ambitioner som det etablerade samhället önskade eller krävde. Eller som utgör en väsentlig del av den unga människans stamina. Den "framåtanda" ungdomen fylls av i fredstid. Efter kriget var de annorlunda. Många nöjde sig med att kunna slå upp ögonen om morgonen och vara vid liv och utom räckhåll för fiendens eld. Posttraumatisk stress var ännu inte uppfunnet som psykiatriskt begrepp.

En av de unga amerikaner som återvände från första världskriget hade dekorerats av italienska staten för tapperhet i fält. Redan första dagen i tjänst som ambulansförare vid fronten fick han plocka upp kroppsdelar av döda kvinnor efter att en ammunitionsfabrik i Milano hade exploderat. I skyttegravarna i Fossalta dog soldaten bredvid honom ögonblickligen vid ett granatanfall – när han skulle dela ut förnödenheter. Själv bar han en skadad italiensk soldat över ett fält medan maskingevärseld slog ned i och omkring honom. Ett hundratal metallbitar satt kvar i kroppen på honom när han togs till sjukhuset i Milano, för en sex månader lång konvalescenttid. Hans namn var Ernest Hemingway och han blev aldrig helt "återställd" – det blir få. Sömnlöshet och depressioner följde honom tills han tog sitt liv den 2 juli 1961 i Ketchum, Idaho.

Till skillnad från de hundratusentals soldater som också fick men för livet hade Hemingway en utmärkande egenskap: han kunde och ville skriva om sina erfarenheter. Efter en kortare karriär som tidningsman hade han lärt sig att uttrycka sig "koncist, med en förening av kraftfullhet och återhållsamhet, det positiva tillvägagångssättet". Det blev hans sätt att omsätta erfarenheterna, att i text agera ut eller formulera det svåra, tankarna kring liv och död. Men också ett sätt att utforska det militära kamratskapet och banden mellan soldater och civila, krig och fred. Han har själv uttryckt motiven så här:

"Jag tror att det finns en stadig förnyelse av odödlighet genom stormar,

attacker, landningar på stränder där det är svårt att gå iland, att flyga när det finns problem och många andra saker som är alla hemska och vidriga och förhatliga för dem som inte är lämpade ... Dessa saker åstadkommer en katarsis, som inte är patologisk eller något slags sökande efter spänning, utan förädlande för dem som det passar och har turen att överleva dem.”

Hemingways bästa ungdomsberättelser handlar om hur hans alter ego upptäcker naturen och livet som han dessförinnan alltid tagit för givet, likt en pånyttfödd; hur vattnet rinner genom fingrarna när man sänker handen över relingen från en roddbåt, hur solen skiner genom lövverket och hur allting tycks koncentrerat i en enda levande punkt, ett nu.

Efter att ha bevittnat en fasansfull födsel i ett indianläger där fadern – doktorn – utan tillgång till smärtlindring förlöst en indian kvinna med kejsarsnitt samtidigt som hennes man skurit halsen av sig för att han inte uthärdat hustruns plågade skrik, följer gossen Nick fadern till roddbåten som ska föra dem hem över sjön i novellen *Indianläger*.

”Är det svårt att dö, pappa?”

”Nej, jag tror det är ganska lätt, Nick. Det beror på.”

De satt i båten, Nick i aktern och hans far vid årorna. Solen gick upp över bergen. En abborre hoppade och gjorde en ring i vattnet. Nick lät handen släpa i vattnet. Det kändes ljumt i den vassa morgonkylan.

Denna tidiga morgon medan han satt ute på sjön i aktern av båten och hans far rodde, kände han sig säker på att han aldrig skulle dö.

Det är texter med existentiella, nästan metafysiska, förtecken. Världens sätt att tacka Hemingway för hans förmåga att formulera dessa och andra liknande tankar var att ge honom Nobelpriset i litteratur 1954. Men massorna valde honom också som förebild för en ny skönlitteratur som inte förskönar, som inte låtsas eller bygger illusioner. Som inte förhärsligar utan med klarsyn ser den mänskliga tragedin som den är.

I novellen *Gammal man vid bron* – som har handlingen förlagd till inbördeskriget Spanien – stöter soldaten (Hemingway?) på en vilsen åldring.

En gammal man med stålbågade glasögon och nerdammade kläder satt vid vägkanten. Över floden hade slagits en pontonbro och vagnar och lastbilar, män, kvinnor och barn kom över bron. Mulåsnorna knegade med sina vagnar uppför den branta sluttningen från bron och soldater högg tag i hjulekrarna och sköt på. Lastbilar dundrade upp och försvann och bönderna traskade fram i det fotsdjupa dammet. Men den gamle satt där alldeles stilla. Han var så trött att han inte orkade gå längre.

Jag hade till uppgift att gå över bron, rekognoscera terrängen på

andra sidan och ta reda på hur långt fienden avancerat. Jag gjorde detta och återvände över bron. Nu var det inte så många kärror längre och mycket få fotgängare, men den gamle satt fortfarande kvar.

”Var kommer ni ifrån?” frågade jag.

”Från San Carlos...det var så att jag stannade för att sköta om djuren. Jag var den siste som var kvar i staden San Carlos...”

Jag stod och tittade på bron och Ebrodeltats landskap som verkade Afrika och jag undrade hur länge det skulle dröja den här gången innan fienden visade sig, och hela tiden lyssnade jag efter de ljud som signalerar den alltid lika gåtfulla händelse vilken kallas kontakt, och gubben satt fortfarande kvar.

”Vad var det för djur?” frågade jag.

”Det var sammanlagt elva djur”, förklarade han. ”Det var två getter och en katt och dessutom var det fyra duvor.”

”Och dem fick ni lämna?” frågade jag.

”Ja, för artilleriets skull. Kaptenen gav mig order att ge mig iväg för artilleriets skull ... Katten reder sig säkerligen. En katt kan nog klara sig på egen hand, men jag förstår inte vad det ska bli av de övriga.”

”Vilken politisk åskådning har ni?” frågade jag.

”Jag är utan politisk åskådning”, sa han. ”Jag är sjuttiosex år gammal. Jag har gått tolv kilometer och nu tror jag inte jag orkar gå längre.” [...]

För honom kunde man ingenting göra. Det var på påskdagen och fascisterna ryckte fram mot Ebro. Dagen var grå och mulen med ett lågt molntäcke och därför var deras flyg inte uppe. Detta och så att katter klarar sig på egen hand var det enda lyckosamma som återstod för denne gamle man.

USA är en stormakt med ett stålskott finger petande lite överallt i världen. Sedan första världskriget har man intervenerat ett flertal gånger över hela jordklotet och försökt verka för sina ekonomiska intressen, men också för demokrati, för de värderingar vi lite slarvigt kallar västvärldens och som brukar rymmas inom det luddiga begreppet frihet. Att det är en frihet med reservationer blev de nordiska länderna varse för inte så länge sedan när FN hade omröstning om att förbjuda kärnvapen. Natomedlemmarna böjde sig för USA:s doktrin om terrorbalans medan Sverige som enda nordiska nation röstade för ett förbud. En röst som USA kritiserat. Natomedlemmen Norge – som initierat omröstningen och delar ut Nobels fredspris – röstade mot ett förbud.

Resultatet av USA:s interventioner har inte alltid blivit vad man hoppats. Ofta det motsatta. Men för Europas del var amerikanernas engagemang i andra världskriget avgörande.

Jerome D. Salinger delade den tidigare förlorade generationens erfarenheter. Han återvände efter fem av andra världskrigets mest dödliga slag i Ardenneroffensiven. Som underrättelseofficer i den fjärde divisionens tolfte infanteriregemente landsteg Salinger under D-dagen på Utah Beach i Normandie. Den amerikanska befrielsearmén trängde djupare och djupare in i det ockuperade Frankrike på sin väg mot Tyskland och Berlin medan tyskarna försvarade sig hårdnackat och med alla medel. Hitler visste att Siegfriedlinjen inte kunde hållas utan satte alla förhoppningar till motattacken i Hurtgenskogen längs Tysklands gräns mot Belgien. Det var svår terräng. Höga, massiva träd på fem meters avstånd från varann. Kulor rikoschetterade mot stammarna. Ljudet var öronbedövande. Träd knäcktes. Ett inferno. Av J.D. Salingers pluton överlevde bara en bråkdel. Han tillhörde dem. Lika lite som på Hemingways tid i första världskriget fanns det någon vård att tala om. Av brev som det följande förstår man graden av fasa han utsattes för:

”Jag gräver mina skyttevärn ner till ett fejt djup. Är rädd ständigt hela tiden och minns inget av hur det är att vara civil.”

95 procent av infanteriet stupade i skogen. En kollega till J.D. Salinger, David Roderick, berättar om en incident.

”Jag hade tagit skydd nedanför ett träd under en artilleriattack, och explosioner och splitter slog ner på mig och knockade mig medvetslös. Gav mig en hjärnskakning och dödade min radioman. Jag visste inte var jag var eller vem jag var eller vad jag gjorde. Någon tog mig till en hjälpestation och jag evakuerades från Hurtgen den 24 november 1944. Det hände många soldater.

När jag kom till sjukhuset undersöktes jag och de diagnosticerade mig som ’stridstrött’. Vad de gjorde var att ge dig ett piller som fick dig att sova i tjugofyra timmar. Soldaterna kallade det ’Blå 88.’

Salinger tillbringade ett par månader på ett sjukhus i Nürnberg i åtnjutande av någon sorts vård vid krigsslutet men han blev icke heller densamme som före kriget. I novellen *För Esmé – kärleksfullt och solkigt* lider sergeant X av krigspsykos. Väl incheckad på sjukhus står det följande: Sergeant X ”la armarna på bordet och lutade huvudet mot dem. Det värkte i honom från huvud till fot, smärtzon efter smärtzon som alla tycktes flyta över i varann. Han var som en julgran med elektriska ljus, som slocknar allihop om ett går sönder.”

Salinger är idag mest känd för romanen *Räddaren i nöden* – vilken han skrev i krigstjänst och bar med sig i strid – men han gjorde faktiskt succé över en natt redan med novellen ”En dag som gjord för bananfisk” som publicerades i tidskriften *New Yorker* 1948.

Det hävdas från medicinskt håll att soldater som varit vid fronten eller människor som upplevt svåra operationer, drabbas av biologisk depression.

Frukta, skräck, chock eller kroppslig skada gör att kroppens celler mobiliserar ett försvar som kopplar bort den kognitiva processen – att tolka intryck, tänka och tycka – för att inrikta sig på huvuduppgiften: att hålla cellen vid liv. Därav upplevelsen av tomhet. Hjärnkontoret stängs av och all energi går åt till basfunktionerna äta, sova och dricka. En del människor blir blinda, andra döva eller stumma. Vissa går som i trans. Och det är närmast en sådan person vi möter i Salingers novell.

”En dag som gjord för bananfisk” slog ned som en litterär bomb i de läsande amerikanska hemmen när den publicerades. På arbetsplatser landet över diskuterade man novellen och dess innehåll. Alla hade en far, en bror eller en granne som varit vid fronten i Europa och som därefter kommit hem med eller utan sina själsförnödenheter i behåll, i den mån de kommit hem överhuvudtaget. Seymour Glass heter huvudpersonen som tjänat sitt land på Europas mark under andra världskrigets slutfas. Ganska snart får vi klart för oss att han inte är som han var vid tiden för bröllopet, det vill säga före krigstjänst. När vi kommer in i handlingen är han med sin unga fru på en badort i Florida där de tillbringade sin bröllopsresa, för att återknyta kärleksbanden, något som inte lyckas. De färskaste upplevelser Seymour har skiljer honom mentalt från hustrun, som tillbringat kriget hemma i säkerhet. Det är som att se två folkslag mötas – utan förutsättningar att kommunicera. Erfarenheterna vid fronten finns som en vattendelare mellan de två och det är en dramatisk slutscen som skickade kalla kårar längs med ryggraden på alla som på ett eller annat sätt haft med kriget att göra. Seymour har tillbringat eftermiddagen ensam på stranden under en badrock och ska ta hissen till hotellrummet. Samtidigt stiger en kvinna med zinkpasta på näsan in.

”Jag sa att jag ser att ni stirrar på mina fötter.”

”Förlåt men det gjorde jag verkligen inte. Jag tittade bara på golvet”, sa kvinnan och vände sig mot hissdörren.

”Om ni vill stirra på mina fötter så säg bara till”, sa den unge mannen. ”Men ge fan i att göra det i smyg.”

”Var snäll och låt mig stiga av här”, sa kvinnan hastigt till flickan som skötte hissen.

Hissdörren öppnades, och kvinnan steg ut utan att se sig om.

”Jag har två fullt normala fötter, och jag kan inte inse att det finns det minsta anledning att stirra på dem”, sa den unge mannen. ”Femte tack.” Han tog upp rumsnyckeln ur badrocksfickan.

Han steg ur på femte våningen, gick genom hallen och öppnade dörren till 507:an. Rummet luktade nya kalvskinnsväskor och nagelborttagningsmedel.

Han kastade en blick på flickan som låg och sov på en av de båda sängarna. Så gick han bort till en av kappsäckarna, öppnade den, rotade under en trave kalsonger och undertröjor och drog upp en 7,65 mm Ortgies. Han tog ut magasinet, såg på det och satte in det igen. Han spände hanen. Så gick han fram och satte sig på den andra sängen, såg på flickan, höjde pistolen och sköt sig en kula genom högra tinningen.

Texten hade, liksom Hemingways, Joseph Hellers och Kurt Vonneguts krigsskildringar och hemvändartexter något terapeutiskt över sig. De fick en hel nation att ventilerka känslor och tankar som de flesta hållit inom sig, förträngt. Ty det mest förekommande var, då liksom nu, stumheten och tigandet: *Whatever you do, don't mention the war*, var credot man levde efter. Behovet att gå vidare, att blicka framåt, överskuggade behovet av att ventilerka och bearbeta.

Det förefaller vara en evig psykologisk sanning: Människor med starka eller mycket svåra erfarenheter väljer stumheten, medan de med få eller lättare upplevelser talar om dem. Henning Diestel, far till gode vännen Peter, tjänstgjorde i tyska Luftwaffe i Kirkenes i Nordnorge under kriget. Redan 1937 hade han varit i Sverige och träffat Peters mor varför han efter fångenskapen (1945 till 1948) kunde återvända och arbeta i Sverige där de fick barn. Men hans barn – som nu är i sextioårsåldern – fick inget höra om hans krigsupplevelser. Han talade mycket ogärna om dem.

Wilhelm Glöck, far till min förläggare Helmuth Glöck, stred för Vehr-macht, bland annat i Stalingrad. Han överlevde som av en Guds försyn men valde också han tystanden. När han efter kriget flyttade till Sverige och erhöll svenskt medborgarskap med sin norska "tyskepige" blev han inkallad för mönstring i svenska armén. Helmuth följde som liten grabb med fadern till mönstringskontoret i Kristianstad och minns hans påpekande: "Jag har stridit på fyra fronter: Östfronten, Västfronten, i Finland och i Norge", morrade han till befälet. "Tror ni verkligen att ni har något att lära mig om krig?" Han fick frisedel och så åkte de hem. Några ytterligare detaljer fick Helmuth inte veta.

Min morbror Torsten Lundius greps i artonårsåldern av innebörden i uppropet *Finlands sak är vår* och gick med som frivillig i finska vinterkriget. På nyåret 1939 korsade han gränsen till Finland och anslöt till ett förband som opererade i gränstrakterna mot Sovjet. Även han undkom med livet i behåll och valde tystnaden. Först i nittioårsåldern lättade tungans band och han kunde berätta om sina erfarenheter. Hur de ryska attackflygens raider satte skräck i karavanerna av lastbilar som fraktade förnödenheter, proviant och ammunition och hur beroende man var av radiokommunikationerna för att i tid skingra lastbilarna och försöka hinna in i den skyddande skogen som

omgav landsvägarna. Hade man en kulspruta på lastbilstaket var man prioriterad måltavla för de ryska attackflygarna. Det gällde att välja sitt fordon med omsorg.

En dag under en rekognosceringstur närmar sig Torstens pluton en glänta i skogen och upptäcker att en rysk spaningstrupp gjort detsamma från motsatt håll. De befinner sig plötsligt bara några meter från varandra. För ett ögonblick stirrar de unga pojkarna från var sin sida på fienden. Sedan vänder de och tar sig skyndsamt därifrån. Hade någon avfyrat så mycket som ett enda skott skulle det slutat i blodbad. Man tömde tarmen eller urinblåsan av skräck. Det var en förödmjukelse han kapslat in under hela sin levnad. Först i nittioårsåldern kunde Torsten prata om rädslan för att mista livet, något han efter ett långt och gott liv kunde göra, förvissad om att den förestående döden han väntade inte var densamma som den han som ung fruktat. Nu var han försonad med den. Han sa:

”Jag räds inte döden, jag räds att bli ett kolli på en vårdinstitution.”

En av de sista gångerna vi sågs höll han stolt upp telegrammet ifrån marskalk Mannerheim i vilket denne tackade de svenska frivilliga som försvarat Finland fram till separatfreden i mars 1940.

”Tyvärr dog min bästa vän Björn Fuhre, som valde att fortsätta i fortsättningskriget som utkampades tillsammans med tyskarna. Hans far ringde med jämna mellanrum under sin livstid och grät och gav mig skuldkänslor över att jag överlevt, inte hans son. Men vad kunde jag göra? Det var hans beslut. Själv hade jag fått nog av krig.”

Torsten erinrade sig hur han redan efter ett par dagar i fält tappat all tro på krig som något annat än en tragisk och omänsklig sysselsättning. Att krig – hur rättskaffens och moraliskt försvarbara insatserna än är – skulle vara karaktärsdanande, var något han stegrade sig inför. All krigisk verksamhet är och förblir nedbrytande, ansåg han.

Han hade säkert hållit med den tyske åldring som jag för en annan bok spårade upp i tyska Dornum och som både tjänat som Hitlers soldat och suttit i fångenskap efter Stalingrad – men som kontrast också av omsorg om judarna gömt undan davidsstjärnan och de judiska kyrkböckerna från synagogan i Dornum. Synagogan hade använts som lager och var den enda som undgått förstörelse och därmed stod intakt efter kriget. När hans medverkan i tyska armén under trettio- och fyrtioalet kom upp i samtalet, konstaterade han med en bitter rysning: *”Krieg ist ein schlechtes beruf* – krig är ett illa valt kall.”

Var han schizofren? Var han illojal, en överlöpare? Nej. Han var mänsklig. Alla som stred för Hitler var inte nazister. Det måste påtalas, om och om igen. Att fatta vapen och bli kanonmat är inget flertalet väljer. Det föregås av

en lång process av manipulation, hjärntvätt. Och krigstjänst var i de flestas fall den sista utvägen – ett handlande i nöd tvång – under det totalitära Tredje riket.

All konfliktlösning med våld är en förlust, ett nederlag för den tänkande och kännande mänskligheten. Människor inblandade i strid blir förändrade. Avtrubbade eller pacifister, eller båggedera, måhända. Närvaro i ett krig är ingen parentes i en människas liv. Erfarenheter vid fronten sätter djupa spår. I stridande, men också civila.

Anthony Doerr beskriver i boken *Ljuset vi inte ser* en bombning under andra världskriget – från marken. Här är det tyska bombplan som släpper sin last över franska staden Saint Malô. Lägga märke till den detaljrika, realistiska prosans oerhörda suggestionskraft. Tempot! Med upprivet hjärta förflyttas vi över tid och genom rum:

Dörrar sprängs bort från sina karmar. Tegelsten blir till stoft. Våldiga, svällande moln av krita och jord och granit stiger mot himlen. Alla de tolv bombplanen har redan vänt om och högt däruppe återgått till sin formation ovanför Engelska kanalen innan takpannorna som sprungit i luften slutat falla ned på gatorna.

Lågor slår upp längs väggarna. Parkerade bilar fattar eld, liksom gardiner och lampskärmar och soffor och madrasser och de flesta av de tjugo tusen volymerna i det allmänna biblioteket. Bränderna förenas och drar fram, väller uppför fästningsvallarna likt tidvattenvågor; de forsar in i gränder, upp över hustak, tvärs över en parkeringsplats. Rök jagar damm; aska jagar rök. Ett tidningsstånd flyter bort, brinnande.

Från källare och kryptor överallt i staden sänder invånare böner: Gode Gud, beskydda staden och dem som bor där, glöm oss inte i ditt namn, amen. Äldre män klamrar sig fast vid stormlyktor; barn gallskriker; hundar ylar. På ett ögonblick står de fyrahundraåriga bjälkarna i stadens byggnader i brand. En del av den gamla staden som ligger tätt intill murarna mot väster förgås i en brandstorm där de våldsammaste lågorna är hundra meter höga. Suget efter syre är så stort att föremål som väger mer än bondkatter dras in i elden. Hängande butiksskyltar dinglar i hettans riktning; en krukplanterad häck kommer glidande över klapperstenarna och välter över ända. Svalor som skrämts upp ur sina skorstenar börjar brinna och dyker likt flygande gnistor över fästningsvallarna och slocknar i havet.

På rue de la Crosse blir Binas hotell för ett ögonblick nästan tyngd-löst, lyfts i en spiral av lågor innan det i brottstycken börjar regna ned på marken.

Att välja tystnaden och glömskan som officiell policy vore ett brott mot all kunskap om människans psyke. Enda sättet att hålla historien levande är att fästa ord på papper, att dokumentera och verbalisera. Men hur?

I dagens utbildning av jurister läser man vid kurser på Lunds universitet skönlitteratur för att få ökad förståelse för människans natur. Och för att träna oss i empati. Skulle man också bli en bättre militär av det? Möjligtvis. I alla händelser en bättre människa. Sångaren och låtskrivaren Bob Dylan talar i sin nobelföreläsning om milstolpar i omskakande och livsdanande litteratur. På andra plats nämner han Erich Maria Remarques *På västfronten intet nytt*. Det är en genomgripande skildring som ställer många moraliska och existentiella frågor på sin spets – med kriget som fond.

Skönlitteratur har sitt värde som kunskapsförmedlare om det militära livet, åtminstone om vi ska tro Bob Dylan. Det finns många vägar till vishet, till förståelse. Genom bred kunskapsinhämtning av olika slag underlättar vi för den enskilde att i varje uppkommen situation begripa antalet perspektiv och deras bevekelsegrunder. Därigenom vidgar vi också förutsättningarna för att göra rimliga bedömningar i fält och inse de fulla konsekvenserna av dem. Både som befäl och menig.

Hur fattar man bättre beslut i utsatta situationer? Hur hanterar man känslor i skarpt läge? Emotionell och fysisk press? Vad innebär det att följa en order som talar emot ens eget förnuft? Vad signalerar reträtt? Vad är rädsla? Hur påverkar den ens omdöme? Vad gör den med solidariteten med kollegor, underlydande, överordnade? Med ens inställning till den övergripande saken, uppgiften, mandatet. Finns moral i en väpnad konflikt? Och i så fall, hur gör den sig gällande? Vad är civiliserat beteende?

Andras berättelser är mitt svar. Ur dem kan vi vaska fram tankekorn, visdomar och ledstänger att hålla oss till. Av den enda anledningen att vi står på varandras axlar. Man brukar säga att vetenskapsmän och journalister är ute efter sanningen, medan författaren är ute efter att skapa mening. Och det är just den meningsskapande berättelsen som ger oss byggstenar för framtiden. Som får oss att växa, mogna och förstå det förflutna.

Att alla militärer skulle utbildas till eller förväntas bli författare och skribenter, är så klart inte rimligt. Ändå finns de där, som en viss procent av befolkningen, de med berättargåvan, de med anlagen, förutsättningarna. De som har ögat och örat för att fånga situationen, stundens allvar, besluten, i ord. Och bild. De som lägger örat mot marken och upplever alltings innebörd. Att inte ta deras förmåga i bruk är slöseri. Det är att göra sig historielös. Det gäller bara att uppmuntra och finna formerna för det.

FN:s brigadgeneral Jan-Gunnar Isberg skriver i boken *Med alla nödvändiga medel* utförligt om sitt arbete att som befäl implementera en vapenfri zon i Bunia, Kongo 2003–2005. I ett läge när militärobservatörer hotades av

milis i Kisangani fick han frågan från befälskollegan Force Commander Di-allo om de borde evakuera. Hans svar löd:

Vi bör inte evakuera; det är att visa svaghet. I stället bör vi framgrup-pera skyddstrupp, som kan försvara militärobserverna.” Så blev be-slutet. Marockanerna i Kisangani konstrade dock, men tvingades fram-gruppera – om än försenade mer än ett dygn. Hela affären blev ett bra pedagogiskt exempel för den militära staben.

Min utgångspunkt var att man aldrig skall ta bort något som man har placerat ut. Det var grunden. Jag upplevde dock att det var ett nytt sätt att tänka för många vid MONUC:s högkvarter. Ibland fick jag känslan av att man måste tänka tvärtom för att nå en vettig lösning. Man får inte bara gå med strömmen. Det här var ett litet exempel på vad jag menade med att agera proaktivt och mer offensivt. Winston Churchill sade ju också att man ”vinner inte segrar genom att evakuera”.

Utan att dra för stora växlar på denna reflektion ser vi tydligt hur ett militärt tänkande är historiskt överförd från en kultur och tid som inte är vår egen. Hur värdefull denna traderade erfarenhet är. På samma sätt som vi inser att den nygamla insikten härigenom vidarebefordras till kommande generationer.

Boken vimlar av pedagogiska exempel på ingenjörskonst inom den militära disciplinen. Taktiska funderingar, såväl som mänskliga. Framför allt är boken en uppvisning och genomlysning av begreppet ledarskap. På ett ställe formulerar han sin lärdom i en enda nyckelmening: ”Vad förväntas av mig som chef nu?”

Ett avsnitt handlar om Jan-Gunnar Isbergs tidigare tjänst som bataljonschef i Libanon.

”När jag åkte hem från Libanon hade vi levt med hela Gulfkrisen och Gulfkriget. Israel och indirekt vi hade utsatts för 28 stycken missilattacker. Gaslarm utlöstes vid 24 tillfällen och nästan alltid nattetid. Fyra soldater vid bataljonen drabbades av trauman ... Somliga soldater blev panikslagna vid första larmet när de satt i sin förläggning och inte fick någon information. De visste ju inte om alla andra var döda eller vad som hade hänt.”

Texten elaborerar inte på detta tema. Här är det metoderna för hantering av uppkomna kriser som står i centrum. Men vad händer egentligen de traumatiserade soldaterna? Var blir de av? Och hur blir deras liv när de inlemmas i civilsamhället igen efter tjänst utomlands? Det var dessa och liknande frågor som författaren J.D. Salinger brottades med – i novell efter novell.

Men även vår tids Anthony Doerr ger sig i kast med saken och åskådliggör med all önskvärd tydlighet traumatiserade män i ett dialogparti ur *Ljuset vi*

inte ser. Den unge pojken frågar Madame Manec om sin gammelfarfar, krigsveteran:

”... när din gammelfarbror kom hem” – Madame Manec letar efter det rätta uttrycket – ”var han inte densamme som när han gav sig av.”

”Menar du att han har blivit räddare av sig?”

”Jag menar vilse. En mus i en fälla. Han såg döda människor gå genom väggar. Förfärliga saker i gathörnen. Nu går din gammelfarbror inte ut.”

”Aldrig någonsin?”

”Inte på många år.”

Som bevis på deras läsvärde kan vi idag konstatera att texter som de här nämnda säljer i miljonupplagor varje år på alla världens språk. Så länge vår värld är skådeplats för våldsam konfliktlösning kommer den typen av litteratur finna läsare. Det är ett tragiskt faktum men säger också något om litteraturens djupare mening i våra liv: som tröst, som utforskning av de eviga temen som är en del av människans tillvaro, konflikterna i världen.

Att skönlitteratur med krigisk kontext kan fylla flera behov vittnar inte minst det följande om: När Fidel Castro och hans regim tagit makten på Kuba efter kuppen 1959 sammanträffade han med Ernest Hemingway under en fisketävling där Fidel deltog som tävlande och Hemingway i egenskap av jury. Att Hemingway var idol och förebild var uppenbart men en talande detalj är att Fidel vid samma tillfälle bekände att Hemingways skönlitterära bok *Klockan klämtar för dig* – som utspelar sig under spanska inbördeskriget – varit hans lärobok i gerillakrigföring – och därigenom indirekt bidragit till revolutionen på Kuba.

En förskjutning i tid är avgörande vid rapportering från slagfält. Den som rapporterar måste ha perspektiv på händelseförloppet och innehållet bör inte hamna i orätta händer. Det är ett enormt ansvar och kan röra sig om en svår moralisk balansakt mellan krav på öppenhet och krav på hemlighållande. Moderna media vill gärna befinna sig så nära krigshärden som möjligt och rapportera – för det påstådda allmänintressets skull. Kuwaitkriget var det första tevekriget vi kunnat följa på bekvämt avstånd i vår relativa trygghet. Hur mycket skada alltför snabb rapportering kan åstadkomma framgår av händelser som jag tagit upp i samarbete med Hans Vennersten i boken *San-ningens pris*, vilken tar sin utgångspunkt i händelser under Falklandskriget.

Eftersom en majoritet av FN:s medlemsstater stödde Argentinas krav på öarna hade dess kolonialiseringskommitté uppmanat Storbritannien att inleda förhandlingar med Argentina för att lösa frågan om vilket land

Falklandsöarna skulle tillhöra. Allt hade kunnat lösas med sedvanlig, om än segdragen, diplomati. Men några argentinska skrothandlare tog saken i egna händer fredagen den 2 april 1982. De fick för sig att åka över till en av öarna och placera sin egen nationsflagga där och sedan hävda att området inte längre tillhörde Storbritannien utan fastmer Argentina. Uppmuntrade av denna patriotiska handling besatte argentinska trupper med 12 000 man strax därefter ögruppens huvudstad Port Stanley.

Efter minimal handläggning av frågan, fattade premiärminister Margaret Thatcher sitt historiska beslut att Falklandsöarna skulle befrias från Argentina med sjö- och markstyrkor.

Som i de flesta moderna krig hade media möjlighet att på plats bevaka och rapportera om hur striderna fortlöpte. För vissa av journalisterna verkade det som att det var viktigare att för sina lyssnare och tittare få förmedla fakta, även om det kom att innebära svåra konsekvenser för brittiska styrkor på slagfältet. Vid minst tre tillfällen bidrog BBC till att Storbritannien drabbades av svåra förluster genom att de så obetingat hållit på sin "rätt" att rapportera om läget, alltså även om det som ansågs vara militära hemligheter.

En fallskärmsjägarchef hade på grund av BBC:s rapportering planer på att stämma BBC för mord på flera ur hans manskap. Han hann dock inte sätta sin plan i verket innan han själv miste livet i en fientlig attack vid en strategisk plats som hette Goose Green. BBC hade dagarna innan rapporterat att fallskärmsjägarna befann sig på plats och att ett förestående anfall var att vänta. Detta sändes inte bara ut lokalt över London, utan över "World Service" som bland annat kunde avlyssnas i hela Sydamerika. Argentinarerna trodde först inte sina öron när de hörde sändningen. Kunde det verkligen vara sant att man fick militärstrategisk information via brittisk radio? Inte bara i detta fall utan i flera andra gillrades fällor och bombades fartyg och landsättningsstyrkor som en direkt följd av BBC:s sändningar. Att omedvetet eller på grund av oaktsamhet vara orsak till förluster inom de egna leden kallas Blue-on-Blue och kan innebära trauman för resten av livet.

Lotta Victor Tillberg sammanfattar i boken *Med alla nödvändiga medel* moderna krig med avseende på just informationsspridning.

Med media och den nya informationsteknologins betydelse följer nya spelregler. Vem som helst kan på några sekunder sprida en bild över hela världen med hjälp av Internet och mobiltelefon. "Obetydliga" incidenter på det som traditionellt betraktas som taktisk nivå, fotograferade på ett visst sätt kan enkelt spridas och skapa oöverskådliga strategiska konsekvenser. På samma sätt kan också "viktiga" händelser med medias hjälp förvanskas, förminskas, omvandlas eller tonas ner. Det nya är

inte att det händer, utan det nya är de förutsättningar som spridningens omedelbarhet medför. Sociala medier har fått betydelse för folkopinion och maktskiften på ett sätt som få kunde förutse bara för några år sedan, vilket till exempel händelseutvecklingen i Tunisien och Egypten är exempel på. Kriget, striden och konflikten kommer in i våra vardagsrum mycket snabbare och mer påtagligt än tidigare. Detta ställer nya krav på dem som sätts att verka i krig och konfliktmiljöer, såväl enskilda individer som organisationer.

När en yrkespraktik utsätts för starka förändringskrafter är de konkreta exemplen – berättelser från verkligheten – av särskild betydelse. Exempel på konkreta situationer i militär yrkespraktik gör det möjligt att urskilja på vilka sätt olika kunskapsformer är aktiva och vilken roll de spelar i olika sammanhang. Väl valda, detaljerade beskrivningar inifrån en yrkespraktik kan rätt använda fungera som det nödvändiga kitet mellan språk och erfarenheter.

Fundera ett ögonblick över slutklämmen. Lägg märke till orden ”väl valda” och ”detaljerade” i den ovan citerade texten. Jag vill här knyta an till den professionelle skribentens verksamhet. I utbildning inom författarskrået talar vi om signifikativa scener med konkreta detaljer. Här närmar sig författandet vittnespsykologin. Och den skickligt skrivna rapporten den goda prosan.

Precis som gamla fotografier kan bidra till skiftningar och nyanser i vår uppfattning av en person eller en situation, så utgör de precisa detaljerna, hur små och bagatellartade de än verkar, facetter av motivet. Dramatikern Samuel Beckett myntade uttrycket *punktum*. Han definierade punktum som ”Den till synes ovidkommande detaljen som rätt använd skänker helheten trovärdighet.”

Litteraturen är alltså besläktad med vittnespsykologin. Det ihåliga vittnesmålet kännetecknas av att det hålls på för hög abstraktionsnivå, det saknar de konkreta – ibland irrationella – detaljerna och avslöjar sig därför som konstruerat, fabricerat. Det äkta och trovärdiga vittnesmålet – precis som den goda litteraturen – är däremot fullt av egenartade element, konkreta detaljer och udda observationer.

Magkänsla inom polisarbete brukar definieras som ”upplevd information som ännu inte bildat något mönster”. Denna upplevda information vill man gärna uppmuntra. Om man är intresserad av den militära processen över tid – inte bara det färdiga resultatet.

För att åter igen citera Hemingway så svarade han med dessa ord när han i *Paris Review* ombads förklara sin berättarmetod och dess rötter inom reporter-journalistiken.

Under tjugotalet försökte jag lära mig att leta efter de obemärkta saker som orsakade känslor som till exempel det sätt på vilken en utespelare i baseball slängde sin handske upp i luften utan att se efter var den landade, ljudet av harts mot mattan från en boxares flatsulade gymnastikskor, den grå färgen av Jack Blackburns skinn när han just kommit ut ur en rörelse och andra saker som jag noterade som en målare skissar.

Jämförelsen med målare är viktig. Det gäller att använda sin känslighet, sina sinnen: hörsel, syn, smak och känsel.

Den spanske målaren Goya väjde inte för svåra motiv: arkebuseringar och död. Han var som Tolstoj som talar om konstnärens mod att bevittna och skildra en avrättning, att se döden i ögonen. Den inställningen hade också Hemingway. Han var oerhört inspirerad av spansk kultur och livshållning; tankar om döden, grymheten, livet som en pendling mellan fiesta och död, livet som en tragedi – och tjurfäktningen som en emblematiske ritual och representation av just detta.

För många är militär gemenskap en räddning från livslångt främlingskap. Så var det för Hemingway, så var det för Salinger. Bägge uttalade vid olika tillfällen att de hade enklast för att umgås med andra människor med krigserfarenhet. Ian Hamilton skriver i sin bok *På spaning efter Salinger*: ”I strid var det inte längre möjligt att vidmakthålla ett utanförskap: kämpande soldater är av nödvändighet beroende av varandra.”

Hemingway tackade sin lyckliga stjärna för att han som yrkesman fått uppleva kriget på nära håll. I *Afrikas gröna berg* skriver han:

Vilken stor fördel en krigserfarenhet var för en författare. Det var ett av de viktigaste ämnena och i synnerhet ett av de svåraste att skriva sanningen om, och de författare som inte hade varit med om det var alltid väldigt avundsjuka och försökte få det till att verka oviktigt, eller onormalt, eller som ett sjukt ämne, medan det egentligen var något oersättligt som de hade missat.

Referenser

- Doerr, Anthony. *Ljuset vi inte ser*. Bookmark Förlag. 2015.
- Hamilton, Ian. *På spaning efter J.D. Salinger*. Legenda. 1989.
- Hemingway, Ernest. *Afrikas gröna berg*. Stockholm. Bonnier. 1981.
- Hemingway, Ernest. "Gammal man vid bron." I *Femte kolonnen och fyra noveller från spanska inbördeskriget*. Stockholm. Bonnier. 1970.
- Hemingway, Ernest. "Indianläger". I *Snön på Kilimandjaro och andra noveller*. Bonnier. 1942.
- Isberg, Jan-Gunnar, Victor Tillberg, Lotta. *Med alla nödvändiga medel. Brigadgeneral Jan-Gunnar Isbergs erfarenheter från tjänstgöring i Kongo 2003–2005*. Försvarshögskolan, Svenskt Militärhistoriskt Biblioteks Förlag. 2011.
- Salinger, J.D. *Till Esmé – kärleksfullt och solkigt*. Bonnier. 1953.
- Salinger, J.D. "En dag som gjord för bananfisk". I *Till Esmé – kärleksfullt och solkigt*. Bonnier. 1953.
- Vennersten, Hans; Sigurd, Jan. *Sanningens pris*. Arx förlag AB. 2013.

Rädda var vi väl alla vid vissa tillfällen och man kunde nu se vad ständig press åstadkom med människor. Det minsta man kunde göra var väl i alla fall att erkänna för sig själv och andra att man var rädd, för att kunna handskas med fenomenet. Alla gjorde dock inte detta, vilket skulle slå tillbaka, i några fall med stirrande blickar, bleka ansikten och nerverna utanpå.

Nu har jag i efterhand förstått att det vi blev utsatta för var kumulativ stress av den värsta sorten. Vi hade helt enkelt för lite manöverutrymme och kunde inte påverka miljön eller arbetet speciellt mycket.

Uppdrag utland s. 49–50

The Hidden Face of Military Missions Abroad – An Emotion Sociological Perspective on Swedish Soldiers’ Narratives

Louise Weibull

Introduction

“Everyone is expected to show a tough exterior, but what lies behind that exterior for the individual, especially in the event of a frightening situation.”¹

The above remark, by an officer participating in a so called dialogue-seminar in 2006, somehow captures the theme of this chapter. To be able to show emotional restraint, and retain a calmness of mind, is undoubtedly part of a soldier’s role during operations abroad, yet it is just a role.² The three books, that form the empirical basis for this analysis, are testimony to the many emotionally charged situations Swedish units have encountered when confronted with extreme misery, grave moral wrongs and deeply stressful situations. Nevertheless, even though there are accounts of being afraid, feeling helpless and having doubts on many fronts, the reader is more often left with a tacit understanding of the emotions involved. From an emotion sociological perspective, one plausible explanation is that soldiers’³ emotional expressions are managed in ways that are in line with organisational, professional and social stipulations, i.e. “feeling rules”.⁴

This chapter is divided into two parts, representing different aspects of emotion management linked to military operations abroad. The first part deals with the role of emotions and their management during deployment, and aims to shed light on the need for soldiers to balance and adapt emotional expressions and inner feelings in various situations. The second part of the chapter deals with the possible emotional costs related to military operations abroad. For some soldiers, the emotion management work does not end when the deployment ends, it just enters a new, and often negative, phase. More specifically, the focus here is on the psychological damage called “moral injury”. The chapter’s main argument is that emotions and their management are at the very core of the military profession, rather than being a disturbing interference that must be controlled in high-stake situations⁵, or something that can be “saved” and let out in debriefing-sessions

and after-action reviews. Thus, successful soldiers are not people with emotional control who “lack” feeling towards what they are doing, but skilled emotion workers who constantly model and manage their emotions and expressions to fit specific situations. The emotional spectrum is wide; from the acute stress of a life-threatening situation to the cumulative stress of regularly patrolling a hostile area, or when facing civilians in desperate need, or obeying orders you may feel hesitant about, to mention but a few examples. Sometimes you must toughen up, as in the confrontation with an opponent, at other times you must come across as much more composed than you really are when playing what is often described as “a game”. Depending on the context it essentially comes down to finding the right mix between the cardinal feeling rules of military Peace Support Operations (PSO), “firm, fair and friendly”, whilst also staying alert for sudden changes. In other words, the view proposed here also challenges the dichotomy between emotion and rationality, which has often come to the fore in the military world, and which implies that soldiers can choose between cognition and emotion. The following statement by Shelly Whitman, executive director of Romeo Dallaire Child Soldiers Initiative on encountering child soldiers can serve to illustrate this:

“That’s where the emotional part of your brain kicks in instead of the cognitive part of your brain. Which means you’ll make decisions based on emotion and not on what’s the best professional decision on that matter.”⁶

The concept moral injury, which is described in more detail in the second part of the chapter, relates to “perpetrating, failing to prevent, bearing witness to, or learning about acts that transgress deeply held moral beliefs and expectations”.⁷

For soldiers the moral issues can be further complicated, because it is not unusual for what appeared to be right, at the time, to become a source of deep regret, guilt and shame when reflected on afterwards.⁸ Although knowledge of moral injury has been around since ancient times⁹, empirical research on contemporary moral transgressions and their consequences is an emerging field of research that has attracted interest from clinicians, military personnel, journalists, and politicians, particularly in the USA. Although the narratives in the volumes discussed here were written with another aim in mind, and indications of psychological wounding are absent, the material repeatedly gives rise to ethical questions and worries about an “afterwards”. In addition, whether or not there are hidden statistics regarding Swedish soldiers suffering mental trauma after deployment is being debated in the media¹⁰, and in social media forums. From international research we also know that similar situations, such as the horrifying events described in Afghanistan and Bosnia Herzegovina, may have a negative influence on soldiers’

psychological well-being for a long time.¹¹ Taken together, the three volumes illustrate a wide span of emotionally loaded experiences over a long period of time, from extreme stress in life threatening situations to personal growth. The following questions have guided the analysis:

1. What is meant by the theoretical concept emotion management?
2. How do the narratives illustrate the soldiers' adjustment to organisational, professional and social feeling rules?
3. What kind of moral concerns are vented by the soldiers?

Part I. Emotion management in theory and practice

Emotion management as a core theoretical concept

The notion that emotions have an impact on our behavioural response is widespread. For anyone who has seen a John Cleese movie, Soriano's suggestion that anger in English culture is seen to be as dangerous as fire, will come as no surprise.¹² Norwegian sociologist Jon Elster claims that the cultural influence on our view of emotions is mainly shown in the way we label emotions, the way we evaluate them, and the way we determine which behaviours tend to trigger specific emotions.¹³ Focusing on emotion management in the work place, the main theoretical framework here comes from two sociologists, namely Arlie Russell Hochschild, and Sharon Bolton, who has further developed Hochschild's theories. Their findings have also been used in an earlier analysis of Swedish soldiers' emotion management in mainly low-intensity conflict areas.¹⁴ It goes without saying that widening the analysis to Swedish contingents operating in more emotionally charged areas, is both scientifically relevant and interesting per se.

As previously indicated, an undercurrent in this chapter is that, in all social interaction, people adjust to norms related to those feelings that can be appropriately expressed. These ideas emerged notably in the writings of Emile Durkheim (1858–1917), but are even more central to Erving Goffman (1922–1982). Building on Goffman's ideas on "feeling rules" and "emotional dues", in interaction rituals and social encounters, Hochschild applied these ideas in her research on front-line work in the American service sector.¹⁵ The result was the introduction of the now famous concept "emotional labour", which concerns employees' adaptations to meet organisationally prescribed feeling rules, regardless of their personal feelings. If feeling rules in an organisation establish a sense of entitlement, or obligation, and provide a guide to the outlook of our emotional exchanges, emotion management is

the adjustment made when “actively trying to change a pre-existing emotional state” to adhere to these rules.¹⁶ Emotion management refers to adjusting either a facial or bodily expression or changing emotions within (i.e. surface – or deep-acting). A central assumption behind feeling rules is that they are firmly embedded in social contexts and will, therefore, differ depending on culture, gender and social class. From this it follows that the appropriateness of a feeling cannot be inferred by examining the feeling itself, but only by comparison with the implicit feelings rules that frame the interaction.

Instead of one concept (i.e. emotional labour), Bolton suggests that members of an organisation are usually skilled at operating under different sets of feeling rules according to context, for reasons such as legitimacy, conformity, instrumentality and/or empathy.¹⁷ Her typology on feeling rules in professional life proposes a division into three kinds, namely organisational, professional and social. *Organisational feeling rules* refer to an organisation’s corporate culture, and entail norms regarding how organisational members should feel about their job, and more importantly which emotional displays should accompany their practice. *Professional feeling rules*, as the name implies, concern the equivalent for professions. However, it is widely recognized that many professional groups, such as lawyers and doctors, often have incorporated various coping strategies for emotional distancing, aimed to limit too much personal involvement.¹⁸ The last category, *social feeling rules*, offers spaces for organisational members to “be human”. As such, they often serve as a stabilizing factor in organisations, a foundation for bonding and affection, and in some cases, philanthropic emotional engagement that may exceed what an employer would approve of.¹⁹ However, social feeling rules also lie behind the development of sub-cultures, cliques, and seldom discussed facets of organisational life, such as bullying, various forms of resistance, and misbehaviour.²⁰ Feeling rules in the operations discussed here are multifaceted because they apply not only to the demands from one’s own organisation and colleagues, but also to contacts with all the other parties in the operational theatre.

Bolton says that in most organisations, organisational, professional, and social feeling rules impact on the employee’s motivation, professional identity, and performance. Even though feeling rules are only one dimension, alongside policies, hierarchies, contracts, divisions of labour and status positions, they will have an impact on all these other dimensions. Yet feeling rules from various sources can be both contradictory and in conflict with each other.²¹ One example is when medical professionals, employed by the Dutch Armed Forces in Afghanistan, felt that their professional code of conduct to help and save as far as possible, prevailed over the employer’s bureaucratic rules.²² There are also overlaps; e.g. cohesion and trust are not only

qualities that organisational members develop amongst themselves under certain conditions, but also something that is actively sought after by the military organisation. It is often in the closest group, Bolton argues, that emotional control is most effectively stage managed, because this is where members spend most of their time. In military operations, the importance of this fact cannot be stressed enough. Your squad is undoubtedly made up of your closest comrades, for whom you would literally die, and with whom shared experiences often form a strong bond. Yet at the same time the relationship is dubious, because they are the people evaluating your work performance, both tacitly and literally.

Method

This analysis was conducted in accordance with what Alvesson and Sköldberg would call a classic data-construction, where pluralism and diversity in the interpretations are taken into account, but where the researcher more or less takes “the reality” presented in the informants’ narratives for “what it is”.²³ In doing so we must also disregard many differences, e.g. when and how data was generated. The interviews are described as being published more or less verbatim, which implies less room for editorial adjustment than is the case for the selections from soldiers’ and officers’ written manuscripts. Whilst the narratives doubtlessly offer multifaceted insights into the operations, we should always be aware that “underneath the (out) spoken, the world of emotional communication and exchange is vast and complicated; it is where body and society intersect; where emotion, reason, and cognition blend; it is the partly conscious, partly unconscious source of motivation and action”.²⁴ Against this background, and for the purpose of this chapter, suffice to say that emotions here refer to “ineffable feelings of the self-referential sort that index or signal our current involvements and evaluations. It is what an actor experiences or, at least, claims to experience in regard to the performances he or she brings off in the social world”.²⁵ As previously stated, the theoretical framework guiding the first part of this chapter is theories on emotion management and feeling rules, elaborated above all by Arlie Russell Hochschild and Sharon Bolton. Within the deductive process, I looked for cues in both texts and interviews that involved reference to organisational, professional and social feeling rules, and both visible and more subtle manifestations of emotion management coupled to these. In principle, the same process was followed concerning moral concerns (part two).

As the reader may have noticed, some of these volumes’ contributions are driven by openness and emotional reflexivity, whilst others come forward as

more emotionally dry. Looking at the texts from an impression-management perspective, we can also guess that, sometimes at least, we are presented with idealized behaviours, as essentially no major faults or personal shortcomings are mentioned. When a mistake is described, it often comes across as “human”, maybe quite natural in this context. In addition, a courtesy-discourse is likely at work, as an overall tendency to praise named colleagues can be noted, with no signs of overt criticism. The purpose here is not to insinuate that the praise is undeserved, but just to point out that these manners could also be an adjustment to social feeling rules. Another reason that some of the texts seem to be quite devoid of emotion is, as mentioned previously, that the volumes had another aim. To put it simply, this was to illustrate demanding situations abroad, and the professional knowledge used to solve them, as experiences that others then could learn from. The interview guide contained no specific questions addressing emotions or emotion management. However, not all researchers would necessarily see this as a disadvantage. Czarniawska uses the microscope as a metaphor, and suggests that when the focus is directly on emotions, there might be a risk that they become too dark or too bright, whilst, when seen out of the corner of the eye, as could be said here, they will seem more commonplace. This allows researchers to learn more about “what has been socialized into people” – as far as expressing emotions and speaking about them is concerned.²⁶ The reader should also notice that I have chosen to omit the names of individuals being quoted or referred to, although this information is available. Nor have I always indicated from which mission/mission area a certain statement was obtained, unless this is required for better understanding. The main reason is that the texts and interviews were obtained for another purpose, and in many cases years have passed. The following section will be devoted to the extensive character of the emotion management requirements when soldiers choose, model, manage, and display the appropriate emotional expression.

Emotion management and the reality abroad

Whilst the organisational self at a garrison in Sweden also involves commitment to organisational, professional, and social codes of conduct (feeling rules), abroad this is something that must constantly be in focus for emotion management. Broadly speaking, the emotion management demands here originate from two sources – from being a Swedish soldier in an expeditionary force, and from the inherent demands to do the right thing in an often unknown and unpredictable conflict environment. The volumes present

many examples of the necessity to manage inner feelings and appearances in various ways, of which only some examples can be presented here, due to the limited scope of this chapter. Although it is possible to analyse organisational and professional feeling rules independently in this context, here they are presented under the same heading.

Organisational and professional feeling rules

As a member of a military organisation you must adjust to many things: de-personalization, collective action, certain forms of conformity and various measures of loyalty towards the military. Apart from adjustment to “firm, fair and friendly”, the dominant feeling rule and professional code of conduct in the majority of the operations here, there is also the ever present work ethic of always performing to the best of your ability, and adhering to normative control.²⁷ The three volumes provide many examples of how soldiers experience an emotional imperative to act, but are refrained from doing so by mandates, formal rules etc. This might be one of the most emotionally charged aspects of service abroad, and will be further highlighted in the chapter’s second part. Reading the volumes, it is also quite clear that Goffman’s stage and theatre metaphors²⁸ get to the core of emotion management demands in many situations abroad, not least in terms of being a skilled actor. Swedish units often had to negotiate with warring factions, where a successful outcome required improvisation, decisiveness, and imagination. One example from Bosnia was the de-escalation of tense feelings among a Muslim elite force at a checkpoint by offering coffee and buns, alluding in conversations that this was a custom between neighbours back home.²⁹ The important professional feeling rule here is to act decisively and in a reassuring manner.³⁰ One commander stresses the importance of “doing what you said” and “playing the game”, where the psychological skills to read other players’ impression management attempts is also highly important.³¹ How to come across as the one with the upper hand, is essentially a question of domination. “You have to look strong in this environment. If you appear to be weak, you will make someone think that they have a chance of taking over control.”³²

One of the most emotionally demanding episodes in the volume is the defence of the mental hospital in Bacovici in Bosnia, where a seriously undermanned Swedish unit, in bad psychological shape and fearing for their lives, succeeded in convincing a hostile Croatian battalion that they would not give up without a fight. Even though the situation was described as “everybody knows that we are going to lose if it comes to a major fight”³³, and soldiers spoke of emotional numbness and behaving like zombies, the unit still

managed to hold off most of the disabling feelings. Focusing on routines and what they could grasp, practical defence preparations, such as sorting out fields of fire, angles, protection, and tactics were mentioned as having been of great help in suppressing emotions. The consequences of surrender also had many low points, as illustrated below:

“We’re the ones with the moral right on our side in this crazy, sick valley. If we fail in our duty now we’ll lose all sense of perspective, our foothold, our dignity and our entire mission will have no meaning.”³⁴

The platoon leader was awarded a medal after this incident and the citation read that he had executed his duty in a way that “transcends what could be expected”.³⁵ In this way, medals are a rare sort of demarcation by the organisation of what it is reasonable to ask of soldiers during service abroad. Although he admitted that he was initially very pleased, he soon reflected about whether or not he was worthy of recognition and that, actually, it was the whole platoon that had done a good job.³⁶ This line of thought reflects a well-known feeling rule for military organisations, i.e. that highlighting individual performance is close to a slur.³⁷ We do not know the extent of any mental scars left by these weeks, yet the quote below by one of the soldiers present in Bacovici, bears witness to the possibility that professional feeling rules, stating that you should solve your task and endure difficulties no matter what, might even hinder soldiers from “telling the truth”:

“When is it time to be sufficiently professional that we dare, and have a duty, to raise our voices and point out that sometimes we don’t have the tools, the rules, the people or the money to complete the tasks given to us in a professional manner?”^{38, 39}

The impact of social feeling rules

There are many glimpses of taxing emotional situations in different types of social encounters, not least in relation to the civilian population. Although managing inner feelings in these situations is crucial to role-performance, and the opposite is unlikely to be of any help to anyone, showing calmness and dispassion in the face of human misery raises questions about what feelings are personal, and what feelings go with the job, a point stressed by John Van Maanen.⁴⁰ In the same vein, there are comments where one’s private self and the role of an officer on operations abroad are seen as “different worlds”. In Afghanistan, from the 17th contingent onwards, Swedish soldiers found themselves engaged in combat almost on a daily basis. One narrative describes the deep emotional impact this made on one soldier when he felt the hatred and contempt in the eyes of Afghan civilians: “I felt most awkward when the children were doing it. I became convinced we were the enemy.”⁴¹

There are many illustrations that critical events are sometimes so serious that, in the aftermath, private emotions take over in line with social feeling rules. When reinforcements finally arrived during the riot in Caglavica, the deputy battalion commander described how tears of happiness came to his eyes, and other commanders hugged their soldiers out of gratitude and relief. In essence, this reflects a well-known phenomenon from ethnographic studies, where organisational members use common sense and change professional distance into more informal modes of expression, when this is called for.⁴²

One unit in Afghanistan, whose work involved considerable emotion management, was the Operational Mentoring and Liaison Team (OMLT). Their task was to mentor the Afghan Army, which in essence meant fighting alongside them, operating in areas that other foreign military units judged as too risky. One field commander testified that sharing these experienced warriors' rigours was not always pleasant. Moreover, these units often got no rations, so they would take food from the fields or farmers' supplies, something another commander tried to curb by giving them money to buy food at the market. Since creating a basis for good cooperation was the first priority, and the units lived together around the clock, the emotion management focus was primarily on staying on good terms, and always making them believe you were on their side. This was sometimes difficult; one commander felt inwardly that his counterpart, the Afghan commander, was something of "a crook". Moreover, the special circumstances that the OMLT worked under many times made the emotional load on their commander especially taxing:

"This is what hurt the most. When you are a commander and are in charge and start to hear in the voices that things are really bad out there. [...] When all their possibilities have been exhausted, and they want me to come with a timely solution to save the entire situation. And I can't really give them anything."⁴³

One incident reveals that there are situations where you are even willing to disobey orders to help a comrade at risk, i.e. the power of social feeling rules is illustrated here in loyalty to peers, instead of orders. The OMLT commander described how angry he and his personnel felt, when they had a wounded soldier out in enemy controlled territory, and were refused reinforcements by a Swedish company commander because the area was out of bounds. When he and a few of his mentors finally got out there, they met two Swedish combat vehicles at the boundary. They had overheard the radio conversation and were waiting to act as escorts. The OMLT commander reflected on these soldiers' decision to disobey their senior commander as follows:

"Perhaps they were thinking that the next time it could be them injured

out there. The fact that we knew each other and that we were all Swedes probably played a part in the section commander's decision to disobey the instructions given."⁴⁴

The importance of knowing each other well is repeatedly underlined and often coupled to trust. Not infrequently, commanders said that if a unit was under severe pressure, knowing your personnel is of great help in reading their voices and getting a feel for the size of any problems. In other examples, previous personal relations between officers, helped to straighten out communications in high pressure situations, although both parties were still conditioned by an acceptance of role-playing. However, knowing each other too well is not always an advantage. If officers are close in rank, personal relations may be a "risk", because being over-friendly could result in not having the nerve to be tough when required.⁴⁵

As already mentioned, a common way to manage strong emotions was to concentrate on practical things. Yet when situations become too painful, the narratives hint at the need for practices that bridge the gap between the secular and spiritual.⁴⁶ Before entering the village of Stupni Do in Bosnia, where a massacre had taken place two days earlier, some soldiers sat alone praying.⁴⁷ In another scene from Afghanistan, after a "baptism of fire" we learn that a platoon lined up and "gathered their thoughts and senses" in a simple ceremony.⁴⁸ Also more generally, a soldier, who had been on guard, described his feelings after it turned out that an approaching car was not a suicide bomber after all, leaving him feeling "a bit silly" standing behind his gun, "thinking idly about life".⁴⁹

Part II. Moral concerns

Notes from the dialogue seminars inform us that, on many occasions, soldiers perceived the moral aspects of their tasks as more difficult than the tactical ones.⁵⁰ Morals and ethics are about right and wrong and they are introduced to us by virtue of our upbringing, education or occupational socialization. It is well-known that contemporary war zones are, by their very essence, highly complex, multifaceted and emotionally taxing places. Soldiers may regularly witness intense human suffering and cruelty, they may be in fear of their lives, bear losses from hostile action, and ultimately kill and maim others as a result of following orders. Against this background, the aim here is (1) to introduce the concept of moral injury presented in previous research and (2) to illustrate how moral hazards are expressed in the narratives examined.

Moral injury – an introduction

The concept of moral injury is defined differently by different authors. However, a common thread is that there has been some transgression of what you believe to be “right”. Drescher et al. define moral injury as “a disruption in an individual’s confidence and expectations about one’s own or other’s motivation or capacity to behave in a just and ethical manner”.⁵¹ Although moral injury sometimes co-exists with PTSD, and its symptoms may overlap, it has its own separate trauma with symptoms more often related to shame, guilt, betrayal, regret, anxiety, anger, self-loathing, and self-harm.⁵² In other words, in contrast to PTSD, moral injury is not about the loss of feeling safe and secure, but a loss of trust in oneself, in others, in the military, and sometimes in the nation as a whole.⁵³ In previous research, three dimensions of moral injury have been empirically derived: transgressions committed by others, transgressions committed by oneself, and perceived betrayal by others.⁵⁴ Examples of situations with the potential for moral injury to the self are described by Brett Litz as: killing within the rules of engagement, collateral killing, maiming, destruction, prescribed violence, mistakes and accidents.⁵⁵ The last category above, perceived betrayal, usually refers to one’s own comrades, or commanders at different levels.⁵⁶ Although hard to estimate due to under-reporting, in the US military this category also includes a number of personnel, mostly women experiencing MST (Military Sexual Trauma), i.e. sexual harassment and violence from their own colleagues. Needless to say, moral injury is not unique to the military world, and may also involve guilt about relatively “trivial” transgressions that led to little or no real harm. Further, Litz and his co-authors, suggest that moral stressors and outcomes for military personnel can be described along a continuum from *moral frustration* via *moral distress* to *moral injury*. Within this spectrum, different degrees of mental, behavioural, social, and spiritual harm and impairment may be found.⁵⁷ However, even though war has involved morally compromising situations since ancient times, many researchers state that empirical research into moral injury is still in its infancy, and that there are now more unanswered questions than definitive answers.⁵⁸ A consensus also seems to prevail concerning a claim made by Brett Litz and his co-authors that, for a subset of soldiers, what may be surprising is not that exposure to warzone stress leads to chronic suffering and disabling mental disorders, but that the majority of men and women in uniform appear to survive these experiences relatively unscathed and asymptomatic.⁵⁹

In parallel, and another interest spurred by the military, research into resilience and recovery has been a focus for new research initiatives. The reason

behind this is that soldiers' degree of resilience does not simply depend on the severity of their exposure to combat, but on a complex interplay of biological, psychological, social, deployment, and event-related factors, whose interaction characteristics and mechanisms remain poorly understood.⁶⁰ Because of the interplay of these factors over time, individuals may exhibit resilience to and recovery from certain traumatic events, but not to others, and may be resilient in one period of time, but develop symptoms in another.

Also, it is no wonder that moral transgressions by military personnel during missions abroad is a sensitive question within the military community. The essential idea in moral injury theory is, after all, that under certain conditions soldiers cannot conduct their job without being psychologically injured. This fact contrasts strongly with the fact that acting in accordance with good ethics and morals is often said to be at the heart of the military profession.⁶¹ Military units are also usually very disciplined, trained as they are in self-control and adjustment to an extensive system of regulations. Nevertheless, always maintaining irreproachable conduct in areas of conflict, such as Iraq and Afghanistan, is deemed by both researchers and practitioners to be very difficult, and may come down to doing "as little wrong as possible".⁶² The decade since the beginning of these wars has witnessed significant advancements in research into the mental health consequences of wartime deployment.⁶³ Findings from this research, and alarming suicide rates amongst US service personnel, have essentially driven the US Armed Forces' interest in moral injury.

Causes of moral transgressions – the individual or the situation

Decisions taken in morally challenging situations depend on many factors. Some researchers build their theories on individuals and units having a disposition to make right or wrong decisions in ambiguous and threatening situations, and stress that military training has an important role here to enhance moral sensitivity and judgement.⁶⁴ When analysing the behaviour of individuals, much attention is placed on their shortcomings, whilst the situation – how it evolved, for how long, and other key circumstances – tends to be neglected.⁶⁵ Paolo Tripodi, clearly on the situation side, states that even among social psychologists, this "disposition" argument is a mistaken perception. "What really matters is not who you are but where you are."⁶⁶ This claim can easily be coupled to the attention to the moral dimensions of asymmetric warfare.⁶⁷

Maintaining moral in harm's way – Swedish experiences

“We have a different morality and a different inherent practice for how we react” is a remark made by one of the commanders interviewed here.⁶⁸ The excerpt refers to the use of force by military units from different countries in situations where Swedish units would have acted more cautiously.⁶⁹ These differences may originate from many sources, e.g. organisational culture, a different focus on ethical dimensions, the magnitude of consequences, or the degree of social consensus etc.⁷⁰ Indeed, these categories seem to have had an impact on many of the situations described in the narratives. The magnitude of consequences refers to the amount of harm or benefit others will experience as result of a certain decision. One obvious example is the situation in Caglavica, Kosovo, where successive decisions were taken to hinder Albanians from passing and, in all likelihood, burning down Serbian villages, and even massacring the people. Furthermore, the decision to give up would probably have resulted in the loss of many soldiers.⁷¹ Many, both officers and soldiers, were convinced they were going to die, and one officer describes how he tried to comfort his soldiers by touching each one of them physically.

The fact that other Swedish units in the Balkans went to great lengths, comparatively speaking, seemingly spurred by an unusual moral sensitivity in their practices abroad, is described by the British war correspondent Anthony Loyd as follows:

“The men inside (APCs) might have been UN but they were playing by a completely different set of rules. They were Swedes, in terms of individual intelligence, integrity and single-mindedness.”⁷²

The battalion had only been in Bosnia for two weeks when the massacre of civilians in Stupni Do took place. Prevented from entering the village for two days, one unit was so close the same evening that they could see the fire and hear the screaming. Naturally, the emotional impact of this and on those who later entered Stupni Do must have been considerable. Loyd describes Swedish soldiers standing “mute with shock” and “shaking with rage”.⁷³ From an interview with the battalion commander we learn that the soldiers found forty dead bodies. While it is easy to imagine that the soldiers saw sights that shook their core beliefs about humanity, we have no information about the psychological post-effects. What we do know from previous literature is that handling dead bodies, something also witnessed in narratives from Afghanistan, is an oft-mentioned source of PTSD⁷⁴ and potentially morally injurious situation.

Making a difference – a lost aim

Common sense informs us that it is far easier for soldiers to come to terms with good results, which indicates that soldiers' retrospective feelings also depend on how the operation unfolded.⁷⁵ In other words, the answer to inner moral questions like “was it worth it” may change over time as a result of the operational outcome or a personal re-evaluation states David Wood, author of *What Have We Done: The Moral Injury of Our Longest Wars* (2016). Wood sums up many American soldiers' perceptions of the operations in Iraq and Afghanistan as: “We didn't help them, they didn't like us, and they were not helped (to stand up for themselves).”⁷⁶ In a similar vein, philosopher Nancy Sherman comments that, for US troops, the story of the wars in Iraq and Afghanistan is yet to be written, but some images are already taking form. The war in Iraq is now often considered to have been fought for an unjust cause, based on false information. If not unjust, it is viewed by many soldiers as an optional war. In contrast, the war in Afghanistan, which was initially regarded as a “good war” and a just response to a domestic attack, is currently part of another debate, where many soldiers wonder if their mission of wooing tribal populations away from the Taliban, installing a US-friendly government etc., was either achievable or praiseworthy.⁷⁷ Yet, Sherman stresses, many critical soldiers may still feel great pride in their service, loyalty to their comrades, as well as having their identities and personal ideals “tightly wrapped up with their service in the military”.⁷⁸

If we agree with Peter Bradley that every decision resulting in harm or benefit to people involves ethical considerations, it is hardly surprising that military missions abroad provide the most distinctive examples of this. Essentially all missions referred to here aimed to stabilize and normalize the situation in the countries concerned, thus aiming to do something that would benefit the local populations. However, regarding the mission in Afghanistan, both soldiers and a current official governmental investigation⁷⁹ are questioning this. To a greater extent than other theatres in the volumes, soldiers deployed here struggle with the search for progress and meaning. Whilst narratives from other conflict areas also reflect questions about whether the risks you expose yourself and others to are worthwhile, doubts about the mission in Afghanistan are more about the meaning of the operation itself, and if the aim to “make a difference” is at all realistic.⁸⁰ It is perhaps not surprising that Swedish soldiers have sometimes referred to the situation on the ground as “Absurdistan”.⁸¹

While feelings like this are generic to many military operations, it is obvious from the soldiers' narratives that constant emotion management is needed to avoid distraction, and concentrate on small steps forward, in order

to remain sane. A need to lower your “ambitions” is also illustrated by the officer who concludes, that if the Swedish forces had helped just one single person, that was enough to make it worth the trouble⁸², no doubt a rhetorical point, but still quite remarkable. Other emotionally loaded experiences referred to in the narratives are witnessing the punishment of children, animals, civilians, and Afghan soldiers by their commanders. Ambiguous feelings are clearly forthcoming as some soldiers admit that if they had known what was waiting for them, they might not have deployed, but interestingly still refer to this as one of the best thing they have ever done.⁸³ The lack of meaning can also be coupled to questioning one’s own morals as expressed in the following:

“Whose family is it out there, who is good, who is bad? Are we good or bad? What am I doing in Afghanistan? Why am I here? Can I help anyone?”⁸⁴

Another form of taxing emotion management demands is exemplified here by a soldier who describes how he has used his weapon and presumably killed for the first time:

“In the bigger picture, it would perhaps have made no difference if it hadn’t even taken place at all. But for me and us, it had mattered all the same.”⁸⁵

Resilience to morally loaded experiences – examples of organizational influences

The narratives indicate that the commanders interviewed are quite aware of how soldiers struggle to make sense of their surroundings. Communication about the aim and purpose, especially of risky and ambiguous tasks, is seen by some as a highly important part of their role. Naturally, such engagement is more called for in combat situations, where we see some commanders actively sharing their soldiers’ difficulties by being at the front, talking to them, caring for those who cannot take it anymore, etc. Others see their role as strategic decision making, stating that lower commands do this part best. Generally though, the necessity to “care for your personnel” is still somewhat of a mantra in all the commanders’ narratives. It is not unusual that it can be hard to identify individuals who are psychologically unfit, because individuals tend to put up a façade and very few will admit to such feelings.⁸⁶ Two commanding officers from Bosnia and Afghanistan state: “you have to read it in their eyes”. It is also tacitly understood that firing at, and mortally injuring an insurgent, demands more support than most other situations.⁸⁷ The profound moral content of both situations and tasks, underlines the importance of leaders taking an “active” responsibility.⁸⁸ The emotion management in taking some decisions is also considerable.⁸⁹ Although not explicit in the quote

below, we can understand that the decision to order a group of soldiers to remain in a hostile environment under serious threat, instead of returning to base, was not an easy one. When asked if the soldiers requested to pull out, the commander answered, “no, it was more a feeling I had”.⁹⁰

In this specific case the situation unexpectedly worsened, with new attacks and firefights lasting more than an hour before the insurgents left, possibly due to air support once again coming to the rescue. The volumes give many examples of commanders attributing positive outcomes to a combination of luck and reinforcements. As much as this reflects the fact that Swedish troops operate in small numbers abroad, it touches one immediate existential facet of military operations, i.e. all things cannot be controlled, and this fact may ultimately have serious consequences. It is also not unusual for soldiers to be haunted by acts that, upon closer examination, were out of their control. Sherman claims that the reason for this “self-imposition of oversized liability”, is partly to be found in soldiers’ ethos and training, where ideals of good soldiering include over-idealized notions of professional behaviour.⁹¹ Perceptions of betrayal are not so prominent in the narratives. However, the circumstances described previously, when a unit was denied reinforcements due to their position being out of bounds, may reflect such a perception. Moreover, the texts insinuate feelings of betrayal, when individuals at the Armed Forces’ Headquarters in Stockholm indirectly make life more difficult and dangerous, by rigorously sticking to ill-suited regulations.⁹²

Concluding remarks

Lastly, it should be mentioned that Sweden still lacks comprehensive official statistics about soldiers’ psychological health post deployments, apart from studies showing that, on average, they have lower suicide rates, and take less anti-depressants than the population at large.⁹³ Apart from social and occupational pressures to “carry on”⁹⁴, soldiers may also be hesitant about admitting psychological struggles, for fear that this might impact negatively on future deployments.⁹⁵ Internal figures from the Swedish Soldiers Homes Association, an independent non-profit organisation offering counselling and support to soldiers and their families, show that of 158 individuals who reached out via their support phone during the years 2014–2016, 24 cases (15%) referred to problems that could be classified, directly or indirectly, as relating to questions of a moral, ethical and/or existential nature.⁹⁶ In terms of mission areas, experiences from Afghanistan and Mali made up about half the group, followed by Bosnia and Kosovo in descending order. Due to the non-formalized procedures, these numbers should just be seen as at least

illustrating that Swedish soldiers' psychological wounds may well be greater than close to zero.

Looking ahead, a current research field in the US, dealing with methods for resilience and recovery both during and after deployment is of interest. However, there are worries that the success of these efforts will depend on a cultural shift in the military's view on mental health problems. Whether or not this also applies to the Swedish Armed Forces must remain an open question.

Endnotes

1. *Mission Abroad*, 127.
2. On the traditional battlefield, the situation is very different, with strong and unbridled emotions seen as natural characteristics notes Abrahamsson. See "Restraint, unbridled emotion and war amongst the people", *The Heritage and the Present. From Invasion Defence to Mission-Oriented Organisation*.
3. In the following the term "soldiers" will be used when referring to both soldiers and officers, unless a distinction is specifically required.
4. Bolton, *Emotion Management in the Workplace*; Hochschild, *The Managed Heart. Commercialization of Human Feeling*.
5. See Ben-Ari, *Mastering Soldiers. Conflict, Emotions, and the Enemy in an Israeli Military Unit*.
6. *The Globe and Mail*, Canadian military to become first to issue guidelines on child soldiers, 2017-02-06.
7. Litz et al., "Moral injury and moral repair in war veterans. A preliminary model and intervention strategy". *Clinical Psychology Review*, 700.
8. See also Andres & Reitveld, "It's not over till it's over. Sharing memories at the homefront", *Mission Uruzgan. Collaborating in Multiple Coalitions for Afghanistan*; Litz et al., *Adaptive Disclosure. A New Treatment for Military Trauma, Loss, and Moral Injury*.
9. Shay, "Learning about combat stress from Homer's Iliad", *Journal of Traumatic Stress*.
10. See for instance *Göteborgs-Posten*, Svenska krigsveteraner stupar i det tysta, 2013-05-25; *Dagens Nyheter*, Soldater vågar inte söka hjälp för psykbesvär, 2017-08-08.
11. Shay, *Odysseus in America. Combat Trauma and the Trials of Homecoming*.
12. Soriano, "Emotion and conceptual metaphor", *Methods of Exploring Emotions*, 209ff.
13. Elster, *Alchemies of the Mind. Rationality and the Emotions*.
14. Weibull, *Emotion Matters. Emotion Management in Swedish Peace Support Operations*.
15. Hochschild, *The Managed heart*.
16. *Ibid*, 229.
17. Bolton, *Emotion Management in the Workplace*, 295.
18. See also Merton, *Sociological Ambivalence and Other Essays*.
19. Bolton, "Who cares? Offering emotion work as a 'gift' in the nursing labour process", *Journal of Advanced Nursing*.
20. Bolton, *Emotion Management in the Workplace*; Ackroyd & Thompson, *Organizational Misbehaviour*.
21. Bolton, *Emotion Management in the Workplace*, 2.
22. Olsthoorn & Verweij, "Military ethics and Afghanistan", *Mission Uruzgan. Collaborating in Multiple Coalitions for Afghanistan*.
23. Alvesson & Skoldberg, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, 33.
24. Wettergren, "How do we know what they feel?", *Methods of Exploring Emotions*, 115.
25. Van Maanen & Kunda, "'Real feelings'. Emotional expression and organisational culture", *Research in Organisational Behavior*, 53.

26. Czarniawska, "The rhetoric of emotions", *Methods of Exploring Emotions*, 76.
27. Weibull, *Emotion Matters*; Granberg, *Kognitivt stöd för lärande i arbetet. En teoretisk modell baserad på en fallstudie av ett svenskt militärt förband i Kosovo*.
28. Goffman, *The Presentation of Self in Every Day Life*.
29. *Mission Abroad*, 81–83.
30. *Ibid*, 14.
31. *Mission Commander*, 81f.
32. *Ibid*, 136.
33. *Mission Abroad*, 12.
34. *Ibid*, 12.
35. *Ibid*, 35.
36. *Ibid*, 34.
37. Klay, "The citizen soldier. Moral risk and the modern military", *Brookings Essay*.
38. *Uppdrag utland*, 51.
39. Translation made by Stephen Henly.
40. Van Maanen, "The self, the situation and the rules of interpersonal relations", *Essays in Interpersonal Dynamics*.
41. *Mission Afghanistan*, 101.
42. See also Tomforde, "Combat soldiers and their experiences of violence in post-heroic German society", *Res Militaris*, 7.
43. *Mission Afghanistan*, 206.
44. *Ibid*, 208.
45. *Mission Commander*, 40.
46. For more on this topic, see Brock & Lettini, *Soul Repair. Recovering from Moral Injury after War*.
47. *Mission Abroad*, 21.
48. *Mission Afghanistan*, 104.
49. *Ibid*, 24.
50. *Ibid*, 233.
51. Drescher et al., "An exploration of the viability and usefulness of the construct of moral injury in war veterans", *Traumatology*, 9.
52. Shay, *Odysseus in America. Combat Trauma and the Trials of Homecoming*; Litz et al., "Moral injury and moral repair in war veterans. A preliminary model and intervention strategy".
53. Shay, *Achilles in Vietnam. Combat Trauma and the Undoing of Character*.
54. Bryan et al., "Moral injury, suicidal ideation, and suicide attempts in a military sample", *Traumatology*.
55. From a presentation at Hunter's College, New York, *The Moral Transformation, Injury, and Repair series*, 2017-05-14.
56. Litz et al, *Adaptive Disclosure*, 122.
57. Yeterian et al., "Moral injury in military service members and veterans", *Preventing and Treating the Invisible Wounds of War. Combat Trauma and Psychological Injury*.
58. Maguen and Litz, "Moral injury in veterans of war", *PTSD Research Quarterly*, 1.
59. Litz, Steenkamp & Nash, "Resilience and recovery in the military", *Facilitating Resilience and Recovery Following Trauma*, 113.
60. Litz, Steenkamp & Nash, "Resilience and recovery in the military".
61. Bradley, "Why people make the wrong choices. The psychology of ethical failure", *The Moral Dimension of Asymmetric Warfare. Counter-terrorism, Democratic Values and Military Ethics*, 280; Litz et al., "Moral injury and moral repair in war veteran. A preliminary model and intervention strategy", 697.
62. See for instance, *Mission Afghanistan*, 111.
63. Litz, Steenkamp & Nash, "Resilience and recovery in the military", *Facilitating Resilience and Recovery Following Trauma*.
64. For more on this topic, see Shay, *Odysseus in America*; Richardson, Verweij & Winslow, "Moral fitness for peace operations", *Journal of Political & Military Sociology*; De Graaff et al., "Ethical leadership in the military. The gap between theory and practice in ethics education", *Military Ethics and Leadership*.

65. Tripodi, "Deconstructing the evil zone. How ordinary individuals can commit atrocities", *New Wars and New Soldiers. Military Ethics in the Contemporary World*.
66. Ibid, 203.
67. See Ben-Ari, Michael & Kellen, "Wars and Peace Support Operations in the contemporary world. Conceptual clarifications and suggestions", *The Transformation of the World of War and Peace Support Operations*; Van Baarda and Verweij, *The Moral Dimension of Asymmetric Warfare. Counter-terrorism, Democratic Values and Military Ethics*; Boudreau, "The morally injured", *The Massachusetts Review*.
68. *Mission Commander*, 173.
69. *Mission Abroad*, 68.
70. For an extensive list, see Bradley, "Why people make the wrong choices. The psychology of ethical failure", 296f.
71. The course of events is described more fully in Blomgren, *Caglavica*, 17 mars 2004. *Sex militära chefer berättar om ett upplopp i Kosovo*.
72. Loyd, *My War Gone By, I Miss It So*, 145.
73. Ibid, 151.
74. McCarroll, Ursano & Fullerton, "Symptoms of PTSD following recovery of war dead: 13–15-month follow-up", *American Journal of Psychiatry*.
75. See for instance Klay, "The citizen soldier. Moral risk and the modern military".
76. From a presentation at Hunter's College, New York, *The Moral Transformation, Injury, and Repair series*, 2017-02-28.
77. Sherman, *Afterwar. Healing the Moral Wounds of Our Soldiers*, 48.
78. Ibid, 49.
79. SOU 2017:16, *Sverige i Afghanistan 2002–2014*.
80. For a detailed description of how the aim, mandate, equipment, tasks, security, as well as the use of force, changed over time for the different Swedish contingents deployed to Afghanistan, see Agrell, *Ett krig här och nu. Sveriges väg till väpnad konflikt i Afghanistan*.
81. Weibull, *Emotion Matters*, 126.
82. *Mission Afghanistan*, 117.
83. Ibid, 205.
84. Ibid, 116.
85. Ibid, 108.
86. Nilsson et al., also note that it might be more difficult for those in leader positions to seek the help of others. See "Leadership and Moral Stress. Individual Reaction Patterns among First Responders in Acute Situations that Involve Moral Stressors", *Journal of Trauma and Treatment*.
87. MacNair, "Perpetration-induced traumatic stress in combat veterans", *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*; Litz et al., "Moral injury and moral repair in war veterans".
88. *Mission Afghanistan*, 218.
89. Litz et al., suggest that in many ways, the relationship soldiers have with one another resembles a parent-child relationship, more than it resembles other relationships between adults, *Adaptive Disclosure*, 102.
90. *Mission Commander*, 176.
91. Sherman, *Afterwar*, 63f; See also Litz et al., *Adaptive Disclosure*, 15.
92. *Mission Afghanistan*, 209.
93. On suicide rates, see Pethrus et al., "Suicide and all-cause mortality in Swedish deployed military veterans. A population-based matched cohort study", *BMJ Open*.
94. Litz et al., *Adaptive Disclosure*, 6.
95. *Dagens Nyheter*, Soldater vågar inte söka hjälp för psykbesvär, 2017-08-08.
96. This information comes from notes taken at the initial contact, solely for the purpose of determining how to proceed. Full insight into the character of individual problems, may in some cases only be revealed after many sessions, and by the therapist giving the treatment.

References

- Abrahamsson, Bengt. Restraint, unbridled emotion and war amongst the people. In *The Heritage and the Present: From Invasion Defence to Mission-Oriented Organisation*, Alise Weibull and Bengt Abrahamsson (eds.), 147–167. Stockholm: Försvarshögskolan. 2008.
- Ackroyd, Stephen and Thompson, Paul. *Organizational Misbehaviour*. London: Sage. 1999.
- Agrell, Wilhelm. *Ett krig här och nu: Sveriges väg till väpnad konflikt i Afghanistan*. Stockholm: Atlantis. 2013.
- Alvesson, Mats and Skoldberg, Kaj. *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur. 1994.
- Andres, Manon and Reitveld, Natasja. It's not over till it's over: Sharing memories at the homefront. In *Mission Uruzgan: Collaborating in Multiple Coalitions for Afghanistan*, Robert Beeres, Jan Van der Meulen, Joseph Soeters and Ad Vogelaar (eds.), 295–307. Amsterdam: Amsterdam University Press. 2012.
- Ben-Ari, Eyal. *Mastering Soldiers: Conflict, Emotions, and the Enemy in an Israeli Military Unit*. New York: Berghahn books. 1998.
- Ben-Ari, Eyal, Michael, Kobi and Kellen, David. Wars and Peace Support Operations in the contemporary world: Conceptual clarifications and suggestions. In *The Transformation of the World of War and Peace Support Operations*, Kobi Michael, David Kellen and Eyal Ben-Ari (eds.), 1–20. London: Preager Security International. 2009.
- Blomgren, Ebbe. *Caglavica, 17 mars 2004: Sex militära chefer berättar om ett upplopp i Kosovo*. Stockholm: Försvarshögskolan. 2006.
- Bolton, Sharon. Who cares? Offering emotion work as a 'gift' in the nursing labour process. *Journal of Advanced Nursing* 32, No. 3 (2000): 580–586. 10.1046/j.1365-2648.2000.01516.x
- Bolton, Sharon. *Emotion management in the workplace*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2005.
- Boudreau, Tyler. The morally injured. *The Massachusetts Review* 52, No. 3/4 (2011): 746–754. <http://www.massreview.org/sites/default/files/Boudreau.pdf>
- Bradley, Peter. Why people make the wrong choices: The psychology of ethical failure. In *The Moral Dimension of Asymmetric Warfare: Counter-terrorism, Democratic Values and Military Ethics*, Ted Van Baarda and Desirée Verweij (eds.), 279–311. Leiden: Koninklijke Brill NV. 2009.
- Brock, Rita and Lettini, Gabriella. *Soul Repair: Recovering from Moral Injury after War*. Boston: Beacon Press. 2013.

- Bryan, AnnaBelle, Bryan, Craig, Morrow, Chad, Neysa, Etienne and Ray-Sannerud, Bobbie. Moral injury, suicidal ideation, and suicide attempts in a military sample. *Traumatology* 20, No. 3 (2014):154–160. <http://dx.doi.org/10.1037/h0099852>
- Czarniawska, Barbara. The rhetoric of emotions. In *Methods of Exploring Emotions*, Helena Flam and Jochen Kleres (eds.), 67–78. Taylor and Francis: Kindle Edition. 2015.
- Dagens Nyheter*. Soldater vågar inte söka hjälp för psykbesvär, 2017-08-08. <http://www.dn.se/nyheter/sverige/soldater-vagar-inte-soka-hjalp-for-psykbesvar/>
- Dagens Nyheter*. Alla tror att man hamnar i en svart bok, 2017-08-09. <http://www.dn.se/arkiv/nyheter/alla-tror-att-man-hamnar-i-en-svart-bok/>
- De Graaff, Miriam, De Vries, Peter, Van Bijlevelt, Walter and Giebels, Ellen. Ethical leadership in the military: The gap between theory and practice in ethics education. In *Military Ethics and Leadership*, Peter Olsthoorn (ed.), 56–85. Boston: Brill. 2017.
- Drescher, Kent, Foy, David, Kelly, Caroline, Leshner, Anna, Schutz, Kerry and Litz, Brett. An exploration of the viability and usefulness of the construct of moral injury in war veterans. *Traumatology* 17, No. 1 (2011): 8–13. <http://dx.doi.org/10.1177/1534765610395615>
- Elster, Jon. *Alchemies of the Mind: Rationality and the Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press. 1999.
- Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Every Day Life*. University of Edinburgh Social Sciences Research Centre. 1959.
- Goffman, Erving. *Encounters*. Indianapolis: Bobbs-Merrill. 1961.
- Granberg, Magnus. *Kognitivt stöd för lärande i arbetet: En teoretisk modell baserad på en fallstudie av ett svenskt militärt förband i Kosovo*. PhD diss., Uppsala University. 2013. <http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A656237&dswid=6305#sthash.SBm5yePd.dpbs>
- The Globe and Mail*. Canadian military to become first to issue guidelines on child soldiers, 2017-02-06. <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/canadian-military-to-become-first-to-issue-guidelines-on-child-soldiers/article33910719/>
- Göteborgs-Posten*. Svenska krigsveteraner stupar i det tysta, 2013-05-25. <http://www.gp.se/nyheter/debatt/svenska-krigsveteraner-stupar-i-det-tysta-1.544760>
- Hochschild, Arlie Russell. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California press. 1983.

- Klay, Paul. The citizen soldier: moral risk and the modern military, *Brookings Essay*, 2016-05-24 <http://csweb.brookings.edu/content/research/essays/2016/the-citizen-soldier.html>
- Litz, Brett, Stein, Nathan, Delaney, Eileen, Lebowitz, Leslie, Nash, William, Silva, Caroline and Maguen, Shira. Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review* 29, No. 8 (2009): 695–706. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003>
- Litz, Brett, Steenkamp, Maria and Nash, William. Resilience and recovery in the military. In *Facilitating Resilience and Recovery Following Trauma*, Lori Zoellner and Norah Feeny (eds.), 113–134. New York: Guilford Press. 2014.
- Litz, Brett, Lebowitz, Leslie, Gray, Matt and Nash, William. *Adaptive Disclosure: A New Treatment for Military Trauma, Loss, and Moral Injury*. New York: Guilford Press. 2016.
- Loyd, Anthony. *My War Gone By, I Miss It So*. New York: Grove Press. 1999.
- MacNair, Rachel. Perpetration-induced traumatic stress in combat veterans. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 8, No. 1 (2002): 63–72. http://dx.doi.org/10.1207/S15327949PAC0801_6
- Maguen, Shira and Litz, Brett. Moral injury in veterans of war. *PTSD Research Quarterly* 23, 1 (2012): 1–6.
- McCarroll, James, Ursano, Robert and Fullerton, Carol. Symptoms of PTSD following recovery of war dead: 13–15-month follow-up. *American Journal of Psychiatry* 152, No. 6 1995: 939–941. <https://doi.org/10.1176/ajp.152.6.939>
- Merton, Robert. *Sociological Ambivalence and Other Essays*. New York: Free Press. 1976.
- Nilsson, Sofia, Hyllengren, Peder, Ohlsson, Alicia, Kallenberg, Kjell, Waaler, Gudmund and Larsson, Gerry. Leadership and Moral Stress: Individual Reaction Patterns among First Responders in Acute Situations that Involve Moral Stressors. *Journal of Trauma and Treatment*, S4, (2014). <http://dx.doi.org/10.4172/2167-1222.S4-025>
- Olsthoorn, Peter and Verweij, Desirée. Military ethics and Afghanistan. In *Mission Uruzgan: Collaborating in Multiple Coalitions for Afghanistan*, Robert Beeres, Jan Van der Meulen, Joseph Soeters and Ad Vogelaar (eds.), 81–92. Amsterdam: Amsterdam University Press. 2012.
- Pethrus, Carl-Martin, Johansson, Kari, Neovius, Kristian, Reutfors, Johan, Sundström, Johan and Neovius, Martin. Suicide and all-cause mortality in Swedish deployed military veterans: a population-based matched

- cohort study (2017): 1–10. *BMJ Open* 2017;7:e014034. doi:10.1136/bmjopen-2016-014034
- Richardson, R., Verweij, Desirée and Winslow, Donna. Moral fitness for peace operations. *Journal of Political & Military Sociology* 32, No. 1 2004: 99–112.
- Shay, Jonathan. Learning about combat stress from Homer's Iliad. *Journal of Traumatic Stress* 4, No. 4 1991: 561–579. doi:10.1002/jts.2490040409.
- Shay, Jonathan. *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York: Scribner. 1994.
- Shay, Jonathan. *Odysseus in America: Combat Trauma and the Trials of Homecoming*. New York: Scribner. 2002.
- Sherman, Nancy. *Afterwar: Healing the Moral Wounds of Our Soldiers*. New York: Oxford University Press. 2015.
- Soriano, Cristina. Emotion and conceptual metaphor. In *Methods of Exploring Emotions*, Helena Flam and Jochen Kleres (eds.), 206–214. Taylor and Francis: Kindle Edition. 2015.
- SOU 2017:16. *Sverige i Afghanistan 2002–2014*. <http://www.regeringen.se/492dc9/contentassets/257a87e121a14684b4fb7e4488131827/sveriges-samlade-engagemang-i-afghanistan-under-perioden-20022014-sou-2017.16.pdf>
- Tomforde, Maren. Combat soldiers and their experiences of violence in post-heroic German society. *Res Militaris* Vol. 3 2016. http://resmilitaris.net/ressources/10236/58/res_militaris_article_tomforde_combat_soldiers_and_their_experiences_of_violence_in_post-heroic_german_society.pdf
- Tripodi, Paolo. Deconstructing the evil zone: How ordinary individuals can commit atrocities. In *New Wars and New Soldiers: Military Ethics in the Contemporary World*, Paolo Tripodi and Jessica Wolfendale (eds.), 201–216. Farnham: Ashgate. 2013.
- Van Baarda, Ted and Verweij, Desirée (eds.) *The Moral Dimension of Asymmetric Warfare: Counter-terrorism, Democratic Values and Military Ethics*. Leiden: Koninklijke Brill NV. 2009.
- Van Maanen, John. The self, the situation and the rules of interpersonal relations. In Warren Bennis, John Van Maanen and Edgar Schein (eds.), *Essays in Interpersonal Dynamics*. Homewood: Dorsey Press. 1979.
- Van Maanen, John and Kunda, Gideon. 'Real feelings': Emotional expression and organisational culture. *Research in Organisational Behavior*, Vol. 11 (1989): 43–103.

- Weibull, Louise. *Emotion matters: Emotion management in Swedish Peace Support Operations*. PhD diss., Karlstad University, 2012. <http://fhs.diva-portal.org/smash/get/diva2:619249/FULLTEXT01.pdf>
- Wettergren, Åsa. How do we know what they feel? In *Methods of Exploring Emotions*, Helena Flam and Jochen Kleres (eds.), 115–124. Taylor and Francis: Kindle Edition. 2015.
- Yeterian, Julie, Berke, Danielle, Rosenthal, Jennifer and Litz, Brett. Moral injury in military service members and veterans. In Evan Seamone, Claire Finkelstein and Steve Xenakis (eds.), *Preventing and Treating the Invisible Wounds of War: Combat Trauma and Psychological Injury*. Oxford University Press (in press).

Jag skall ta ett exempel. Hur gör du som militär om du sitter inför en försvarsminister som uppenbarligen ljuger för dig? Det raka militära sättet är att säga till honom "du ljuger". Men här kom jag till slutsatsen att jag, i det här läget, inte kan säga till honom att "du ljuger". Utan jag fick gå hem och fundera på hur jag rent militärt skulle hantera att han ljög. Jag var tvungen att visa honom – militärt – att jag vet att han ljuger. Jag gjorde en militär plan som innebar att jag flyttade på några patrulleringsvägar. Jag började patrullera i ett område där jag visste att inget hade hänt, och inget kommer att hända. Det slutade i att han viftade med vit flagg efter ungefär tio dagar. Då visade han att "nu vet jag att du vet att jag ljög". Jag tyckte att det jag hade gjort var det militärt sunda. Jag gav mig inte in i en diplomatisk fight utan jag visade på marken med mina militära resurser vad jag visste.

Uppdrag chefs s. 181

Renewing the Motivational Power of the Army's Professional Ethic

Don M. Snider

Abstract: In the fall of 2014 the US Army faces challenges not unlike those it faced during the two previous post-war defense reductions (post-Vietnam in the early 1970s and post-Cold War in the early 1990s). Subsumed within these challenges to budgets, end strength, force structure, and new missions is a more critical overarching challenge, little noticed or debated publicly today. Simply stated, will the Army that emerges from this transition period in 2025 be an effective and ethical military profession, or just another large government bureaucracy? The former can defend the Republic and its interests abroad, the latter cannot. How to understand and think about this challenge is the topic of this commentary.

The new understanding of modern, competitive professions holds that, contrary to what we might have learned from Huntington's *Soldier and State*, the idea that "once a profession, always a profession" is not true. In fact, modern, competitive professions "die" in the sense they might still exist as organizations, but their culture and behavior, and that of their individual members, becomes other than that of a profession.

Applying this fact to the US Army as a military profession, we must recall it is by design an institution of dual character – a bureaucracy and a profession – with constant and intense tensions between them. The Army has only been a military profession for roughly half of its two hundred and forty-year existence. For example, in the early 1970s, after Vietnam, the Army was not a profession mainly because it had expended its corps of non-commissioned officers who were later so instrumental in professionalizing the junior ranks of the new all-volunteer force. A decade later, however, the Army of Desert Shield/Desert Storm was the world's model of military professionalism.

So, in the case of the Army Profession, to "die" means the institution would duplicate the behavior of a large, government bureaucracy, treating its soldiers and civilians more as bureaucrats than as professionals. As a result,

soldiers would be unmotivated by a personal calling to “honorable service,” being instead micro-managed within a centralized, highly-structured organizational culture. Sadly, were this to occur it would be the antithesis of the Army’s current doctrine of mission command within a professional culture.

The current potential for the Army to lose this internal struggle for cultural dominance, and for the profession to die as such, is heightened by ongoing defense reductions. All defense reductions are pernicious toward the military’s professional character. They will, as they have in the past, strongly reinforce the unremitting de-motivations of the Army’s bureaucratic character and undermine the essential professional character, e.g., with highly centralized, impersonal micromanagement for force and personnel cuts, and fiscal resources allocated to “do more with less”.

Further, beyond current defense reductions, if other recent events are accurate indicators – the too frequent moral failures of senior leaders, the institution’s as yet unsuccessful campaign to expunge sexual harassment/assault from its ranks, the necessity for Secretary of Defense to appoint a new flag officer as his Special Assistant for Military Professionalism, attempts within the Congress to reduce commanders’ legal authorities, etc. – the Army Profession is already struggling to maintain its professional character, at least from the perspective of the American people and their elected representatives.

Given this confluence of events, the best chance for Army 2025 to come through this post-war transition as a military profession lies in the renewal of the motivational power of its ethic. Only professions can use a normative, principled ethic, which is far more than compliance-oriented rules and regulations, as the means of social control for the performance of both the institution and its individual members. Thus, the power of the ethic, its internalized attitudinal and behavioral expectations shared Army-wide, is critical to effective and ethical practice at both the individual and institutional levels. And, the stewards of the Army Profession must now reassert it.

Why the Ethic?

My argument rests on a particular understanding of the nature of the military professional’s daily practice. The Army has recently created, for the first time in its history, official doctrine on what it means for the institution to be a profession and for its soldiers and civilians to be professionals (Army Doctrinal Reference Publication 1 – The Army Profession, 2013). In this new doctrine, the practice of Army professionals is noted as “the repetitive exercise of discretionary judgments,” implemented and followed with review for

effectiveness. For professions, the nature of their trust relationship with their client is such that the client cannot flourish, or indeed survive, absent the profession's effectiveness; thus, efficiency is a secondary consideration.

Further, all such discretionary judgments by Army professionals are highly moral in nature, each one influencing the well-being of many human beings. This is true whether the individual is a junior professional leading tactical operations in the Middle East or a senior Army leader allocating fiscal and personnel shortages from within the Pentagon. In both cases, the decisions will directly and significantly impact the welfare of many Army professionals, their families, non-combatants on the battlefield, wounded veterans receiving care in the United States, and so on.

We can all agree such discretionary judgments are better made by individuals who are themselves of high moral character. As General Sir John Hackett observed decades ago, "The one thing a bad man cannot be is a good soldier or sailor...". And, for the most part, that has been the case within the US Army. Historically, such discretionary judgments have been made by individuals whose professional development has led to deeper moral character as they advance in rank and responsibility; (given their far greater developmental experiences and responsibilities, general officers are expected to be of significantly deeper moral character than 2d lieutenants who are just entering the profession, even though they both follow the same ethic). In other words, moral development has long been an inherent part of the progression of leader development within the Army. But that is not to say it is sufficiently effective today.

Achieving a profession of moral character takes careful selection during accessions, followed by life-long development in an environment that fosters, supports, and sustains exemplary behavior, what the Army now calls "honorable service" in its new doctrine. In other words, professionals are only developed, particularly in their early years, within a uniquely professional culture. Bureaucracies do not produce individual professionals (though many professionals, once developed, do serve well in large bureaucracies). So, if Army 2025 is to have individual professionals who are called to "honorable service," the Army must be maintained as a military profession with a powerfully motivating ethic.

In summary, the practice of Army professionals is to make discretionary judgments routinely; those judgments are highly moral in nature; such decisions are better made by professionals of high moral character; and such high moral character is only developed and manifested within the "honorable service" of those serving daily in the professional culture and motivations of the Army's ethic.

Current Efforts to Renew the Power of our Ethic

In the new doctrine, the Army's ethic is defined as:

...the evolving set of laws, values, and beliefs, deeply embedded within the core of the Army's culture and practiced by all members of the Army Profession to motivate and guide the appropriate conduct of individual members bound together in common moral purpose.

The best we could do in that doctrine was to frame the ethic into a two-by-two matrix arraying various sources of ethical principles by whether they are codified in law and whether they are more applicable at institutional or individual levels. Frankly, as that exercise demonstrated, the Army has too many statements of its ethic! What the Army lacks is consensus on a single understanding, concise and accessible to all.

The Army's Center for the Profession and Ethic has been working during fiscal year 2014 on a single-page restatement of the Army Ethic, recently announced in a new white paper. On July 30–31 of this year, the Chief of Staff of the Army hosted the inaugural Army Profession Symposium at West Point to develop a shared vision, reinforce guidance, and generate dialogue on “Living the Army Ethic.” Over a hundred senior leaders and their sergeants major reviewed the white paper, explored future ethical challenges to the Army Profession, and discussed the Army's concept and strategy for character development.

The intent of the Chief of Staff of the Army in establishing this symposium was to generate shared understanding of the central role of the Army ethic in explaining, inspiring, and motivating why and how we serve. However, better understanding of the ethic by itself will not address the challenge the Army now faces. The remainder of the challenge, as the Chief has often stated, is motivating leaders of all stripes, uniformed and civilian, to own it and live it in every decision and action they take daily.

As explained by the various schools of psychology, the crux of the issue is in the “moral motivations” stage of moral decision making when, having determined the “right” thing to do, the individual must manifest the moral courage (personal character) to do so, usually in an action weighted heavily with the institution's and clients' interests. Or, alternatively, Army professionals will manifest moral cowardice when acting on daily discretionary judgments, placing their own equities and needs above those of the profession and its client, the American people. Stated another way, they will manifest the behavior of a “careerist” rather than that of an “honorable servant.”

Simply stated, the Army's challenge in character development comes

down to moral courage versus moral cowardice. The crux of the current challenge is not a difficulty of Army professionals determining the right thing to do; rather it is institutionally and individually creating motivation for them to act with the moral courage (character) to do the right thing.

The Key to the Future of the Army Profession – Institutional Adaptation for Enhanced Character Development of our Professionals

So, the key to the future of the Army as a profession comes down to whether, in the midst of a bureaucratizing set of defense reductions, the stewards of the profession can adapt the Army's major systems of human capital development (accession, utilization, certification, education, assessment and retention, and advancement) to create and maintain the necessary motivational culture wherein professionals will choose to act routinely as professionals – those who are motivated to follow the sacrifices and satisfactions of a calling versus merely having a government job and paycheck.

Sadly, the Army's own research shows how far the Army has to go. The just released 2013 Center for Army Leadership Annual Survey of Army Leadership (April 2014), concluded once again that among all of the core leadership competencies, "developing others" still rates the lowest. Within the active component in 2013, just over sixty percent of uniformed leaders were rated effective. That means Army leaders of all ranks are telling the stewards responsible for the Army's professional culture/developmental systems that two-in-five of their immediate leaders are currently ineffective in developing those with whom they lead and serve! The Center for Army Leadership Annual Survey of Army Leadership continues:

There is other support for this finding. Twenty percent of leaders report that formal and informal performance counseling never or almost never occurs. When performance counseling is done, only 52% agree it was useful for setting goals. Up to 3 in 10 respondents indicate their immediate superior does not provide feedback on their work, talk with them about how to improve performance, or help prepare them for future assignments. Also 4 in 10 leaders say they do not currently have a mentor.

This is a stark report, indeed, since we know from Army history and all our own experiences that the moral purpose of the Army Profession, the identity of Army professionals, and the values/moral principles that control them (i.e., the Army ethic) are best passed on in such irreplaceable, interpersonal

experiences in which leaders serve as role-models, counselors, coaches, and mentors.

Conclusion

Defense reductions are, historically, dangerous times for the Army. Wisely, current stewards have made “Adaptive Army Leaders for a Complex World” and “Soldiers Committed to our Army Profession” their strategic priorities, among others for hardware, software, and force structure. However, stating a priority is not the same as implementing it. The Army’s systems that develop and manage precious human resources are from the industrial age; their negative influences on Army culture have been notoriously hard to change. Within this framework the right motivations can remain elusive within command climates. The ethic’s influence can be sidelined by Army bystanders not motivated to live it.

So if Army 2025 is to be a military profession, its stewards will have to make it so by ensuring the culture of a profession dominates during the defense reductions. Later, we will learn whether they were successful by observing where researchers always look to see if the Army is still a military profession – by how effectively and ethically its leaders apply new knowledge of sustained land-power in the “first battles of the next war,” earning and sustaining the trust of the American people.

Editors comment: The US Army published in 2015 a second version of its new doctrine on profession (ADRP1 – The Army Profession, 2015) in which the moral principles underlying the Army’s Ethic were explicated in some detail (chapter 2) along with the moral identities within which Army professionals are now being developed.

This article has previously been published in *Parameters US Army War College Quarterly* 44 (3) Autumn 2014, U.S. Army War College.

Om man skall tala om militärt yrkeskunnande och att fatta beslut så kan man likna det vid ett pussel, med hundratala olika bitar. Först när du har lagt alla hundra bitar kan du säga att du vet hur det ser ut. Men som chef kan du aldrig vänta tills du har fått alla pusselbitar. Du måste agera på det du har. [...] Vad jag menar är att man måste kunna fatta beslut på osäkert underlag. På extremt osäkert underlag. Du måste kunna ta beslut på din gut feeling. Du måste försöka känna vart det bär iväg. Du kan inte vänta tills staben har tänkt klart. Du måste ha en idé innan dess. Du måste välja vilken riktning som gäller.

Uppdrag chefs. 55–56

Presentation av redaktören

Lotta Victor Tillberg är docent och arbetslivsforskare med särskilt intresse för den praktiska och erfarenhetsgrundade kunskapens betydelse i yrkeslivet. Vad innebär det att vara skicklig? Hur uppstår professionalitet? Detta är frågor som Lotta sedan mitten på nittiotalet undersökt tillsammans med olika yrkesgrupper som hälso- och sjukvårdspersonal, lärare, socialarbetare, militärer och poliser. Medgrundare till Centrum för studier av militär och samhälle vid Kungliga Tekniska högskolan. Undervisar i praktisk kunskap, ledarskap och kommunikation vid Centrum för praktisk kunskap, Södertörns högskola.

Redaktörens tack

Ett varmt tack riktas till författarna som medverkat till att denna bok blivit verklighet. Tack för ert engagemang och för att ni delat med er av viktiga tankar och kritiska reflektioner.

Tack också till teamet på Svenskt Militärhistoriskt Biblioteks Förlag – framförallt till Annette Lindmark – för professionell hantering av texter, idéer och tankar.

Centrum för Studier av Militär & Samhälle inbjuder till

UPPDRAG AFGHANISTAN

erfarenhetsforum om militärt yrkeskunnande

Beskrivning

I en serie skrivseminarier erbjuds deltagarna att i skrift reflektera över – och dela med sig av – erfarenheter från militära uppdrag i Afghanistan. Syftet är att med utgångspunkt i konkreta exempel från upplevda händelseförlopp utforska och beskriva vad som krävs av den som sätts att verka i internationella operationer. Begrepp som tyst kunnskap, risktagande, ledarskap, omdöme, våldsanvändning, mod och ansvar kommer att behandlas. Resultatet från skrivseminarierna kommer att presenteras i en särskild programpunkt på Uppdrag Utland konferensen i januari 2013.

Erfarenhetsforum Uppdrag Afghanistan genomförs med dialogseminariemetoden vilken förutsätter att deltagarna aktivt engagerar sig genom att i skrift reflektera över egna tidigare erfarenheter.

Varje samlingstillfälle består av tre delar; en kort introduktionsföreläsning följt av skrivseminarium. Efter en gemensam middag följer en kvällsföreläsning av en särskilt inbjuden gäst med egna erfarenheter från ledarskap i svåra situationer. Varje kurstillfälle startar kl. 9.00 – och avslutas ca 20.30. Deltagande i alla aktiviteter är obligatoriskt.

Erfarenhetsforum genomförs som en serie dialogseminarier på Kungliga Tekniska Högskolan som ett samarbete mellan KTH, Gothenburg Research Institute (GRI) och Centrum för Studier av Militär och Samhälle (CSMS).

30 augusti *Introduktionsmöte – skriva en metod för reflektion*

18 september *Tyst kunnskap i svårbedömda situationer*
Gästföreläsare: Hans Lilis-Alm

25 oktober *Uppdrag chef: ledarskap, risktagande och ansvar*
Gäst: Henrik Blomberg, Peacekeeper of the Year 2012

20 november *Äran, modet, våldet, döden – den professionella militären*
Gästföreläsare: Olof Granander

Kursansvariga: Lotta Victor Tillberg, fil. dr. Gothenburg Research Institute / CSMS
Maria Hammarén, docent, Kungliga Tekniska Högskolan

Centrum för Studier av Militär & Samhälle inbjuder till

Erfarenhetsforum om
MILITÄRT LEDARSKAP

Beskrivning

I en serie skrivseminarier erbjuds deltagarna att i skrift reflektera över – och dela med sig av – egna erfarenheter från militära uppdrag där militärt ledarskap satts på prov eller utmanats. Syftet är att med utgångspunkt i konkreta exempel från upplevda händelseförlopp utforska och beskriva vad som krävs av den som sätts att verka i militära uppdrag både i Sverige och i utlandet. Begrepp som tyst kunnsande, risktagande, ledarskap, omdöme, våldsanvändning, mod och ansvar kommer att behandlas. Resultatet från skrivseminarierna kommer att presenteras i en särskild programpunkt på Uppdrag Utland konferensen i januari 2015.

Erfarenhetsforum Militärt Ledarskap genomförs med dialogseminariemetoden vilken förutsätter att deltagarna aktivt engagerar sig genom att i skrift reflektera över egna tidigare erfarenheter. Varje samlingstillfälle består av tre delar; en kort introduktionsföreläsning följt av skrivseminarium. Efter en gemensam middag följer en kvällsföreläsning av en särskilt inbjuden gäst med egna erfarenheter från ledarskap i svåra situationer. Varje kurstillfälle startar kl. 10.00 – och avslutas ca 20.30. Deltagande i alla aktiviteter är obligatoriskt.

Erfarenhetsforum genomförs som en serie dialogseminarier på Kungliga Tekniska Högskolan som ett samarbete mellan Kungliga Tekniska Högskolan och Centrum för Studier av Militär och Samhälle (CSMS).

- 14 maj *Introduktionsmöte – skriva en metod för reflektion*
- 27 maj *Ledarskap och tyst kunnsande i svårbedömda situationer*
Gäst: Ulf Henriksen
- 16 juni *Uppdrag chef – ansvar, mod och omdöme*
Gäst: Martin Liander
- 3-4 sept *Tvådagars internat – Dag ett: att skriva om erfarenheter, gäst Ulla Ekström von Essen, idéhistoriker och Jan Sigurd, författare. Dag två: Militärt ledarskap – att skriva om sina erfarenheter: Jan-Gunnar Isberg*
- 14 oktober *Den professionelle ledaren/militären*
Gäst: Hans Ilis-Alm

Kursansvariga: Lotta Victor Tillberg, fil. dr. Centrum för Studier av Militär och Samhälle

Datum
2008-08-28

FHS beteckning
98618:1

Sida 3(6)

UPPDRAG UTLAND – MISSION ABROAD

Försvarshögskolan 14 oktober 2008

- Kl. 9.00 Inledningsanförande av general ANDERS LINDSTRÖM, FM Insatschef
- Kl. 9.15 *Att sätta tyst kunskap i rörelse – om erfarenhetens betydelse*
Professor BO GÖRANZON, Kungliga Tekniska Högskolan
- Kl. 10.00 Parallella work-shops
Spår 1 *Military Competence in Conducting War Amongst People*
ALLAN JANIK & PETER TILLBERG
- Spår 2 *Coping with Casualties in International Operations - a Case-based Study* JIM STORR & KARL YDÉN
- Spår 3 *Risktagande och tyst kunnande – exempel från militär praktik*
LOTTA VICTOR TILLBERG & BO GÖRANZON
- Spår 4 *Sociala och kulturella skillnaders betydelser vid internationella insatser* ERIK HEDLUND M.F.L.
- Kl. 11.30 Lunch
- Kl. 12.30 Spår 5 *Missions abroad: the moral dimension. Reflections on Rwanda and Srebrenica* PAOLO G TRIPODI & KARL YDÉN
- Spår 6 *Alfa Sierra på uppdrag i Bosnien*
PETER TILLBERG, STEWE SIMSON & ANDERS KARLSSON
- Spår 7 *Erfarenheter utland – vad kännetecknar en bra officer respektive soldat?* FRITZ ERICSSON & LOTTA VICTOR TILLBERG
- Spår 8 *Den svenska självbilden vid internationella insatser – kompetens, etik & moral* ERIK HEDLUND M.F.L.
- Kl. 14.30 Svenska militära erfarenheter av internationella uppdrag – vad kan forskare bidra med?
MARIA HAMMARÉN – ett kunskapsteoretiskt perspektiv
LOTTA VICTOR TILLBERG – exempel från militär praktik
- Kl. 15.10 Perspektiv på framtiden, ANDERS CLARÉUS, forskningssamordnare PERSS
- Kl. 15.30 Slut

Datum
2008-08-28

FHS beteckning
98618:1

Sida 1(6)

Försvarshögskolan inbjuder till konferens om
UPPDRAG UTLAND – MISSION ABROAD
Kungliga Dramatiska Teatern, Målarsalen, 13 oktober 2008

Program

- Kl. 12.00 Inledningsanförande av rektor MATS ERICSON, Försvarshögskolan, vVD
STAFFAN RYDÉN, Dramaten och professor BO GÖRANZON, Kungliga
Tekniska Högskolan
- Kl. 12.15 Uppdrag utland – om militära exempels betydelse
FORSKARE PETER TILLBERG, FÖRSVARSHÖGSKOLAN
- Kl. 12.45 *Inspel »Road side bomb« Marie Göranzon, skådespelare*
- Kl. 12.55 On Military Competence in Conducting War Amongst the People
SENIOR RESEARCH FELLOW ALLAN JANIK, BRENNER ARKIV INNSBRUCK
- Kl. 13.30 Kaffepaus
- Kl. 13.50 *Inspel »På rutinens brant« Marie Göranzon, skådespelare*
- Kl. 14.00 Om att vara chef i internationell tjänst
ÖVERSTE MATS STRÖM
- Kl. 14.30 Blood, Sweat and Tears –Implementing an Medical Urgent Operational
Requirement in 2 Theatres, Afghanistan and Iraq
COLONEL HEIDI DOUGHTY OF THE BRITISH TERRITORIAL ARMY
- Kl. 15.00 Paus
- Kl. 15.15 *Inspel »I främmande land« Marie Göranzon, skådespelare*
- Kl. 15.25 Caglavica 17 mars 2004 – en kompanichefs erfarenheter
MAJOR NICLAS WETTERBERG
- Kl. 15.45 Ethics in War – Examples from Rwanda and Srebrenica
DR. PAOLO G. TRIPODI, D. BREN CHAIR OF ETHICS AND LEADERSHIP,
MARINE CORPS UNIVERSITY USA
- Kl. 16.15 Försvarsmakten, våldsuppgiften och utbildningen
FORSKARE KARL YDÉN, FÖRSVARSHÖGSKOLAN
- Kl. 17.00 Gemensam middag i Dramatens Paulicafé, forts. nästa sida

Datum
2008-08-28

FHS beteckning
98618:1

Sida 2(6)

Fortsättning program 13 oktober Dramaten, Målarsalen

Kl. 18.00 **I främmande land – ett dialogseminarium om
riddarmoral, ära och mod**

*– Tig, käre Sancho, du skall veta att när det gäller krig så är
saker och ting alltid mera oberäknliga än annars.*

Miguel Cervantes berättelse »Don Quijote« är en gestaltning
av det personliga ställningstagandets betydelse, om omdömet
och den eviga kampen för goda värden. Här behandlas en
liknande problematik som svenska soldater möter i
internationell tjänst. Skådespelare: Ingvar Kjellsson & Hans
Klinga i regi av Karl Dunér, Dramaten.

Dialogseminariet inleds med ett samtal mellan professor Bo
Göranzon (KTH), Peter Tillberg (FHS) och officerare som
medverkat i projektet Internationella Erfarenheter.

Kl. 19.30 Slut

**DIALOGSEMINARIET – ETT MÖTE MELLAN KONST OCH
VETENSKAP**

*Dialogseminariet på Dramaten startades 1986 med syfte att
provocera en fördjupad diskussion om förhållandet mellan
arbete och kultur, konst och vetenskap. Idag är seminariet en
integrerad del av forskningsområdet yrkeskunnande och
teknologi vid Kungliga Tekniska Högskolan (KTH).*

För mer information se www.dialoger.se.

Ert tjänsteställe, handläggare

Ert datum

Er beteckning

Vårt tjänsteställe, handläggare

Vårt föregående datum

Vår föregående beteckning

Inbjudan till konferens:

**Modern militär professionalism - Försvarsmakt i
omvandling erfarenheter, dialog och samverkan 12–13 juni
2018 vid Kungliga Tekniska högskolan**

Svar före
2018-05-01

Centrum för Studier av Militär och Samhälle (CSMS) inbjuder i samarbete med Försvarsmakten, HKV LEDS INRI till konferens på Kungliga Tekniska Högskolan 12-13 juni.

Tema och syfte

Konferensen, som är den sjätte i ordningen, har tre syften:

- att medverka till kunskapsspridning och erfarenhetsutbyte om militärt yrkeskunnande
- att stimulera till reflektion, metodutveckling, erfarenhetsutbyte och möten över professionsgränser
- att sätta in svenskt militärt yrkeskunnande i ett internationellt perspektiv

Språk: Konferensen genomförs på svenska och engelska.

Mer information om konferensen och CSMS se hemsidan www.csms.se.

(TLA)

Postadress
Högkvarteret
107 85 Stockholm

Besöksadress
Lidingövägen 24

Telefon
08-788 75 00

Telefax
08-788 77 78

E-post, Internet
exp-hkv@mil.se
www.forsvarsmakten.se/hkv

Program 12 juni

- 11.30 Registrering öppnar
- 12.15 **Inledningstal Dennis Gyllensporre**, fil. dr. generallöjtnant, C LEDS
- 12.30 **Välkommen till konferensen – en arena för dialog och erfarenhetsutbyte**
Peter Tillberg, Föreståndare CSMS
- 12.45 **The Continued Enchantment with Conventional War: Seven Points about Soldiering and Militaries**,
Eyal Ben-Ari, Director of the Kinneret Institute for Society, Security and Peace in Kinneret Academic College Galilee
- 13.30 **Education vs Training – Pride Without Arrogance**
Bruce Fleming, Ph.D, Professor, US Naval Academy
- 14.45 **The Post-9/11 Professional Military Family**
Morten G. Ender, Ph.D, Professor Sociology and Diversity & Inclusion Studies, Department of Behavioral Sciences & Leadership, United States Military Academy
- 15.30 **Den nationella SOM-undersökningen: svenskarnas åsikter om försvaret, NATO och obemannade vapensystem**, Karl Ydén, fil.dr, CSMS
- 15.55 **The Military in an Age of Perpetual War? - Reflections on Conflict in the 21st Century**, Panelsamtal medverkande: Morten Ender, Bruce Fleming, Eyal Ben Ari
Moderator: Karl Ydén
- 17.30 **Middag Syster och Bror**
- 18.45 **Making Military Professionalism Great Again and Again...**
Anders McD Sookermany, LTC, Senior Researcher, Norwegian Institute for Defence Studies Norwegian Defence University College
- 19.30 **Egen övertygelse, plikten och samvetet**, Generalmajor Anders Brännström
- 20.00 **Utdelning av 2018 års Bengt Abrahamssonpris**

- 20.15 **Uppdrag militär – yrke i omvandling**
Panelsamtal med några av dagens talare: Anders Brännström,
Anders McD Sookermany mfl. Moderator: Lotta Victor Tillberg.
Slut ca 21.00.

Program 13 juni

- Kl. 8.30 **“Not just fun and trickery” – the significance of Excitement
Motivation when deploying to war – a case study of Danish
Soldiers in Afghanistan**, Morten Brænder, Associate Professor in
Sociology, Department of Political Science, Director of the Center
for the Study of Journalism, Aarhus University

- Kl. 9.15 **Människan i beslutsloopen - om autonoma system, moral och
militär profession**
Linda Johansson, fil.dr. Försvarshögskolan

Kl. 10.00–10.55 Valbara spår (möjlighet att välja ett):

1. *Learning while doing - diskussion med reflektioner från
erfarenhetshandtering vid övningar och annan nationell verksamhet*, Övlt
Martin Bodin, C INS ERF ANA, Caroline Trulsson pol master, analytiker INS
ERF ANA, Michael Aust fil mag, analytiker INS ERF ANA

2. *Utbildning av officerare till armén – utmaningar och möjligheter*
Markstridsskolan, Övlt Jörgen Lönngren

3. *Veteranen och de anhöriga; ensamspelare eller sammansvetsat lag?*
FM Veterancentrum

Kl. 11.10–12.05 Valbara spår (möjlighet att välja ett):

4. *The Last Dream – Weizenbaum, AI och försvarets utmaningar*
Bo Göranzon, professor em. Yrkeskunnande och teknologi, KTH

5. *Stolt, respekterad, värdefull – ett pilotprojekt om svenska veteraner*
Lotta Victor Tillberg, docent, & Joakim Svartheden, forskningsassistent, CSMS

6. *Hur har bilden av den svenska soldaten och veteranen förändrats i en tid av
omfattande och motsägelsefulla militära transformationer?* Sanna
Strand, doktorand, Peace and Development Research School of Global Studies,
University of Gothenburg

Lunch 12.05 – 13.15

13.20 **Future of the Swedish Armed Forces – perspektivstudien 2016–2018**

Jonas Haggren, C LEDS INRI, konteramiral

14.00 **Conference After Action Review – Panel discussion on Challenges and Opportunities for the Swedish Armed Forces,**

Jonas Haggren, Eyal Ben-Ari, Bruce Fleming, Carl Bergqvist (TBC), Övlt, Karl Ydén m.fl. Moderator: Joakim Svartheden.

14.30 **Avslutningstal**, Rickard Stridh, Öv.

1445 **Slut**

Centrum för studier av militär och samhällen inbjuder till seminarium

Uppdrag svensk militär

16 januari 2018

Kungliga tekniska högskolan kl. 10.00 – 16.00

Välkommen till ett seminarium som ur olika perspektiv uppmärksammar vad militär professionalism är, och kan vara. Utgångspunkten är ett pågående antologiprojekt där forskare med olika vetenskapliga inriktningar har inbjudits att reflektera över de tre böckerna i Uppdrags serien; Uppdrag Afghanistan, Uppdrag Utland och Uppdrag chef. Medverkande:

Introduktion, Lotta Victor Tillberg

De ovälkomna varningarna, Wilhelm Agrell

To combat and cooperate: Key constituents of military professionalism in international ISAF operations? Matti Kaulio

12.00 – 13.00 Lunch Syster & Bror

Det är något speciellt med exempel, Maria Hammarén

Utsatthetens handlande – förmågan att lida som en del av soldatens praktiska kunskap, Jonna Lappalainen

Att studera organiserande och handlingslogiker i militära sammanhang, Karl Ydén

Varmt välkommen!

CSMS
Swedish Centre for Studies
of Armed Forces and Society

